

**ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**СУЧАСНА ПРИКЛАДНА
ЛІНГВІСТИКА**

Частина IV

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

СУЧАСНА ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА

Частина IV

**Дніпро
2026**

УДК 81'1(477)
ББК 81'2 УКР
С 91

Ухвалено до друку Науково-методичною радою Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет» (протокол № 4 від 18.12.2025 р.)

Ухвалено до друку Вченою радою Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет» (протокол № 5 від 25.12.2025 р.)

Сучасна прикладна лінгвістика. Збірник наукових праць. Дніпро: ВВПЗ «ДГУ», 2026. Ч. IV. 339 с.

(в авторській редакції)

У збірник увійшли наукові дослідження, які були оприлюднені на III Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні погляди на прикладну лінгвістику» (18 листопада 2025 року). Тематика статей охоплює актуальні питання щодо розвитку та становлення прикладної лінгвістики.

Матеріали наукових досліджень можуть бути використані у практичній діяльності фахівців зазначених напрямів діяльності та у навчальному і виховному процесах закладів освіти.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Крашеніннікова Тетяна Валеріївна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВВПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

Холод Ірина Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВВПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

Нежива Ольга Миколаївна – доктор філософських наук, професор, професор кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВВПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

Запотічна Роксолана Андріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВВПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

Лимар Андрій Петрович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВВПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

Сковронська Ірина Юріївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВВПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

Негодченко Ольга Петрівна – старший викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВВПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

Мірошник Андрій Дмитрович – фахівець Навчально-наукового відділу

© ВВПЗ «ДГУ», 2026

© Автори, 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
Алексєєв Артур. Розроблення та оцінювання систем автоматичного створення навчальних матеріалів із використанням LLM для вивчення іноземних мов	6
Архіпова Тетяна. Мовою історії: «східна колекція» фотографа д. І. Єрмакова у дніпропетровському національному історичному музеї	14
Борисенко Світлана. Мовна експертиза як доказ у судовому процесі	20
Бутченко Тарас. Оціночні поняття у нормопроектуванні: семантичні межі та проблеми інтерпретації.....	30
Варакута Марина. Емпатійна мова психолога в роботі з травмованими сім'ями військовослужбовців.....	43
Вонсович Юлія. Інноваційні методи формування комунікативної компетентності у студентів медичних спеціальностей.....	53
Глущенко Ганна, Єрмакова Наталія. Роль екфразису у створенні візуального коду романів А. Сміт.....	61
Гутарук Наталія. Цифрові інструменти як засіб диференціації навчання англійської мови у закладах професійної (професійно-технічної) освіти	69
Данченко Ірина. Стиль і мова творів Роберта Музіля.....	78
Зав'ялов Дмитро. Нейронні механізми мовного перемикання у двомовних носіїв	86
Запотічна Роксолана. From medical jargon to clear communication: linguistic innovations in electronic health records.....	92
Запотічна Роксолана. The role of applied linguistics in enhancing communication in healthcare settings	100
Калашникова Тетяна. Вербалізація опозиції «свій-чужий» в сучасному суспільно-політичному дискурсі США	109
Квітінська Ліана. Семіотика: практичне використання символів і знаків ...	115
Козін Ігор, Андрішко Олег. Розроблення інтерактивних систем для навчання українській мові за допомогою технологій	135
Korsunskaja Viktoriia. Der Einfluss der Sprache auf die Entwicklung der Kommunikationskompetenz und die Persönlichkeit.....	142
Косович Ольга, Майданюк Юлія. Психолінгвістичні механізми кодового перемикання в білінгвальному мовленні	152
Краснокутський Олександр. Правові засади соціального захисту населення в Україні	160
Крашеніннікова Тетяна. Анатолій Михайлович Поповський: аналіз етнолінгвістичних праць	171
Кузнєцова Наталія. Інтегроване формування іншомовної та цифрової компетентностей майбутніх інженерів засобами ІКТ	177

Лимар Андрій. Соціолінгвістичний вимір радянської національної політики в Україні у 30-50-х рр. ХХ ст.	183
Лучанінова Ольга. Психолого-педагогічні чинники професійного мовлення викладача: інформаційно-дидактичний супровід	192
Ляшко Сергій. «Хто йдеш мимо...» Яна Жоравницького як зразок староукраїнського віршування народною мовою	200
Мильцев Олександр. Аналіз адрес власників земельних ділянок у США та підходи до виправлення помилок із використанням PostgreSQL	207
Моргунова Аліна. Духовна єдність людства як комунікативна парадигма теософії	218
Мосейко Анжела. Plain legal language – простота чи складність процесуальних документів	226
Мостова Анастасія. Інтеграція цифрових навичок у вищу освіту України: європейські орієнтири та дидактичні рішення	235
Нежива Ольга. Роль новизни у покращенні навчання та формуванні пам'яті в освітньому середовищі	243
Підвисоцька Галина. Problems of grammatical interference in the process of learning english	248
Руколянська Наталія. Абстрактні поняття кримінальної процесуальної субмови	257
Сергієнко Наталія. Стан та проблеми прикладної лінгвістики	265
Sydoriv Sergiy. Development and functioning of inclusive terminology	273
Сімічева Юлія. Онлайн дискурс як простір міжмовної взаємодії у глобалізованому світі	281
Сковронська Ірина. Маніпулятивні прийоми і види психологічного впливу у суперечках	290
Соїна Ірина. Linguistic and cultural contacts in foreign realities concept spheres	301
Титаренко Світлана. Психолінгвістичні механізми формування мовлення у дітей дошкільного віку	310
Холод Ірина. Professional english in psychology: applied linguistic approaches to terminology, discourse, and skills development	320
ВІДГУКИ, РЕЦЕНЗІЇ, НОВІ ВИДАННЯ	328
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	336

ПЕРЕДМОВА

Прикладна лінгвістика – це галузь мовознавства, орієнтована на практичне застосування здобутків теорії мови в різних напрямках людської діяльності, пов'язаних із використанням мови. Прикладні проблеми поставали перед мовознавством від самого початку його зародження та спрямовані на оптимізацію функцій мови – від формування і підтримування традиції читання та розуміння сакральних текстів до забезпечення й активізації міжнародних контактів.

Сучасна система лінгвістичних наук охоплює класичну теоретичну лінгвістику, де основні напрями вивчення пов'язані з розглядом фонології, морфології, синтаксису, семантики лексичної, до складу яких сучасні науково-лінгвістичні парадигми додали когнітивну лінгвістику, функційну лінгвістику і генеративну лінгвістику; дескриптивну лінгвістику, що містить антропологічну лінгвістику, еволюційну лінгвістику (порівняльно-історичне мовознавство, етимологія), фонетику і соціолінгвістику, а прикладна лінгвістика – це комп'ютерна лінгвістика, математична лінгвістика, судова лінгвістика, юридична лінгвістика, методики викладання і вивчення мови, прескриптивна лінгвістика, нейролінгвістика, психолінгвістика, етнолінгвістика, стилістика тощо.

Кафедра міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін на базі ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет» створила науковий майданчик із обговорення питань щодо «Сучасних поглядів на прикладну лінгвістику».

18 листопада 2025 року відбулася III Міжнародна науково-практична конференція. Науковими партнерами заходу були: WSHIU Akademia Nauk Stosowanuch, КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, КЗК «Дніпропетровський національний історичний музей імені Д. І. Яворницького» Дніпропетровської обласної ради.

За результатами заходу підготовлено збірник наукових статей. Тематика оприлюднених досліджень охопила актуальні питання: юридичної лінгвістики, психолінгвістики, комп'ютерної лінгвістики, соціолінгвістики, етнолінгвістики, а також проблем розвитку та функціонування мов у поліетнічному та полікультурному просторі та інноваційних підходів у методиці навчання та виховання вищої школи.

Наукова спільнота університету і кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін вдячна всім учасникам за підтримку нашої конференції.

**РОЗРОБЛЕННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ СИСТЕМ АВТОМАТИЧНОГО
СТВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ LLM
ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

Артур АЛЕКСЄЄВ

*викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних
дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

Стаття присвячена концептуальному проектуванню, методологічним основам та емпіричному оцінюванню систем автоматичного створення навчальних матеріалів із використанням великих мовних моделей (LLM) у контексті вивчення іноземних мов. Представлено архітектуру LLM-орієнтованої платформи, яка об'єднує профіль студента, адаптивні алгоритми підбору контенту, генерацію мультимедійних і інтерактивних вправ та механізми безпечного зворотного зв'язку. Окреслено багатоетапний підхід до оцінювання: автоматичні метрики для вимірювання лінгвістичної точності, читабельності і педагогічної коректності; експертні рубрики та консенсус-оцінки; а також користувачькі дослідження з ефективності навчання. Обґрунтовано інтеграцію RAG, керованого промптингу (Few-shot, Chain-of-Thought), і технік узгодженості для контролю якості вихідних матеріалів. Висвітлено етичні та культурно-чутливі аспекти генерації контенту й подальші напрями дослідження, включаючи мультимодальність і автоматизоване генерування музики для ритмічних вправ.

Ключові слова: LLM, вивчення іноземних мов, генерація навчального контенту, RAG, педагогічний дизайн, адаптивне навчання, автоматичні метрики, експертні рубрики, етика, справедливість.

The article is devoted to conceptual design, methodological foundations, and empirical evaluation of systems for the automatic creation of educational materials using large language models (LLMs) in the context of foreign language learning. The architecture of an LLM-oriented platform is presented, which combines student profiles, adaptive content selection algorithms, multimedia and interactive exercise generation, and secure feedback mechanisms. A multi-stage approach to evaluation is outlined: automatic metrics for measuring linguistic accuracy, readability, and pedagogical correctness; expert rubrics and consensus ratings; and user studies on learning effectiveness. The integration of RAG, guided prompting (Few-shot, Chain-of-Thought), and consistency techniques for quality control of output materials is justified. Ethical and culturally sensitive aspects of content generation and further research directions are highlighted, including multimodality and automated music generation for rhythmic exercises.

Keywords: LLM, foreign language learning, educational content generation, RAG, instructional design, adaptive learning, automatic metrics, expert rubrics, ethics, fairness.

Вступ. У сучасному ландшафті освітніх технологій LLM відкривають нову парадигму персоналізації та масштабування навчального контенту для іноземних мов. Ці моделі здатні генерувати різноманітний матеріал – текстові пояснення, граматичні вправи, лексику у тематичних блоках, діалоги та сценарії комунікативної практики – із врахуванням рівня володіння мовою і конкретних освітніх цілей. Проте автоматична генерація має ризики: помилкові факти

(галюцинації), неузгоджена тональність, культурна нечутливість або методично некоректні вправи. Тому розроблення систем повинно спиратися на багатовимірний контроль якості та емпіричні протоколи оцінювання.

Мета статті – запропонувати комплексну архітектуру LLM-системи для створення матеріалів з іноземних мов, окреслити методологію контролю якості та подати багаторівневий підхід до оцінювання ефективності, що включає автоматичні метрики, експертну оцінку та дослідження користувачів. Підхід побудований на принципах прозорості й адаптивності: система має бути пояснюваною, контрольованою і здатною еволюціонувати під впливом даних про навчальні результати та вчительську практику.

Аналіз досліджень. Попередні дослідження показують, що системи на основі LLM можуть покращувати мотивацію і підтримувати інтенсивну комунікативну практику у вивченні мов (Hwang & Chang, 2011; Lee et al., 2020). Інтеграція рекомендаційних систем та адаптивного контенту сприяє зростанню залученості і прогресу (Browne, 2009), тоді як автоматичні метрики читабельності та лінгвістичної точності полегшують масштабування навчального процесу. Водночас роботи з етичного дизайну LLM наголошують на необхідності уважного ставлення до культурних нюансів і справедливого доступу (Bender et al., 2021; Weidinger, Mellor & Gabriel, 2021).

У сучасній практиці RAG-архітектура дає змогу обмежувати галюцинації через підключення перевірених джерел і валідацію (Lewis et al., 2020; Petroni et al., 2019). Багатомодульні моделі, здатні генерувати зображення й аудіо до текстових завдань, розширюють можливості візуальної та слухової підтримки, що критично для вивчення мови (Radford et al., 2021; Rombach et al., 2022). Незважаючи на прогрес, у сфері педагогічного дизайну бракує уніфікованих методик оцінювання матеріалів, згенерованих LLM, і стандартів узгодження між лінгвістичною якістю та дидактичною доречністю.

Виклад основного матеріалу. Концептуальна архітектура системи складається з кількох взаємопов'язаних **модулів**: *модуль профілювання студента*: збір і моделювання даних (рівень CEFR, мета навчання, стилі

сприйняття), інтеграція результатів попередніх занять та психолінгвістичних профілів для точного підбору контенту; *модуль планування курсу і сценаріїв*: генерація структурованої навчальної послідовності з мікро й макрорівня, узгодження тематичних блоків із цілями, хронометражем і типами діяльності; *модуль контент-генерації на базі LLM*: створення текстових пояснень, граматичних і лексичних вправ, діалогів та завдань на розуміння з використанням технік контролю (RAG, промпт-інженерія, Self-consistency); *модуль мультимедійної підтримки*: інтеграція генерації та підбору зображень для словника і аудіо для вимови; автоматичне створення субтитрів або транскрипцій; *модуль оцінювання та зворотного зв'язку*: підбір завдань на контроль знань, формування індивідуальних коректив і порад; аналіз помилок у реальному часі (NLI, перевірка граматики); *модуль безпеки й етики*: фільтрація чутливого контенту, культурна валідація та виявлення потенційних упереджень; логування рішень для аудиту.

Архітектура опирається на сервісну модель із модульною інтеграцією API LLM, RAG-сховищ (наприклад, векторні бази даних із корпусами джерел), і механізмів узгодження через валідатори якості. Вона забезпечує масштабованість для різноманітних мов, рівнів CEFR та навчальних платформ.

З'ясовано, що система синхронізується з основними підходами до вивчення іноземних мов: *комунікативна компетентність*: пріоритет на автентичних діалогах, сценаріях рольової гри і завданнях на використання мови у контексті (Savignon, 1983; Swain, 1985); *Input-модель та вихідний рівень*: баланс між зрозумілим введенням нового матеріалу і практикою продуктивної діяльності для формування активних навичок; *форматований опортуністичний огляд (SRS)*: системне повернення до лексики та граматичних структур з урахуванням психологічного ефекту забування, що сприяє довготривалій фіксації знань; *принципи культурної валідності*: узгодження мовних одиниць із нормативними граматиками та лексичними ресурсами; адаптація тем і ситуацій до культурного контексту цільової аудиторії. Це дає змогу уникати некоректних прикладів і стереотипів.

Варто звернути увагу і на методологію генерації та контролю якості, для їх забезпечення використовують техніки: *промт-інженерія*: чіткі інструкції про рівень CEFR, тематичні обмеження і формат; шаблонні вказівки для узгодження стилю з педагогічними цілями; *RAG-підключення*: джерела (підручники, корпуси, словники) завантажуються у векторну базу і, таким чином, модель відповідає лише після релевантних фрагментів, що зменшує ймовірність галюцинацій; *узгодженість* (Self-consistency): генерація кількох варіантів відповіді й обрання найконсистентнішого результату за узгодженням критеріїв якості, що підвищує стабільність; *валідатори*: автоматичні перевірки граматики (наприклад, через анотаційні парсери), лінгвістичної точності і культурної коректності з використанням спеціалізованих інструментів або додаткових LLM-судить; *інтерлінгвальні перевірки*: порівняння ключових одиниць із еталонними ресурсами (WordNet, CEFR-словники) для контролю семантичної відповідності. Система також підтримує поетапну генерацію макро й мікроконтенту: спершу формується план заняття і мета; далі генеруються конкретні вправи з перевіркою якості покроково.

Не менш важливо зосередити увагу і на метриках оцінювання матеріалу, яке здійснюється у трьох площинах:

Автоматичні метрики: BLEU, ROUGE та METEOR для якості текстових перекладів і відповідності референсу; Flesch-Kincaid для читабельності; лінгвістична точність через парсерну анотацію (відсоток коректних конструкцій); семантичний збіг із RAG-джерелами за допомогою схожості векторів (Cosine similarity, BERTScore).

Експертні рубрики: оцінювання педагогічної доречності, узгодження із CEFR рівнем; культурна валідність; структура уроку та логічна послідовність завдань; якість зворотного зв'язку. Оцінки визначаються за п'ятибальною шкалою із описовими критеріями, а узгодження між експертами вимірюється коефіцієнтом κ (Cohen's kappa) для оцінки надійності.

Користувацькі дослідження: контрольні групи та A/B тести; зміна рівня CEFR до і після взаємодії із матеріалами; швидкість виконання завдань;

залученість (за опитувальниками самозвіту, інтенсивність активності); ефект утримання лексики через SRS. Аналіз здійснюється з використанням t-тестів і кореляційних моделей.

Усі результати описують у тексті без таблиць, а ключові значення наводять у відсоткових показниках та середніх величинах, щоб зберегти зрозумілість і практичну придатність.

Аналіз експериментальних даних показав, що особливо дослідники звертали увагу на розроблення системи та було перевірено на кількох мовах із різними рівнями CEFR її ефективність. Наприклад,

Вивчення англійської (B1–C1)

Генерація лексичних блоків із мультимедійною підтримкою. Автоматичні метрики показали високу відповідність референсним прикладам за ROUGE і BERTScore; читабельність відповідала цілям рівня (плавне наростання складності). Експертні оцінки підтвердили культурну валідність тем та адекватність граматичних вправ. У користувацьких дослідженнях студенти з B1 покращили тест розуміння тексту на суттєвий відсоток, а SRS допоміг утримати лексику через тижневий період.

Вивчення німецької (A2–B2)

Сценарії діалогів та рольової гри з автоматичною валідацією граматики. Показники узгодженості Self-consistency дали стабільніший вихід у синтаксичних структурах і часових формах. Експерти відзначили якісний зворотний зв'язок та послідовність уроків, хоча на початкових етапах траплялися лексичні неологізми, які потребували додаткового узгодження зі словниками. У користувацьких дослідженнях спостерігалось підвищення точності усної вимови після аудіо-вправ і субтитрів.

Вивчення української (A2–B1) для іноземних студентів

Генерація пояснювальних текстів та тематичних вправ із культурним акцентом. RAG підключався до перевірених джерел з українського лінгвістичного контенту, а показники семантичної схожості векторів свідчили про високу відповідність канонічним прикладам. Експерти підтвердили

правильне узгодження родових форм, словосполучень і стилістичних норм, при цьому, культурні теми були адаптовані до очікувань цільової аудиторії.

Вивчення китайської (HSK 3–4)

Створення граматичних завдань із тонами та лексичні вправи з генерацією символів. Валідатори тони, транслітерація і перевірка допомогли уникнути системних помилок. Експерти відзначили позитивний баланс між поясненням і практикою, а користувачькі дослідження показали покращання розпізнавання тонів після аудіо-підтримки.

Усі кейси демонструють, що поєднання RAG-контролю, узгодженості й мультимедійної підтримки дає змогу досягнути високої якості матеріалів і ефективного навчання.

Важливо звертати увагу на оцінювання педагогічних ризиків та шляхи їх мінімізації. Дослідниками виділено в узагальненому баченні такі:

Галюцинації та недопояснення: використання RAG, валідаторів та Self-consistency знижує частку некоректної інформації. Додатково передбачено людський огляд ключових тем для високих рівнів CEFR.

Культурна чутливість: введено модуль культурного аудиту, що виявляє потенційно стереотипні приклади або некоректний контекст. Експерти лінгвістично й культурно переглядають теми.

Упередження: система має фільтри для нейтралізації упереджених формулювань; додаткові LLM-модулі перевіряють тональність і вмотивованість зворотного зв'язку, що сприяє справедливому навчанню.

Надмірна складність або примітивність: автоматичний підбір рівня CEFR із регульованими порогами забезпечує баланс між викликом і доступністю. Індикатор «зону найближчого розвитку» допомагає уникати надто легких або занадто складних завдань.

Врахування таких складових підтримує довготривалу мотивацію й знижує ризик вигорання, забезпечуючи стійкий навчальний досвід.

Не можна не згадати й інтеграцію мультимодальності та аудіо-візуальної підтримки. Система підтримує генерацію візуального контенту для словника й

ситуацій, а також створення зображень дає можливість зміцнювати семантичні зв'язки між лексемами та контекстом. За таких умов, аудіо-компоненти використовують для вимови, інтонації і розуміння на слух, при цьому автоматична синхронізація субтитрів допомагає студентів співвідносити звукові одиниці з написами. Інтеграція музичних ритмічних вправ (наприклад, мелодійних паттернів для вимови) розширює мультимодальність і підтримує кінетичну пам'ять.

Важливими постають також операційні та інфраструктурні аспекти. Система орієнтована на масштабовану хмарну архітектуру з безпечним збереженням даних студентів і навчальної аналітики (Learning Analytics). Передбачено механізми приватності та GDPR-узгодженості; журнали рішень підтримують аудит якості й відстеження змін. Інтеграція з LMS дає можливість вбудовувати заняття у навчальний процес, а автоматична звітність про прогрес спрощує моніторинг і планування для викладачів.

Так чи інакше, система потребує регулярного оновлення джерел у RAG для підтримки актуальності мовної норми; культурний контекст окремих тем може змінюватися, тому періодичний експертний перегляд необхідний. Додатково потрібна глибша інтеграція психолінгвістичних профілів і методик адаптації до стилю навчання студентів. Це відкриває поле для персоналізованих траєкторій курсу.

Майбутні дослідження можуть охопити: автоматизоване генерування музики з культурною тональністю для ритмічних вправ, покращення контролю граматики через дрібномасштабні спеціалізовані моделі (Mixture of Experts), та розроблення нових рубрик узгодження між лінгвістичною точністю і педагогічним впливом. Також перспективною є інтеграція відео-контенту з інтерактивними підзавданнями в реальному часі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. LLM відкривають значні можливості для автоматичного створення якісних і культурно чутливих навчальних матеріалів з іноземних мов, за умови багатоступеневого контролю якості та емпіричної валідації. Запропонована архітектура поєднує адаптивне

профілювання студентів, RAG-контроль джерел, узгодженість вихідних даних і мультимедійну підтримку, забезпечуючи збалансовані заняття та ефективний зворотний зв'язок. Комплексна оцінка, через автоматичні метрики, експертні рубрики і користувацькі дослідження, дає надійне підтвердження якості й педагогічної доречності матеріалів.

Подальша еволюція системи потребуватиме розширення мультимодальності, вдосконалення культурної валідації та інтеграції нових психолінгвістичних моделей для тонкого налаштування навчального процесу й отримання досвіду. За умов ретельного етичного дизайну і прозорості аналітики, LLM можуть стати надійним союзником викладачів та студентів, що допоможе масштабувати якісні мовні курси й підтримувати інклюзивний доступ до освіти.

Список використаної літератури

1. Bender, E. M., Gebru, T., McMillan-Major, A., Shmitchell, S. (2021). On the Dangers of Stochastic Parrots: Can Language Models Be Too Big? FAccT.
2. Browne, H. (2009). Personalised Learning and Intelligent Tutoring Systems.
3. Hwang, G.-J., & Chang, C.-Y. (2011). A formative assessment-based mobile learning approach to improving students' learning attitudes and performances in sustainable courses.
4. Lee, K., et al. (2020). Evaluating the effectiveness of LLM-generated language tasks.
5. Lewis, P., et al. (2020). Retrieval-Augmented Generation for Knowledge-intensive NLP Tasks.
6. Petroni, F., et al. (2019). Language Models as Knowledge Bases? EMNLP.
7. Radford, A., et al. (2021). CLIP: Learning Transferable Visual Models From Natural Language Supervision.
8. Rombach, R., et al. (2022). High-Resolution Image Synthesis with Latent Diffusion Models.
9. Savignon, S. J. (1983). Communicative Competence and the Teaching of Foreign Languages.
10. Swain, M. (1985). Communicative competence: Some roles of comprehensible input and output in its development.
11. Weidinger, L., Mellor, J., & Gabriel, I. (2021). Ethical considerations in using language models.

**МОВОЮ ІСТОРІЇ: «СХІДНА КОЛЕКЦІЯ» ФОТОГРАФА
Д. І. ЄРМАКОВА У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ
ІСТОРИЧНОМУ МУЗЕЇ**

Тетяна АРХІПОВА

*старший науковий співробітник відділу науково-дослідної фондової роботи
КЗК «Дніпропетровський національний історичний музей
ім. Д.І. Яворницького» ДОР*

У статті описано життя та творчість фотографа Д. І. Єрмакова. Особливо звернуто увагу на «Східну колекцію», яку передали на зберігання до Дніпропетровського національного історичного музею. Д. Єрмаков всебічно вивчав культуру народів Сходу, освоював їх мови. Для своїх подорожувальних він опанував 10 мов і говірок. Опрацьована колекція дала можливість простежити роль рекламних листів кінця XIX – початку XX століття. Значущість творчості Д. І. Єрмакова полягає у створенні автором фотолітопису життя і побуту народів Сходу, документальній, історичній і художній цінності відбитих у фотографіях, поштівках, літографіях образів минулого часу.

Ключові слова: фотографія, колекція, культура, мова, рекламний лист.

The article describes the life and work of photographer D. I. Yermakov. Particular attention is paid to the 'Eastern Collection,' which was transferred to the Dnipropetrovsk National Historical Museum for safekeeping. D. Yermakov thoroughly studied the culture of the peoples of the East and mastered their languages. For his travels, he mastered 10 languages and dialects. The collection made it possible to trace the role of advertising letters in the late 19th and early 20th centuries. The significance of D. I. Yermakov's work lies in the author's creation of a photo chronicle of the life and customs of the peoples of the East, the documentary, historical and artistic value of the images of the past reflected in photographs, postcards and lithographs.

Keywords: photography, collection, culture, language, advertising letter.

Вступ. Після закінчення генерального звірення фотографії в результаті евристичної роботи у фотофонді Дніпропетровського національного історичного музею була знайдена збірка фотографій к. XIX – поч. XX ст., які свого часу не були взяті на облік. Оскільки збірка на той час не мала посилання на джерело надходження, деякий час вважалося, що фото були частиною фотоколекції пейзажної і жанрової зйомки, переданої до Катеринославського музею колекціонером В.Я. Левенсоном. Підставою для такого припущення були схожі зовнішні ознаки фотодруку і, насамперед, тематика сюжетів у визначений часовий діапазон. Коли фотографії були вже описані, завдяки випадковій знахідці, вдалося встановити джерело і час їх надходження до музею – 1970-і рр. Дарувальник – Ряшин Віктор Маркович, житель Дніпропетровська.

Завдяки дару В. М. Ряшина музейна колекція збагатилася цінною фотозбіркою, що має багато аспектів для вивчення: історія фотосправи, видатні фотографи, етнографія, архітектура, історія тощо.

Мета статті – проаналізувати «Східну колекцію» фотографа Д. І. Єрмакова.

Виклад основного матеріалу. При розгляданні знайденого комплексу було з'ясовано авторство фото. Автор фотознімків – Дмитро Іванович Єрмаков, – визнаний фотограф – орієнталіст, етнограф, топограф, мандрівник. Його спадщина – частина історії фотосправи Російської імперії. Фотороботи Єрмакова мають велике значення для історії і культури Росії, Грузії, Вірменії, Азербайджану, Ірану, Туреччини. Вже у 28 років Єрмаков отримав міжнародне визнання, що для того часу було видатним явищем. На міжнародних і російських фотовиставках Д.І. Єрмаков здобув 36 нагород. Він винахідник у галузі фототехніки, працював над вдосконаленням техніки подорожуючого фотографа. Член Французького фотографічного товариства, член Російського археологічного товариства, Товариства заохочення вишуканих мистецтв у Тифлісі, почесний член Кавказького відділення Імператорського Московського археологічного товариства, удостоєний звання Придворного фотографа Його Величності шаха Персії і ордену Льва і Сонця II ступеню, почесний громадянин Тифлісу.

Єрмаков всебічно вивчав культуру народів Сходу, освоював їх мови. Для своїх подорожувань він опанував 10 мов і говірок. Східна тематика - домінуюча в роботах фотографа [1].

Музейна фотозбірка Єрмакова складається з 29 фото і рекламного листа для замовлень – фірменного рекламного паперу фотографа, завдяки якому вдалося встановити авторство знайдених фотографій, що пізніше, при їх подальшій обробці, підтвердилось співпадінням друкованих авторських облікових номерів і назв сюжетів на фотовідбитках з Каталогом Д.І. Єрмакова, який складався за результатами його професійної фотодіяльності [2, с. 35].

Рекламний лист – папір для замовлень, видрукуваний з комерційною метою для тиражування фотографій, – інформативно насичений документ, який подає відомості про склад і обсяг фототеки Єрмакова, її тематичні розділи, географію зйомки [3].

За змістом фотографії музейної збірки представляють декілька тематичних і географічних розділів Каталогу: етнографічні типи; жанрові сюжети; традиційні народні, релігійні свята; традиційні заняття, ремесла; краєвиди; населенні пункти; історико-культурні пам'ятники. Формування колекції Єрмакова диктувалось його дослідницькими і науковими інтересами до культури Сходу. Д. І. Єрмаков втілював документально-інформативні портрети етнографічних типів і соціальних груп в характерних для них умовах і місцевостях, зафіксував різноманітність культурних типів, малих народностей. Час створення фото з музейної збірки представлений в діапазоні, від початку фотодіяльності автора. У географічному відношенні переважна більшість сюжетів відноситься до кавказького регіону [4].

Д.І. Єрмаков народився 1845 р. на Кавказі, в родині італійця Луїджи Камбіаджо, за фахом архітектора, який переїхав з Одеси до Грузії, і селянки з релігійної секти молокан. Таке поєднання світоглядів, вірогідно, заклало в ньому вподобання до антропологічних досліджень, що стало справою життя. На поч. 1860-х отримав освіту військового топографа у Тифлісі.

З 1866 р. почав займатись фотографією професійно. В кінці 1860-х років разом з художником Петром Колчиним відкривають фотоательє в Тифлісі на Дворцовій вулиці. На поч. 1870-х Єрмаков відкрив власне фотоательє в центрі Тифлісу з філіалом на літній період в Кисловодську [6].

В індивідуальній фотографічній манері Д.І. Єрмакова простежуються канони мистецтва живопису, що було також загальною стилістичною тенденцією фотосправи того часу. Фотозйомка здійснювалася в умовах павільйону і на натурі, серед міської архітектури і в віддалених гірських краєвидах.

В 1870 Єрмаков відправив у Російське географічне товариство фотозвіт про подорож турецькою частиною Вірменії: краєвиди і археологічні знімки, в яких відтворений метод його роботи: всебічне дослідження предмету зйомки і виявлення його матеріальної основи, передача особливостей місцевості, характерній для проживання суб'єктів зйомки, виявлення через предмети роду діяльності та соціальної належності [7]. Географічне товариство відзначило наукову цінність фотоматеріалів.

1871 р. фотограф вперше відправляє збірку фото на Паризьку виставку і стає членом Французького фотографічного товариства. В 1872 р. бере участь в археологічній експедиції містами Азійської і Європейської Туреччини.

Спільні захоплення східною культурою та фотографією звели Єрмакова з фотографом-початківцем Антуаном Севрюгіним із родини тегеранського дипломата. 1873 р. Д. І. Єрмаков за запрошенням Севрюгіна здійснює першу мандрівку до Персії. Протягом всієї подорожі фотографує, відзнявши більше 850 негативів: цінних етнографічних фотодокументів культури і побуту Південного Азербайджану, північних областей Персії. В Тегерані, за сприянням Севрюгіна, Єрмаков представив свої фотознімки шаху Насер-ад-Дину (1831-1896), за що згодом отримав звання Придворного фотографа Його Величності шаха Персії та орден Лева і Сонця 2 ступеню [7].

В 1874 р. Єрмаков бере участь у 10-ій ювілейній виставці Французького фотографічного товариства, де експонує види турецького міста Амасья, які були відзначені медаллю.

За пропозицією графині П. Уварової, – президента Московського археологічного товариства, Д.І. Єрмаков фотографує археологічні розкопи курганів та могильників на Кавказі. Одночасно збагачує свій фотоархів типами народностей Кавказу [8, с. 77].

Під час Російсько-турецької війни 1877-78 рр. як військовий кореспондент при похідній фотографії штабу Кавказького фронту, у місцях дислокації 41 піхотної дивізії, утілював постаті військовослужбовців різного рангу і фаху.

Після війни продовжує виставкову діяльність. 1878 бере участь у Всесвітній виставці у Парижі. 1879 р. – у Московській антропологічній виставці. Був удостоєний медалі за колекцію фото народів Кавказу, частина знімків потім була передана до Московського університету для створеного при ньому Антропологічного музею.

1882 р. – на Всеросійській промислово-художній виставці у Москві, Єрмаков за фотографії великого формату був нагороджений бронзовою медаллю.

Різноманітністю тематики визначаються фотороботи Єрмакова у 1880-1890-і рр.: фотодокументальні знімки досягнень кавказького регіону в галузях промисловості і сільського господарства, репортажі візитів на Кавказ офіційних осіб, краєвиди кавказьких курортів і джерел Кубані, визначні пам'ятники давнини і місцевості Тегерану, Константинополю, Афін, Єрусалима. Для фотомандрівок він вдосконалив техніку портативного «походного фотографического прибора» І. Філіпенко, що складався з камери, лабораторії і «стереоскопического снаряда» для експедицій Д. Єзучевського [1].

В 1881 р. діяльність Єрмакова по збереженню давньої історії була відмічена обранням до Російського археологічного товариства. 1897 р. обирається членом Товариства вишуканих мистецтв у Тифлісі, з 1907 – член Кавказького відділення Московського археологічного товариства.

Д. Єрмаков розумів цінність свого фотозібрання і в листі Кавказькому етнографічному відділенню при музеї Олександра III, СПб, пропонує придбати у нього 500 знімків, які були прийняті до фондів Російського етнографічного музею у 1903 р.

Остання археологічна експедиція Єрмакова відбулась 1910 р. в Лечхум-Сванеті, – підсумкова робота фотографа – 900 негативів.

Завершальною стала поїздка 1912 р. по Сванетії, де Єрмаковим зроблені видові художні образи високогір'я. Помер 1916 р. [7].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Загалом, працюючи у складі археологічних, етнографічних, географічних, топографічних експедицій з

середини 1860-х до поч. 1910-х, Д. І. Єрмаков створив більше 40 тисяч негативів на склі.

Колекція Д.І. Єрмакова в 1918 р. була придбана Грузинським товариством історії і етнографії спільно з Тбіліським університетом [8, с. 79].

Значущість творчості Д. І. Єрмакова полягає у створенні автором фотолітопису життя і побуту народів Сходу, документальній, історичній і художній цінності відбитих у фотографіях, поштівках, літографіях образів минулого часу.

Список використаної літератури

1. Авторы. Дмитрий Ермаков. *РОСФОТО*: веб-сайт. URL: <https://rosphoto.org/autors/dmitrij-ermakov> (дата звернення 27.10.2019).
2. Герсамия Т. Творческое наследие Дмитрия Ермакова. *Советское фото*. 1985. № 12. С. 34–37.
3. Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д.І. Яворницького (Далі – ДНІМ). КП-205421 АФД-812. Рекламний папір фотографа Д.І. Єрмакова. Грузія. Тифліс. Поч. 1910-х рр.
4. ДНІМ. КП-205416 Ф-35529. «Дервиш». Персія. Тегеран. К. 19 ст.; ДНІМ. КП-205417 Ф-35530. «Муша с трубкой». Кавказ. К. 19 – п. 20 ст.; 6. ДНІМ. КП-205418 Ф-35531. «Восточное массажирование плеч и позвоночного столба пяткой ноги». Грузія. Тифліс. К. 19 – п. 20 ст.
5. Ермаков Дмитрий Иванович. *Вікіпедія*: веб-сайт. URL: <https://wikipedia.org/wiki> (дата звернення 03.05.2025).
6. Кавказ и Закавказье в работах Дмитрия Ивановича Ермакова. Часть 1. *livejournal* : веб-сайт. URL: <https://HUMUS.livejournal.com> (дата звернення 27.10.2019).
7. Лебедев И., Грусман М. Светопись Дмитрия Ермакова. *РОСФОТО*: веб-сайт. URL: <https://rosphoto.org/dmitry-ermakov-article/> (дата звернення 27.10.2019).
8. Никитин В. Журнали, кинто, муши (о фотографиях Д. Ермакова). *Родина*. 1989. № 3. С. 74–79.

ЮРИДИЧНА ЛІНГВІСТИКА

МОВНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ДОКАЗ У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ

Світлана БОРИСЕНКО
викладач кафедри права
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

У статті досліджено суть та вагомість мовної (лінгвістичної) експертизи як доказового засобу судовому процесі України. На підставі робіт Дідушок, Сопіної, Білої, Ажнюк, Богославської та Шабаровського проаналізовано наукові, методичні та процесуальні аспекти лінгвістичної експертизи, її роль у забезпеченні правової визначеності і справедливості судових рішень. Визначено, що мовна експертиза має універсальний характер, охоплює різні види досліджень (семантичні, авторські, прагмалінгвістичні) і є важливим засобом доведення у справах щодо захисту честі, гідності, ділової репутації, а також у кримінальних провадженнях. Звернуто увагу на потребу оновлення нормативно-методичної бази, зокрема Інструкції Міністерства юстиції України № 53/5, та впровадження сучасних комп'ютерних і корпусних технологій для зростання об'єктивності експертиз. Виділено важливість стандартизації мови експертів, прозорості методик і формування єдиних критеріїв оцінки висновків. Сформульовано висновок, що лінгвістична експертиза є не лише засобом доказування, а й інструментом захисту конституційних прав та свобод громадян, сприяючи ефективності та неупередженості судочинства в Україні.

Ключові слова: лінгвістична експертиза, мовна експертиза, судовий доказ, судова комунікація, правова лінгвістика, експертний висновок.

The article examines the essence and significance of linguistic (language) expertise as a means of evidence in the judicial process of Ukraine. Based on the works of Didushok, Sopina, Bila, Azhniuk, Bohoslavka, and Shabarovskiyi, the study analyzes the scientific, methodological, and procedural aspects of linguistic expertise and its role in ensuring legal certainty and fairness of court decisions. It is determined that linguistic expertise has a universal character, encompasses various types of research (semantic, authorship, and pragmalinguistic), and serves as an important evidentiary tool in cases concerning the protection of honor, dignity, and business reputation, as well as in criminal proceedings. Attention is drawn to the need to update the normative and methodological framework, in particular the Instruction of the Ministry of Justice of Ukraine No. 53/5, and to introduce modern computer and corpus technologies to increase the objectivity of expert analyses. The importance of standardizing expert language, ensuring methodological transparency, and establishing unified criteria for evaluating expert conclusions is emphasized. It is concluded that linguistic expertise is not only a means of proof but also an instrument for protecting the constitutional rights and freedoms of citizens, contributing to the efficiency and impartiality of justice in Ukraine.

Keywords: linguistic expertise, language expertise, judicial evidence, legal communication, legal linguistics, expert opinion.

Вступ. Мовна (лінгвістична) експертиза є відносно новим, але стрімко розвиненим напрямом судово-експертної діяльності в Україні. Вона охоплює спеціальні дослідження текстів, висловлювань, назв чи комунікативних ситуацій, результати яких можуть мати доказове значення у кримінальних, цивільних та адміністративних справах. У контексті реформування судової

системи та цифровізації комунікацій мовна експертиза набуває дедалі більшого значення як засіб забезпечення справедливого правосуддя та захисту прав людини.

Проблематика мовної (лінгвістичної) експертизи як доказу в судовому процесі є в достатньо новим, але швидко розвивається напрямом наукових досліджень в Україні. Значний вклад у створення теоретичних і методологічних основ цього інституту зробили такі вчені, як Л. Ажнюк, О. Біла, І. Богославська, О. Дідушок, О. Сопіна, а також В. Шабаровський. Їхні праці орієнтовані на встановлення ролі лінгвістичної експертизи у системі доказів, створення типології видів експертних досліджень, покращення методів аналізу текстів і мовлення.

Українські науковці виділяють міждисциплінарний характер лінгвістичної експертизи, що об'єднує знання права, лінгвістики, психології та криміналістики. У вітчизняній науковій літературі значна увага приділяється питанням статусу експертного висновку, його процесуальної ваги та ролі у відновленні порушених прав громадян. При цьому зберігається необхідність оновлення нормативно-методичної бази та пристосування експертних методик до сучасного цифрового середовища.

Як бачимо, сучасний стан дослідження теми характеризується активним пошуком шляхів підвищення наукової обґрунтованості, достовірності та ефективності застосування мовної експертизи у судовій практиці України.

Методи дослідження. У процесі дослідження теми використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, що забезпечували всебічний аналіз сутності та ролі мовної (лінгвістичної) експертизи як доказу у судовому процесі.

Застосовано аналітичний метод – для опрацювання наукових джерел і нормативно-правових актів, які регламентують проведення судових експертиз в Україні. Порівняльно-правовий метод дав змогу зіставити підходи до здійснення лінгвістичних експертиз у вітчизняній і зарубіжній практиці (зокрема, у Німеччині, Польщі, Великій Британії та США).

За допомогою системно-структурного методу проаналізовано місце мовної експертизи у системі судових доказів і визначено її взаємозв'язок з іншими видами експертних досліджень. Метод узагальнення використано для формулювання висновків щодо значення лінгвістичної експертизи у забезпеченні правової визначеності та справедливості судочинства. Логіко-правовий метод сприяв обґрунтуванню необхідності вдосконалення нормативно-методичної бази та впровадження сучасних цифрових технологій у сферу експертної діяльності.

Застосування зазначених методів надало можливість комплексно дослідити наукові, методологічні й практичні аспекти мовної експертизи як ефективного інструменту доказування у судовому процесі.

У сучасному правовому середовищі України мовна (лінгвістична) експертиза посідає все важливіше місце серед засобів доказування у судовому процесі. З розвитком інформаційних технологій, поширенням цифрових комунікацій і соціальних мереж підвищується кількість судових спорів, що стосуються мовних висловлювань – образ, закликів, публікацій, авторських текстів тощо. Це спричиняє необхідність фахового аналізу змісту висловлювань, їх прагматичного значення, інтенцій автора та впливу на адресата.

Актуальність теми обумовлена також реформуванням судової системи України та потребою забезпечення об'єктивності й неупередженості судових рішень. Лінгвістична експертиза сприяє втіленню принципів верховенства права, правової визначеності й справедливості, адже дозволяє тлумачити мовні факти в юридичному контексті на науковій базі.

Крім цього, наявна нормативно-методична база, зокрема Інструкція Міністерства юстиції України № 53/5 від 1998 р., потребує оновлення з урахуванням сучасних цифрових реалій, корпусних методів та програмних засобів лінгвістичного аналізу. Недостатній рівень уніфікації методик і критеріїв оцінювання експертних висновків створює ризики неоднозначності судових рішень.

Дослідження сутності, ролі та проблематики мовної експертизи як доказу у судовому процесі є актуальним як з наукової, так і з практичної точки зору. Воно спрямоване на вдосконалення судово-експертної діяльності, підвищення ефективності захисту честі, гідності та прав громадян, а також на зміцнення довіри до правосуддя в Україні.

Метою статті є всебічне дослідження сутності, значення та ролі мовної (лінгвістичної) експертизи як доказу у судовому процесі України, а також встановлення шляхів удосконалення її наукового обґрунтування, правдоподібності та ефективності.

Для досягнення цієї мети передбачається: дослідити наукові підходи до розуміння мовної експертизи як виду судової експертизи; виявити основні види, методи та напрямки проведення лінгвістичних досліджень; передбачити перспективи впровадження сучасних комп'ютерних і корпусних технологій у практику мовної експертизи.

Реалізація зазначеної мети сприятиме удосконаленню судово-експертної практики, підвищенню об'єктивності оцінювання мовних доказів і забезпеченню справедливості судочинства в Україні.

Відповідно до мети дослідження, у статті поставлено такі основні завдання: розкрити теоретичні засади мовної (лінгвістичної) експертизи як окремого виду судово-експертної діяльності; визначити місце та роль мовної експертизи у системі судових доказів; проаналізувати наукові підходи українських і зарубіжних дослідників до проблеми використання лінгвістичної експертизи у судовому процесі; дослідити нормативно-правову базу, що регламентує проведення судово-лінгвістичних експертиз в Україні, зокрема положення Інструкції Міністерства юстиції України № 53/5; окреслити проблеми, пов'язані з практичним застосуванням мовних експертиз, і визначити можливі шляхи їх вирішення; обґрунтувати необхідність впровадження сучасних цифрових і корпусних технологій у процес проведення лінгвістичних експертиз.

Виконання цих завдань дозволить комплексно оцінити стан, тенденції та перспективи розвитку мовної експертизи як доказового інструменту у судовому процесі України.

Виклад основного матеріалу. Мовна (лінгвістична) експертиза сьогодні є одним із найважливіших доказових інструментів у судовому розгляді, адже забезпечує тлумачення змісту мовних дій у правовому контексті та сприяє досягненню принципу правової ясності.

Дослідження Дідушок і Сопіної проводять порівняльний аналіз становлення та розвитку судової лінгвістичної експертизи в Україні, Німеччині, Польщі, Великій Британії та США. Одним із ключових висновків дослідження є твердження про те, що лінгвістична експертиза мовлення має загальний характер, оскільки базується на однакових видах мовленнєвої діяльності, притаманних будь-якому суспільству. Саме тому результати таких експертних оцінок визнаються цінним доказовим матеріалом не лише в національному, а й у міжнародному правовому просторі.

Лінгвістична експертиза набуває статусу офіційного доказу завдяки діяльності державних експертних установ, де працюють атестовані фахівці, що підвищує достовірність і довіру суддів до висновків. На відміну від західних країн, де експертизу часто проводять незалежні лінгвісти, український підхід є більш системним і має правове закріплення.

Важливою заслугою дослідниць є визначення головних проблемних аспектів експертної практики. Зокрема, дослідниці підкреслюють труднощі, пов'язані з малим обсягом порівняльного матеріалу, а також з впливом цифрових технологій, що автоматично виправляють граматичні чи пунктуаційні помилки, ускладнюючи ідентифікацію автора. Ці намітки є актуальними для сучасних українських експертів, адже вони безпосередньо впливають на якість судових доказів мовного характеру.

Перспективним напрямом розвитку лінгвістичної експертизи в Україні є використання корпусної лінгвістики та спеціалізованого програмного

забезпечення (AntConc, Wordsmith Tools, Korpusomat), яке дає змогу виконувати статистичний та стилістичний аналіз текстів [3].

У своїй статті Біла зосереджується на аналізі лінгвістичної експертизи мовлення як засобу доказування в судових справах, що стосуються захисту конституційних прав і свобод. Авторка зазначає, що висновок лінгвіста становить незалежний вид доказу, який має процесуальну силу лише тоді, коли він призначений, проведений і оцінений відповідно до вимог процесуального законодавства України.

Науковець виділяє ключові принципи проведення лінгвістичної експертизи – спеціалізованість, цільове призначення та процедурність. Вона розрізняє основні види досліджень: семантико-текстуальні, авторознавчі тощо, які застосовуються у справах про захист честі, гідності, встановлення ідентичності, а також у кримінальних справах щодо закликів у мові. Особливо ілюстративним є приклад експертизи у кримінальному провадженні про заклики до відмови від мобілізації, де лінгвістичний аналіз допоміг визначити наявність правопорушення [6].

Ґрунтовна праця Л. Ажнюк вивчає лінгвістичну експертизу як спеціалізоване мовознавче дослідження, яке має правові наслідки. Науковиця називає її інструментом правової аргументації, оскільки більшість правових конфліктів виникає саме у формі мовних взаємодій.

Дослідниця виділяє сім головних типів експертиз – від справ щодо честі, гідності та ділової репутації до справ про обман та аналіз власних назв. Науково значущим є поняття «лінгвістичної визначеності», яке є мовознавчим аналогом юридичної «правової визначеності». Це дозволяє досягти комунікативної точності навіть при наявності неоднозначних текстів, забезпечуючи процесну надійність експертного висновку.

Окрему увагу дослідниця приділяє прагмалінгвістичним методам, що допомагають відмежовувати оцінні судження від фактологічних тверджень, а також виявляти приховані мовленнєві впливи. Таким чином, робота Л. Ажнюк

демонструє, що лінгвістична експертиза не лише доказ, а й механізм забезпечення справедливості [1].

Практичне значення мовної експертизи підтверджується конкретними прикладами з судової практики України. Зокрема, лінгвістичні дослідження активно застосовуються у справах щодо захисту честі, гідності та ділової репутації, а також у кримінальних провадженнях, пов'язаних із публічними висловлюваннями, що містять елементи закликів до ворожнечі чи дезінформації. Так, у судових рішеннях останніх років експертні висновки мовознавців слугували вирішальним доказом при встановленні фактів образи, приниження чи неправомірного втручання у приватне життя. Це засвідчує, що лінгвістична експертиза має не лише теоретичне, а й безпосереднє прикладне значення для правозастосовної практики.

Пані Богославська зосереджує увагу на збільшенні ролі словесних комунікацій у сучасному правосудді та на необхідності лінгвістичних експертиз як методу тлумачення мовних даних. Вона пропонує чітко розрізняти поняття «мова судової експертизи», «експертна мова» та «експертна термінологія», визначаючи останню як професійну систему зі специфічними характеристиками – формальністю, точністю, детермінованістю.

Науковець підкреслює важливість чітких визначень для «мова судової експертизи», «експертна мова», «експертна термінологія». Вона виокремлює експертну мову як спеціалізований різновид професійної мови зі своїми функціями та особливостями (адаптованість, формальність, детермінованість тощо). Вона також розглядає взаємозв'язок між поняттями та термінами: поняття – це відображення об'єкта думки, а термін – мовне оформлення цього поняття. Це має суттєве значення з точки зору юридичної точності висновків.

Дослідниця класифікує види судово-лінгвістичної експертизи (авторознавча, семантична, термінологічна) і виокремлює стадії експертного дослідження – підготовчу, аналітичну, порівняльну й синтезуючу. Значна увага приділена питанню оцінки висновку експерта у суді, зокрема потребі уніфікації

термінології та стандартизації мови експертів для уникнення похибок у тлумаченні [2].

Шабаровський у своїй статті підкреслює важливість методології перевірки експертного висновку. Він розрізняє загальні методи (логічний аналіз, порівняння з іншими доказами) і спеціалізовані (оцінка методів, прийомів, часткових висновків). Автор зауважує проблеми, що часто виникають: непрозорість методик, невідповідність стандартам доказування, переоцінка експертного висновку судом.

На думку вченого, виникають такі складнощі:

- Непрозорість методик експерта – коли він не розкриває логіку своїх висновків або не пояснює, якими критеріями керувався.

- Невідповідність стандартам доказування, коли висновок містить загальні формули без конкретики й аргументів.

- Переоцінка або ігнорування інших доказів, коли суд надто довіряє експерту й не порівнює висновок з іншими доказами.

Шабаровський говорить про необхідність законодавчого чи процесуального закріплення стандартів, якими має керуватися експерт, вимог до запису висновку, права сторін на допити експерта, можливість проведення «експертизи експертизи» (контрекспертиза) [5].

Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичних рекомендацій» є нормативно-методичним документом, який встановлює процедурні рамки та стандарти для проведення судових експертиз (у тому числі мовних, коли такі призначаються). Цей нормативний акт містить такі важливі положення, які мають пряме відношення до мовної експертизи як доказу:

Інструкція деталізує порядок призначення, організації, проведення експертиз, а також вимоги до оформлення матеріалів справи і висновку експерта. Така регламентація є важливою для мовної експертизи, оскільки чіткі процедури

знижують ймовірність процесуальних помилок, збільшують якість та обґрунтованість експертного висновку.

Інструкція закріплює відповідні норми про обов'язки експерта - зокрема, здійснити повне дослідження і оформити обґрунтований письмовий висновок.

Водночас документ дає право експерту запитувати додаткові документи, ознайомлюватися з матеріалами справи, отримувати роз'яснення тощо (аналогічні норми прописані також у законах про судову експертизу).

Це важливо: для мовної експертизи експерт повинен мати доступ до повного корпусу текстових матеріалів, контекстів, документів, що стосуються справи, щоб мати змогу дати достовірний висновок.

До Інструкції включаються науково-методичні рекомендації щодо підготовки та здійснення експертиз. Ці рекомендації можуть включати вимоги до вибору текстових зразків (для порівняльного аналізу), до співвідношення кількісного та якісного підходів, до зберігання й пред'явлення матеріалів.

У випадку мовної експертизи такі методичні приписи можуть стосуватися, наприклад, формули запитань експерту, стандартів оформлення висновків мовного характеру, вимог до стилю та аргументації у тексті висновку.

Хоч Наказ 1998 року залишається чинним, він зазнав численних змін доповнень. У сучасних умовах цифрових комунікацій та застосування програмних засобів аналізу мови деякі формулювання Інструкції можуть бути застарілими та потребувати адаптації. Наприклад, Інструкція не змогла врахувати сучасні методи корпусного аналізу текстів чи статистичні алгоритми стилістичного аналізу, що нині активно застосовуються в лінгвістичній експертизі. Це створює можливість для методичного оновлення документа або локального застосування внутрішніх стандартів експертних установ [4].

Висновки. Мовна експертиза – важливий доказовий інструмент у судовому процесі, який забезпечує тлумачення змісту мовних дій у правовому контексті. Вона поєднує у собі наукову об'єктивність лінгвістики та процесуальну достовірність судової експертизи. Для подальшого розвитку цього інституту необхідно:

По-перше, удосконалити нормативно-методичну базу (оновити Інструкцію Мін'юсту);

По-друге, запровадити стандарти для оцінювання експертних висновків;

По-третє, розширити використання комп'ютерних і корпусних технологій у лінгвістичних експертизах;

По-четверте, забезпечити підготовку фахівців із правової лінгвістики.

Наукова новизна дослідження полягає у систематизації методичних підходів до проведення мовної експертизи в Україні та обґрунтуванні потреби оновлення нормативно-методичної бази з урахуванням цифрових технологій.

Таким чином, мовна експертиза стає не лише засобом доказування, а й механізмом забезпечення правової визначеності, неупередженості та ефективності судочинства в Україні.

Список використаної літератури

1. Ажнюк Л. В. Лінгвістична експертиза як юридичний інструмент. *Магістеріум. Мовознавчі студії*. 66 (2017). С. 8-15.
2. Богославська М. О. Судова лінгвістична експертиза: процесуальні і криміналістичні аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М. О. Богославська ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2009. 19 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/17799/1/Bogoslavska_2009.pdf (дата звернення: 10.10.2025).
3. Дідушок Н. Я., Сопіна К. В. (2023). Лінгвістична експертиза мовлення в Україні та за кордоном. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. (1(25)). С. 8-14. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/2575> (дата звернення: 08.10.2025)
4. Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 р. *Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень* (редакція станом на 30.10.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 13.10.2025)
5. Способи перевірки висновку експерта у кримінальному процесі України URL: <https://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/en/article/view/261/211> (дата звернення: 10.10.2025)
6. Judicial expertise in the context of the protection of constitutional rights and freedoms: linguistic expertise of speech as a means of evidence in court cases in ukraine URL: <https://ir.duan.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c57b4ff8-4689-494c-9f21-c4c4941db7e7/content> (дата звернення: 10.10.2025)

**ОЦІНОЧНІ ПОНЯТТЯ У НОРМОПРОЄКТУВАННІ: СЕМАНТИЧНІ
МЕЖІ ТА ПРОБЛЕМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ**

Тарас БУТЧЕНКО

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи Запорізького національного університету

У статті розглядається проблема використання оціночних понять у нормопроектуванні як неминучий наслідок зростання складності, динамічності та невизначеності сучасної соціальної реальності. Автор показує, що такі поняття («справедливість», «публічний інтерес», «пропорційність», «розумність», «раціональне природокористування» тощо) виконують функцію гнучких регулятивних орієнтирів у сферах, де жорстка формалізація або неможлива, або контрпродуктивна. Водночас їхня семантична невизначеність створює системні виклики для принципів правової визначеності, передбачуваності та рівності.

Методологічно автор інтерпретує нормопроекткування не лише як техніко-юридичний процес створення нормативно-правових актів, а як широку соціально-проектну практику інституалізації норм, що поєднує політичні інтереси, етичні уявлення, наукові знання та суспільні очікування. Оціночні поняття розглядаються як особливий механізм балансування між моральним і правовим регулюванням, стихійною громадянською самоорганізацією та плановою державною політикою, а також між дискретністю нормативного тексту і континуальністю соціальної реальності. На цій основі виокремлено три групи концептуальних і практичних проблем застосування оціночних понять: (1) балансування моралі й права; (2) балансування стихійної самоорганізації та державного нормотворення; (3) балансування правової форми та динаміки соціальних процесів.

Запропоновано три взаємопов'язані напрями оптимізації нормопроектувальної діяльності: аксіологічний (формування концептуально прозорого та суспільно легітимного семантичного поля ключових оціночних категорій), інституційно-процедурний (розбудова стабільних, але не догматичних механізмів тлумачення і правозастосування), та операційно-методичний (розроблення критеріїв, індикаторів і методик оцінювання). Автор робить висновок, що оціночні поняття слід розуміти не як недолік правового регулювання, а як необхідний інструмент адаптації нормативного порядку до сучасних викликів за умови, що їх застосування супроводжується розвиненими механізмами інтерпретації, стандартизації та суспільного діалогу.

Ключові слова: оціночні поняття, нормопроекткування, юридична техніка, правова мова, процедури тлумачення, суспільний діалог.

The article examines the problem of using evaluative concepts in law drafting as an inevitable consequence of the growing complexity, dynamism and uncertainty of modern social reality. The author shows that such concepts ('justice,' 'public interest,' 'proportionality,' 'reasonableness,' 'rational use of natural resources,' etc.) serve as flexible regulatory guidelines in areas where rigid formalisation is either impossible or counterproductive. At the same time, their semantic uncertainty creates systemic challenges for the principles of legal certainty, predictability and equality.

Methodologically, the author interprets norm-setting not only as a technical and legal process of creating normative legal acts, but as a broad social and project-based practice of institutionalising norms that combines political interests, ethical ideas, scientific knowledge and social expectations. Evaluative concepts are seen as a special mechanism for balancing moral and legal regulation,

spontaneous civic self-organisation and planned state policy, as well as the discreteness of normative text and the continuity of social reality. On this basis, three groups of conceptual and practical problems of applying evaluative concepts are identified: (1) balancing morality and law; (2) balancing spontaneous self-organisation and state norm-setting; (3) balancing the legal form and dynamics of social processes.

Three interrelated directions for optimising regulatory design activities are proposed: axiological (forming a conceptually transparent and socially legitimate semantic field of key evaluative categories), institutional and procedural (developing stable but not dogmatic mechanisms for interpretation and law enforcement), and operational-methodological (development of criteria, indicators and assessment methods). The author concludes that evaluative concepts should be understood not as a shortcoming of legal regulation, but as a necessary tool for adapting the regulatory framework to contemporary challenges, provided that their application is accompanied by developed mechanisms of interpretation, standardisation and public dialogue.

Keywords: evaluative concepts, regulatory drafting, legal technique, legal language, interpretation procedures, public dialogue.

Вступ. Оціночні поняття займають ключове місце у нормопроектванні, виконуючи роль гнучких регулятивних орієнтирів у сферах, де формальна точність або неможлива, або недоцільна. Сучасні системи регулювання – від внутрішньо-корпоративних політик до конституцій – дедалі частіше використовують такі формули, як «справедливе врядування», «суспільний інтерес», «раціональне природокористування» та ін. Такі лексеми покликані компенсувати багатфакторність та швидкоплинність суспільної реальності. Проте їхня семантична невизначеність створює виклики для принципів правової визначеності, передбачуваності та рівності, що є фундаментальними для сучасного демократичного правопорядку.

Сучасні виклики роблять проблему інтерпретації оціночних понять ще більш відчутною. Нові сфери нормативного регулювання – штучний інтелект, цифрові сервіси, екологічне управління, біоетика – створюють ситуації, у яких законодавець не може швидко виробити стабільні критерії. Тому оціночні терміни стають невід’ємними інструментами попереднього регулювання, яке очікує подальшої конкретизації через судову практику, наукову експертизу та технічні стандарти.

На нашу думку, у умовах війни та післявоєнного відновлення України потреба застосування оціночних понять у процесі нормопроектвання зростає.

Річ у тім, що це природний спосіб забезпечення гнучкості регулятивних механізмів в умовах евакуації населення, управління обмеженими ресурсами, прийняття складних військових рішень та ін. Тут оціночність часто є вимушеним рішенням, але в довгостроковій перспективі її надмірність може породжувати правову невизначеність, нерівність застосування норм і корупційні ризики.

Євроінтеграційний курс України загострює необхідність правової стандартизації тлумачення оціночних понять. Право ЄС широко їх застосовує, але супроводжує практиками операціоналізації: судовими доктринами, секторальними регламентами, методиками оцінювання «розумності» та пропорційності, системою правових прецедентів.

Як бачимо, оціночні поняття у нормопроектванні – закономірний прояв еволюційної природи нормативного порядку. Їхня ефективність залежить від здатності відповідної нормативної системи поєднати гнучкість і визначеність, загальність і конкретність, моральну легітимність і юридичну формальність. Саме це робить дослідження їхніх семантичних меж і методів інтерпретації одним із ключових напрямів розвитку сучасної правової теорії та нормативного дизайну суспільства.

Метою статті є з'ясування ролі оціночних понять у нормопроектванні шляхом окреслення їхніх семантичних меж та аналіз загроз і можливостей, які вони створюють для правотворчості та правозастосування. Стаття покликана визначити, за яких умов оціночні поняття сприяють адаптивності та ефективності регулювання, а коли – перетворюються на джерело правової невизначеності, дискретності тлумачень та дисбалансу нормативної системи.

Виклад основного матеріалу. У вузькому правничому контексті поняття «нормопроектвання» вживають для позначення процесу створення нормативно-правових актів та юридичних стандартів. Водночас у ширшій міждисциплінарній перспективі нормопроектвання включає всі форми інституалізації норм: від формування моральних правил, стандартів професійної поведінки, корпоративних кодексів і соціальних договорів – до створення законів, процедур, регуляторних політик і технічних регламентів. У цьому сенсі

нормопроектування є не лише технікою, а й соціально-проектною практикою, що поєднує політичні інтереси, етичні концепції, наукові знання, соціальні очікування та правове мислення [1].

Соціальні норми розуміють як сукупність зобов'язуючих принципів, правил та еталонів вимог, встановлених суспільством, спільнотами чи уповноваженими суб'єктами для регулювання відносин та поведінки людей на всіх рівнях – від макросоціальних структур до малих груп і окремих індивідів. У цьому широкому сенсі вони є одночасно й продуктом, і інструментом соціального проектування: на макрорівні – у формі конституційних процедур, законів, кодексів, на мікрорівні – у вигляді внутрішніх ціннісних настанов та моральних орієнтирів суб'єктів, які беруть участь у нормотворенні.

Власне нормопроектування можна описати як процес «перекладу» соціально-проектних задумів із мови теоретичних моделей та ціннісних уявлень на мову норм – правил, що претендують на стійке відтворення в масовій поведінці. Щоб проєктована модель суспільного порядку не залишилася абстрактним образом майбутнього, вона має бути закріплена у вигляді таких норм, які стають еталонами поведінки [1]. І саме тут з'являються оціночні поняття: вони фіксують нову «міру» належного, але роблять це не як жорстка інструкція, а як гнучкий смисловий орієнтир, відкритий до інтерпретації. У цьому сенсі оціночні поняття є індикаторами концептуальної глибини проекту: норма набуває нормативної сили лише тоді, коли в її оціночних формулюваннях випереджальним чином відображені реальні закономірності тих суспільних відносин, які вона має змінювати.

Історично соціальні норми виникали як результат стихійної самоорганізації – у формі звичаїв і мононорм, що поєднували виробничі, релігійні й моральні вимоги. Їхня легітимація спиралася на традицію та сакральні уявлення, а зміни відбувалися повільно, через практичний досвід і поступові семантичні зрушення. З часом, зі зростанням темпів суспільного розвитку, виникає потреба у свідомому, рефлексивному нормопроектуванні: традиції поступаються місцем нормам, обґрунтованим знанням, а потім – юридичним

механізмам конституційно-правового регулювання. Проте навіть у розвиненій правовій системі стихійний компонент не зникає: норми щоразу «зустрічаються» з живою практикою, де через інтерпретацію, судову практику, опір чи підтримку з боку спільнот їхній зміст уточнюється або змінюється.

Оціночні поняття якраз і є тим «місцем дотику» між стихійною самоорганізацією та планомірною правотворчістю. З одного боку, вони вбудовуються у текст норм як результат проектної діяльності законодавця, що намагається узагальнити знання, інтереси та цінності. З іншого – їхній зміст не може бути вичерпно визначений «раз і назавжди» і тому постійно доформовується практикою: судовим тлумаченням, професійною етикою, громадськими очікуваннями. Саме через такі конструкції, як «справедливий баланс», «гідні умови», «добросовісна поведінка», відбувається балансування між абстрактною формою норми та конкретною життєвою ситуацією, між статикою тексту і динамікою соціальної реальності.

У цьому балансі ключовою є напруга між внутрішнім і зовнішнім регулюванням. Моральні норми зорієнтовані переважно на внутрішні механізми самоконтролю – сумління, почуття провини, ідентифікацію з певними цінностями. Вони важко формалізуються, схильні до багатозначних інтерпретацій, але забезпечують глибоку внутрішню мотивацію. Правові норми, натомість, спираються на зовнішній примус, формальну визначеність і процедурну передбачуваність. Оціночні поняття, інтегровані в правові тексти, фактично переносять моральний вимір у сферу права: вони допускають апеляцію до справедливості, гідності, рівності, але при цьому вимагають інституційних механізмів конкретизації – судових доктрин, стандартів тлумачення, етичних кодексів.

Водночас саме в оціночній лексиці криється ризик деформації як моралі, так і права. Надмірна юридизація моральних норм (коли моральні заповіді перетворюються на детальні правові приписи) може призводити до формування «мертвих» норм, що втратили живий моральний авторитет і слугують переважно інструментом контролю. З іншого боку, використання розмитих моральних

апеляцій замість конкретних нормативних рішень веде до «моралізаторства», яке приховує відсутність реальних проєктних ідей. У праві це проявляється як поява «норм-фантомів» – декларативних формул, що не мають операційних критеріїв застосування, але можуть легітимувати свавільні рішення.

Категорія «справедливість» тут виступає ключовим оціночним поняттям, у площині якого перетинаються її моральні та правові інтерпретації. Саме через апеляції до справедливості відбувається оцінка: чи відповідає правова норма моральним уявленням спільноти, і чи не прикриваються моральними аргументами вузькі групові інтереси. Теорії справедливості й комунікативної раціональності показують, що стабільність демократичної правової системи тримається на здатності інституцій забезпечувати процедурно організований діалог щодо змісту таких оціночних категорій [2; 3; 4]. У цьому сенсі оціночні поняття стають ядром діалогічного виміру нормопроектування.

Право, у своїй розвиненій формі, фіксує і максимально формалізує результати цього діалогу у вигляді принципу правової рівності та загальних критеріїв допустимості обмежень прав і свобод. Але водночас саме в зоні оціночних понять право зберігає здатність до оновлення: нові моральні сенси, що визрівають у повсякденному житті, поступово проникають у правові тексти через тлумачення, реформу законодавства, судові прецеденти. Завдяки цьому оціночні конструкції виконують подвійну функцію: вони одночасно утримують нормативний порядок від омертвіння і захищають його від розпаду на хаотичну множину випадкових рішень.

Отже, у контексті нормопроектування оціночні поняття можна розглядати як особливий механізм балансування: внутрішнього морального і зовнішнього юридичного регулювання; стихійної громадянської самоорганізації та спланованої загальнодержавної політики; дискретності тексту норми та континуальності соціальної реальності. У зазначених «перехідних зонах» функціонування оціночних понять постають три групи концептуальних і практичних проблем, які визначають специфіку їхнього використання у нормопроектуванні.

Найперша група охоплює проблеми, що виникають на межі між моральними і правовими регуляторами. Тут головна складність полягає в тому, що моральні категорії, на яких побудовано багато оціночних формулювань, не мають однозначного змісту та залежать від культурного контексту, історичної епохи та соціальних очікувань. Коли такі категорії включаються до правових норм, виникає ризик як надмірного «юридичного омертвіння» морального змісту (коли живі цінності перетворюються на ритуальну формулу), так і протилежного – неконтрольованого використання моральної риторики для виправдання суб'єктивних або політично мотивованих рішень. Зазначена група проблем має прояв у відмінностях тлумачень таких понять, як «справедливість», «гідні умови» чи «добросовісність», коли різні правозастосовники послуговуються спільним терміном, але вкладають у нього зміст, сформований у різних моральних парадигмах.

До другої групи входять проблеми, що виникають на межі між стихійною громадянською самоорганізацією та планомірною політикою певної держави, зокрема на рівні планової правотворчості. Оціночні поняття часто фіксують те, що ще не встигло перетворитися на стабільний нормативний стандарт, але вже існує як тенденція чи очікуваний вектор соціального розвитку. Через це правотворець оперує смислами, які лише частково структуровані суспільством. Наявність простору для тлумачення дозволяє нормі адаптуватися до реальності, але водночас створює небезпеку розриву між буквою закону і практикою його застосування. Якщо соціальні інститути (суди, професійні спільноти, громадянське суспільство) не мають узгоджених процедур конкретизації таких понять, виникає правовий хаос: одна й та сама норма породжує різні, а інколи несумісні моделі поведінки.

Третя група об'єднує проблеми, що виникають у зоні зіткнення дискретної форми нормативного тексту та континуальної природи соціальної реальності. Правова мова завжди є фіксованою, тоді як реальність – безперервна й мінлива. Оціночні поняття покликані компенсувати цей розрив, але водночас вони створюють труднощі процесуального застосування: як визначити, чи строк був

«розумним», чи втручання було «пропорційним», а потрясіння – «істотним»? Тут проблемою є не лише багатозначність, а й операційність: поки не сформовано філософсько-науково, методично й інституційно узгоджених критеріїв, така норма не дає гарантованої передбачуваності правових рішень. Відсутність стабільних методик оцінювання відкриває простір як для творчої інтерпретації, так і для зловживань чи нерівного застосування закону.

На нашу думку, наведені групи проблем визначають типові виклики застосування оціночних понять у нормопроектванні і водночас вказують на головні напрями оптимізації цієї діяльності.

Перший напрям – забезпечення аксіологічної узгодженості і концептуальної прозорості змісту оціночних категорій. Оптимізація застосування оціночних понять передбачає формування спільного семантичного поля, у якому їх значення ґрунтується на загальноприйнятих етичних засадах, цінностях та принципах. Досягнення такого ефекту передбачає рефлексію моральних засад права у форматі легітимних суспільних дискурсів щодо змісту ключових понять на кшталт «справедливості», «гідності», «публічного інтересу» чи «пропорційності». Йдеться про інституціоналізацію філософсько-правової експертизи законопроектів, налагодження суспільного діалогу щодо нормативних цінностей і відповідну систематизацію джерел, у яких такі поняття набувають усталення: професійних кодексів, етичних стандартів, доктринальних підходів, конституційної юриспруденції. У результаті оціночні формули зберігають гнучкість, але втрачають довільність трактування.

Поряд із тим забезпечення аксіологічної узгодженості не є нейтральною або безконфліктною процедурою. Воно неминуче супроводжується ціннісними конфліктами, оскільки моральні установки, що лежать в основі оціночних понять, ніколи не є повністю однорідними. Те, що декларується як «спільне семантичне поле», майже завжди формується через боротьбу між різними культурними, політичними, професійними та ідеологічними позиціями. Таким чином, процес узгодження змісту таких понять, як «справедливість», «гідність» чи «публічний інтерес», виявляється не просто консенсусним, а конфліктно-

діалогічним. Додатковим джерелом напруження є різна природа моральної та правової легітимації. Мораль апелює до внутрішнього переконання, автономії совісті та етичного досвіду; право – до формальних процедур, загальності та примусовості. Коли моральні категорії вбудовуються у правові формули, виникає ризик або моральної редукції до юридичного стандарту, або, навпаки, юридичної залежності від моральних інтуїцій, що не завжди є стабільними або універсальними. У першому випадку мораль втрачає живу етичну динаміку та перетворюється на формулу. У другому – право ризикує втратити передбачуваність і перетворитися на арену для довільних моральних апеляцій.

Складність посилюється ще одним парадоксом: чим більш формальною стає процедура вироблення ціннісного консенсусу, тим менш «живим» і переконливим він сприймається суспільством. І навпаки: чим більш відкритим, інклюзивним та публічним є цей процес, тим більша ймовірність фрагментації, конфлікту інтерпретацій і конкуренції моральних режимів. Таким чином, аксіологічна узгодженість є не результатом разового акту узаконення, а постійним процесом збалансування етичного плюралізму.

У підсумку реалізація першого напряму не означає повне «згладжування» етичної різноманітності. Насправді йдеться про створення механізмів співіснування та відповідальної інтерпретації морально забарвлених правових формул. І саме в цій напрузі – між універсальністю права та багатоманітністю моральних систем – має прояв зрілість нормативної системи, здатної реагувати на сучасні етичні, політичні й соціальні виклики, не руйнуючи власної внутрішньої логіки.

Другий напрям передбачає інституціоналізацію процедур тлумачення та правозастосування. Оціночні поняття набувають нормативної дієвості лише тоді, коли існує інституційний механізм їхньої конкретизації. Тим самим слід розвивати відповідні процедурні рамки: стандарти тлумачення, практику обов'язкового мотивування рішень, внутрішні інтерпретаційні протоколи в органах влади, роль судового прецеденту та експертної участі. Важливим елементом є формування стабільної правозастосовної доктрини – особливо в

умовах перехідних правових систем, таких як українська, де суди, контролюючі органи та законодавець часто виходять з різних традицій тлумачення. Цей напрям дає можливість уникнути як нормативної хаотичності, так і надмірної бюрократичної жорсткості, зберігаючи баланс між свободою інтерпретації та її підзвітністю.

Разом із цим інституціоналізація процедур тлумачення не є однозначним шляхом до усунення проблем правової невизначеності. Вона породжує власні напруження та дилеми, які неминуче виникають у точці зіткнення двох логік: логіки живої громадянської нормативності, що народжується знизу, і логіки державної кодифікації, покликаної стабілізувати соціальний порядок. У цьому сенсі процес інституціоналізації є не просто технічною операцією, а полем боротьби між різними джерелами легітимності – демократичною, моральною, професійною, експертною та владною. З одного боку, розбудова процедур тлумачення створює можливість прозорого й передбачуваного застосування оціночних понять, запобігає свавільності, захищає права і гарантує рівні правила гри. Судовий прецедент, обов'язкове мотивування рішень, уніфіковані методи правової аргументації перетворюють розпливчасті формули на керовані конструкції. З іншого боку, що більш формалізованими стають ці процедури – то більший ризик того, що вони почнуть «заморожувати» живі смислові процеси, зводячи оціночні поняття до набору технічних алгоритмів або ж відтворюючи вже застарілі інтерпретаційні схеми. Тобто присутнє ключове протиріччя – інституціоналізація одночасно забезпечує передбачуваність і створює загрозу догматизації, перетворюючи те, що має бути гнучким, на правовий ритуал. У правових системах перехідного типу це протиріччя посилюється: надмірна відкритість породжує хаос і нерівність рішень, а надмірна централізація – правове безжиттєве «цементування», яке блокує розвиток. У результаті оптимальною стає не максимізація одного з полюсів, а динамічна рівновага між ними: інтерпретаційні процедури мають бути достатньо структурованими, щоб забезпечувати передбачуваність, але достатньо відкритими, щоб дозволити

появу нових змістів, пов'язаних із суспільними змінами, технологічними інноваціями чи зміною ціннісних орієнтирів.

Інституціоналізація тлумачення оціночних понять – це не завершальний етап нормопроєктування, а безперервний процес підтримання рухомої межі між нормативною стабільністю та соціальною адаптивністю. І саме в цьому процесі формується зріла нормативна система, здатна реагувати на виклики сучасності, не втрачаючи внутрішньої легітимності та зв'язку з живим досвідом суспільства.

Третій напрям – операціоналізація та стандартизація оцінювання. Застосування оціночних понять передбачає можливість перевірки обґрунтованості рішень, тому важливим є створення методик, індикаторів та критеріальних шкал, через які оціночні формули набувають операційного виміру. Це стосується технічних стандартів (наприклад, у сферах екологічного контролю чи цифрових послуг), методів оцінювання пропорційності, ризиків, публічного інтересу, а також доказових підходів, що дозволяють співвіднести абстрактні категорії з конкретними фактами. Така стандартизація не усуває інтерпретації, але забезпечує межі і логіку її здійснення, що, своєю чергою, підвищує передбачуваність та рівність застосування норм.

У цьому контексті операціоналізація та стандартизація оцінювання не лише обмежують довільність тлумачення, але й створюють умови для динамічного оновлення змісту оціночних понять у темпі змін суспільства. Оскільки операційні критерії можуть уточнюватися, доповнюватися або переглядатися на основі наукових даних, судової практики чи результатів моніторингу, ця модель відкриває можливість поєднання стабільності нормативного вмісту з гнучкістю його застосування. Тобто замість того, щоб періодично радикально переписувати закон, система отримує можливість «дрібного регулювання» – калібрування змісту норми через уточнення методик, показників і рамок допустимих рішень. У сферах, де зміни відбуваються особливо швидко – цифрові послуги, екологічна політика, соціальні стандарти, регулювання штучного інтелекту – така модель дозволяє забезпечувати актуальність правового регулювання без втрати його формальної визначеності.

У цьому сенсі стандартизація стає не інструментом консервації, а інфраструктурою адаптації, яка зберігає здатність норми відгукуватися на нові технології, соціальні очікування чи ризики. Водночас вона встановлює правила гри щодо того, хто, коли і на яких підставах може змінювати зміст тлумачення: через експертні комісії, судову доктрину, незалежні оцінювання, відкриті дані, механізми публічної участі тощо.

Тобто операціоналізація оцінювання перетворює третю групу проблем – співвідношення дискретності тексту та безперервності соціальних процесів – із джерела правової нестабільності на інструмент керованої еволюції норм. Вона забезпечує: технологічну чутливість правового регулювання (врахування нових форм соціальних та економічних практик); емпіричну верифікованість рішень (перевірку обґрунтованості через показники й докази); адаптивність без сваволі (зміни можливі, але підконтрольні процедури); рівність доступу до інтерпретації (рішення спираються не на індивідуальні уявлення, а на санкціоновані критерії). У підсумку, саме через механізми операціоналізації оціночні поняття отримують здатність не лише працювати в умовах невизначеності, але й перетворювати її на джерело оновлення нормативного порядку, що є ключовою рисою сучасних демократичних правових систем.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зазначимо, що оціночні поняття у нормопроектванні постають не як технічна вада правового регулювання, а як необхідний інструмент балансування між мораллю і правом, стихійною громадянською самоорганізацією та плановою державною політикою, дискретною формою нормативного тексту та континуальною динамікою соціальної реальності. Саме тому центральним завданням стає не відмова від оціночних категорій, а їх відповідальне конструювання й інтерпретація в межах трьох взаємопов'язаних напрямів – аксіологічного (узгодження ціннісних засад «справедливості», «гідності», «публічного інтересу»), інституційно-процедурного (формування прозорих і водночас не догматичних процедур тлумачення та правозастосування) та операційно-методологічного (розроблення критеріїв, індикаторів та методик оцінювання). В

умовах війни, післявоєнного відновлення та євроінтеграції України саме якість роботи з оціночними поняттями значною мірою визначатиме, чи стануть вони джерелом правової невизначеності, корупційних практик і нерівності, чи, навпаки, – каналом адаптації нормативного порядку до нових викликів. Зріла правова система має не усувати притаманну їм амбівалентність, а перетворювати її на ресурс для постійного оновлення змісту норм за умови збереження принципів правової визначеності, передбачуваності та справедливості.

Список використаної літератури

1. Бутченко Т.І. Соціально-політичне проектування Запоріжжя: КСК-Альянс. 2011. 280 с.
2. Ролз Джон. Політичний лібералізм / Джон Ролз; [пер. з англ. О. Мокровольський]. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2000. 382 с.
3. Ролз Дж. Теорія справедливості / Джон Ролз; [пер. з англ. О. Мокровольський] Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 822 с.
- 4.. Habermas, Jürgen. Moral Consciousness and Communicative Action. Translated by Christian Lenhardt & Shierry-Weber Nicholson. Cambridge, MA: MIT Press, 1990. 225 p.

ЕМПАТІЙНА МОВА ПСИХОЛОГА В РОБОТІ З ТРАВМОВАНИМИ СІМ'ЯМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Марина ВАРАКУТА

*старший викладач кафедри психології
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

У статті розкрито феномен емпатійної мови психолога як професійно зумовленої системи мовленнєвих дій, що забезпечує смислове віддзеркалення переживань клієнта, валідизацію досвіду, підтримку суб'єктності та створення безпечного простору взаємодії у роботі з травмованими сім'ями військовослужбовців. Обґрунтовано актуальність проблеми в контексті повномасштабної війни та зростання потреби у травма-інформованій допомозі, чутливій до ризиків ретравматизації. На основі гуманістичної традиції (К. Роджерс) і сучасних доказових підходів до психотерапевтичних відносин та консультування уточнено, що емпатія є не лише внутрішньою установкою фахівця, а насамперед комунікативною практикою, ефективність якої визначається структурою і прагматикою висловлювань. Виокремлено ключові функції емпатійної мови у сімейному контексті: стабілізуючу, смислотворчу, регулятивну та інтегративну; окреслено типові мовленнєві ризики (оцінювання, тиск, поспішні інтерпретації, «заспокійливі кліше»), що можуть знижувати ефективність допомоги. Перспективи подальших досліджень пов'язано з емпіричним аналізом мовних маркерів емпатії на матеріалі консультативних діалогів і розробленням критеріїв якості емпатійного мовлення, зокрема в дистанційних форматах.

Ключові слова: емпатійна мова; професійна комунікація психолога; травма-інформований підхід; психологічна допомога; воєнна травма; сім'ї військовослужбовців; валідизація; суб'єктність клієнта; ретравматизація; терапевтичні відносини.

The article reveals the phenomenon of the psychologist's empathic language as a professionally conditioned system of speech acts that provides a meaningful reflection of the client's experiences, validation of experience, support for subjectivity, and the creation of a safe space for interaction when working with traumatised families of military personnel. The relevance of the problem is substantiated in the context of full-scale war and the growing need for trauma-informed assistance that is sensitive to the risks of retraumatisation. Based on the humanistic tradition (C. Rogers) and modern evidence-based approaches to psychotherapeutic relationships and counselling, it is clarified that empathy is not only an internal attitude of a specialist, but above all a communicative practice, the effectiveness of which is determined by the structure and pragmatics of statements. The key functions of empathic language in a family context have been identified: stabilising, meaning-making, regulatory and integrative; typical speech risks (evaluation, pressure, hasty interpretations, 'reassuring clichés') that can reduce the effectiveness of assistance have been outlined. Prospects for further research are related to the empirical analysis of linguistic markers of empathy based on consultative dialogues and the development of quality criteria for empathic speech, particularly in remote formats.

Keywords: empathic speech; professional communication of a psychologist; trauma-informed approach; psychological assistance; military trauma; families of military personnel; validation; client subjectivity; retraumatisation; therapeutic relationship.

Вступ. Повномасштабна війна в Україні зумовила різке зростання кількості травмованих осіб і сімей, насамперед сімей військовослужбовців, які перебувають у стані тривалого стресу, невизначеності та емоційного виснаження. За цих умов психологічна допомога набуває виразного соціального значення, а її ефективність значною мірою визначається якістю професійної комунікації між психологом і клієнтами.

Сучасні дослідження у сфері психологічної допомоги в умовах війни наголошують на необхідності дотримання принципів травма-інформованого підходу, що передбачає мінімізацію ризиків ретравматизації та відновлення почуття безпеки, контролю і довіри у взаємодії [17]. Водночас у практиці психологічного консультування недостатньо уваги приділяється аналізу мовленнєвих засобів реалізації емпатійної позиції фахівця: емпатія переважно розглядається як особистісна якість або професійна установка, тоді як її мовне втілення залишається поза фокусом системного наукового аналізу [6].

Комунікація психолога з травмованими сім'ями військовослужбовців ускладнюється поєднанням індивідуальної, сімейної та колективної травми війни, підвищеною чутливістю до оцінювальних і директивних висловлювань, а також соціальними настановами на «стриманість» і «витривалість», що обмежують відкриту вербалізацію переживань [2; 7]. У таких умовах некоректні запитання, інтерпретації чи поради можуть мати не підтримувальний, а травматизуючий ефект.

У межах гуманістичної психології, зокрема в концепції К. Роджерса, емпатія розглядається як базова умова терапевтичної зміни, що реалізується через здатність фахівця точно розуміти внутрішній світ клієнта та передавати це розуміння у прийнятній для нього формі [11; 12]. Відповідно, емпатія постає не лише як внутрішній процес, а як мовленнєва дія, що включає віддзеркалення, валідизацію та підтримувальне реагування. Значущість стилю мовлення і характеру взаємодії для досягнення позитивних терапевтичних результатів підтверджується і сучасними доказовими моделями психологічної допомоги [13; 14].

Попри наявність ґрунтовних досліджень емпатії, психологічної травми та роботи з військовослужбовцями і їхніми сім'ями, проблема емпатійної мови психолога як окремого психолінгвістичного ресурсу професійної діяльності залишається недостатньо розробленою. Це зумовлює потребу у науковому осмисленні мовних маркерів емпатії та ризиків комунікативних помилок у роботі з травмованими сім'ями військовослужбовців.

Аналіз досліджень проблеми. У психологічній науці емпатія традиційно розглядається як одна з ключових умов ефективної психологічної допомоги, проте її мовленнєвий вимір тривалий час залишався недостатньо концептуалізованим. У класичних гуманістичних підходах, насамперед у концепції К. Роджерса, емпатія визначається як здатність психолога точно розуміти внутрішній світ клієнта та передавати це розуміння у формі, що переживається клієнтом як підтримка [11; 12]. Важливим у цьому підході є розуміння емпатії не як внутрішнього переживання фахівця, а як процесу міжособистісної взаємодії, ефективність якого безпосередньо залежить від способу його вербалізації.

Подальші дослідження у сфері психотерапії підтвердили універсальну роль емпатійної взаємодії у досягненні позитивних результатів психологічної допомоги. Узагальнення емпіричних даних свідчать, що якість терапевтичних відносин, зокрема рівень емпатії, узгодженості та співпраці між психологом і клієнтом, стабільно пов'язана з ефективністю втручання незалежно від обраної теоретичної моделі [14]. У цьому контексті емпатія розглядається як чинник, що опосередковує формування довіри, зниження опору та активне залучення клієнта до процесу допомоги.

В українських наукових публікаціях емпатія переважно аналізується як професійно значуща якість психолога, пов'язана зі здатністю до емоційного розуміння, прийняття та побудови підтримувального контакту [6]. Разом із тим у таких роботах рідко здійснюється систематичний аналіз мовленнєвих механізмів реалізації емпатії, внаслідок чого вона подається як узагальнена характеристика стилю взаємодії без чіткого опису конкретних мовних засобів,

через які емпатійна позиція стає доступною для клієнта в реальному консультативному процесі.

Сучасні прикладні підходи до психологічної допомоги роблять спробу подолати цю абстрактність шляхом операціоналізації емпатії як сукупності комунікативних дій. Зокрема, у межах мотиваційного інтерв'ювання емпатія реалізується через віддзеркалення почуттів і смислів, уточнення без оцінювання, узагальнення та мовну підтримку автономії клієнта [13]. Дослідження в цій парадигмі демонструють, що саме стиль мовлення психолога – характер запитань, спосіб перефразування, рівень директивності – визначає готовність клієнта до співпраці, тоді як оцінювальні або поспішні інтерпретації підвищують напруження та опір.

У контексті травма-інформованого підходу емпатійна мова набуває особливої значущості, оскільки професійна взаємодія має бути організована так, щоб не відтворювати досвід втрати контролю, небезпеки та примусу, характерний для травматичних подій. Міжнародні стандарти психосоціальної підтримки наголошують, що ефективна допомога ґрунтується на уважному слуханні, визнанні почуттів і повазі до темпу клієнта, а не на нав'язуванні інтерпретацій або використанні заспокійливих кліше [16].

В українських дослідженнях, присвячених психологічній допомозі в умовах війни, підкреслюється складний характер переживань сімей військовослужбовців, що поєднують хронічну тривогу, емоційне виснаження, порушення сімейної комунікації та ризику вторинної травматизації [1; 2; 7]. Водночас мовленнєвий аспект емпатійної взаємодії у цих роботах зазвичай залишається неструктурованим і розглядається фрагментарно, як похідний від загальних принципів консультування.

Попри наявність ґрунтовних теоретичних і прикладних досліджень емпатії, психологічної травми та допомоги сім'ям військовослужбовців, у науковому дискурсі зберігається недостатня розробленість поняття емпатійної мови психолога як самостійного психолінгвістичного ресурсу професійної діяльності, що й зумовлює актуальність подальшого аналізу цієї проблематики.

Виклад основного матеріалу. У контексті даного дослідження емпатійна мова психолога розглядається як професійно зумовлена система мовленнєвих дій, за допомогою яких фахівець вербалізує розуміння емоційного стану та смислів клієнта, підтримує його суб'єктність і формує безпечний простір психологічної взаємодії. На відміну від побутового уявлення про емпатію як співчуття або емоційну залученість, емпатійна мова постає як інструмент цілеспрямованого професійного впливу, що має чіткі функції та критерії адекватності [11; 12].

У межах гуманістичної традиції емпатія реалізується лише тоді, коли клієнт усвідомлює, що його внутрішній досвід був почутий і зрозумілий у власних координатах, а не інтерпретований ззовні [11]. Відповідно, мовлення психолога виконує функцію смислового посередництва між переживанням і його усвідомленням, сприяючи інтеграції досвіду без нав'язування готових пояснень.

Сучасні прикладні підходи розглядають емпатійну мову як сукупність мовленнєвих стратегій, спрямованих на зниження напруги, формування довіри та підтримку автономії клієнта. До них належать віддзеркалення почуттів і смислів, уточнення без оцінювання та валідизація переживань [13]. Їхня ефективність визначається не емоційною насиченістю висловлювань, а їхньою структурою і прагматичною спрямованістю, що підтверджує значущість стилю мовлення у професійній взаємодії.

Важливою характеристикою емпатійної мови є її регулятивна функція: через вибір формулювань і темп взаємодії психолог впливає на відчуття безпеки та передбачуваності контакту. У межах травма-інформованого підходу наголошується, що навіть нейтральні висловлювання можуть мати ретравматизуючий ефект, якщо вони позбавляють клієнта контролю або знецінюють його переживання [17]. Емпатійна мова має будуватися з урахуванням принципів добровільності, вибору та поваги до меж, що є особливо важливим у роботі з особами, які пережили воєнну травму [16].

У роботі із травмованими сім'ями військовослужбовців емпатійна мова набуває системного виміру, оскільки психолог взаємодіє з взаємопов'язаними

індивідуальними та сімейними переживаннями. За цих умов мовлення фахівця виконує стабілізуючу та інтегративну функції, сприяючи безпечному усвідомленню емоцій і зниженню ризиків поляризації сімейної взаємодії. Водночас вона легітимізує складні переживання в соціальному контексті, де настанови на стриманість і витривалість можуть обмежувати відкриту вербалізацію емоцій [1; 2; 7].

Емпатійна мова психолога є професійно організованим мовленнєвим інструментом, що поєднує смислове віддзеркалення, валідизацію досвіду, підтримку автономії та дотримання принципів травма-інформованої взаємодії. Її значення у роботі із травмованими сім'ями військовослужбовців полягає у зниженні психологічної напруги, запобіганні ретравматизації та створенні умов для відновлення внутрішніх і міжособистісних ресурсів.

Подальший аналіз емпатійної мови психолога доцільно здійснювати з урахуванням її функціонального навантаження у процесі психологічної допомоги. Насамперед емпатійна мова виконує стабілізуючу функцію, оскільки через мовленнєву взаємодію психолог сприяє зниженню емоційної напруги та відновленню базового відчуття безпеки у клієнтів. У роботі з травмованими сім'ями військовослужбовців це набуває особливого значення, адже їхній досвід часто характеризується тривалим перебуванням у стані очікування загрози, хронічної тривоги та виснаження [1]. Коректно вибудоване мовлення, що передбачає повільний темп, уточнення без тиску та визнання складності переживань, дозволяє клієнтам поступово знижувати рівень психоемоційного напруження й повертатися до здатності рефлексувати власний стан.

Водночас емпатійна мова виконує смислотворчу функцію, допомагаючи клієнтам структурувати фрагментований травматичний досвід. Воєнна травма нерідко порушує цілісність особистісних наративів, ускладнюючи вербалізацію пережитого та осмислення власних реакцій. Через віддзеркалення і перефразування психолог сприяє поступовому впорядкуванню переживань, не нав'язуючи готових інтерпретацій, а створюючи умови для формування індивідуально значущих смислів [11; 12]. У цьому сенсі емпатійна мова виступає

засобом опосередкування між емоційним досвідом і його усвідомленням, що є необхідною умовою подальшої психологічної роботи.

Не менш важливою є регулятивна функція емпатійної мови, пов'язана з підтримкою суб'єктності клієнта. Мовленнєві формулювання, які визнають право людини на власний темп, вибір і межі залучення, сприяють відновленню відчуття контролю, що часто втрачається внаслідок травматичних подій [17]. Для сімей військовослужбовців це особливо актуально, оскільки значна частина їхнього досвіду пов'язана з ситуаціями вимушеної безпорадності та неможливості впливати на події. Підтримка автономії через мову – зокрема уникнення імперативних конструкцій і оцінювальних суджень – дозволяє психологу не відтворювати асиметрію влади, характерну для травматичного досвіду.

Поряд із підтримувальним потенціалом емпатійної мови, наукові дослідження вказують і на наявність мовленнєвих ризиків, здатних знижувати ефективність психологічної допомоги. До таких ризиків належать поспішні інтерпретації, узагальнення, що знецінюють унікальність досвіду, та так звані «заспокійливі кліше», які можуть сприйматися як ігнорування глибини переживань [16]. У контексті роботи із травмованими сім'ями військовослужбовців подібні висловлювання нерідко викликають опір або закритість, оскільки вступають у суперечність із реальним досвідом втрати, страху чи невизначеності [2; 7].

Особливу увагу заслуговує питання валідизації переживань, яке в емпатійній мові психолога має принципове значення. Валідизація не означає схвалення будь-яких емоційних реакцій або поведінкових проявів, а полягає у визнанні їхньої зрозумілості в конкретному життєвому контексті [13]. Саме така позиція дозволяє зменшити внутрішній конфлікт клієнтів між соціальними очікуваннями «стійкості» та реальними емоційними станами, що часто спостерігається у членів сімей військовослужбовців. Через валідизуючі мовленнєві формулювання психолог сприяє зниженню почуття провини та сорому, які можуть блокувати звернення по допомогу.

У сімейному вимірі емпатійна мова психолога також виконує інтегративну функцію, оскільки дозволяє враховувати множинність перспектив і запобігати поляризації позицій між членами сім'ї. Нейтральне, неоцінювальне відображення переживань кожного учасника взаємодії сприяє формуванню спільного поля розуміння, у якому стає можливим обговорення складних тем без ескалації конфліктів [1; 2]. Таким чином, емпатійна мова слугує не лише інструментом індивідуальної підтримки, а й засобом регуляції сімейної комунікації в умовах підвищеного стресу.

З огляду на викладене, емпатійна мова психолога в роботі з травмованими сім'ями військовослужбовців постає як багатофункціональний інструмент професійної діяльності, що поєднує стабілізацію емоційного стану, підтримку суб'єктності, смислове опосередкування досвіду та регуляцію міжособистісної взаємодії. Її ефективність визначається не емоційною насиченістю мовлення, а відповідністю принципам травма-інформованої допомоги, чутливістю до контексту та здатністю психолога утримувати баланс між підтримкою і професійною нейтральністю.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Емпатійна мова психолога є ключовим інструментом ефективної допомоги травмованим сім'ям військовослужбовців, оскільки визначає якість контакту, рівень довіри та відчуття безпеки у взаємодії. Вона постає як професійно організована система мовленнєвих дій, що забезпечує смислове віддзеркалення переживань, валідизацію досвіду, підтримку суб'єктності та коректне регулювання темпу й глибини обговорення травматичного змісту. У сімейному контексті емпатійна мова виконує стабілізуючу, смислотворчу та інтегративну функції, сприяючи зниженню напруги й узгодженню комунікації між членами сім'ї. Водночас некоректні формулювання (оцінювання, тиск, поспішні інтерпретації, знецінювальні кліше) підвищують ризики комунікативних зривів і можуть ускладнювати процес допомоги.

Перспективними є емпіричні дослідження мовних маркерів емпатійної взаємодії та факторів ретравматизації на матеріалі консультативних діалогів, а

також розроблення критеріїв якості емпатійного мовлення для різних форматів психологічної допомоги, зокрема дистанційної.

Список використаної літератури

1. Актуальні проблеми психології Т. III : Консультативна психологія і психотерапія: *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України* / За ред. Максименка С. Д. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України; Київ: Логос, 2018. Вип. 14. Консультативна психологія і психотерапія. 350 с.
2. Буковська О.О. Психологічна допомога сім'ям військовослужбовців, які повертаються із зони бойових дій. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка*. Серія: Психологічні науки. 2016. №128. С. 29–32. URL: <https://share.google/Lm9C4DvohjtrjNd8r>
3. Коқун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посіб. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2023. 120 с.
4. Котлова Л. О. and Шикирава Н. М. (2020) Емпатія як професійна якість практичного психолога. *In: Наукові психологічні дослідження і розробки молодих вчених*. Матеріали ІХ-тої Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції (Умань, 29-30 жовтня 2020 року). Умань, 2020. С. 89-91.
5. Кузікова С., Зливков В., Лукомська С., Щербак Т., Котух О. Психологічний супровід особистості в умовах війни: навч. посібник. Київ.-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2024. 260 с.
6. Овоцнікова М. Психологічна допомога сім'ям військовослужбовців /М.Овоцнікова, Ю.Бабаян. *Актуальні проблеми практичної психології* : збірн. наук. праць Міжнародн. наук.-практич. інтернет конф. (17 трав. 2024 р., м. Одеса). Одеса, 2024. С. 325-326 URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/20462>
7. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос, Л. І. Литвиненко... Царенко Л. Г.; за ред. З. Г. Кісарчук. Київ : ТОВ Видавництво «Логос». 207 с. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/258912>
8. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навчально-методичний посібник. Київ : Агентство «Україна». 2015 176 с. URL: <https://la-strada.org.ua/download/sotsialno-pedagogichna-ta-psychologichna-dopomoga-simm-z-ditmy-v-period-vijskovogo-konfliktu-v-ukrayini>
9. Inter-Agency Standing Committee.Guidelines on mental health and psychosocial support in emergency settings. Geneva : IASC, 2007. URL: <https://interagencystandingcommittee.org/sites/default/files/migrated/2020-11/IASC%20Guidelines%20on%20Mental%20Health%20and%20Psychosocial%20Support%20in%20Emergency%20Settings%20%28English%29.pdf>
10. Miller W. R., Rollnick S. Motivational interviewing: Helping people change and grow. 4th ed. New York : Guilford Press, 2023. 482 p.
11. Norcross J. C. Psychotherapy relationships that work: Evidence-based responsiveness. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2011. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199737208.001.0001>
12. Office of Policy, Planning and Innovation, Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 1 Choke Cherry Road, Rockville, MD 20857. HHS Publication No. (SMA) 14-4884. Printed 2014. URL:

https://www.health.ny.gov/health_care/medicaid/program/medicaid_health_homes/docs/samhsa_trauma_concept_paper.pdf

13. Rogers C. R. Empathic: An unappreciated way of being. *The Counseling Psychologist*. 1975. Vol. 5, No. 2. P. 2–10. DOI: <https://doi.org/10.1177/001100007500500202>

14. Rogers C. R. The necessary and sufficient conditions of therapeutic personality change. *Journal of Consulting Psychology*. 1957. Vol. 21, No. 2. P. 95–103. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0045357>

15. Rosenberg M. B. *Nonviolent communication: A language of life*. 3rd ed. Encinitas : PuddleDancer Press, 2015. URL: <https://www.nonviolentcommunication.com/product/nvc-book/>

16. Slyusar, Liudmyla (2023). Ukrainska sim'ia v umovakh viiny [The Ukrainian Family in the Conditions of War]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 2 (52), 3-20. <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003>

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Юлія ВОНСОВИЧ

викладач циклової комісії української мови та літератури з іноземною мовою Фахового медико-фармацевтичного коледжу Полтавського державного медичного університету

У статті розглядається проблема формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів медичних спеціальностей як важливої складової їхньої професійної підготовки. Підкреслено, що володіння іноземною мовою є необхідною умовою успішної комунікації у сфері охорони здоров'я, міжнародної співпраці та професійного розвитку майбутніх медиків. Проаналізовано сучасні підходи до викладання іноземної мови за професійним спрямуванням, акцент зроблено на доцільності впровадження інноваційних методів навчання. Зокрема, розглянуто ефективність комунікативно орієнтованого підходу, методу проєктів, кейс-методу, використання цифрових платформ і технологій змішаного навчання. Визначено, що інноваційні методи сприяють розвитку критичного мислення, самостійності, креативності, а також формуванню навичок міжособистісної та міжкультурної взаємодії. Зазначено, що застосування сучасних освітніх технологій забезпечує практичну спрямованість освітнього процесу та підвищує мотивацію студентів до вивчення мови. У статті підкреслюється необхідність подальших досліджень, спрямованих на інтеграцію інноваційних підходів у систему професійної підготовки майбутніх медичних працівників.

Ключові слова: комунікативна компетентність, іноземна мова за професійним спрямуванням, інноваційні методи навчання, медична освіта, майбутні фахівці.

The article examines the issue of developing foreign language communicative competence among medical students as an essential component of their professional training. It emphasizes that proficiency in English is a crucial prerequisite for effective communication in healthcare, international cooperation, and the professional growth of future medical specialists. The article analyzes modern approaches to teaching English for specific purposes, highlighting the importance of implementing innovative teaching methods. The effectiveness of the communicative approach, project-based learning, case method, digital platforms, and blended learning technologies is discussed. It is noted that these methods promote critical thinking, independence, creativity, and the ability to interact in interpersonal and intercultural contexts. The integration of innovative methods ensures the practical orientation of the educational process and increases students' motivation to learn the language. The article underlines the need for further research aimed at integrating innovative approaches into the professional training system of future healthcare professionals.

Key words: communicative competence, English for specific purposes, innovative teaching methods, medical education, future professionals.

Вступ. У сучасних умовах розвитку медичної освіти особливої актуальності набуває проблема формування комунікативної компетентності у студентів медичних спеціальностей. Майбутні фахівці галузі охорони здоров'я повинні не лише володіти глибокими професійними знаннями, а й уміти ефективно спілкуватися з пацієнтами, колегами та представниками міжнародної

медичної спільноти. Саме тому розвиток іншомовної комунікації є важливою складовою підготовки конкурентоспроможного фахівця.

Особливої уваги потребує навчання іноземної мови за професійним спрямуванням, адже англійська виступає мовою міжнародного спілкування, наукових публікацій, клінічних протоколів та конференцій. Для студентів, які лише починають свій професійний шлях, вміння використовувати англійську у змодельованих професійних ситуаціях – це важливий етап формування майбутніх комунікативних і професійних навичок.

Традиційні підходи до вивчення іноземних мов не завжди відповідають сучасним освітнім тенденціям, що вимагають інтерактивності, практичної спрямованості та залучення студентів до активного мовного середовища. Тому виникає потреба у впровадженні інноваційних методів навчання, які забезпечують формування іншомовної комунікативної компетентності через поєднання теоретичних знань і практичної діяльності.

Мета статті полягає у дослідженні та узагальненні інноваційних методів навчання англійської мови за професійним спрямуванням, що сприяють ефективному формуванню комунікативної компетентності студентів медичних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Проблема формування комунікативної компетентності майбутніх медичних фахівців посідає важливе місце у сучасній педагогічній науці. Дослідники розглядають комунікативну компетентність як інтегровану якість особистості, що поєднує мовні, мовленнєві, соціокультурні, дискурсивні та стратегічні уміння, необхідні для ефективної взаємодії у професійному середовищі.

Вивчення специфіки іншомовної підготовки у медичних закладах вищої та фахової передвищої освіти відображено у працях вітчизняних і зарубіжних учених, які акцентують увагу на практичній спрямованості іншомовного навчання, міждисциплінарних зв'язках та ролі автентичних матеріалів (Н. Гез, Є. Пасов, О. Бреус, А. Варданян, Дж. Савінйон, Дж. Равен, Д. Хаймс, Х.Свік та ін.). Особливий акцент робиться на розвитку професійно-орієнтованого

мовлення як засобу підвищення якості майбутньої професійної діяльності медиків.

Сучасні дослідження також підкреслюють необхідність застосування інноваційних технологій у процесі навчання англійської мови за професійним спрямуванням. До них належать інтерактивні методи, використання цифрових платформ, мультимедійних ресурсів, а також елементів проблемного та проектного навчання (М. Кудря, О. Пометун, Л. Пироженко). Залучення студентів до комунікативно орієнтованих завдань сприяє розвитку критичного мислення, креативності та навичок командної взаємодії, що є невід'ємними складовими професійної компетентності.

Хоча існує чимало досліджень, багато питань щодо формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх медичних фахівців ще потребують уточнення. Зокрема, необхідно більш чітко визначити, які складові входять до її структури, а також розробити критерії та показники рівня сформованості цієї компетентності.

Основними причинами неоднозначного розуміння цього поняття є його багатогранність та проблеми перекладу. Англійський термін *communicative competence* має подвійне значення і перекладається як «комунікативна компетенція» або «комунікативна компетентність». Це створює плутанину у тлумаченні його синонімів, таких як «мовна компетентність», «комунікативна грамотність», «соціолінгвістична компетентність», «вербальні комунікативні здібності» та «комунікативні уміння».

Крім цього, розуміння поняття «іншомовна комунікативна компетентність» значною мірою залежить від наукової позиції дослідника, його підходу та мети дослідження. Незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених іншомовній комунікативній компетентності, думки вчених щодо кількості та змісту її компонентів досі різняться. Так, П. Дуайє виділяє компетенції в говорінні, письмі, аудіюванні та читанні, які охоплюють лексичні, граматичні та фонетичні аспекти. Л. Бахман розглядає комунікативну компетентність через поняття «комунікативне мовне вміння», що включає мовну

або лінгвістичну складову, дискурсну, прагматичну, розмовну, соціально-лінгвістичну, стратегічну та мовно-мисленнєву компетенції. У його концепції підкреслюється здатність студента не лише висловлювати думки іноземною мовою, а й логічно організовувати мовлення, передавати зміст відповідно до соціального контексту, говорити природним темпом, обирати правильні мовні форми, використовувати стратегії для компенсації браку знань та створювати комунікативний зміст через поєднання знань, мислення і досліджень. С. Савиньон пропонує модель «перевернутої піраміди», яка демонструє, як через практику і досвід у різноманітних комунікативних ситуаціях студенти поступово розширюють свою компетенцію, включаючи граматичну, дискурсивну, стратегічну та соціокультурну складові. Р. П. Мільруд підкреслює чотири основні компоненти комунікативної компетентності, а саме граматичний, прагматичний, стратегічний і соціокультурний, що охоплюють знання мови, розуміння, що і як сказати у конкретних ситуаціях, уміння ефективно спілкуватися та дотримуватися етикету й культурних норм [5].

Аналіз наукових джерел свідчить про актуальність і багатогранність проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх медиків. Проте питання інтеграції інноваційних методів у систему фахової підготовки студентів потребує подальшого вивчення, систематизації та практичного осмислення.

Формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх медичних працівників є одним із ключових завдань сучасної системи фахової підготовки. Медична професія передбачає не лише володіння спеціальними знаннями, а й здатність до ефективної міжособистісної взаємодії, зокрема з пацієнтами різних культур, науковими спільнотами та колегами за кордоном. У зв'язку з цим вивчення англійської мови за професійним спрямуванням набуває особливого значення як інструменту комунікації, професійного розвитку та академічної мобільності.

Явище компетентності: 1) завжди розглядається в контексті професійної діяльності; 2) розуміється як важливе новоутворення особи, яке є інтеграцією різних компетенцій людини; 3) характеризується ступенем підготовленості

людини до діяльності та ефективністю її здійснення; 4) формується в ході освоєння людиною відповідної діяльності [8]. Відповідно до наведених ознак, по відношенню до англійської мови поняття комунікативної компетентності може бути описаним як набуття необхідних компетенцій і якостей студента для здійснення англомовної комунікації.

Традиційні методи навчання, орієнтовані переважно на засвоєння лексико-граматичного матеріалу, сьогодні вже не повною мірою відповідають потребам сучасної медичної освіти. Професійне іншомовне спілкування потребує інтеграції когнітивних, мовленнєвих, соціокультурних та емоційно-комунікативних компонентів. Саме тому важливим напрямом є впровадження інноваційних методів навчання, спрямованих на активізацію пізнавальної діяльності студентів, розвиток критичного мислення, творчості та професійної рефлексії.

Одним із провідних підходів є комунікативно орієнтоване навчання, що базується на принципі навчання через спілкування. У процесі занять створюються умови, наближені до реальних професійних ситуацій: студенти моделюють діалоги між лікарем і пацієнтом, обговорюють клінічні випадки, беруть участь у симульованих консультаціях чи командних нарадах. Такі завдання сприяють розвитку мовленнєвої гнучкості, вмінню висловлювати співчуття, формулювати поради та підтримувати етичну комунікацію в межах професійних стандартів.

Важливим інструментом розвитку комунікативної компетентності є метод проєктів, який поєднує елементи самостійної, дослідницької та групової діяльності. Виконуючи проєкти на медичну тематику («Healthy lifestyle», «Emergency situations in hospitals», «Meditional plants»), студенти аналізують професійні тексти, готують усні презентації, створюють інформаційні буклети чи постери англійською мовою. Цей метод розвиває вміння працювати з автентичними джерелами, узагальнювати інформацію, аргументувати власну позицію, а також сприяє формуванню відповідальності та командної взаємодії.

Однією з найбільш ефективних практик сучасного освітнього процесу є використання цифрових технологій та онлайн-ресурсів. Інтерактивні платформи (Quizlet, Kahoot, Wordwall, LearningApps, Padlet) забезпечують швидкий зворотний зв'язок, дозволяють адаптувати матеріал до індивідуального рівня студента та формують мотивацію до навчання. Застосування відео-уроків, професійних подкастів, інтерактивних тренажерів або симуляцій клінічних ситуацій створює реалістичний контекст спілкування, який сприяє розвитку аудіювання, читання, письма та говоріння – усіх компонентів іншомовної компетентності.

Особливої уваги заслуговує використання кейс-методу, що полягає у розв'язанні практичних ситуацій з медичної практики англійською мовою. Аналіз клінічних випадків формує у студентів аналітичне мислення, уміння приймати рішення, узагальнювати інформацію та аргументовано висловлювати свої судження. Крім того, метод кейсів сприяє інтеграції мовної та професійної підготовки, створює умови для формування міжпредметних зв'язків.

Серед інноваційних підходів також ефективним є використання елементів змішаного навчання (blended learning), що поєднує традиційні аудиторні форми з дистанційними технологіями. Така організація освітнього процесу дозволяє студентам працювати у власному темпі, поглиблювати знання поза межами заняття, виконувати інтерактивні вправи, переглядати відеолекції або брати участь в онлайн-дискусіях.

Не менш важливим є інтегративний підхід, який передбачає поєднання мовної та фахової підготовки. Навчальні матеріали мають базуватися на автентичних джерелах – професійних статтях, медичних звітах, інструкціях до лікарських засобів, історіях хвороб тощо. Це забезпечує не лише розширення лексичного запасу студентів, а й занурення у професійну комунікативну культуру.

Варто зазначити, що ефективне формування комунікативної компетентності неможливе без психолого-педагогічної підтримки студентів. Викладач має створювати позитивне освітнє середовище, у якому студенти не

боятися помилятися, проявляють ініціативу, експериментують із мовними засобами. Позитивний психологічний клімат сприяє розвитку впевненості у власних силах, зниженню тривожності та підвищенню якості засвоєння знань.

Інноваційні методи навчання іноземної мови у студентів медичних спеціальностей виступають не лише засобом підвищення рівня володіння мовою, а й важливим чинником професійного становлення. Вони сприяють розвитку самостійності, критичного мислення, комунікативної гнучкості та готовності до міжкультурної взаємодії, що є необхідними складовими професійної компетентності майбутнього медичного працівника.

Формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів медичних спеціальностей є одним із ключових чинників їхньої професійної підготовки. У сучасних умовах розвитку медичної освіти ефективно володіння англійською мовою виступає не лише засобом академічної та професійної комунікації, а й важливою складовою професійної мобільності, міжкультурної взаємодії та безперервного професійного розвитку.

Аналіз педагогічного досвіду засвідчує, що інноваційні методи навчання – комунікативно орієнтований підхід, метод проєктів, кейс-метод, використання цифрових ресурсів і технологій змішаного навчання – значною мірою сприяють активізації пізнавальної діяльності студентів, розвитку їхньої самостійності та креативності. Вони забезпечують практичну спрямованість освітнього процесу, підвищують мотивацію до вивчення мови та створюють умови для формування професійно значущих навичок іншомовного спілкування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Упровадження інноваційних методів у процес навчання іноземної мови за професійним спрямуванням у медичних закладах освіти дозволяє підвищити якість підготовки майбутніх фахівців, формувати їхню здатність ефективно комунікувати в різних професійних контекстах, сприяє розвитку критичного мислення та емпатійного ставлення до пацієнтів.

Перспективи подальших досліджень убачаються у вивченні ефективності поєднання інноваційних методів з технологіями адаптивного та

індивідуалізованого навчання, розробленні методичних рекомендацій щодо формування комунікативної компетентності з урахуванням психологічних особливостей студентів медичного профілю, а також у дослідженні впливу цифрових технологій на розвиток міжкультурної комунікації майбутніх медичних працівників.

Список використаної літератури

1. Бреус О. Д. Шляхи формування іншомовної професійної комунікативної компетентності студентів медичних коледжів у процесі викладання англійської мови. *Молодий вчений*. 2017. № 7. С. 263-266.
2. Варданян А. О. Розвиток професійної іншомовної комунікативної компетентності студентів медичних вузів у процесі міжкультурної інтеграції. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2016. Вип. 61. С.176-178.
3. Галіяш Н. Комунікативні навички в медицині : по сіб. / Наталія Галіяш, Наталія Петренко, Наталія Бількевич. Тернопіль : ТДМУ, 2019. 132 с.
4. Галіяш Н., Бількевич Н., Петренко Н. Формування комунікативної компетентності як фундаментальної складової професії лікаря. *Медична освіта*. 2019. (2). С. 67–74.
5. Павленко О. Сутність, структура та зміст іншомовної комунікативної компетенції. *Педагогічні науки*. 2021. № 77. С. 23–27.
6. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук. - метод. посібник. Київ: Вид. А.С.К., 2004. 192 с.
7. Хвалибога, Т. І., Паласюк, М. І. Особливості і перспективи формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів закладів вищої освіти. *Медична освіта*. 2022. (4). С. 94–98.
8. Цільмак О. М. Складові структури компетентностей. *Наука і освіта: науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України*. 2009. № 12. С. 128-134.

РОЗВИТОК ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВ У ПОЛІЕТНІЧНОМУ ТА
ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ
РОЛЬ ЕКФРАЗИСУ У СТВОРЕННІ ВІЗУАЛЬНОГО КОДУ РОМАНІВ
А. СМІТ

Ганна ГЛУЩЕНКО

*старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін і мовної
підготовки Хортицької національної академії*

Наталія ЄРМАКОВА

*доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки
Хортицької національної академії, кандидат філологічних наук, доцент*

Стаття присвячена аналізу ролі екфразису у формуванні візуального коду романів сучасної шотландської письменниці Алі Сміт. З опорою на інтермедіальні підходи розглянуто, як вербальні описи візуальних артефактів: картин, колажів, фресок, медіа зображень – структурують наративну організацію творів, виконують концептуальну й сюжетотворчу функції та забезпечують поліфонічне прочитання авторського задуму. Простежено взаємодію екфразису з постмодерністською естетикою та феноменом інтерсеміотичного перекладу. Проаналізовано механізми психологічного та діалогічного екфразису, особливості зміщення фокусу з опису зображення на суб'єктивний акт його сприйняття, а також вплив екфразису на конструювання гендерних, соціокультурних та історичних сенсів. Наголошено на здатності екфразису формувати «візуальний код» тексту, який задає принципи зчитування сюжетних ліній, темпоральних нашарувань та інтермедіальних зв'язків. У статті використано базові положення зарубіжних досліджень екфразису та інтермедіальності, що дозволило розширити трактування цього явища в прозі А. Сміт і окреслити шляхи подальших розвідок у цьому напрямі.

Ключові слова: екфразис, інтерсеміотичний переклад, інтермедіальність, візуальний код, Алі Сміт.

The article explores the role of ekphrasis in constructing the visual code of Ali Smith's novels. Drawing on current intermediality studies, it examines how verbal representations of visual artefacts, including paintings, collages, frescoes, and media images, shape the narrative structure, fulfil conceptual and plot-forming functions, and enable multilayered interpretation. The study focuses on the mechanisms of psychological and dialogic ekphrasis, the shift from describing the artwork to portraying the subjective act of viewing, and the role of ekphrasis in articulating gendered, sociocultural, and historical meanings. Particular attention is paid to ekphrasis as a generator of the novel's visual code, influencing the perception of temporal layers, narrative voices, and intermedial dynamics. Insights from recent research on ekphrasis and intersemiotic translation broaden the understanding of Smith's prose and offer prospects for further investigation.

Key words: ekphrasis, intersemiotic translation, intermediality, visual code, Ali Smith.

Вступ. Останні десятиліття у світовій гуманітаристиці позначені стрімким розвитком інтермедіальних студій, спрямованих на дослідження взаємодії різних видів і напрямів мистецтва, синестезії та синергії різних художніх засобів. Зокрема, утворення романних форм на засадах змішаного типу радикальної

презентації вважається провідною зміною за останні 25 років існування роману як жанру [2]. У центр таких досліджень пересувається поняття екфразису – словесного відтворення візуального образу, яке в епоху постмодернізму істотно розширило свій змістовий та функціональний обсяг. У прозі сучасної шотландської письменниці А. Сміт це явище набуває особливої ваги: екфразис не лише виконує традиційну репрезентативну роль, але й формує складний візуальний код, що структурує сюжетні лінії, вибудовує систему мотивів та образів, визначає ритм і спосіб зчитування тексту. А в таких романах А. Сміт, як «Autumn» і «How to be both», екфразис стає ключовим механізмом наративної організації: він утворює внутрішню оптику тексту, поєднує історичні пласти та художні традиції, вибудовує багатоголосся інтерпретацій. Письменниця не ілюструє текст зображеннями – навпаки, її описи активують у читача потребу шукати візуальний першотвір, упізнавати художні алюзії та співвідносити їх із текстовими фрагментами. Саме ця стратегія формує унікальний «екфрастичний режим читання», естетичну особливість прози А. Сміт, яка потребує спеціального аналізу.

Виклад основного матеріалу. Творчість цієї авторки – на жаль, мало відомої в Україні – користується прихильністю як критиків, так і широкого загалу читачів. Визнана однією з найбільш новаторських романістів, які наразі пишуть у Британії, Алі Сміт також є свого роду літописцем, який міцно тримає руку на пульсі сучасних соціально-політичних проблем країни. Виданий лише через кілька місяців після виходу Великої Британії з ЄС роман *Autumn* настільки точно відтворює особливості життя після Брексіт, що виникає відчуття, ніби «світ, у якому ми живемо, паралельно відіграється в текстах Сміт у режимі реального часу» [14]. Як каже сама авторка, «here's an old story so new that it's still in the middle of happening» [17, 113].

З огляду на те, що творчість письменниці в українському літературознавстві досліджена дуже фрагментарно, а інтермедіальні аспекти її текстів майже не розглядалися, вивчення екфразису як складової її поетики є актуальним і необхідним.

Питання екфразису має тривалу історію, яка охоплює класичну риторику, поетологію Відродження, романтизм, модернізм та постмодернізм. У ХХ–ХХІ століттях поняття екфразису отримало нове осмислення завдяки працям Н. Брагінської, П. Вагнера, Дж. Геффернена, М. Янссона, Г. Скотта та Т. Мітчелла [10; 11; 13; 15; 18].

П. Вагнер визначає екфразис як «вербальну репрезентацію візуальної репрезентації» (verbal representation of visual representation), наголошуючи на його двокодовості та інтерсеміотичній природі [18]. **Дж. Геффернен** у фундаментальній праці «Museum of Words» підкреслює, що екфразис є актом взаємодії між словом та зображенням, який не лише описує картину, але й інтерпретує її, моделює акт споглядання і навіть позицію глядача [10]. **Н. Брагінська** розглядає екфразис як окремий тип тексту, який володіє властивостями зображальності та оповідності одночасно, а також зазначає, що в екфразисі змінюється не лише слово, яке набуває іконічності, але й зображення, що стає наративним, наділяється властивостями оповідальності.

Дослідження **Л. Геллера** важливе для нашої роботи тим, що він трактує екфразис як запис маршруту погляду [9], тобто наголошує на принципі фрагментарної, послідовної фіксації деталей, які поступово складаються у цілісний образ. Така оптика особливо значуща для аналізу роману «How to be both», де екфразис має виразний психологічний характер.

Т. Луньова пропонує поняття *метаекфразису* – екфразису, який фокусує увагу на самому процесі опису мистецтва, на механізмах його інтерпретації та історичній рецепції [7]. У романі А. Сміт ця стратегія набуває особливого значення у фрагментах, де персонажі дискутують про походження, авторство, гендерні коди та композицію фресок.

У сфері вітчизняного літературознавства дослідження екфразису представлені працями Т. Бовсунівської, О. Яценко, Ю. Ващенко, в яких осмислено моделі екфрастичного опису в сучасній прозі, а також запропоновано класифікацію різновидів екфразису за референтом, обсягом, функцією та

атрибуцією. Однак комплексного аналізу екфразису в романах А. Сміт досі не здійснювалося.

Екфразис у романах А. Сміт є фундаментальною складовою наративної організації, яка забезпечує багатошаровість сюжетної структури, фрагментарність та монтажність оповіді, поєднання різних кодів мистецтва (живопису, колажу, фрески, кінематографу, цифрових медіа) і творення символічних паралелей між мистецтвом і соціальною реальністю. Письменниця працює з екфразисом не як із традиційним описом картини, а як із **середовищем бачення**, локусом зустрічі персонажів, місцем формування смислу. Дуже показовим є її спосіб описування колажів Полін Боуті: текст вибудовується з окремих деталей, що впливають одна з одної, немов розкладаються перед читачем у просторі. «Око» наратора постійно переміщується, фіксує один елемент за іншим, і саме цей рух створює ефект екфрастичної присутності.

У романі «Autumn» ми спостерігаємо діалогічний екфразис: гру, де кожна картина розповідає історію. Центральним епізодом роману є дитяча гра героїв під назвою Every Picture Tells a Story, що є фактично моделлю екфрастичного опису. Один із них описує колаж, якого дитина не бачить, і в цьому акті створюється взаємна інтерпретація. У фрагменті:

On top of the dark blue ... there's a shape made of pale paper that looks like a round full moon... a cut-out black and white lady wearing a swimsuit... and next to her ... a giant human hand holding inside it a tiny hand... [16]

описи не є нейтральними: вони акцентують увагу на знакових деталях, які формують смислові акценти: руку, жіночу фігуру, повторюваний образ волосся, елементи порнографічного та масового візуального дискурсу. Саме в цьому – велика близькість до поняття «екфразису-епіфанії» у термінології Д. Кеннеді [12], коли екфразис стає актом глибинного впізнавання, переходу від дитячого сприйняття до дорослого розуміння.

У цьому ж творі **екфразис використовується як акт реконструкції пам'яті.** Коли доросла Елізабет знаходить каталог виставки Боуті, читач стає

свідком другого екфрастичного кола, цього разу «дійсного» зображення. Опис складається із серії фрагментів:

A sunflower filled her torso.

An exploding airship made her crotch.

An owl.

Mountains.

Coloured zigzags [16]

Цей опис має характер фрагментарного монтажу, де кожне коротке речення – це окремий кадр. Це відповідає структурі самого колажу, а також моделі сприймання, описаній Л. Геллером як перехід від множинних деталей до цілісного бачення.

Окрему увагу заслуговують екфразиси, у яких описуються колажі Боуті як маніфест феміністичного протесту, коли підіймаються питання репрезентації жіночого тіла, медіального погляду та об'єктивації:

...several images of part-naked women... but at the centre ... a woman's naked body full-frontal, cut off at the head and knees [16]

Новаторським у прозі А. Сміт також є **медійний екфразис із трансформацією новинних образів**. Так, у сновидінні Деніела з'являються образи мертвих тіл на узбережжі, які відсилають читача до трагічної фотографії Айлана Курді, що облетіла світ у 2015 році. Використання медіаекфразису розширює поняття екфразису, адже тут ідеться не про твір мистецтва, а про візуальний документ, який став частиною глобальної колективної пам'яті.

Опис фресок Франческо дель Косса у романі «How to be both» є розвитком концепції метаекфразису. Фрески палаццо Скріва в Феррарі стають центральним образом роману, фактично дійовою особою, і письменниця використовує різні наративні способи їх опису:

- **екфразис як інструкція** від замовника (дискретний, «сухий», технічний);
- **екфразис як бачення** (Джордж, що споглядає фреску вперше);
- **екфразис як інтерпретація** (мати Джордж, яка аналізує гендерні аспекти);
- **екфразис як процес створення** (фрагменти від імені художниці).

У цьому романі читач зустрічає саме той «маршрут погляду», про який пише Л. Геллер: від хаотичних фрагментів до раціонального осмислення, а також **психологічний екфразис через бачення Джордж, і це не опис фрески, а опис того, як фреска працює з простором і часом**. А. Сміт підкреслює одночасність різних сцен (композиційний принцип кватроченто) і робить його метафорою самої структури роману. Така стратегія перегукується з висновками М. Янссона, який стверджує, що сучасний екфразис відображає не стільки твір мистецтва, скільки динаміку його сприйняття [11]. Мати Джордж бачить у фресці підтвердження своєї теорії про «жінку-художницю»: *vaginal shape ... dangling and erect phallic symbolism* [17]. Це типовий приклад метаекфразису, оскільки опис зображення перетворюється на інтерпретацію культурної історії та авторства. І хоча історично підтвердженень жіночої ідентичності дель Косса немає, у романі Сміт фреска стає точкою входу в дискусію про видимість/невидимість жінок у мистецькій історії.

У романі «How to be both» екфразис виконує структуро- та сюжетотворчу функцію: він є тим «порталом», який поєднує сучасність і XV століття. Авторка використовує принцип зворотного руху: зображення зі стародавньої фрески оживають у свідомості Джордж, а потім – у сюжетній лінії Франческо, що «виходить» зі свого твору в сучасність. Це відповідає моделі «інтермедіального діалогу», яку описує Т. Луньова щодо текстів Дж. Барнса: мистецтво не просто описується, а вступає в діалог із сучасністю [7].

Можна виділити кілька принципово важливих характеристик візуального коду в романах письменниці. По-перше, це монтажність, коли текст вибудовується за принципом колажу й містить фрагменти різних історичних періодів, різні види мистецтв, різні перспективи сприйняття.

По-друге, це полікодовість і відкритість. Серед художніх засобів, переосмислених через екфразис, не лише традиційний живопис чи близькі до нього колажі й фрески, а й фотографія, цифрові зображення, кінематографічна оптика, новини, навіть інтернет-меми й твіти. Усе це формує візуальний простір тексту як багатопшарову структуру.

Крім цього, можна казати й про психологізацію екфразису. У романах А. Сміт це не «що зображено», а «як це бачать». Це відповідає сучасним тенденціям екфрастичної поетики, де, за Д. Кеннеді, відбувається зсув фокусу з об'єкта на процес сприйняття [12].

Специфікою творчості А. Сміт є саме сюжетотворча функція екфразису. Так, у романі «Autumn» він структурує взаємини головних героїв, формує їх професійну ідентичність, задає феміністичний контекст роману. У романі «How to be both» екфразису об'єднує дві сюжетні лінії, створює рамку для жанрового експерименту, актуалізує проблеми історичної пам'яті, формує метафору одночасності часу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз дає змогу стверджувати, що екфразис у романах А. Сміт відіграє ключову роль у формуванні візуального коду тексту та визначенні специфіки його наративної організації. У її романах екфразис виконує концептуальну, сюжетотворчу та психологічну функції; моделює індивідуальний та колективний досвід сприйняття мистецтва; створює інтермедіальний простір, у якому поєднуються різні форми візуальності від ренесансної фрески до цифрових зображень сучасності; стає точкою перетину історичних, гендерних і культурних дискурсів. Творчість А. Сміт демонструє новий тип екфразису – *екфразис-бачення*, або *екфразис-процес*, коли опис мистецтва перетворюється на акт творення смислу, а зображення – на місце діалогу між персонажами, епохами, медіумами та читачем.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у розширенні порівняльного аналізу екфразису в сучасній світовій прозі, зокрема вивченні взаємодії візуального коду з цифровими формами репрезентації, що дедалі активніше входять у художній наратив. Важливим напрямом є також дослідження екфразису як інструменту формування культурної пам'яті та колективної ідентичності, а також аналіз механізмів його перекладу іншими мовами, що дозволить глибше осмислити інтерсеміотичний характер цього явища та особливості його функціонування у міжкультурному просторі.

Список використаної літератури

1. Бовсунівська Т. В. Роль екфразису в сучасному літературному процесі. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2014. № 4. URL: <https://litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/253> (дата звернення 03.10.2025)
2. Бовсунівська Т. В. Роман-екфрасис «Корабель дурнів» Грегорі Нормінтона. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2011. С. 59–68.
3. Ващенко Ю. А. Немиметичний екфразис у структурі візуального коду роману А. Роб-Гріє «В лабіринті». *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна*. Серія «Філологія». 2013. №1080. С. 95–100.
4. Екфразис: Вербальні образи мистецтва / за ред. Т. Бовсунівської. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2013. 237 с.
5. Іванченко А. В. Основні підходи до вивчення екфразису в художньому тексті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». 2015. №14. С. 152–155.
6. Лотман Ю. М. О семиосфере. *Труды по знаковым системам*. Вып. XVIII. Тарту, 1984. С.5–23.
7. Луньова Т. В. Ekphrasis and Metaekphrasis in Julian Barnes's Essayistic Account of Edouard Manet's Paintings. *Science and Education a New Dimension*. 2021. № IX(44). P. 48–52.
8. Юхимук Я. В. Екфразис як функціональна складова інтермедіальності та інтертекстуальності. *Наукові праці ЧДУ ім. П. Могили*. 2015. Т. 259. Вип. 247. С. 155–160.
9. Ekphrasis in Russian Literature: Proceedings of the Lausanne Symposium / ed. by L. Heller. МіК, 2002. 215 p.
10. Heffernan J. A. W. *Museum of Words: The Poetics of Ekphrasis from Homer to Ashbery*. Chicago; London: University of Chicago Press, 1993. 250 p.
11. Jansson M. Retelling the painting. *International Innovation*. URL: https://lir.gu.se/digitalAssets/1442/1442090_retelling-the-painting.pdf (дата звернення 05.01.2018)
12. Kennedy D. The ekphrastic encounter in contemporary British poetry and elsewhere. URL: https://www.researchgate.net/publication/290785721_The_ekphrastic_encounter_in_contemporary_British_poetry_and_elsewhere (дата звернення 05.08.2017)
13. Mitchell W. J. T. *Picture Theory: Essays on Verbal and Visual Representation*. Chicago; London: University of Chicago Press, 1994. 462 p.
14. Scholes L. Autumn by Ali Smith. *The Independent*. URL: <http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/reviews/>
15. Scott G. F. The Rhetoric of Ekphrasis. *Word & Image*. 1991. Vol. 7, No. 4. P. 301–310.
16. Smith A. *Autumn*. London: Penguin Books, 2016. 170 p.
17. Smith A. *How to be both*. London: Penguin Books, 2015. 448 p.
18. Wagner P. *Icons, Texts, Iconotexts: Essays on Ekphrasis and Intermediality*. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 1996. 347 p.

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЯК ЗАСІБ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

Наталія ГУТАРУК

старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін і мовної підготовки КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР, доктор філософії

У статті розглядається проблема впровадження цифрових інструментів як ефективного засобу диференціації навчання англійської мови у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Підкреслено, що цифровізація освітнього процесу створює широкі можливості для індивідуалізації, персоналізації та підвищення навчальної мотивації здобувачів освіти. Розглянуто потенціал таких платформ, як Wordwall, LearningApps, Quizlet, Curipod, що забезпечують створення завдань різної складності та типології, сприяють розвитку критичного мислення, самооцінювання, рефлексії, формуванню цифрової та комунікативної компетентностей. Наголошено, що використання цифрових ресурсів посилює гнучкість і варіативність навчального середовища, забезпечує оперативний зворотний зв'язок і підтримує автономність учнів. У статті узагальнено педагогічні можливості цифрових інструментів у контексті модернізації професійної освіти та підвищення ефективності іншомовної підготовки. Зроблено висновок, що цифрові технології є важливим дидактичним ресурсом, здатним значно підсилювати індивідуалізацію навчання англійської мови у закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Ключові слова: диференційоване навчання, іншомовна підготовка, цифрові інструменти, професійна (професійно-технічна) освіта, автономія учня, цифрова компетентність.

The article examines the implementation of digital tools as an effective means of differentiation in teaching English within vocational education and training (VET) institutions. It highlights that the digitalization of the educational process provides broad opportunities for individualization, personalization, and motivation enhancement among learners. The potential of platforms such as Wordwall, LearningApps, Quizlet and Curipod is discussed, emphasizing their capacity to support tasks of varying complexity, encourage critical thinking, promote self-assessment and reflection, and contribute to the development of digital and communicative competences. The study stresses that digital resources enhance the flexibility and variability of the learning environment, provide timely feedback, and support learner autonomy. The pedagogical possibilities of digital tools in the context of modernizing vocational education and improving the quality of English language training are summarized. It is concluded that digital technologies serve as a significant didactic resource capable of substantially strengthening the individualization of English language learning in VET institutions.

Keywords: digital tools, differentiation, vocational education, English language, EdTech, motivation, competences.

Вступ. Однією з характерних рис цифрової ери є стрімке зростання обсягу інформації. В таких умовах високий рівень володіння іноземною мовою виступає ключовим чинником професійної підготовки здобувачів у закладах професійної

(професійно-технічної) освіти, оскільки він забезпечує доступ до міжнародних ресурсів, сучасних технологій та професійного спілкування, що прискорює формування компетентностей майбутніх фахівців. Це створює суттєвий виклик для професійної підготовки здобувачів освіти, адже рівень володіння іноземною мовою серед студентів значно різниться. Одним із ключових чинників професійної мобільності та конкурентоспроможності випускників профтехосвіти є володіння англійською мовою на рівні B2 і вище, що відкриває можливості участі в міжнародних освітніх програмах, грантах, стажуваннях, а також у міжкультурній професійній комунікації. Реальний стан викладання англійської мови в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, згідно масштабного опитування, проведеного ГО «GoGlobal» (2024), свідчить про значні виклики: застарілість змісту багатьох навчальних програм, нерівномірний рівень підготовки студентів, низьку мотивацію, а також обмежений досвід використання сучасних дидактичних інструментів і цифрових технологій [9].

Для цього існує низка об'єктивних причин. По-перше, здобувачі освіти частково отримали неповноцінне або неякісне викладання іноземної мови під час пандемії, коли реалізація комунікативної методики була обмежена технічними та організаційними факторами. По-друге, на рівень володіння іноземною мовою студентів суттєво вплинули соціальні та економічні наслідки війни, що ускладнили доступ до навчальних ресурсів та регулярне відвідування занять. По-третє, різниця у рівні підготовки здобувачів освіти позначається на їхній мотивації: студенти з високим рівнем знань, спостерігаючи, що викладач приділяє більше уваги тим, хто потребує додаткової підтримки, можуть втрачати зацікавленість у навчанні, тоді як студенти з недостатнім рівнем знань часто утримуються від активної участі у спільній роботі, вважаючи свій рівень недостатнім для виконання завдань.

З огляду на зазначені виклики особливої актуальності набуває пошук ефективних методів організації навчального процесу. Одним із перспективних підходів є використання диференційованих завдань, які дозволяють адаптувати навчання до індивідуальних потреб студентів, підтримувати їхню мотивацію та

сприяти розвитку комунікативних і професійних компетентностей. Враховуючи той факт, що навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти організоване у різних форматах (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна та мережева), то забезпечення диференціації є неможливим без системної інтеграції цифрових інструментів.

Як бачимо, постає проблема: як ефективно інтегрувати цифрові інструменти у процес диференційованого навчання англійської мови у закладах професійної (професійно-технічної) освіти для підвищення мотивації, комунікативної компетентності та професійної підготовки здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. Офіційні документи Міністерства освіти і науки України (МОН) та Державного департаменту цифрових трансформацій (Мінцифри) створюють міцну нормативну основу для впровадження цифрових інструментів у навчальний процес. Зокрема, в Оперативному плані МОН на 2025 рік чітко заявлено пріоритет цифрової трансформації освіти, включаючи забезпечення закладів освіти сучасним комп'ютерним обладнанням, розвиток дистанційного навчання й впровадження електронних навчальних ресурсів [6]. Відповідно до звіту Державного департаменту цифрових трансформацій «Інноваційні підходи в навчанні іноземних мов» роль інформаційно-комунікативного компонента та онлайн-платформ є надзвичайно високою у формуванні комунікативної компетентності та персоналізації навчання [2].

У практичному вимірі, вітчизняні науковці Алісєнко О. та Мудренко Г. підкреслюють, що навчання англійської мови має забезпечувати гнучкість, індивідуалізацію та доступ до різноманітних цифрових ресурсів, що підвищує мотивацію студентів і ефективність опанування матеріалу. Завдяки адаптивним платформам, миттєвому зворотному зв'язку та інтерактивним завданням студенти отримують можливість поглиблювати знання у професійному контексті та розвивати ключові мовні компетентності [1, с. 46]. Кашук М. та Липченко Т. аналізують вплив цифрових інструментів на методики викладання, виявляючи, що вчителі все частіше використовують онлайн-платформи,

симуляції та мультимедійні завдання для диференціації навчання. Цей підхід сприяє підсиленню аудіовізуальної складової, підтримці студентів з різним рівнем підготовки та розвитку їхньої мотивації [3, с. 341]. Кравець О. досліджував технологію диференційованого навчання в англійській мові у ВНЗ і показав, що навіть у традиційних аудиторіях поєднання рівнево орієнтованих завдань із цифровими ресурсами підсилює мовні результати студентів [4]. У подібному ключі Крапчатова Я. та Головка О. демонстрували, що інтерактивні завдання можуть бути ефективно реалізовані за допомогою цифрових інструментів та онлайн-платформ, оскільки це поліпшує комунікативну компетентність студентів [5].

У міжнародній практиці значну увагу приділено використанню цифрових інструментів і диференційованого навчання в роботах Roe J., Perkins M. та Furze., які демонструють, що цифрові інструменти забезпечують адаптивне планування уроків і оцінювання за індивідуальними потребами учнів [11]. Harsha Vardhini M. [10] та Tomlinson C. A [12] акцентують увагу на адаптації завдань і темпу навчання під потреби всіх студентів.

Сучасний науковий дискурс свідчить про чітку тенденцію: цифрові інструменти та онлайн-платформи вже активно використовуються як засіб диференціації в навчанні англійської мови. При цьому державні стратегії й практичні проєкти створюють платформу для масштабування таких підходів, адаптації навчання до індивідуальних потреб студентів і розвитку їхніх комунікативних компетентностей. Водночас слід зазначити, що дослідження щодо використання цифрових інструментів саме у закладах професійної (професійно-технічної) освіти поки що обмежені, що робить цю тему особливо перспективною для подальших наукових пошуків.

Розвиток професійної (професійно-технічної) освіти в Україні характеризується нагальною потребою в оновленні змісту, методів та форм навчання, що пов'язано із загальнодержавною потребою у підготовці фахівців, здатних долучатися до процесів відновлення та модернізації країни. У цьому контексті актуальним стає застосування диференційованого підходу, який, як

ззначає Tomlinson С. А., може бути визначений як «...з'ясування різних потреб, інтересів та здібностей усіх учнів з метою надання їм найкращих можливостей для досягнення своїх навчальних цілей» [12, с. 31]. Диференціація в практиці викладання англійської мови передбачає комплексний підхід, що поєднує діагностику рівня студентів (тестування, співбесіда, комбіновані формати), продуману організацію взаємодії в групі та добір завдань різного рівня складності.

Різний рівень підготовки студентів, різні типи мотивації, а також неоднорідність психологічного комфорту у групі часто ускладнюють застосування диференціації на рівні постановки індивідуальних цілей. Тому більш універсальними в реальних умовах професійної освіти є диференціація завдань і диференціація методів взаємодії (парна, групова, індивідуальна робота), що дозволяють адаптувати шлях виконання завдання без виокремлення студентів за рівнем на очах у групи. Також, проблемою для викладача залишається обмежений час на індивідуальну роботу з кожним студентом та одночасна потреба підтримувати активність усієї групи.

У цьому контексті особливого значення набуває використання цифрових інструментів, які забезпечують можливості для ефективної і, важливо, ненав'язливої диференціації. Платформи з низьким порогом входження, що не потребують складної реєстрації чи високої швидкості інтернету, дозволяють студентам працювати у власному темпі, повторювати матеріал потрібну кількість разів і отримувати індивідуальний зворотний зв'язок. Ресурси типу Wordwall, Quizlet чи LearningApps підтримують створення тренувальних вправ, а інструменти гейміфікації на кшталт Kahoot або Bamboozle, сприяють підвищенню мотивації й формуванню командної взаємодії. Платформи для швидкої рефлексії та мікрописьма, як-от Cugipod, забезпечують можливість оперативного формувального оцінювання та корекції навчальної траєкторії.

Однією із найпростіших, з точки зору створення, проте надзвичайно помічною для диференціації завдань на уроках є платформа Wordwall. (Детальніше див. Таблиця 1). Функціонал програми дозволяє створити вправи на

відпрацювання лексики та граматики (рецептивні) та розвиток навичок говоріння (інтеракційні та продуктивні вміння). Викладач, один раз створивши завдання, має можливість використовувати різноманітні шаблони в процесі синхронної та асинхронної взаємодії зі студентами. Більше 40 активних шаблонів урізноманітнюють процес навчання та дозволяють використовувати вправу як в процесі безпосереднього навчання так і формувального оцінювання.

Схожим за функціоналом, проте легшим у створенні, адже містить інтегрований ШІ є Quizlet. Quizlet – це онлайн-платформа для навчання та самоперевірки, яка дозволяє створювати інтерактивні флеш-картки, тести, ігри та вправи для закріплення лексики, граматики та інших навчальних матеріалів. Перевага Quizlet полягає в простоті створення завдань: викладач може швидко підготувати навчальні комплекти, а студенти працюють у власному темпі, повторюючи матеріал стільки разів, скільки потрібно. Доступні різні режими як для роботи в аудиторії, так і для самостійної підготовки. Інтеграція штучного інтелекту допомагає автоматично генерувати вправи, варіанти завдань та підказки, що робить платформу особливо зручною для диференціації навчання і адаптації завдань до рівня знань кожного учня.

LearningApps – це мультимедійна платформа, яка підтримує створення вправ для різних мовних вмінь: читання, аудіювання, письма та граматики. Викладачі можуть створювати інтерактивні завдання, а саме: вікторини, кросворди, заповнення пропусків, сортування, «знайди пару» тощо. Така гнучкість дає змогу адаптувати вправи під навчальні цілі, диференційовано перевіряти знання студентів і поєднувати тренувальні активності з вербальним оцінюванням.

Vaamboozle і Kahoot належать до інтерактивних платформ, які, окрім навчальної функції, ефективно виконують роль емоційного розвантаження, зняття стресу та згуртування команди. Використання ігрових елементів та швидкого зворотного зв'язку створює атмосферу легкості та азарту, що допомагає студентам розслабитися та підвищує їхню залученість у процес. Обидві платформи дозволяють багаторазово використовувати одні й ті самі

вправи: спершу – для відпрацювання конкретної лексики чи граматичних структур, а згодом – для формувального або підсумкового оцінювання. Це дає змогу перевіряти знання без традиційного стресу, пов'язаного з тестами, адже гра знижує психологічне навантаження, водночас мотивуючи студентів демонструвати свої навички. Такий підхід сприяє створенню безпечного навчального середовища, де конкуренція сприймається як стимул до участі, а не як загроза для успіху.

Сугірод – це інтерактивна платформа, яка поєднує функції швидких опитувань, рефлексії та перевірки письмових завдань із можливістю надання зворотного зв'язку через інтегрований штучний інтелект. Перевага платформи полягає в тому, що учні реєструються під справжніми іменами, але на екрані відображаються псевдоніми, що створює безпечне середовище: студенти не бояться давати правдиві відповіді і не переживають через помилки. Таким чином знижується страх невдачі, водночас вчитель наприкінці заняття отримує реальні результати та детальний зворотний зв'язок щодо того, над чим ще варто попрацювати. Платформа сприяє формуванню атмосфери психологічного комфорту та підтримує ефективну індивідуалізацію навчання.

Таблиця 1

Назва	Тип вправ/ активності	Рівень складності	Зв. зв'язок	Мотиваційні особливості	Онлайн /офлайн	Вимоги до інтернету	Рекомендований контент
Wordwall	Вправи на відпрацювання лексики, граматики, інтерактивні ігри, кросворди	Низький – середній	Миттєвий	Ігрові елементи, варіативність шаблонів	Онлайн / офлайн через PDF або інтеграцію	Мінімальні, стабільне підключення	Лексика, граматики, інтерактивне читання/говоріння
Quizlet	Флеш-картки, тести, інтерактивні вправи, ігри	Низький – середній	Миттєвий	Гейміфікація, повторення у власному темпі	Онлайн	Мінімальні, стабільне підключення	Лексика, граматики, професійна термінологія

LearningApps	Вікторини Кросворди сортування «знайди пару», заповнення пропусків	середній	Миттєвий	Інтерактив ність, використа ння аудіо/ві- део	Онлайн / частково офлайн	Середні, стабільний інтернет для мультимедіа	Лексика, аудіювання, граматика, читання
Kahoot	Вікторини, ігрові тести	Низький	Миттєвий	Змагання, швидкий зворотний зв'язок, азарт	Онлайн	Стабільний інтернет, планшет/комп' ютер/смарт- фон	Лексика, граматика, інтерактивне повторення
Bamboozle	Ігрові тести, флеш-картки, міні- вікторини	Низький – середній	Миттєвий	Гейміфіка ція, командна взаємодія	Онлайн	Стабільний інтернет	Лексика, граматика, професійні терміни, командні вправи
Curipod	Мікрописьмо, швидкі опитування, рефлексія, формувальне оцінювання	середній	Швидкий (Ш)	Безпечне середовище, зниження страху помилки	Онлайн	Мінімальні, стабільне підключення	Письмо, рефлексія, професійна англійськафо рмувальне оцінювання

Висновки. Диференціація навчання в будь-якому освітньому середовищі, і особливо у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, є неможливою без системного та продуманого використання цифрових інструментів. Значущим чинником є й те, що перелічені платформи забезпечують миттєвий або швидкий зворотний зв'язок, дозволяють оперативно виявляти прогалини, контролювати поточний прогрес і коригувати індивідуальні освітні траєкторії. Таким чином, цифрові інструменти стають не лише засобом практики, а й елементом педагогічної аналітики, що істотно підсилює диференціацію.

Список використаної літератури

1. Алісеєнко О. М., Мудренко Г. А. Особливості вивчення професійної англійської мови в дистанційному форматі. *Видавничий дім «Гельветика»*. 2025. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/0a3e67ad-ea25-408d-b1d8-b35e015d027b>
2. Державний департамент цифрових трансформацій. Інноваційні підходи в навчанні іноземних мов: інформаційно-комунікативний компонент. *Звіт*, 2025. URL: <https://dnpp.gov.ua/wp-content/uploads/2025/07/DDETKS-review-digitalization-2025.pdf>
3. Кащук М. Г., Липченко Т. С. Сучасні тенденції у навчанні і вивченні іноземних мов. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 67. Т. 1, 2023. С. 339-344.
4. Кравець О. О. Використання технології диференційованого навчання на заняттях з англійської мови в немовних закладах вищої освіти. *Таврійський державний агротехнічний університет*, 2020. URL: <https://elar.tsatu.edu.ua/items/5e71e804-4bc0-46f5-bab5-fc48fd954a38>
5. Крапчатова Я., Головка О. Використання інтерактивних технологій для удосконалення іншомовної комунікативної компетентності в аудіюванні та говорінні студентів вищих

навчальних закладів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогіка»*. 2018. 1(7). С. 36–39.

6. Міністерство освіти і науки України. Оперативний план цифрової трансформації освіти на 2025 рік. 2025. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2025/03/06/operativn-plan-mon-2025-06-03-2025.pdf>

7. Омельчук М., Гутарук Н., Кошарна О., Шкода О., Риндя Л. PROSKILLS: Tailored for VET Learners and Teachers. Київ: GoGlobal, 2025. 120 с.

8. Супрун М., Гордієнко Ю. Використання ІКТ у процесі навчання англійської мови. 2021. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/39-3-37>

9. GoGlobal. Англійська для профтехів. GoGlobal. URL: <https://goglobal.com.ua/storage/files/doc/anglijska-dlya-proftehiv.pdf>

10. Harsha Vardhini M. Role of Digital Tools in English Language Teaching. *Shanlax International Journal of English*. 2023. Vol. 12, Special Issue Dec. P. 507–512.

11. Roe J., Perkins M., Furze L. From Assessment to Practice: Implementing the AIAS Framework in EFL Teaching and Learning. *arXiv*. 2025. URL: <https://arxiv.org/abs/2501.00964>

12. Tomlinson C. A. *The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of All Learners*. 3rd ed. Alexandria, VA: ASCD, 2021. 140 p.

СОЦІОЛІНГВІСТИКА
СТИЛЬ І МОВА ТВОРІВ РОБЕРТА МУЗІЛЯ

Ірина ДАНЧЕНКО

*викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки
Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії*

У статті надається розгляд стилістичних і мовних рис творів австрійського письменника ХХ століття Роберта Музіля. Досліджено співвідношення між його біографічними даними і тематикою його творів. Встановлено основні стилістичні і мовні особливості творчості автора. Серед них зазначено наступні: автобіографічність творчості, психологічність і науковість сюжетів і мови, зображення ментального, а не матеріального світу своїх героїв, утопічність і метафоричність мови, іронія. Надається викладення погляду на творчість Р. Музіля як на новатора художнього мислення, борця зі звичайними стилістичними і мовними штампами та кліше.

Ключові слова: есе, психологічний аналіз, іронія, музілевський стиль, метафоричність, утопія.

The article examines the stylistic and linguistic features of the works of the 20th-century Austrian writer Robert Musil. It explores the parallels between his biographical data and the themes of his works. The main stylistic and linguistic features of the author's work are identified. Among them are the following: autobiographical nature of the work, psychological and scientific nature of the plots and language, depiction of the mental rather than material world of his characters, utopian and metaphorical language, irony. The article presents a view of R. Musil's work as that of an innovator of artistic thinking, a fighter against conventional stylistic and linguistic clichés and stereotypes.

Keywords: essay, psychological analysis, irony, Musil's style, metaphoricality, utopia.

Вступ. Роберт Музіль (1880-1942) – австрійський письменник, який не був відомим широкому колу читачів при житті. Він – письменник-модерніст, мислитель та есеїст, чия творчість займає особливе місце в європейській літературі першої половини ХХ століття. Найвідомішим його твором є роман «Людина без якостей» («Der Mann ohne Eigenschaften»), що став інтелектуальним символом тогочасної епохи. Музіль – не лише майстер психологічного аналізу, а й автор, який надзвичайно чутливо ставився до мови, її функцій та меж вираження. Стиль і мова Музіля відзначаються унікальним поєднанням логічної точності, філософської глибини та художньої витонченості, що робить його тексти непересічним феноменом модерністського письма. Окрім того, звернення до насліддя цього автора пояснюється недостатністю дослідження мовних, стилістичних особливостей творчості письменника для україномовного читача.

У цій статті подано стислий виклад особливостей стилю і мови австрійського письменника.

Виклад основного матеріалу. Творчість австрійського письменника привертає до себе увагу багатьох вчених. Якщо перші роботи були виконані у літературознавчому руслі і направлені на вивчення жанрових, стильових, композиційних, тематичних рис тощо (Е. Хільшер, К. Давидовські, Дж. Шин, Е. Каннетті, А. Больтерауер, Р. Бехар, Денцієр, Г. Решке, І. Йенс, Ф. Камбі, Я. Юнг), то останні десятиліття позначені філологічними дослідженнями мови творів Музіля (Г. Грилль, Дж. Шин, Р. Смионе, Х. Беренике, Г. Йоханнес, С. Каувер). Серед науковців української школи, які займалися дослідженням робіт Музіля, слід зазначити О. Логвиненко, Ю. Прохасько, О. Плевако та Л. Голомідову.

Представляється необхідним розглянути деякі пункти біографії письменника, оскільки тематика, стилістика і мова його творів багато в чому відображають біографічні дані. Крім того, його твори і більшість головних героїв є автобіографічними [1, с. 103]. Ця автобіографічність носить як зовнішній, так і внутрішній характер. Зовнішня автобіографічність полягає в тому, що в житті, що зображується в тексті, можна знайти співпадіння з фактами з життя письменника. Внутрішня автобіографічність проявляє себе в тому, що Р. Музіль вкладає в своїх героїв свої власні думки і прагнення.

Письменник народився в благородній родині, його пращури були вченими, офіцерами, службовцями. Сам Р. Музіль повинен був стати офіцером, однак він цікавився філософією і технікою та отримав вищу освіту в області машинобудування, після чого працював в технічному університеті, а потім вивчав філософію, логіку і психологію, а також математику і фізику. Таке широке коло інтересів відобразилося на творчості письменника, в якому відбувається синтез технічних, філософських, психологічних поглядів та ідей [2, с. 173]. В своїх творах Музіль-інженер використовує природничі методи письма, що проявляється в прагненні до точності і раціональності [10]. Так, дослідник

творчості Е. Канетті говорив, що не «знає іншого письменника, який був би до такого ступеня фізиком» [цит. за 5, с. 140].

Окрім власних інтересів письменника на його творчість справили вплив доволі велика кількість видатних людей. Серед них – філософи, техніки, інші письменники, фізики. Розглянемо, в чому проявився цей вплив. Філософія Е. Маха та Е. Гусерля знайшли відображення у головному творі Р. Музіля «Людина без якостей». Захоплення психологією та її вивчення відобразились на стилі письменника: його творам є властивим психологічний аналіз [10]. Психологічний аналіз у Музіля нерозривно пов'язаний із мовленням – думка формується у процесі висловлювання, тому мова стає інструментом самопізнання героя.

Дослідники відзначають також схожість в стилі побудови творів із стилем Г. Флобера, для якого, як і для Р. Музіля, є характерним «понадособова свідомість», тобто його більше цікавить автобіографія свого твору, ніж власне життя [10].

У текстах Р. Музіля можна також виявити певну схожість із творами ранніх романтиків німецького Романтизму, таких як Новаліс, Гельдерлін. Ця схожість проявляється в тому, що і у Р. Музіля, як і у романтиків відбувається перетворення розповідної стратегії у спостереження за нею [3, с. 172].

Однак найбільший вплив на всю творчість письменника, а також на його світогляд, зробив Ф. Ніцше, в рівному ступені як і на всіх сучасних Р. Музілю письменників (Т. Манна, Г. Манна, Г. Броха) [3, с. 173]. Р. Музіль називав себе учнем и послідовником Ніцше, чий вплив виразно проявляється і в першому, і в останньому творі австрійського письменника. Р. Музіль запозичив у Ніцше презирливо-насмішкувате відношення до філістерства, до псевдо моралі, що проявляється у критиці культури свого часу, соціального та морального занепаду, а також у пристрасті автора до парадоксів, викриттів. Особливо виразно проявляється захоплення Ніцше в творі «Людина без якостей», де центральними мотивами є особливості «нової людини». Крім цього, на думку Е.

Хільшер, в «Людині без якостей» Ніцше багато разів згадується або цитується [6, с. 168-170].

Вся творчість Р. Музіля являє собою єдине ціле, де в своєму першому творі «Душевні смути вихованця Терлеса» («Die Verwirrungen des Zöglings Törleß»), автор починає розробляти тему і направленість своїх творів, а його останній роман «Людина без якостей» є його головним твором, що увінчує всі його труди [3, с. 163].

Принципи свого письма Р. Музіль заявив ще в молодості. Тематичні лінії його творчості такі: Р. Музіль зображає не матеріальні предмети, а ідеї, думки, душевні, психічні стани героїв, їхнє відношення зі світом, через що письменнику доводилось відмовлятися «від використання пластичних засобів прози, вдаючись до засобів есеїстики» [10]. Внутрішні переживання героїв його творів визначають хід подій та історії [10]. Таким чином, дослідники відзначають, що творчості Музіля є властиві дві стихії – «тверезого аналізу, критики», що пов'язано із його пристрастю до науки, точності, і «екстатичного візіонерства», яке проявилось в прагненні вивчити душевні стани людини [3, с.155]. В цьому і полягає одна із особливостей музілевського стиля.

На всій творчості письменника відобразилось його прагнення до самотності, ізолюваності, дистанційованості від світу [5, с. 150]. Центральною темою його творів є аналіз відчуження людського «Я» і самотність людини в класовому суспільстві [5, с. 150]. В зв'язку з цим мотивом в творчості Музіля Е. Хільшер пропонує розглядати ім'я головного героя першого його твору «Törleß» як «Tür-los» («без дверей») – відмежоване, відгороджене існування [6, с. 150].

Як зазначають дослідники творчості Музіля, центральним поняттям в його світоглядній системі і жанром його творів є утопія. Однозначного визначення цьому поняттю дослідникам поки що дати не вдалося, про що свідчить велика кількість тлумачень цього поняття. У творчості Р. Музіля утопія проявляє себе в критиці духовних відношень через зображення «безмежних інших можливостей» [8, с. 35], зображення не реального світу, а можливого. З жанром утопії дослідники пов'язують категорію «можливості», яка є однією з

центральних категорій всієї його творчості. Крім того, в творах Р. Музіля можна знайти мотиви і способи оповідання, властиві цьому жанру, такі як: критика часу і суспільства, типово утопічне віддалення світу від реальності шляхом введення мотивів острову, подорожі, раю та мотив експерименту [8, с. 10].

На мовному рівні всі зазначені стилістичні особливості знаходять відповідне вираження. Мова Музіля вирізняється поєднанням відчутного інтелектуалізму і літературної витонченості: концептуальна точність, аналітичні паузи та есеїстична інтонація у межах художнього тексту. Синтаксис часто тяжіє до розгорнутих складнопідрядних конструкцій, що підкреслює логічну послідовність мислення, проте композиційна фрагментарність і внутрішні монологи створюють ефект відкритості та множинності перспектив. Іронічна дистанція у поєднанні з прагненням до термінологічної ясності роблять його мову одночасно критичною й саморефлексивною – вона аналізує можливості та обмеження мислення в епоху кризи смислів. Ці особливості широко відзначені в сучасній музілівській критичній літературі, присвячених його творчості [7].

За останні два десятиліття до вивчення мови Музіля застосовано кілька взаємодоповнюючих методологій: традиційний літературознавчий аналіз, когнітивно-стилістичні підходи, жанрознавчі інтерпретації (зокрема визначення «роману-есею») та цифрові гуманітарні методи – корпусний аналіз і стилометрія. Проєкти, що поєднують філологію й цифрові методи, показали, як числові індикатори (частотні профілі, статистика функціональних слів) можуть уточнити традиційні приписи про «раціоналізм» чи «іронічність» стилю Музіля. Прикладом є дослідження з приводу атрибуції коротких текстів та створення цифрових видань його творів [9].

Особливу увагу здобули роботи, що читають «Людину без властивостей» не лише як роман, але як критично-утопічний проєкт і як місце перетину дискурсів (соціологічного, економічного, філософського), що має прямі наслідки для інтерпретації мовних стратегій автора. У цій перспективі мова розглядається як інструмент діагностики модерного суспільства [4].

Мова Р. Музіля, так само, як і світоглядна система, носить подвійний характер. В ньому поєднані «епічна інтонація з есеїсткою, метафорична багатозначність з науковою точністю, ліричне хвилювання з іронією» [6, с. 98].

Р. Музіль писав в жанрі традиційного роману, оповідання, есе, новели, «роману виховання» тощо. Однак і в творах, написаних в жанрі роману чи оповідання, зустрічаються риси есеїстики, особливо це проявляється в романі «Людина без якостей», де есе перевершує власне романну стилістику. Дослідники відзначають, що письменник робить це свідомо, це так звана «програма твору» [8, с. 39]. Той факт, що його стиль знаходиться на грані літератури і науки, пояснюється тим, що Р. Музіль прагнув, як вже відзначалось, до зображення душевних станів, внутрішнього світу своїх героїв [8, с. 27-32], тому його мова здається сухою, «прямолінійною», позбавленою образних засобів [6, с. 147-196]. Крім цього, таке стирання кордонів між різними жанрами може мати ефект «відкритого тексту», у якому читач стає співтворцем сенсу.

У той же час дослідники творчості Р. Музіля зазначають, що мові його творів властиві багатство, яскравість, виразність, хоча такі засоби зустрічаються нечасто. Так, Р. Музіль широко вживає метафору, яка є способом безкінечного проведення аналогій, співставлення різних понять на основі будь-якої загальної для них ознаки. Однак він застосовує метафору обережно. Для нього важлива точність поняття, а не поетична прикрашеність. Письменник критикував традиційну літературну метафоричність, яка часто перетворює мову на кліше, тому його метафори інтелектуальні, продумані, концептуально вмотивовані.

Однією з основних метафор у творчості Р. Музіля є метафора Wurm/Schmetterling (черв'як/метелик), яка є, за думкою К. Давидовскі, лейтмотивною структурою, яка переходить з тексту до тексту [5, с. 146-150]. Ця метафора є традиційним символом, який позначає здатність до метаморфози. Дослідник вивчає значення цієї символіки на прикладі двох творів Р. Музіля – оповіданні «Тонка» і романі «Сум'яття молодого Терлеса». Назви обох творів мають сему «Verwirrung» («збентеження, розгубленість, безлад»), яка веде до індогерманського кореня «uer» – «Wurm» – «черв'як», який означає «in sich

windende» – «той, що уходить у себе». Таким чином, і цей дослідник вказує на прагнення Р. Музіля описати і вивчити внутрішній світ людини, зануреної у себе.

Ще одним мовним прийомом, типовим для стилю Р. Музіля, є сатира та іронія, що слугують в творчості автора засобами критики існуючого громадського укладу, і за допомогою яких він дистанціюється від світу [2, с. 173]. У своїх творах Р. Музіль подає іронічний аналіз суспільства і світу, і спонукає читачів поставити свій «діагноз» [2, с. 173]. У цьому він є послідовником Ф. Ніцше.

На рівні граматики іронія проявляє себе у вигляді натяків, парадоксів, інтелектуальних ігор в умовному способі дієслова. Стиль умовного способу – це стиль утопії, оскільки цей спосіб дієслова часто вказує на щось нереальне, неможливе.

Свій головний твір автор також задумав як утопічний сатиричний роман, про що він писав так: «Один з видів сатири на наші духовні відношення шляхом зображення необмежених інших можливостей» [8, с. 33]. Таким чином, сатира слугувала засобом оформлення утопії.

Висновки. Розглянувши специфіку стиля і мови творів Роберта Музіля, можна прослідкувати певні характерні риси, а саме: його твори становлять складний, багаторівневий феномен, у якому переплітаються філософія, психологія, есеїстика й художність. Творам австрійського митця слова властиві раціональність і логічність, інтелектуальна іронія, синтез художнього і наукового дискурсу, глибокий психологізм, боротьба з мовними штампами.

Музіль створив особливу модель літератури, простором для виявлення складності людського існування. Його стиль залишається актуальним і сьогодні, адже продовжує надихати дослідників, письменників та всіх, хто цікавиться межами можливостей художнього слова.

Мова Музіля – плідний об'єкт для міждисциплінарних досліджень: її можна вивчати й як текстуальний феномен (лексика, синтаксис, прагматика), й як культурно-історичну практику.

Список використаної літератури

1. Голомідова Л. В. Жанрова поліфонія оповідання Роберта Музіля «Чорний дрізд»: Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія, 2018. №37. Том 1. С. 102-106.
2. Behar R. Jacques Bouveresse und Robert Musil – Gegenwärtigkeit eines Denkens. *Musil an der Schwelle zum 21. Jahrhundert: Internationales Kolloquium – Saarbrücken 2001* / Peter LangAG, Europäischer Verlag der Wissenschaften. Bern, 2005. S. 173-184.
3. Bolterauer A. Die Herausforderung der neuen Medien. *Musil an der Schwelle zum 21. Jahrhundert: Internationales Kolloquium – Saarbrücken 2001* / Peter LangAG, Europäischer Verlag der Wissenschaften. Bern, 2005. S. 153-172.
4. Cauwer S. A Diagnosis of Modern Life – Robert Musil’s Der Mann ohne Eigenschaften as a critical utopian Project. URL: <https://www.uu.nl/en/news/a-diagnosis-of-modern-life-robert-musils-der-mann-ohne-eigenschaften-as-a-critical-utopian-project> (дата звернення: 15.11.2025).
5. Dawidowski Ch. Die Musilsche Moderne als literarisches Feld. *Musil an der Schwelle zum 21. Jahrhundert: Internationales Kolloquium – Saarbrücken 2001* / Peter LangAG, Europäischer Verlag der Wissenschaften. Bern, 2005. S. 139-152.
6. Hilscher E. Poetische Weltbilder. Berlin: Der Morgen, 1977. 250 S.
7. Payne P., Bartram G., Tihanow G. A Companion to the Works of Robert Musil. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.7722/j.ctt169wdm1> (дата звернення: 15.11.2025).
8. Shin J. «Der bewusste Utopismus» im Mann ohne Eigenschaften von Robert Musil. Verlag Königshausen & Neumann GmbH, 2008. 191 S.
9. Simone R., Berenike H., Lauer G.J., Salgaro M. Robert Musil, a war journal, and stylometry: Taking the issue of short texts in authorship attribution. URL: <https://www.dlss.univr.it/?ent=pubbdip&id=986592> (дата звернення: 15.11.2025).
10. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Musil (дата звернення: 01.11.2025).

НЕЙРОННІ МЕХАНІЗМИ МОВНОГО ПЕРЕМИКАННЯ У ДВОМОВНИХ НОСІЇВ

Дмитро ЗАВ'ЯЛОВ

*старший викладач кафедри психології
КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради»*

Стаття присвячена дослідженню впливу двомовності на когнітивний контроль і виконавчі функції підлітків. Двомовність розглядається як психолінгвістичний і когнітивний феномен, пов'язаний із розвитком уваги, пам'яті та когнітивної гнучкості. Проаналізовано сучасні психолінгвістичні та нейролінгвістичні підходи до вивчення білінгвізму, а також результати досліджень, що вказують як на когнітивні переваги, так і на можливі труднощі двомовних підлітків. Підкреслюється складний і багатофакторний характер взаємозв'язку між двомовністю, когнітивним розвитком і соціокультурними умовами.

Ключові слова: двомовність, білінгвізм, когнітивний контроль, виконавчі функції, підлітковий вік, психолінгвістика.

The article examines the impact of bilingualism on cognitive control and executive functions in adolescents. Bilingualism is viewed as a psycholinguistic and cognitive phenomenon associated with the development of attention, memory, and cognitive flexibility. The paper reviews contemporary psycholinguistic and neurolinguistic approaches and discusses empirical findings that reveal both cognitive advantages and potential challenges for bilingual adolescents. The relationship between bilingualism and cognitive development is presented as complex and influenced by sociocultural factors.

Key words: bilingualism, cognitive control, executive functions, adolescence, psycholinguistics, cognitive development.

Вступ. Сучасні глобалізаційні процеси сприяють активному поширенню двомовності серед молодого покоління, зокрема підлітків. Багато дітей із раннього віку занурені у середовище, де функціонують дві або більше мов, що створює унікальні умови для розвитку мовної та когнітивної системи. Психолінгвістика розглядає двомовність не лише як мовленнєву компетенцію, але й як комплексний когнітивний феномен, який формує процеси уваги, пам'яті, гнучкості мислення та контролю над виконанням завдань.

Особливе місце у цьому процесі займає **когнітивний контроль** – здатність регулювати увагу, перемикатися між різними видами діяльності, пригнічувати неактуальну інформацію та тримати робочі цілі в фокусі. Це є критично важливим у підлітковому віці, коли формуються виконавчі функції, відбувається активне навчання та соціалізація.

Мета статті. Дослідження двомовності часто підкреслюють як її позитивний вплив (підсилення уваги й когнітивної гнучкості), так і суперечливість окремих висновків. Питання про те, яким саме чином двомовність впливає на виконавчі функції підлітків, потребує детального аналізу.

Виклад основного матеріалу. Психолінгвістичні моделі двомовності підкреслюють, що дві мовні системи всередині мозку перебувають у постійній активності, навіть коли мовцем використовується лише одна. Моделі, такі як **BIA+ (Bilingual Interactive Activation)** та **модель контрольованого доступу**, описують механізми паралельної активації двох мов та необхідність вибору між ними. Саме цей процес – постійна конкуренція і відбір – вважається тренажером для когнітивного контролю.

Сучасні нейролінгвістичні дослідження демонструють, що у двомовних дітей і підлітків активніше залучаються префронтальні ділянки кори, відповідальні за саморегуляцію та виконавчі функції. Це прокладає нейробіологічне підґрунтя припущенням про потенційну перевагу двомовних осіб у задачах, що вимагають гальмування імпульсивних реакцій або перемикання уваги.

Підлітковий вік характеризується інтенсивною перебудовою мозкової організації та поведінкових стратегій. У цей період формуються механізми самоконтролю, розширюються можливості робочої пам'яті, зміцнюється здатність до планування та оцінювання ризиків. Водночас підлітки демонструють нестійкість уваги, імпульсивність та труднощі у регуляції емоцій – що робить когнітивний контроль надзвичайно важливим.

Двомовні підлітки, які регулярно залучені до перемикання між мовами, зазнають додаткового когнітивного навантаження, що потенційно сприяє розвитку виконавчих функцій. Активне мовне середовище стимулює мозок до постійного моніторингу контексту, вибору мовної системи та гальмування зайвої інформації.

Ще до першої третини минулого століття було накопичено значну кількість інформації про вплив мови на розвиток мови та інтелекту, особливо в дитячому віці. Ранні дослідження в галузі білінгвізму відбувалися в основному в галузі дитячої та педагогічної психології та були зосереджені на визначенні ролі двох або більше мов, присутніх у житті дитини, для розвитку її мови. Пізніше вчені зосередилися на дослідженні впливу білінгвізму на рівень і особливості інтелектуального розвитку та мислення дитини-білінгва. Найдовшою проблемою є інтерференція – взаємодія двох або більше мов, викликана мовними відмінностями в синтаксичних структурах. Це давно сформоване явище залишається одним із найважливіших аргументів для прихильників одномовного навчання дітей. Наразі найбільш популярні дослідження стосуються впливу білінгвізму на виконавчі функції, стратегії навчання, процеси та механізми пам'яті та вивчення нових мов. У більшості досліджень, що порівнюють когнітивні процеси білінгвів і одномовників, використовуються різні версії одних і тих самих завдань.

Три найпоширеніші ролі: роль Саймона, роль захисника Еріксена та роль мережі уваги. Однак результати окремих досліджень відрізняються. У поясненні зв'язку між кількістю мов і когнітивними процесами, якими користується індивід, домінували і тривалий час мали своїх прихильників три різні тенденції: 1) негативний вплив білінгвізму та багатомовності на когнітивні процеси; 2) наявність переваги для білінгвів і багатомовників порівняно з одномовними і 3) відсутність будь-якого зв'язку між кількістю мов і когнітивними досягненнями.

Кілька десятиліть тому на міжнародному симпозіумі з двомовності відома канадська дослідниця в цій галузі Еллен Білосток узагальнила суть накопичених на той час неоднозначних результатів у розумінні зв'язку двомовності з когнітивними процесами. Вона показала, що білінгви мають перевагу в одних випадках, а монолінгвісти в інших при виконанні завдань, зосереджених на різних когнітивних процесах. У деяких когнітивних процесах між двома групами не виявлено відмінностей. Ця робота багато в чому змінила крайні позиції щодо позитивного чи негативного впливу білінгвізму на пізнання через остаточне

визнання складного взаємозв'язку двомовності та когнітивної сфери. В останні роки дослідники зосередилися на пошуку тих особливостей когнітивного функціонування, в яких білінгви мають перевагу над одномовними, а також тих зон ризику, в яких білінгвізм створює перешкоди, тим самим ускладнюючи або уповільнюючи виконання когнітивних завдань. Переваги двомовних людей проявляються в кращому виконанні завдань, що вимагають вибіркової уваги і придушення виконавчого контролю, а також у вирішенні завдань, що містять суперечливі стимули або інформацію, і завдань, що вимагають уявного чергування неоднозначних фігур. Білінгви виконують усі ці завдання швидше та з меншою кількістю помилок, ніж одномовні діти, і двомовні діти можуть виконувати їх у більш ранньому віці. До завдань, у яких білінгви поступаються одномовним, відносяться завдання на встановлення відповідності, сприйняття слова в шумі, мова, швидкість вилучення слова з пам'яті та інші вербальні завдання. Одним із найпомітніших аргументів «проти» двомовності є скорочення словникового запасу в окремих мовах, що було неодноразово підтверджено в багатьох дослідженнях за участю як дітей, так і дорослих респондентів. Цей приклад часто наводять ті, хто бореться за одномовне навчання. Прихильники білінгвального навчання також вказують на крихітність досягнутих результатів. Певна зміна методології – перехід від вимірювання словникового запасу окремо в кожній мові до вимірювання загального словникового запасу (з урахуванням усіх слів двох мов) уже в ранньому дитинстві свідчить про незаперечні переваги двомовних людей. Крім цього, дослідження дітей, які виховуються в середовищах, які активно підтримують багатомовність (наприклад, двомовні школи в Уельсі), показали, що до 10 років двомовні діти можуть використовувати той самий словниковий запас, що й їхні одномовні однолітки.

З точки зору системного підходу та постнекласичної методології, ми пропонуємо розглядати етнокультурну ідентичність як складну, ієрархічно організовану систему, що розвивається в процесі взаємодії з іншими людьми та групами, формування та розвиток якої опосередковується соціокультурними

умовами. З таких позицій етнокультурна ідентичність дво- чи багатомовного індивіда не виявляється приналежністю до однієї, двох чи кількох культур, а визначається складною взаємодією багатьох елементів: етнічної та громадянської приналежності, культурних, субкультурних, релігійних та інших аспектів.

Уже на перших етапах досліджень у цій сфері думки щодо позитивного чи негативного впливу білінгвізму на різні процеси розійшлися. Праця французького дослідника Жюля Ронге, написана на початку минулого століття, представляє особистий досвід автора з виховання власної дитини-білінгва та багаторічні спостереження за її мовним розвитком. Експеримент є важливим прикладом того, як створення та дотримання особливих умов (у цьому випадку мати-німкеня завжди розмовляла з сином німецькою, а батько-французенка – французькою) може призвести до успішного паралельного оволодіння двома мовними системами, а саме їх фонетичними, граматичними та стилістичними формами, без шкоди для мовного та інтелектуального розвитку.

Одна з причин того, що навіть після понад сто років досліджень двомовності досі неясно, приносить вона більше користі чи шкоди індивіду та суспільству, пов'язана з тим, що «відокремити» стан двомовності від факторів, які її супроводжують, є досить складним завданням. Переважна більшість поточних досліджень вивчала або двомовних, які добре володіють іноземною мовою, або двомовних, які «успадкували» різні мови через двомовне середовище, яке, швидше за все, було мультикультурним. Окрім двомовності, ці категорії респондентів суттєво відрізняються від одномовних, що пов'язано не лише зі знанням та використанням другої мови.

Висновки. Це може бути більш високий рівень освіти та більш тривалий процес навчання, більш різноманітне довкілля та більш стимулююча соціальна ситуація розвитку, більш різноманітний, особливий, а в деяких випадках екстремальний життєвий досвід, пов'язаний із вирішенням складних ситуацій, що сприяє розвитку толерантності до невизначеності, емоційного інтелекту, гнучкості, прийняття різноманітності та інших якостей.

Список використаної літератури

1. Жлуктенко Ю. А. Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики. Київ: Вид-во Київ. ун-ту, 1966. 135 с.
2. Палінська О. Білінгвізм в аспекті соціально-мовної взаємодії. Вісник Львів. ун-ту. Серія філол. 2004. Вип. 34. Ч. I. С. 340 – 345.
3. Русанівський В. М. Споріднена і віддалена двомовність як об'єкт сучасної лінгвістики. Мовознавство, 2007. № 1. С. 3-5.
4. Семчинський С. В. Загальне мовознавство: підручник для студ. філол. фак. ун-тів. 2.вид., перероб. і доп. Київ: ОКО, 1996. 416 с.
5. Шумарова Н. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму. К.: Вид. центр КДЛУ, 2000. 436 с.
6. Bilaniuk Laada. Contested tongues: language politics and cultural correction in Ukraine. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2005. 230 pp.
7. Ramsdell L (2004) Language and Identity Politics: The Linguistic Autobiographies of Latinos in the United States. Journal of Modern Literature. P. 167-176.

FROM MEDICAL JARGON TO CLEAR COMMUNICATION: LINGUISTIC INNOVATIONS IN ELECTRONIC HEALTH RECORDS

Роксолана ЗАПОТІЧНА

*доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»,
кандидат економічних наук, доцент*

У статті розглядаються проблеми медичного жаргону – спеціалізованої мови, якою користуються медичні працівники, але яка часто залишається незрозумілою для пацієнтів та нефакхівців. Складність медичної термінології може перешкоджати ефективній комунікації, спричиняти непорозуміння, знижувати дотримання лікування та створювати потенційні ризики для безпеки. Прикладна лінгвістика пропонує важливі інструменти для спрощення та прояснення медичної мови, що підвищує розуміння пацієнтами та сприяє кращим результатам лікування.

Особлива увага приділяється інноваціям в електронних медичних записах (EHR), де стандартизація медичної термінології має ключове значення для точного обміну інформацією між відділеннями та установами. Лінгвісти беруть участь у розробці структурованих форматів та контрольованих словників, які зменшують неоднозначність і покращують сумісність даних.

Також досліджуються виклики перекладу та локалізації медичних даних у багатомовних контекстах, підкреслюється необхідність культурно та лінгвістично адаптованих матеріалів для забезпечення рівного доступу до медичної інформації. Інтеграція лінгвістичних досліджень із технологічними новаціями, такими як AI-інструменти для обробки мови, допомагає подолати розрив між клінічною експертизою та розумінням пацієнтів.

Міждисциплінарна співпраця лінгвістів, медиків і технологів є необхідною для створення чіткішої, безпечнішої та більш інклюзивної медичної комунікації в сучасних глобалізованих системах охорони здоров'я.

Ключові слова: медичний жаргон, прикладна лінгвістика, електронні медичні записи, стандартизація термінології, медичний переклад, локалізація медичних текстів, штучний інтелект у медицині.

This article examines the challenges posed by medical jargon – a specialized language used by healthcare professionals that often remains inaccessible to patients and non-specialist staff. The complexity of medical terminology can hinder effective communication, leading to misunderstandings, reduced treatment adherence, and potential safety risks. Applied linguistics offers essential tools to simplify and clarify medical language, enhancing patient comprehension and fostering better healthcare outcomes.

A significant focus is placed on innovations in Electronic Health Records (EHR), where the standardization of medical terminology plays a crucial role in facilitating accurate information exchange across departments and institutions. Linguists contribute by developing structured formats and controlled vocabularies that reduce ambiguity and improve data interoperability.

The article also explores the challenges of translating and localizing medical data in multilingual contexts, emphasizing the need for culturally and linguistically appropriate adaptations to ensure equitable access to healthcare information. By integrating applied linguistic research with technological advances such as AI-driven language tools, healthcare systems can bridge the gap between clinical expertise and patient understanding.

Ultimately, the interdisciplinary collaboration among linguists, healthcare professionals, and technologists is vital to creating clearer, safer, and more inclusive medical communication in today's globalized healthcare environments.

Key words: medical jargon, applied linguistics, electronic health records, terminology standardization, medical translation, medical text localization, artificial intelligence in healthcare.

Effective communication in healthcare is a critical factor influencing patient outcomes, safety, and the overall quality of medical services. However, a significant challenge lies in the complexity of medical language, often characterized by specialized jargon that is difficult for patients and even some healthcare providers to understand. This linguistic gap contributes to miscommunication, reduced treatment adherence, and potential medical errors, all of which negatively impact patient care.

The scientific problem, therefore, centers on how to bridge the divide between the expert language of healthcare professionals and the everyday language of patients and non-specialist staff. Understanding and addressing this problem is crucial to developing communication strategies that improve clarity, comprehension, and trust in medical contexts.

Moreover, the rise of digital health technologies, such as Electronic Health Records (EHRs), demands standardized, precise, yet accessible medical language to ensure seamless information exchange across various healthcare settings. The involvement of applied linguistics in developing controlled vocabularies and structured documentation formats becomes essential to overcoming ambiguity and enhancing interoperability.

Additionally, globalization and increased cultural and linguistic diversity in patient populations add layers of complexity that require effective translation and localization of medical information. This necessity underscores the importance of interdisciplinary collaboration among linguists, healthcare providers, and technologists to create inclusive and safe communication systems.

Addressing this scientific problem is vital for advancing patient-centered care, reducing healthcare disparities, and leveraging technological innovations to improve medical communication in an increasingly interconnected world.

Recent empirical studies [1; 2] underscore the critical impact of medical jargon on patient understanding and communication preferences. A cross-sectional survey conducted at the Minnesota State Fair revealed widespread misunderstanding of

— — — — —

common clinical phrases among lay adults. For instance, terms like «tumor progressing» or «impressive chest radiograph» were frequently misinterpreted or reversed in meaning, despite respondents having high levels of education.

Complementing these comprehension findings, another study from the same population focused on patient preferences regarding clinician communication style. Over 90 % of respondents preferred doctors who avoided medical jargon, perceiving them as more caring, empathetic, and approachable. In contrast, clinicians using technical language were described as confusing and detached. This highlights that patients not only struggle with jargon cognitively but also form affective judgments based on how language is delivered.

Together, these studies reinforce two key themes repeatedly noted in health communication literature:

1. Public understanding of medical jargon is limited, even among well-educated individuals, leading to potential misinterpretation of critical health information.
2. Patients overwhelmingly prefer clear, jargon-free explanations, which they associate with better interpersonal care and trust.

These findings align with broader research on health literacy, which emphasizes that simplifying language, avoiding acronyms, and implementing teach-back methods can significantly improve comprehension and outcomes. Health literacy interventions have been shown to reduce emergency visits, increase treatment adherence, and support informed decision-making across diverse populations.

In summary, the literature consistently demonstrates that substituting medical jargon with plain language enhances both understanding and patient–provider rapport. Applied linguistics offers practical frameworks for identifying problematic terminology, developing lay-friendly equivalents, and training clinicians to communicate in ways that empower patients and build trust. These insights form a robust empirical foundation for the present study’s focus on linguistic innovation in medical communication.

The Problem of Medical Jargon. Medical jargon refers to the specialized language, terminology, and abbreviations used by healthcare professionals to

communicate efficiently and precisely with one another. While this professional language plays a vital role in ensuring accuracy within the medical community, it often becomes a barrier in communication between doctors and patients or even among different groups of medical staff with varying levels of training. The complexity and specificity of medical jargon can lead to confusion, misinterpretation, and a lack of understanding among those who are not medically trained [3].

Numerous studies have demonstrated that patients frequently struggle to comprehend medical instructions or explanations when healthcare providers use overly technical language. Terms such as “idiopathic,” “benign,” or “myocardial infarction” may be well-understood among medical professionals, but are often confusing or frightening to patients who lack a background in medicine. As a result, this communication gap can negatively impact the patient’s ability to make informed decisions about their health, follow treatment regimens properly, or ask relevant questions.

In addition, even within medical teams, the use of profession-specific slang or abbreviations – such as “SOB” for “shortness of breath” or “NPO” for “nothing by mouth” – can lead to misunderstandings if team members are not adequately trained in medical terminology. This is especially relevant in interdisciplinary teams, where nurses, technicians, paramedics, and administrative staff work alongside doctors. Without clear and universally understood communication, the risk of errors in treatment or patient care increases.

The overuse of jargon may also affect patient satisfaction and trust. When patients do not fully understand their diagnosis or treatment plan, they may feel excluded from the decision-making process or anxious about their condition. This can lead to decreased adherence to medical advice and even poorer health outcomes. In some cases, misunderstanding medical instructions has led to preventable complications or hospital readmissions.

From a broader perspective, effective communication in healthcare is not only a matter of interpersonal skill but also a critical component of patient safety and quality of care. Reducing the use of jargon, simplifying explanations, and ensuring

understanding through techniques like “teach-back” can significantly improve the effectiveness of communication. Therefore, it is essential for medical professionals to be aware of how their language use impacts patients and to adopt strategies that prioritize clarity, empathy, and mutual understanding [4].

In conclusion, while medical jargon serves a necessary function within professional circles, its excessive use in clinical settings – particularly with patients – can compromise communication, patient understanding, and safety. Addressing this issue is a crucial step toward more patient-centered, inclusive, and effective healthcare communication.

The Role of Applied Linguistics in Simplifying Medical Language: Innovations in Electronic Health Records (EHR)

Electronic Health Records (EHRs) have revolutionized healthcare documentation by digitizing patient information and facilitating data sharing across healthcare systems. However, the effectiveness of EHRs heavily depends on the clarity, consistency, and accessibility of the language used to record clinical data. Medical terminology, with its high degree of specialization and variability, often creates significant challenges for both healthcare professionals and patients. This linguistic complexity can lead to misinterpretations, hinder seamless information exchange, and ultimately affect patient safety and care quality.

Applied linguistics offers critical tools and methodologies to address these challenges by focusing on the standardization and simplification of medical language within EHR systems. Through collaborative efforts involving linguists, clinicians, and information technologists, standard terminologies and controlled vocabularies are developed and implemented to create a unified language framework. Standardization efforts such as the adoption of SNOMED CT (Systematized Nomenclature of Medicine – Clinical Terms) and LOINC (Logical Observation Identifiers Names and Codes) rely heavily on linguistic expertise to ensure terminologies are logically structured, semantically clear, and culturally adaptable [5].

A major contribution of applied linguistics lies in analyzing how language is used in clinical documentation to identify ambiguous expressions, inconsistent

abbreviations, and jargon that may cause confusion. Linguists apply discourse analysis and corpus linguistics techniques to large datasets of medical records, uncovering patterns of miscommunication or unclear phrasing. Based on these findings, they recommend revisions to language use, promote the adoption of plain language principles, and help develop standardized templates that guide healthcare professionals in documenting patient information clearly and precisely.

Furthermore, applied linguistics facilitates the design of user-friendly interfaces within EHR systems, where language plays a pivotal role in ensuring intuitive navigation and minimizing input errors. By studying cognitive load and information processing in healthcare settings, linguists contribute to simplifying prompts, error messages, and instructional texts, thereby enhancing the usability of EHRs for diverse users, including non-native speakers and less experienced personnel.

Another transformative aspect is the integration of Natural Language Processing (NLP) and Artificial Intelligence (AI) technologies into EHRs. These technologies rely on well-structured, standardized linguistic data to perform tasks such as automated coding, clinical decision support, and predictive analytics. Applied linguistics informs the development of algorithms that can accurately interpret medical language nuances, recognize synonyms and variants, and handle polysemy or ambiguity inherent in clinical narratives. This improves the reliability and scope of AI applications in healthcare.

Additionally, linguistic standardization supports multilingual healthcare environments by enabling accurate translation and localization of EHR content. This ensures that patients from diverse linguistic and cultural backgrounds receive consistent and comprehensible information, promoting equity and inclusivity in care delivery [6].

In conclusion, applied linguistics plays a multifaceted and indispensable role in enhancing electronic health records by making medical language more standardized, clear, and accessible. These linguistic innovations contribute not only to more effective communication among healthcare providers but also to improved patient understanding, safety, and overall healthcare quality. As healthcare continues to evolve

with technological advancements, the collaboration between linguists, clinicians, and technologists will remain essential to maximizing the benefits of EHR systems worldwide.

Conclusions and prospects for further research. This study highlights the vital role that applied linguistics plays in enhancing communication within healthcare settings, particularly through the simplification and standardization of medical language. Medical jargon, while essential for precise professional communication, often acts as a barrier to patient understanding, adherence, and safety. Innovations in Electronic Health Records (EHR) systems, supported by linguistic expertise, offer promising solutions to these challenges by standardizing terminology, reducing ambiguity, and enabling clearer documentation across healthcare providers and institutions.

Furthermore, the integration of Natural Language Processing (NLP) and Artificial Intelligence (AI) technologies into EHR systems demonstrates the growing intersection between linguistics and healthcare technology. These advancements depend heavily on well-structured, linguistically standardized data to improve clinical decision-making and patient outcomes. Additionally, linguistic standardization facilitates effective translation and localization, addressing the needs of increasingly multilingual and multicultural patient populations.

Despite these advances, challenges remain. Future research should focus on refining linguistic models to better capture the nuances of clinical language and on developing adaptive communication strategies tailored to diverse patient groups. Moreover, investigating the real-world impact of standardized language use and AI-assisted documentation on healthcare outcomes will be critical for validating and optimizing these innovations.

Ultimately, the ongoing collaboration between linguists, healthcare professionals, and technologists is essential to bridge gaps in communication and ensure that medical language serves both accuracy and accessibility. Continued interdisciplinary research will drive the evolution of healthcare communication, contributing to safer, more inclusive, and patient-centered care worldwide.

References

1. Gotlieb R, Praska C, Hendrickson MA, Marmet J, Charpentier V, Hause E, Allen KA, Lunos S, Pitt MB. *Accuracy in Patient Understanding of Common Medical Phrases*. JAMA Netw Open. 2022 Nov 1;5(11):e2242972. doi: 10.1001/jamanetworkopen.2022.42972.
2. Allen KA, Charpentier V, Hendrickson MA, Kessler M, Gotlieb R, Marmet J, Hause E, Praska C, Lunos S, Pitt MB. *Jargon Be Gone - Patient Preference in Doctor Communication*. J Patient Exp. 2023 Feb 28;10:23743735231158942. doi: 10.1177/23743735231158942.
3. Castro C., Wilson C., Wang F. & Schillinger D. (2007). *Babel Babble: Physicians' Use of Unclarified Medical Jargon with Patients*. *American Journal of Health Behavior*, 31(Suppl 1), S85–S95. <https://doi.org/10.5993/AJHB.31.s1.11>
4. Sophie E. (2025, April 21). *The impact of language barriers in healthcare* (Vol. n/a, p. 9). California State University. <https://scholarworks.calstate.edu/downloads/qv33rx287>
5. Ratwani R. *Electronic Health Records and Improved Patient Care: Opportunities for Applied Psychology*. *Curr Dir Psychol Sci*. 2017 Aug;26(4):359-365. doi: 10.1177/0963721417700691.
6. Hossain M., Mahabub S., Masum A. & Jahan I. (2024). *Natural Language Processing (NLP) in Analyzing Electronic Health Records for Better Decision Making*. *Journal of Computer Science and Technology Studies*, 6(5), 216–228. <https://doi.org/10.32996/jcsts.2024.6.5.18>

БІЗНЕС-КОМУНІКАЦІЯ ТА ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА
THE ROLE OF APPLIED LINGUISTICS IN ENHANCING
COMMUNICATION IN HEALTHCARE SETTINGS

Роксолана ЗАПОТІЧНА

доцент кафедри мовної підготовки

Львівського державного університету внутрішніх справ,

кандидат економічних наук, доцент

У сучасній системі охорони здоров'я ефективна комунікація є не просто додатковою навичкою – це критично важливий компонент безпеки пацієнтів, точності діагностики та міжпрофесійної взаємодії. У цій статті досліджується роль прикладної лінгвістики в удосконаленні комунікації в різних сферах медицини, з особливою увагою до того, як мовні інструменти та принципи сприяють кращій взаємодії як між медичними працівниками й пацієнтами, так і між самими фахівцями галузі охорони здоров'я.

Мета дослідження – показати, як прикладна лінгвістика пропонує науково обґрунтовані стратегії для зменшення непорозумінь, покращення результатів лікування та забезпечення рівного доступу до медичних послуг як у монолінгвальних, так і в багатомовних контекстах. У статті розглянуто три ключові напрями. По-перше, аналізується **комунікація між лікарем і пацієнтом**, наголошується на важливості використання простої мови, усунення медичного жаргону та застосування зрозумілих пояснень для забезпечення поінформованої згоди, дотримання інструкцій і ефективного лікування.

По-друге, розглядаються особливості **наукової та професійної медичної комунікації**, зокрема виклики, пов'язані з написанням для міжнародної аудиторії, необхідність лінгвістичної чіткості у наукових публікаціях, а також роль автоматизованих перекладацьких та локалізаційних інструментів – особливо при створенні інструкцій до ліків, форм згоди на лікування та клінічних протоколів.

По-третє, стаття висвітлює зростаючу важливість **мультимовності та міжкультурної комунікації** у клінічному середовищі, де медичні працівники дедалі частіше взаємодіють з іноземними пацієнтами. Розглянуто проблеми комунікаційних збоїв у міжкультурному лікуванні, професійну роль медичних перекладачів і необхідність лінгвістичної та культурної чутливості під час надання допомоги.

Ключові слова: прикладна лінгвістика, медична комунікація, взаємодія лікаря й пацієнта, медичний переклад, міжкультурна комунікація.

The purpose of this research is to demonstrate how applied linguistics provides evidence-based strategies to reduce misunderstandings, improve health outcomes, and ensure equitable access to care in both monolingual and multilingual contexts. Three key areas are examined. First, the article addresses **doctor–patient communication**, emphasizing the importance of plain language, the elimination of medical jargon, and the use of linguistically simplified explanations to ensure patient comprehension, consent, and compliance. Second, it analyzes **scientific and medical communication**, including the challenges of writing for global audiences, the role of linguistic clarity in scientific publishing, and the use of automated translation and localization tools—particularly for medication instructions, informed consent forms, and clinical guidelines.

Third, the article highlights the growing importance of **multilingualism and intercultural communication** in clinical settings, where healthcare providers increasingly interact with international patients. It discusses communication breakdowns in cross-cultural care, the professional role of trained medical interpreters, and the need for linguistic and cultural sensitivity in healthcare delivery.

Key words: applied linguistics, medical communication, doctor–patient interaction, medical translation, intercultural communication.

In today’s healthcare systems, the consequences of ineffective communication can be severe – ranging from patient dissatisfaction and treatment non-compliance to medical errors and adverse health outcomes. While medical professionals are trained in clinical procedures and diagnostics, they often lack formal training in communication strategies, particularly in linguistically and culturally diverse environments. This gap has drawn growing attention from researchers across disciplines, especially in the field of applied linguistics, which offers tools for analyzing and improving language use in real-life settings.

The core scientific problem addressed in this research is the insufficient integration of linguistic knowledge into healthcare communication practices. Despite the well-documented impact of language on patient safety, informed consent, and public health messaging, linguistic expertise is often underutilized in both medical education and clinical practice. As healthcare settings become increasingly multilingual and multicultural, the risks of miscommunication and misunderstanding grow accordingly, affecting not only patients but also healthcare providers and systems.

This study focuses on identifying and evaluating the ways applied linguistics can support communication at multiple levels:

- Doctor – patient interaction, where plain language and avoidance of medical jargon can significantly improve patient understanding and outcomes.
- Medical and scientific communication, where clarity, accuracy, and appropriate translation/localization are vital for safe medication use and international collaboration.
- Multilingual and intercultural settings, where professional medical interpreters and culturally sensitive communication are key to equitable care.

Understanding and addressing this problem is essential not only for improving individual patient experiences, but also for enhancing the overall efficiency, inclusivity, and safety of healthcare systems. By framing communication as a clinical

competency and incorporating applied linguistic research into training, policy, and practice, healthcare systems can respond more effectively to the complex demands of modern, globalized medicine.

The intersection of applied linguistics and healthcare communication has been a growing field of scholarly interest, reflecting the increasing recognition that language plays a pivotal role in medical contexts. Research consistently highlights communication as a fundamental determinant of patient outcomes, safety, and satisfaction. Scholars emphasize that effective communication extends beyond the mere transfer of information – it encompasses the nuanced dynamics of understanding, cultural sensitivity, and relational interaction.

A key focus in the literature is the importance of plain language in doctor–patient interactions. Studies demonstrate that simplifying medical terminology and avoiding jargon improves patient comprehension, reduces anxiety, and fosters adherence to treatment plans. The role of linguistic strategies such as metaphor simplification, use of analogies, and repetition is well-documented as means to enhance clarity and retention.

Another significant theme concerns scientific and medical communication. The complexity of specialized language presents challenges not only for patients but also for healthcare professionals, especially in global contexts. The literature underscores the necessity of developing communication tools and guidelines that balance technical precision with accessibility. Attention is given to the processes of translation and localization, which are critical for adapting medical content to diverse linguistic and cultural audiences. Scholars note that effective translation is more than linguistic substitution; it involves cultural adaptation to ensure messages are both accurate and meaningful.

Multilingual and intercultural communication forms a substantial body of inquiry. Researchers analyze the challenges faced by healthcare providers when interacting with patients from different linguistic and cultural backgrounds. The role of professional medical interpreters emerges as indispensable in mitigating language barriers and ensuring equitable care. Furthermore, cultural competence is repeatedly

identified as essential for understanding patients' health beliefs, communication styles, and decision-making preferences. The literature advocates for training programs that enhance intercultural awareness and communication skills among healthcare professionals.

Recent research also explores technological innovations in applied linguistics for healthcare, including automated translation tools, electronic health record standardization, and digital communication platforms. These advancements promise to improve accuracy and efficiency but require ongoing evaluation to address issues such as context sensitivity and user-friendliness.

Overall, the literature reflects a consensus that applied linguistics provides essential frameworks and methodologies for addressing the multifaceted communication challenges in healthcare. Integrating linguistic insights into medical education, practice, and policy is viewed as crucial for enhancing patient-centered care, safety, and global health collaboration.

Doctor – Patient Interaction: The Importance of Plain Language

Effective doctor – patient interaction is the cornerstone of quality healthcare. The way healthcare providers communicate with patients influences not only diagnosis and treatment compliance but also patient satisfaction, trust, and emotional wellbeing. In this regard, applied linguistics offers valuable tools for improving communication, especially through the promotion of plain language and the avoidance of medical jargon in clinical settings [1].

Patients often come from diverse linguistic, educational, and cultural backgrounds. Many do not possess the health literacy required to understand complex medical terminology, yet medical discourse has traditionally been saturated with technical language. Applied linguistics emphasizes the need to tailor communication to the patient's level of understanding, ensuring that essential medical information is delivered clearly, accurately, and respectfully. This approach contributes to shared decision-making, informed consent, and better treatment adherence.

For example, instead of saying, «You have a myocardial infarction,» a doctor may say, «You have had a heart attack.» Similarly, «hypertension» can be replaced

with «high blood pressure.» Research in applied linguistics has shown that such shifts in vocabulary significantly improve patient comprehension, reduce anxiety, and enhance the overall experience of care.

Additional examples include:

«*Fracture*» → «*Broken bone*»

«*Edema*» → «*Swelling*»

«*Dyspnea*» → «*Shortness of breath*»

«*Benign tumor*» → «*A non-cancerous growth*»

«*Biopsy*» → «*A test where a small piece of tissue is taken to check for disease*»

«*Chronic condition*» → «*A long-lasting illness*»

Moreover, the field of discourse analysis – a subfield of applied linguistics – can help healthcare professionals understand how conversations unfold during medical consultations. It identifies patterns of miscommunication, power dynamics, and interactional asymmetries between doctors and patients. Recognizing that patients often hesitate to ask for clarification due to feelings of intimidation or fear of seeming ignorant, applied linguists advocate for interactional strategies that empower patients. These include open-ended questions («How are you feeling today?»), confirmation checks («Can you tell me what you understood about the medication?»), and summarizing statements that invite feedback [2].

Additionally, training programs grounded in applied linguistics can prepare healthcare professionals to use empathetic language, appropriate tone, and culturally sensitive expressions. Such programs encourage reflective communication, emphasizing the importance of listening as much as speaking. Through simulated patient interviews, role-plays, and video analysis, medical students and practitioners can develop greater awareness of their communicative choices and their impact on patients.

In multilingual or multicultural environments, doctor–patient interaction becomes even more complex. Applied linguistics supports the development of multilingual communication strategies, the effective use of medical interpreters, and

the creation of translated materials that are both linguistically accurate and culturally appropriate. All these efforts contribute to more inclusive and equitable healthcare.

Medical and Scientific Communication: The Role of Clarity, Accuracy, and Translation

Effective communication in medical and scientific domains is essential not only for individual patient care but also for the advancement of global health knowledge and safe healthcare delivery. Applied linguistics plays a crucial role in ensuring clarity, accuracy, and appropriateness in the language used across these specialized contexts.

One major challenge is the complexity of scientific language itself. Medical research articles, clinical guidelines, and drug information leaflets frequently contain dense terminology, technical jargon, and intricate sentence structures that may hinder understanding by non-specialist healthcare workers, patients, or policymakers. Applied linguistics informs the development of clear writing principles and genre-specific communication strategies that make scientific content more accessible without compromising precision.

Moreover, the globalization of healthcare necessitates the translation and localization of medical texts for diverse linguistic and cultural audiences. For example, medication instructions must be translated not only linguistically but also adapted culturally to ensure that dosage recommendations, warnings, and usage guidelines are fully understood and correctly followed. Misinterpretation due to poor translation can have severe consequences, including adverse drug reactions or treatment failure [3].

Applied linguistics contributes to this field by:

- Developing standards for controlled medical vocabularies and terminology databases, such as SNOMED CT or ICD codes, which support uniformity and interoperability in electronic health records (EHRs).
- Improving automated translation tools through corpus-based research that trains algorithms on authentic medical texts.
- Advising on localization strategies that consider cultural norms, health literacy levels, and visual design in patient information leaflets and consent forms.

In addition, applied linguistics supports scientific communication training for researchers and clinicians, helping them write grant proposals, ethical approvals, and publications that meet international standards. This training often involves teaching how to structure arguments, use hedging language appropriately, and present data clearly.

In sum, the role of applied linguistics in medical and scientific communication is indispensable for bridging gaps between specialized knowledge and practical understanding, ensuring safe medication use, and facilitating international collaboration in healthcare.

Multilingual and Intercultural Settings: The Role of Medical Interpreters and Culturally Sensitive Communication

Multilingual and intercultural communication challenges can significantly impact the quality and equity of care, making the role of applied linguistics especially critical. Professional medical interpreters and culturally sensitive communication strategies serve as essential bridges to overcome language barriers and cultural misunderstandings.

Language barriers often prevent patients from fully understanding diagnoses, treatment options, and medical instructions. This can lead to poorer health outcomes, reduced patient satisfaction, and even medical errors. Applied linguistics supports the training and integration of professional medical interpreters who possess not only linguistic proficiency but also specialized knowledge of medical terminology and ethical standards. Interpreters facilitate accurate and complete communication, preserving the patient's voice while ensuring clinicians receive clear information.

Beyond literal translation, applied linguistics emphasizes the importance of cultural competence – awareness and respect for cultural differences that influence health beliefs, communication styles, and expectations. For example, in some cultures, patients may use indirect speech or avoid direct eye contact as signs of respect, which can be misinterpreted by healthcare providers unfamiliar with these norms. Training healthcare professionals in intercultural communication helps them recognize such differences and adapt their approach accordingly.

Moreover, linguistic research advocates for inclusive policies in healthcare institutions, such as providing multilingual information materials, using plain language, and employing interpreters proactively rather than reactively. These measures not only improve access to care but also uphold patients' rights to informed consent and confidentiality.

In countries like Ukraine, where internal displacement and migration have increased population diversity, the demand for effective multilingual healthcare communication is urgent. Applied linguistics provides frameworks for designing interpreter training programs, developing culturally adapted patient education materials, and evaluating communication effectiveness in multilingual contexts.

In conclusion, professional medical interpreting combined with culturally sensitive communication practices are fundamental to delivering equitable healthcare. Applied linguistics offers indispensable knowledge and tools to support these processes, ultimately improving health outcomes and patient experiences in diverse clinical settings.

Conclusions and prospects for further research. Effective communication in healthcare settings is undeniably a multifaceted challenge that demands interdisciplinary solutions. This article has highlighted the vital role that applied linguistics plays in enhancing communication between doctors and patients, among healthcare professionals, and across diverse linguistic and cultural contexts. The use of plain language, culturally sensitive communication, and professional medical interpreting are proven strategies to improve patient understanding, satisfaction, and safety. Moreover, linguistic precision and appropriate translation/localization are essential for safe medication use and effective international collaboration.

Despite significant progress, several areas warrant further investigation. Future research should explore the integration of emerging technologies – such as artificial intelligence and machine translation – in medical communication, assessing their impact on accuracy, cultural appropriateness, and patient outcomes. Additionally, there is a need to develop standardized frameworks for intercultural communication training tailored to specific healthcare contexts and populations.

Longitudinal studies examining how improvements in linguistic competence among healthcare providers affect clinical outcomes would provide valuable evidence to guide policy and education. Furthermore, the expanding diversity of patient populations calls for continuous refinement of multilingual communication practices, including the training and certification of medical interpreters.

In conclusion, applied linguistics offers indispensable tools and insights that, when systematically integrated into healthcare education, practice, and policy, can significantly enhance communication effectiveness. This integration is crucial for building equitable, patient-centered, and globally responsive healthcare systems. Continued interdisciplinary collaboration and research will be essential to address the evolving linguistic challenges in medicine.

References

1. Onwumere I., Odilibe U., Elufioye P., Omaghomi T., Akomolafe O. (2024). Patient experience and satisfaction in healthcare: A focus on managerial approaches – A review. *International Medical Science Research Journal*, 4(2). P. 194–209. <https://doi.org/10.51594/imsrj.v4i2.812>
2. Demjén Z. (2020). *Applying linguistics in illness and healthcare contexts: Contemporary studies in linguistics*. <https://doi.org/10.5040/9781350057685>
3. Ismaili T. (2024). Navigating complexities in medical text translation: Challenges, strategies, and solutions. *Acta Globalis Humanitatis et Linguarum*. 1. P. 170–176. <https://doi.org/10.69760/aghel.01024080>

СОЦІОЛІНГВІСТИКА

**ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ОПОЗИЦІЇ «СВІЙ-ЧУЖИЙ» В СУЧАСНОМУ
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ США**

Тетяна КАЛАШНИКОВА

*старший викладач кафедри міжкультурної комунікації
та соціально-гуманітарних наук
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

Стаття присвячена аналізу вербалізації опозиції «свій – чужий» у сучасному суспільно-політичному дискурсі США, зокрема в риторичі Дональда Трампа під час виборчої кампанії 2024 року. Використовуючи методи критичного дискурс-аналізу та соціокогнітивний підхід, досліджено лексичні, синтаксичні, стилістичні та дискурсивні засоби, що формують дихотомію «ми – вони». Результати показують, що опозиція «свій – чужий» є ключовим механізмом мобілізації електорату, легітимації політичних рішень та посилення суспільної поляризації, особливо в контексті імміграційної політики та риторики загрози. Стаття також окреслює перспективи подальших досліджень у цифровому та мультимодальному вимірах.

Ключові слова: політичний дискурс, опозиція «свій – чужий», критичний дискурс-аналіз, риторика загрози, поляризація.

The article examines the verbalization of the “us vs. them” opposition in contemporary U.S. socio-political discourse, focusing on Donald Trump’s rhetoric during the 2024 presidential campaign. Using Critical Discourse Analysis (CDA) and van Dijk’s socio-cognitive approach, the study explores lexical, syntactic, stylistic, and discursive strategies that construct the “we–they” dichotomy. Findings reveal that the “us vs. them” opposition serves as a key mechanism for mobilizing the electorate, legitimizing political decisions, and intensifying social polarization, particularly in the context of immigration policy and threat rhetoric. The paper also outlines prospects for further research in digital and multimodal dimensions.

Keywords: political discourse, “we vs. they” opposition, Critical Discourse Analysis (CDA), threat rhetoric, polarization.

Вступ. У сучасному суспільно-політичному дискурсі США опозиція «свій – чужий» виступає ключовим механізмом конструювання ідентичності та формування політичних нарративів. Ця дихотомія активно використовується у риторичі політичних діячів для мобілізації електорату, легітимації власних позицій та делегітимації опонентів. Проблема полягає в тому, що вербалізація цієї опозиції не є нейтральною: вона відображає ідеологічні установки, соціальні стереотипи та впливає на поляризацію суспільства. Незважаючи на значну кількість досліджень політичної комунікації, недостатньо вивченими залишаються саме лінгвістичні механізми реалізації опозиції «свій – чужий» у сучасному американському дискурсі, зокрема в контексті розвитку нових медіа та глобалізаційних викликів.

Дихотомія «свій – чужий» (*friend – alien, friend – foe, us – them*) – це універсальна категорія в політичному дискурсі, що сягає своїм корінням у конструюванні ідентичності та динаміцію влади. Вона функціонує як аксіологічна опозиція, формуючи наративи включення/виключення та легітимізуючи або делегітимізуючи акторів.

Об’єктом дослідження в даній роботі виступає суспільно-політичний дискурс США як комунікативний простір, у якому формуються та реалізуються ідеологічні, соціальні й культурні смисли.

Предмет дослідження визначається лінгвістичними засобами та дискурсивними стратегіями вербалізації опозиції «свій – чужий» у сучасному американському суспільно-політичному дискурсі (зокрема в риторичі політичних акторів).

Мета дослідження визначається як необхідність виявити та проаналізувати лінгвістичні засоби і дискурсивні стратегії вербалізації опозиції «свій – чужий» у сучасному суспільно-політичному дискурсі США, визначити їх роль у формуванні політичної ідентичності та вплив на процеси соціальної поляризації.

Аналіз досліджень. Попередні дослідження охоплюють когнітивно-дискурсивні, етнолінгвістичні та критико-аналітичні підходи. Аналіз наукових джерел засвідчує, що опозиція «свій – чужий» є ключовим механізмом конструювання політичної ідентичності та формування ідеологічних наративів у суспільно-політичному дискурсі США. Дослідники van Dijk Т.А. [4], Chilton Р. [1] та інші розглядають її як універсальну когнітивну категорію, що реалізується через стратегії *інклюдії* та *ексклюдії*, позитивної презентації «своїх» і негативної «чужих», створюючи дихотомію «ми» проти «вони». Дослідження показують, що ця дихотомія є основою *ідеологічного квадрата*: позитивна презентація «своїх» і негативна презентація «чужих». Van Dijk Т.А. у концепції ідеологічного квадрата підкреслює: “*Emphasize positive things about us, emphasize negative things about them, de-emphasize our negatives, de-emphasize their positives*” [4, с. 120]. Ця стратегія є основою для формування політичних наративів та легітимації власної позиції. Chilton Р. розглядає політичний дискурс як простір

— — — — —

конструювання реальності: “*Political realities are created, sustained and unraveled in discourse*” [1, с. 3]. Дослідники Zimmer N., Kapp P.A., Кебеboom J., Репі S., Zakarias R. [6] та відзначають, що ключовими маркерами є: займенники («we», «they») для створення групової солідарності; емоційно забарвлена лексика для формування образу загрози; метафоричні моделі («будівництво стіни», «захист кордонів») у риторичній імміграційній політиці. Четвертак Є.О. [7] було проведено дослідження етнономінацій та стереотипів в американському політичному дискурсі в контексті міжетнічної комунікації. Крім цього, дослідник Vasta E. [5] звертає увагу на наративи колективної ідентичності, які функціонують як контрбаланс до ексклюзивних стратегій, але водночас можуть бути переосмислені у контексті політичної боротьби. Також важливим напрямом дослідження на сучасному етапі є *boundary rhetoric*, яка використовується для виправдання політик виключення. Корпусні та комп’ютерні підходи активно застосовуються для масштабного вимірювання *boundary rhetoric* у політичних промовах, що фіксує історичну динаміку «свій – чужий» у зв’язку з імміграційною політикою та демографією. *Boundary rhetoric* фіксується регулярне використання категорій належності/винятку та підкреслює їхню роль у легітимації політичних рішень. Отже, критичний дискурс-аналіз (CDA) у поєднанні з соціокогнітивним підходом залишається базовою рамкою для аналізу опозиції «свій – чужий». CDA акцентує на тому, що дихотомія «ми – вони» є не лише лінгвістичною, а й концептуальною категорією, яка структурує політичне мислення. Вона реалізується через ідеологічний квадрат, що формує поляризаційні стратегії: позитивна самопрезентація «своїх» та негативна презентація «чужих».

Також слід зазначити, що головною тенденцією досліджень останніх років є посилення мультимодального та соціально-медійного вимірів через поєднання аналізу тексту, відео, зображення, мемів та платформ, де риторика швидко циркулює й радикалізується.

Виклад основного матеріалу. Передусім слід окреслити основні особливості американського суспільно-політичного дискурсу:

1. Ідеологічна поляризація – дискурс США відзначається високим рівнем поляризації між двома основними політичними таборами (*Democrats vs Republicans*). Це створює сприятливий ґрунт для опозиції «свій – чужий», де – «свої» – це прихильники певної партії, а «чужі» – опоненти, часто зображувані як загроза національним цінностям.

2. Міграційний та етнічний фактор – імміграційна політика є одним із ключових полів реалізації опозиції. Риторика «захисту кордонів» і «будівництва стіни» стала символом маркування «чужих» як небезпеки для економіки та безпеки.

3. Медіатизація та цифровізація – соціальні мережі (Twitter/X, Facebook, TikTok) радикалізують дискурс, поширюючи короткі, емоційно насичені повідомлення, що підсилюють дихотомію «ми – вони». Алгоритми соціальних мереж підсилюють контент, який викликає емоції страху або гніву.

Серед основних лінгвістичних та дискурсивних механізмів реалізації опозиції «свій – чужий» є використання займенникових стратегії (часте використання *we, our people, patriots* проти *they, those people, illegals*; метафори загрози: *invasion, flood, criminal wave* для опису мігрантів; позитивна презентація «своїх» (*hardworking Americans*) і негативна «чужих» (*corrupt elites, dangerous outsiders*) через емоційні апеляції, страх/кризу.

Аналізуючи промови та дебати Дональда Трампа під час виборної кампанії 2024 року можна навести наступні приклади реалізації опозиції «свій – чужий»: “*We are fighting for real Americans against the corrupt establishment and illegal migrants who threaten our safety.*” Тут «свої» це *real Americans*, «чужі» – *corrupt establishment, illegal migrants*.

Виявлено, що вербалізація опозиції «свій – чужий» здійснюється за допомогою:

лексичних засобів

- використання займенників *we, our people* для маркування «своїх» та *they, those people, illegals* для маркування «чужих»: “*They are destroying our country. We will take it back.*”;

- вживання емоційно забарвленої лексики: позитивної для «своїх» (*hardworking, honest, true Americans*) та негативної для «чужих» (*corrupt, dangerous, radical*);
- використанн етнономінації та узагальнення як групових ярликів: *immigrants, foreigners, elites*;
- метафори загрози, які створюють образ загрози: *invasion, flood, fight for survival*; “*They’re bringing crime, drugs, and chaos across our borders.*” “*We are the wall against chaos.*”;

синтаксичних засобів

- використання контрастивних конструкцій: “*We stand for freedom, while they spread chaos.*”;
- паралелізми і повтори: “*We fight, we protect, we win.*”;
- інверсія та акцентування: “*Only we can save America.*”;

стилістичних засобів

- гіпербола: “*Millions of criminals are pouring in. It’s a bloodbath.*”;
- використання емоційно забарвлених слова: *threat, enemy, hero*;
- риторичні запитання: “*Who will protect our families if not us?*”

Комунікативна репрезентація опозиції «свій – чужий» здійснюється за допомогою використання специфічних дискурсивних стратегій:

- інклюзі: створення образу «своїх» через апеляцію до спільних цінностей: “*We, the people, stand united for freedom*”.
- ексклюзія: виключення «чужих» через маркування небезпеки: “*They don’t belong here; they threaten our way of life.*”
- використання ярликів для опонентів: *radical left, illegal aliens, corrupt elites*;
- мобілізації: об’єднання «своїх» навколо спільної мети: “*Together we fight for America*”.
- легітимація для виправдання політичних рішень: “*We must build the wall to protect our families*”.
- делегітимація для дискредитація опонентів: “*They are destroying our democracy*”.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження вербалізації опозиції «свій – чужий» має важливе теоретичне та практичне значення. З теоретичного боку – це дозволяє поглибити розуміння когнітивно-дискурсивних механізмів формування політичної ідентичності, розкрити роль мовних стратегій у процесах соціальної категоризації та політичної поляризації. У практичному плані результати можуть бути використані для аналізу політичної риторики, розробки методів критичного дискурс-аналізу, а також для підвищення медіаграмотності суспільства в умовах інформаційних маніпуляцій. З соціальної позиції такі дослідження сприятимуть усвідомленню впливу мовних практик на міжгрупові відносини, толерантність та демократичні процеси. Слід зазначити, що використання опозиції «свій – чужий» має широкий вплив на суспільну поляризацію та ідеологічні наративи через посилення цієї поляризації. Риторика «ми – вони» створює чіткі межі між групами, що веде до радикалізації, а алгоритми соцмереж, підсилюючи контент із високим емоційним зарядом, закріплюють дану опозицію. Попри значну кількість досліджень, досі недостатньо вивченими залишаються вплив вербалізації опозицій «свій – чужий» на нові медіа та цифрові платформи та динаміку реалізації опозиції «свій – чужий» у цифровому дискурсі.

Список використаних джерел

1. Chilton, P. *Analysing political discourse: Theory and practice* / Аналіз політичного дискурсу: теорія та практика. Лондон: Routledge, 2004. 320 с. – Режим доступу: <https://doi.org/10.4324/9780203561218>
2. Marshall Project. *How we reported on rhetoric about immigrants in the 2024 election*. 2024. – Режим доступу: <https://www.themarshallproject.org>
3. Santa Fe Institute. *What defines ‘us vs. them’ in US political discourse?* – Santa Fe Institute News, 01.03.2021. – Режим доступу: <https://www.santafe.edu/news-center/news/what-defines-us-vs-them-us-political-discourse>
4. Van Dijk T.A. *Ideology and discourse analysis*. *Journal of Political Ideologies*. 2006. Т. 11, №2. С. 115–140. – Режим доступу: <https://doi.org/10.1080/13569310600687908>
5. Vasta E. *Boundary rhetoric and social media: Constructing belonging and exclusion*. *Journal of Language and Politics*. 2023. Т. 22, № 3. С. 345–362. – Режим доступу: <https://doi.org/10.xxxx/jlp.v22i3.345>
6. Zimmer N., Kapp P.A., Keßboom J., Pepi S., Zakarias R. *A critical discourse analysis of Trump’s us vs. them rhetoric*. *English Linguistics Working Papers*. – Mainz University, 2024. – Режим доступу: <https://www.english-linguistics.uni-mainz.de/files/2025/02/Abstract-A-Critical-Discourse-Analysis-of-Trumps-Us-vs-them-rhetoric.pdf>
7. Четвертак Є.О. Етнономінації та стереотипи в американському політичному дискурсі. *Мовознавство*. 2021. № 2. С. 45–53.

РОЗВИТОК ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВ У ПОЛІЕТНІЧНОМУ ТА
ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ
СЕМІОТИКА: ПРАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ СИМВОЛІВ І ЗНАКІВ

Ліана КВІТИНСЬКА

*викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних
дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

У статті коротко розглянуто аспекти практичного використання семіотики, та питання і перспективи розвитку семіотики як науки у сучасний період. Перераховано галузі, у яких є доцільним використання семіотичного аналізу та знакових систем. Проаналізовано низку сфер діяльності, де семіотика вживається із зазначенням сфер використання. Визначені сфери, де рекомендовано коректне і обережне використання знаків і символів з метою запобігання негативних наслідків на здоров'я людини.

Згадані корифеї та засновники семіотики як науки, які внесли значний вклад у розвиток цієї науки та є відомими і визнані науковою спільнотою у всьому світі. Надані приклади використання знаків та символів в історії та в традиціях інших країн та в різних сферах – мистецтві, політиці, народній творчості, дизайні, та в нетрадиційній медицині з їх поясненням. Матеріал статті супроводжується ілюстраціями з відкритих джерел.

Ключові слова: семіотика, лінгвістика, знакові системи.

The article briefly examines the aspects of practical use of semiotics and issues and prospects for semiotics development in the modern period. The fields, in which it is appropriate to use semiotic analysis are defined.

A number of spheres where semiotics is used are analysed with the indications of spheres of use. The author defined the spheres where correct and careful use of signs and symbols is recommended in order to prevent negative consequences on human health.

The luminaries and founders of semiotics as a science are mentioned, those who have made a significant contribution to the development of this science and are known and recognized by the scientific community globally.

Examples of the signs and symbols use in the history and traditions of other countries as well as in various fields – art, politics, folk art, design, and alternative medicine are provided with their explanation.

Illustrations from open sources accompany the materials of the article.

Key words: semiotic, linguistics and sign systems

Вступ. Загальновідомо що, світ розвивається за певними циклами та розвиток технологій – не виняток. Розвиток технологій не має рівномірного характеру, час від часу відбуваються досить різкі технологічні стрибки, перехід на новий технологічний рівень. Ми зараз якраз знаходимося у точці такого переходу, у точці біфуркації. Це водночас дуже цікавий і складний період. У середині ХХ століття у нас з'явилися комп'ютери, інформаційні та комунікаційні технології. Початок ХХІ століття приніс нові виклики, і один із пріоритетних це – четверта промислова революція, що означає конвергенцію цифрових, фізичних

та біологічних технологій, невід’ємними елементами яких є штучний інтелект, передове виробництво, гена інженерія та інтернет промов та багато чого іншого.

Але справа в тому, що темпи змін людини значно відстають від темпів розвитку технологій. Ця розбіжність виявляється як в біологічному аспекті, так і в соціальному та культурному. Біологічна еволюція людини – процес повільний, з точки зору біології, сучасні люди практично не відрізняються від тих, що жили тисячі років тому. Технології ж, навпаки, розвиваються за експонентою.

Процеси соціальної та культурної адаптації також не синхронізовані з технологічними змінами. Процес інтеграції нових технологій у суспільство та культуру, норми та правила поведінки відбувається значно повільніше ніж самі технологічні зміни. Проте нові технології вже не тільки стоять на порозі, вони вже зайшли і захоплюють наш простір, вони вже наступають на п’яти, а люди ще тільки до них придивляються.

Процес адаптації вимагає часу для осмислення та прийняття. Індивідуальна адаптація теж проходить повільно, особливо серед старшого покоління, люди можуть швидко навчитися користуватися новими гаджетами, пройти певні курси, але поведінкові моделі та звички так швидко не змінюються. Тому людині потрібні певні інструменти для швидкого пристосування до технологічних змін. І одним з таких інструментів можуть бути знання, інформація та тренінги у сфері семіотики з прикладами, візуальними рядами, робочими моделями та узагальненнями, як правильно користуватися різними символами та знаками.

Відомо, що людина отримує близько 90% інформації про довкілля через зір, відслідковуючи не лише об’єкти, але і їх положення та рух. Таким чином, семіотика, як наука про символи та знаки, тим чи іншим чином стосується геть усього, практично, всіх сфер життя.

Слід зазначити, що дана стаття має інформаційний характер та окреслює спектр загальних питань, пов’язаних з практичним використанням семіотики (науки про символи та знаки). Це стосується передавання та

кодування/розкодування інформації та може допомогти у вирішенні проблеми інформаційного навантаження, сортування інформації та швидкого розуміння ситуації.

Метою цієї статті є донести до широкого кола читачів, і особливо до студентів вищих навчальних закладів інформацію щодо можливостей практичного використання символів і знаків на прикладах їх використання в різних сферах, в різні періоди, в тому числі давні, різними культурами та старовинними інституціями, як для швидкої оброблення, так і для аналізу інформації та забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Як ми можемо практично використовувати ці знання, на практиці?

Ми не беремо тут кейси, коли знакові системи використовуються професійно. Сюди можна віднести символи, які використовуються у різних галузях – математиці, фізиці, астрономії, астрології, гематрії та у різних релігіях. Мова йде про основні базові символи, освітні цілі та використання для широкого вжитку.

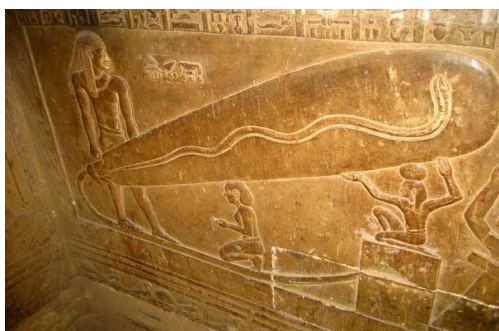
По-перше, важливо зазначити сфери, де ми використовуємо символи та знаки широкому побуті: *безпека* (правила дорожнього руху, правила та коди безпеки, медичні символи, правила роботи з фотографіями та інше); *комфорт та побут* (бірки на речах, знаки в аеропортах, портах та вокзалах, попереджуючі знаки, методи відслідковування агресивної реклами); *базові знаки та символи у сферах різних наук; навчання* (візуальні матеріали); *загальний розвиток, освіта* (символіка у мистецтві, окультні символи, символи різних релігій, прапори, стилі в одязі); *бізнес* (мова тіла, логотипи та марки компаній); *туризм* (мова тіла, жести, знаки в аеропортах, портах та вокзалах, попереджуючі знаки).

По-друге, варто знати, як можна використовувати символи та знаки, про що мова піде далі.

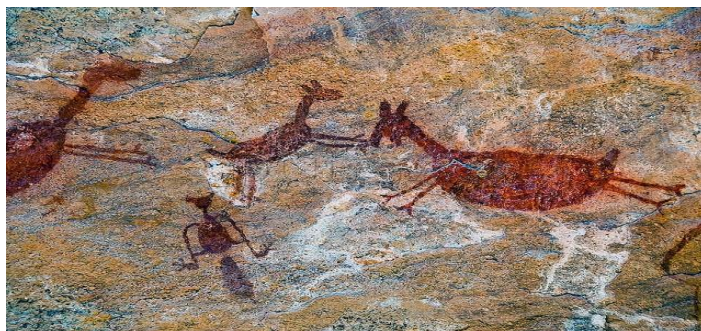
Маленький екскурс в історію та традиції інших країн. Використання символів та знаків відомо з давних часів. Вчені знаходять такі символи

починаючи з епохи неоліту офіційно, а деякі вчені говорять про більш древні періоди. Як приклад можна навести єгипетські фрески та старовинні малюнки.

Щодо фресок древнього Єгипту, існують два припущення, і у кожного є свої прихильники: 1) фрески – просто картинки та написи; 2) фрески дуже часто схеми роботи різних пристроїв. Це дуже цікава тема, і, даючи хоча б коротку інформацію с приводу цього, можна, таким чином, заохочувати молодь вивчати історію у цілому, заохочувати до подорожей, рекламувати туризм, та надихати на дослідження у багатьох інших сферах.

Ламри Дендери, фрагменти барельєфу храму Хатор у Єгипті

Печерний комплекс ЛААС-Гааль (Laas Gaal), Сомаліленд

Дуже цікаво, як практично використовують знаки і символи в тих країнах, на території яких не було війн та соціальних катаклізмів на протязі довгого періоду, і, які не тільки зберігають традиції та накопичують артефакти та практичну інформацію, але й мали таку можливість, та досвід тих страт, які використовували та відточували подібні навички віками.

Наприклад, можна згадати королівську родину Великобританії. Єлизавета II завжди носила однотипні сумки. Вона використовувала положення сумки для надання сигналів персоналу та помічникам на прийомах, і, таким чином, керувала процесом та самими помічниками. Також вона носила брошки на різних державних та інших прийомах, які давали додаткову інформацію відповідним особам. Це дуже давня традиція, яка використовується в аристократичних колах віками.

Відповідні символи та знаки застосовують у випадках, коли варто бути дуже ввічливим публічно, але необхідно показати своє ставлення до людини чи ситуації чи, попередити і таке інше.

Деякі такі випадки навіть визивають скандал чи набувають публічного розголосу, наприклад:

Один – фактично, скандал, який досить широко висвітлювався у світовій пресі, коли принцеса Майкл Кентська наділа на офіційний прийом, на якому була присутня Меган Маркл, на той час наречена принца Генрі, брошку у формі голови, як було зазначено у пресі, чорного раба. Потрібно зазначити, що Меган Маркл – напівафро-американка з дуже сумнівним минулим. Преса написала, як це водиться, про пригнічення та расизм. Дружина принца Майкла Кентського, принцеса Майкл Кентська офіційно вибачилась і все. Як сказав її речник, «брошка – це подарунок, і вона до того багато разів її надягала. Принцесі Майкл дуже шкода, вона дуже засмучена, що це когось образило».

Була це ініціатива самої принцеси Кентської, чи це був посил від королівської родини про реальне ставлення до Меган Маркл і вказівка на її місце в ієрархії, невідомо, але справа зроблена, сигнал наданий. З точки зору технік управління, це дуже цікавий та корисний прийом. Варто щось дуже ввічливо показати, повідомити всім, зробити, що необхідно, і потім дуже ввічливо вибачитись.

Принцеса Майкл Кентська з «расистською брошкою»

Інша історія трапилася під час визиту Дональда Трампа у Великобританію восени 2025 року. Як відомо, Великобританія і США є одночасно і суперниками і союзниками віками, і мають багато протеріч протягом століть. Приймали Дональда Трампа і його дружину на королівському рівні, але британці не були б

британцями, якби не показали свого реального ставлення. За кулісами Британія досі вважає США значно нижчою себе за статусом, ніколи не забуваючи, що США – колишня колонія Великобританії.

Протягом усього візита Дональда Трампа у Великобританію на стіни Віндзорського замку проєктували документальне відео із самим Дональдом Трампом, його дружиною Мелані Трамп та Джефрі Епштейном, американським бізнесменом, який був засуджений як педофіл, і чия кримінальна справа виклика широкий резонанс у світі. Активісти також розгорнули величезний банер із зображенням Трампа та Епштейна вздовж стежки до Віндзорського замку перед державним візитом Трампа.

***Зображення Трампа та Епштейна проєктувалися на Віндзорський замок під час візиту президента США до Великої Британії, 17 вересня 2025 рок.
REUTERS***

Величезна фотографія Трампа та Епштейна оприлюднена у Великій Британії перед державним візитом до США

Отже, символи і знаки використовують у політиці для формування меседжів, які не можливо висказати прямо в офіційній формі. Даний принцип може бути використаний і нашої країні, хоч у нас і інший менталітет.

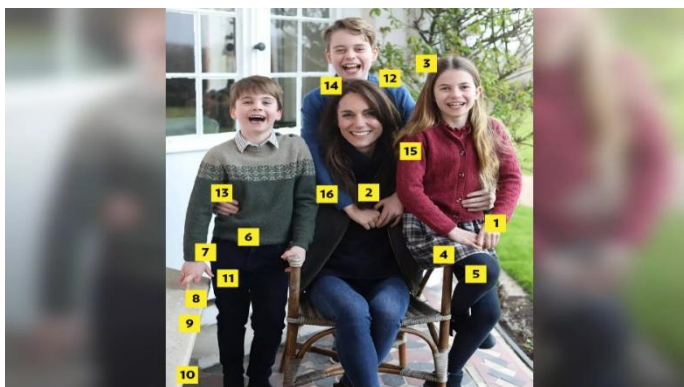
У Великій Британії накопичувався великий досвід використання різних технік знакових систем сторіччями, сюди входять і розсадка за столом, і правила сервіровки, і стиль одягу, а також багато інших різних речей.

Селфі та фото. Зараз модно робити селфі. І багато молодих людей орієнтуються на фото таких відомих персоналій, як Кейт Мідлтон чи сестри Кардішян. Варто зазначити, що у них, для того, щоб вийшли такі гарні фото (образи, які їх рекламують із певною метою як найкраще), працюють цілі команди. Група фотографів та дизайнерів їде на місце, вони вивчають ракурси, кольорову гаму, щоб одяг підібрати за певною світловою гаммою, яка гармонує з відповідним інтер'єром чи пейзажем, не говорячи вже про фешен дизайнерів, перукарів, фотографів та гримерів. Також підбирають оточення і дають їм вказівку, як вдягатися і як поводитися. З офіційними високопосадовцями та членами родини заздалегідь домовляються про кольорову гаму вбрання для заходів.

Кейт Міддлтон Принц Вільям та Кейт Золота сукня зустрічається з Міддлтон; Форест Лодж, їх Кейт Міддлтон ветераном на службі в дім Міддлтон День перемир'я 11 листопада 2025 р.

Навіть у таких професійних команд бувають збої та помилки. Особливо, якщо вони використовують новітні технології, які ще, певним чином, не відлагоджені, що може призвести до негативних наслідків. Як приклад, можна навести фото Кейт Міддлтон із дітьми в період, коли вона надовго зникла з медійного простору і потім з'явилося її фото з дітьми. Фото було зроблено за допомогою сучасних технологій, принаймні, фотошопа, але прискіпливі журналісти знайшли купу нестикувань, які одразу були опубліковані у пресі.

Нестиковки на фото Кейт Міддлтон з Дня матері.

Навіть команда Кейт не впоралася, вони створили образи, які негативно та з недовірою сприйняли у британському суспільстві, а позитивне сприймання образу дуже важливе, навіть для пересічної людини, не кажучи вже про потенційну монархиню. Це важливо не тільки для політиків, акторів, інших медійних персон, які наймають для цих цілей цілі команди, але й для простих людей, щоб, наприклад, зробити успішну кар'єру.

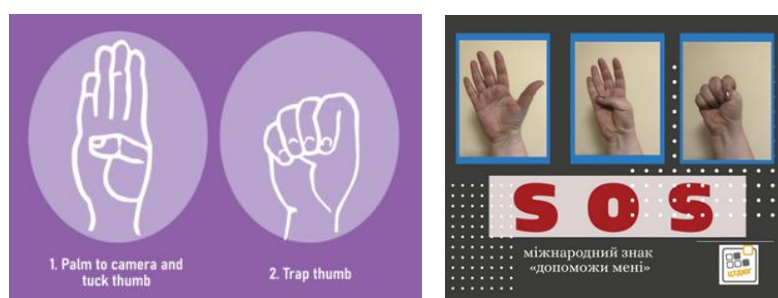
Тут також потрібно зробити кілька пояснень. Принцеса Уельська, не просто медійна особа, як Кардішяни, які просто роблять гроші на популярності, вона частина британської державної ієрархії, державна особа, бо вона є матір'ю спадкоємця престолу. Саме тому вона повинна бути постійно присутня у медійному просторі і подавати приклад.

Які можна ще висновки зробити з цієї інформації? На прикладі Кейт Міддлтон зрозуміло, що образ людини важливий взагалі, правильний образ сприяє успіху у різних сферах, в себе і свій образ варто вкладатися і, якщо викладаються якісь фото, оброблені за допомогою різних програм, то необхідно це оброблення робити дуже уважно та якісно. Важливо створювати свій позитивний образ для певних ролей – в офісі на роботі, роль матері, коханої дружини, для цього, для створення образів, можна використовувати певні символи і в цьому можуть допомогти різні знакові системи.

Це ще важливо і тому, що як стверджує психологія, ми до 7 років засвоюємо базові моделі поведінки на тета рівні, які передаються нам не тільки безпосередньо від батьків та оточення, але через них опосередковано від кількох попередніх поколінь, при тому світ швидко міняється і люди часто не можуть

швидко пристосуватися до нових умов, чи це відбувається через стрес. Тому базові знання з семіотики змогли б допомогти у цьому питанні, принаймні, у створенні позитивних образів.

Щодо давніх і дуже цікавих, пікантних традицій, можна згадати знаки, які прекрасні дами подавали за допомогою віяла, мушок на обличчі та мови квітів. Знаки і символи для безпеки та убезпечення. В наш складний вік дуже важливі питання безпеки. З цього приводу можна згадати міжнародні символи, жести, коли людина може показати, що вона в заручниках чи у біді, і які корисно знати, особливо дітям.

Жести, які можуть бути використані в екстрених ситуаціях. Сигнал про допомогу (англ. Signal for Help) або сигнал про допомогу при домашньому насиллі, – жест однією рукою, який може використовуватися задля попередження про відчуття загрози та потребу допомоги.

Сигнал був створений як інструмент для боротьби з випадками домашнього насильства в усьому світі Канадським жіночим фондом (*Canadian Women's Foundation*) у 2020 р. та був розповсюджений міжнародними інформаційними агенціями та в інтернеті.

Які ще символи та знаки важливі для безпеки та убезпечення? Окрім правил дорожнього руху, це ще можуть бути загальні знаки в аеропортах, портах та вокзалах, які допомагають моментально орієнтуватися у великих просторах.

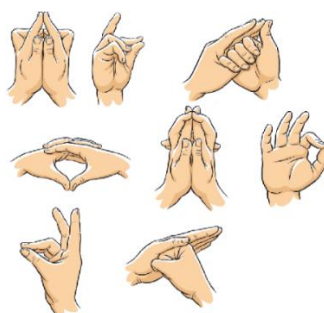

Типові знаки в аеропортах та вокзалах

До цієї категорії ще можна віднести знаки та символи, що стосуються медицини. Вони теж дуже важливі.

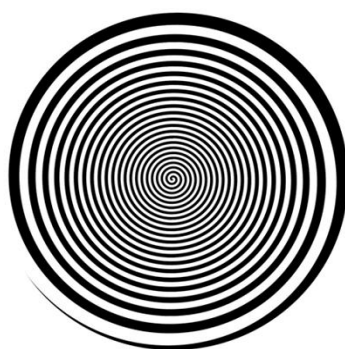
Також до категорії символів, що пов'язані з медициною, можна віднести мудри та янтри. Що стосується мудр (положення пальців, які лікують), то щодо них є багато літератури та інформації в інтернеті, де з ними можна ознайомитися і навчитися використовувати. Це щось на зразок акупунктури, і таким чином, вони безпечні для використання.

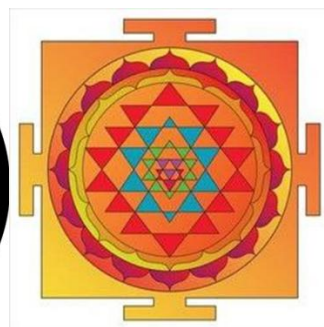
Мудри – жести рук, які використовуються в йозі для покращання здоров'я, зняття дискомфорту та балансування енергії в тілі.

Що стосується янтр – це сакральні геометричні діаграми або символи, що використовуються в індуїзмі та буддизмі як інструмент для медитації, поклоніння божествам і досягнення різних цілей, у тому числі духовних. Янтри, використовуються для фокусування уваги та концентрації. Вважається, що візуалізація янтри допомагає практикуючому з'єднатися з певною енергією або божественним аспектом. Також у різних сучасних західних джерелах пишуть, що янтри створюють певні коливання і можуть створити певне енергетичне поле. Індуси вірять, що янтри допомагають гармонізувати простір, усунути негативні сили та залучити позитивні зміни (процвітання, здоров'я, успіх) у житті людини через допомогу божеств.

Те саме стосується кодів, що використовуються для лікування; вважається, що вони також створюють певні коливання і прийшли з древньої медицини.

*Гіпнотична спіраль
для медитацій.*

shutterstock.com · 2020082423

*Лакімі-янтра: Призначена для
залучення процвітання для
багатства.*

Оскільки зараз пропонують, особливо молоді, долучитися до різних нових у нашій культурі засобів «удосконалення», то хотілося б звернути увагу на їхню сумнівну безпеку. Так, в інтернеті, часто можна знайти рекламу гіпнотичних спіралей. Пишуть, наприклад, таке – «ця безкоштовна спіраль ідеально підходить для шкільних проєктів, розмальовок і шаблонів дизайну. Ви можете завантажити його миттєво та використовувати в особистій творчій роботі», але необхідно знати, що довго дивитися на спіралі, особливо на ті, які рухаються, небезпечно. У Тибеті, наприклад, спіралі використовують у практиках виходу з тіла.

Сучасні дослідження в галузі психології та нейронауки підтверджують, що знаки та символи мають значний вплив на підсвідомість людини, часто минаючи свідоме сприйняття. Це пов'язано з тим, що мозок людини обробляє візуальну інформацію значно швидше ніж текстову. Символі та знаки миттєво передають повідомлення та викликають емоції і це робить їх потужним інструментом впливу. Загалом символи можуть викликати асоціації, що ґрунтуються на особистому досвіді, культурних особливостях та соціальних нормах. Наприклад, символ серця універсально асоціюється з любов'ю.

Хоча основоположниками семіотики як науки вважаються американський філософ Чарльз Пірс та швейцарський лінгвіст Фердинанд де Соссюр, окремо хотілося б згадати Карла Юнга. Карл Юнг, писав про функції та властивості символів, про те, що вони несуть у собі глибокий зміст, що їх не можливо створити навмисно, оскільки вони формуються несвідомими психічними функціями. Він писав, що символи важливі тим, що, мають сильний емоційний вплив, торкаючись прихованих імпульсів і пробуджуючи різні асоціації.

Мова тіла – боді ленгвідж. Окремо хотілося б згадати мову жестів, у тому числі, у різних культурах. Це дуже важливо. Зважаючи на те, що світ стає глобальним але менш безпечним, люди постійно подорожують і пересуваються з різних причин, треба знати про різницю культур, у тому числі у системі жестів, про те, що вони можуть відрізнятись у різних країнах. У деяких ситуаціях потрібна дуже швидка реакція на події і в цьому може допомогти мова тіла (Body language).

Авторка працювала деякий час перекладачем та перекладала семінари, де навчали торгових представників, як не тільки просто продавати товари, але й нав'язувати їх, примушувати їх купити, для цього також навчали читати людей за допомогою розуміння мови тіла (купити чи не купити, коли і кого можна «піджати» і таке інше).

Таким чином, вивчення мови тіла може бути дуже корисним 1) для туристів, особливо тих, хто подорожує в країни з великими культурними відмінностями; 2) для бізнесменів, які працюють з іноземними партнерами.

Фото та селфі. Ще раз про селфі та фото, які дуже популярні зараз. Справа у тому, що їх не можна робити де завгодно, і не тільки тому, що деякі місця небезпечні. Також важливий і фон, на якому робиться фото.

Якщо уважно подивитися на фото XIX ст., можна побачити задній фон, на якому робили портретні фото. Раніше знали, що фото та картини повинні робитися на спеціальному фоні, сприятливому для людей. Вважалося, що фон навіть може вплинути на майбутнє, тому його дуже ретельно підбирали. Це пов'язано з ідеєю про те, що фото відображує не тільки саму людину, але й простір навкруги. Також є теорія, що по фото можна робити предикції. Таким чином, ця інформація, навіть у такій короткій формі, могла б бути корисною для широкого кола з метою розвитку загальної культури.

Які ще символи та знаки важливі для безпеки та убезпечення? Окрім правил дорожнього руху ще можуть стати у пригоді загальні знаки в аеропортах, портах та вокзалах, які допомагають миттєво орієнтуватися у великих просторах.

Експлуатаційний знак	Характеристика експлуатаційного знака
	Прання білизни з кип'ятінням
	Прання кольорової білизни при температурі не вище 60°C
	Прання білизни в теплій воді з нейтральними мийними засобами, а також прання кольорової білизни при температурі не вище 40°C
	Ручне прання
	Не прати
	Можна відбілювати хлормісними засобами
	Не використовувати хлормісні чистильні засоби
	Прасувати при високій температурі (макс. 200°C)
	Прасувати при середній температурі (макс. 150°C)
	Не прасувати при високій температурі (макс. 110°C)
	Не прасувати

Позначки на продуктах та товарах

Мистецтво. Що стосується мистецтва, то це дуже цікава і, практично, безмежна тема, беручи до уваги обсяг – сотні культур, тисячі художників та напрямів у мистецтві та мільйони ремісників протягом тисячоліть. Однак базові знання у цій сфері можуть залучити відвідувачів у музеї та на вістваки і сприяти

розвитку культури у цілому та особисто. Мистецтво само по собі та символи у мистецтві зокрема це – дуже цікаво, розвиває прекрасний смак, підвищує культурний рівень, підвищує ерудицію та надає багато переваг у спілкуванні. До того ж, художники не тільки відображали побут, інтер'єри та людей свого часу в, як правило, естетичній формі, вони часто залишали, навмисне чи ні, підказки щодо подій свого часу, натякали на секрети, своє ставлення до подій, реальний обіг речей та багато чого іншого. Для цього вони залишали на полотні неясні елементи – символи та знаки, які несуть додатковий зміст, від релігійного та алегоричного до особистого та політичного. Ці приховані знаки не відразу і не так просто можна побачити. Дуже часто це – як детектив на полотні. Загальновідомий приклад – теорії та припущення щодо того, кого дійсно намалював Леонардо да Вінчі на відомому портреті Мони Лізи, та також таємничі знаки та цифри на полотні, щодо яких є багато припущень. Існують цілі каталоги та енциклопедії символів в мистецтві. Залишимо їх детальне вивчення мистецтвознавцям, але ми можемо звертатися до них для кращого розуміння мистецтва. Отже, вивчення символів у мистецтві буде корисне не тільки історикам, сценографам, акторам, режисерам та дизайнерам, але й широкому колу.

Як приклад, можна хоч частково розібрати цей прекрасний натюрморт німецького художника Йоганна Вільгельма Прейєра та чудову картину Сімоне Мартіні «Благовіщення».

Натюрморт із фруктами та кувалом зі слонової кістки (Dessert fruit and an ivory goblet), Йоганн Вільгельм Прейєр (Johann Wilhelm Preyer), 1838 р., Олія на полотні, 47 × 64,5 см.

«Благовіщення» Сімоне Мартіні, 1333 рік, темпера на дошці із золотим фоном

Зробімо розбір значення символів у натюрмортів.

Фрукти (виноград, персики, сливи): Фрукти є класичним *символом достатку, родючості та чуттєвих насолод*. Однак, як і людське життя, вони *швидкопливні, що вказує на швидкоплинність існування та плинність часу*.

Виноград традиційно асоціюється з *Вакхом (Діонісом) – богом вина, символізуючи насолоду та похоть*.

Кубок зі слонової кістки (кубок–наутілус): Такі розкішні предмети були *символами багатства, статусу та екзотики* в XVII–XIX ст. Вони підкреслюють достаток власника. Водночас, крихкість подібних дорогоцінних виробів може натякати на хисткість багатства та існування.

Фігурка Ерота (Купідона) на кришці: *фігура, пов'язана з богом кохання, додає елемент чуттєвості та земних бажань* до загальної композиції.

Мигдаль (горіхи): Горіхи асоціюються з *мудрістю або жорстким зовнішнім світом, що приховує внутрішню цінність*.

Картина «*Благовіщення*» *Сімоне Мартіні* є шедевром італійського готичного мистецтва. Картина була створена для вітваря капели святого Ансана в Сієнському соборі, і зараз зберігається в галереї Уффіці у Флоренції. Що стосується релігійного мистецтва, то тут існував дуже суворий канон–правила, яких мали дотримуватися художники. Він стосувався, головним чином, символів, зображень у цілому, кольорів. У православній традиції, наприклад, у певний період історії, монахи, які писали ікони мали перед тим і протягом роботи поститись і читати певні молитви. Щодо самої картини. Картина зображує сцену Благовіщення, коли Архангел Гавриїл з'являється перед Дівою Марією, щоб повідомити їй, що вона народить Сина Божого, як це описано в Євангелії від Луки, глава 1, вірші 26–38.

Символіка картини. Архангел Гавриїл має широко розправлені крила. В одній руці він тримає *оливкову гілку – символ миру*. У вазі стоять білі лілії. Художники зображували лілії поряд зі Святою Марією як символ її чистоти.

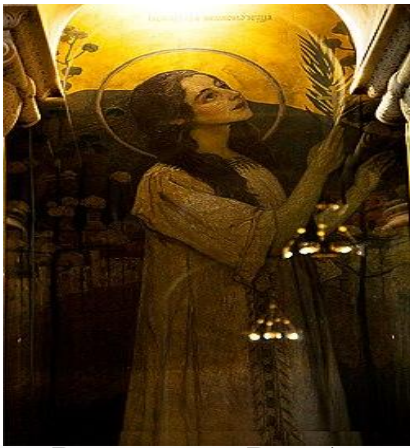
Світські художники часто могли, використовуючи різні прийоми, виражати своє ставлення до замовника чи, навіть мститися і часто вони писали

своїх коханок та жінок у образі мадон. Ось кілька прикладів. У Мікеланджело Буонарроті були напружені відносини з папою Римським Інокентієм, і коли він зображав пророка Захарію на стелі Сикстинської капели, він позаду Захарії, якого отожднювали з папою, намалював ангелочка, який показує дулю, як символ невдоволення і презирства. Принаймні, так говорить одне з трактувань.

«Пророк Захарія» (італ. *Zaccaria*) – фреска Мікеланджело Буонарроті на стелі Сикстинської капели (Ватикан), створена ним протягом 1508–1512 років.

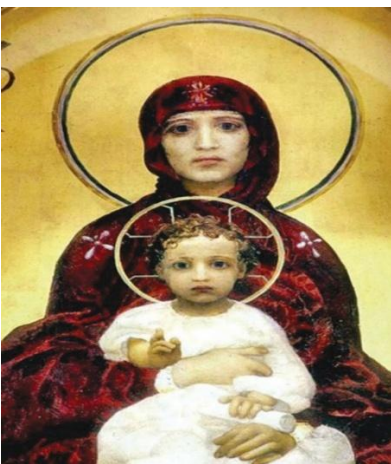
Ще одна цікава історія стосується Києва, а саме надвратної ікони Кирилівської церкви та образу святої Варвари у Володимирському соборі, робіт відомого живописця Михайла Врубеля. Він був закоханий до божевільця, у Емілію, у жінку професора Прахова, куратора проєкту, і дружив із його донькою. Він їх обох намалював, Лелю як Варвару на фресці собору, а Емілію він малював багато разів, у тому числі, риси її обличчя проглядають навіть у знаменитому образі демона, бо вона викликала у нього асоціації і богородиці і демона одночасно. Самий відомий портрет її – в іконостасі Кирилівської церкви. Цей портрет визвав великий резонанс і невдоволення у місті. Місцеві казали: «ми, що тепер на Емілію молитися будемо?!!!» Тим більше, що жінка вона була ексцентрична, хоч знала 4 іноземні мови, була прекрасна піаністка, але деколи шокувала своєю поведінкою і ніяк не асоціювалася з Мадонною.

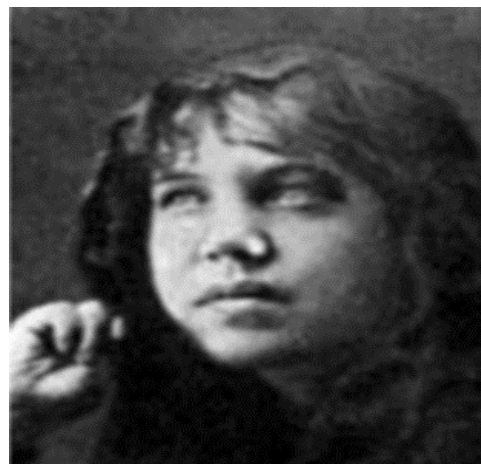
«Свята Варвара» у Володимирському соборі

Льоля Прахова. Ескіз для «Святої Варвари»

«Богородиця з Дитям» М. О. Врубель, 1885 р. Венеція олійний живопис на металі, Кирилівська церква, Київ

Емілія Прахова, фото 1870-х рр.

Отже, досліджувати такі історії цікаво і корисно з точки зору вивчення та розвитку своєї культури.

Народна творчість. Візерунки – вишиванки, рушники, писанки, обереги. Як це реально працює? Чи пов'язані вони з нашою підсвідомістю і як?

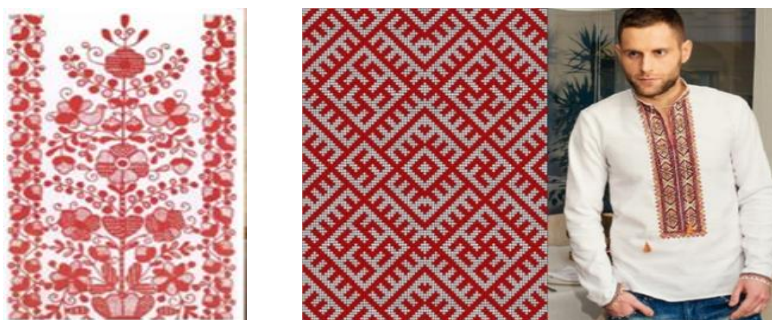
Старовинні джерела стверджують, що у давнину людей вчили використовувати знаки та символи. Від тих часів нам залишилися деякі прикмети, візерунки на вишиванках, писанках та коди для лікування та програмування. Зараз у нас люди носять вишиванки. Тож варто знати, для чого використовується той чи інший знак або орнамент. Адже орнаменти на вишиванках мають не тільки символічне але й оберегове значення. Нижче приведені деякі значення: **квадрат** – символ достатку; **коло** – вічність, божественна енергія, та сонце; **ромб** – родючість і поле; **виноград** – сімейне

щастя; калина – любов; зірки – оберіг від зла та хвороб; мак – захист від «дурного ока», символ золотого балансу між життям і смертю; серце – щасливе сімейне життя; восьмипроменева квітка (повна роза) – поєднання чоловічого та жіночого начал, що дають життя; меандр, безконечник («кривий танець») життєва енергія та сили. Кольори також мають значення: жовтий символізує сонце та багатство; синій – спокій; білий – чистота.

Відповідно до досліджень у давні часи процес вишивання був практично ритуалом. Вишивали в певні дні, вибиралися певні кольори та орнаменти відповідно до того, кому і для яких цілей робилося вишивання – рідним та близьким, щоб бути оберегом, наприклад, для весілля і таке інше. Етимологія слова «вишивання» – вважається, що воно походить від слова від «вишній» чи «божественний». Наші предки мали свої сакральні коди, що саме, де і коли та для кого вишивати.

Узори зі світовим деревом, наприклад, вишивали, зазвичай, на рушниках.

Світове дерево, дерево життя. Цей символ зустрічається у мистецтві багатьох народів та відображає модель світу, яка, за віруваннями, має три складових: нав, яв та прав.

Сварга або свастика (давній, енергетично дуже сильний знак) – це символ сонця, він асоціювався із силою домашнього вогнища та родинним щастям.

Окремо варто сказати про пам'ятники. Як це працює? Коли люди дивляться на якесь, наприклад, фото родичів, вони автоматично їх згадують у своїй пам'яті і, таким чином, направляють їм свою увагу, тобто енергію. Так працюють і пам'ятники. Згідно зі старовинними переказами та рукописами, якщо чоловіки вшановують загиблих героїв та предків, то вони набувають їх силу. Як

відомо, у нас ще залишилися деякі старовинні традиції з цього приводу, тому необхідно берегти пам'ятники, артефакти, речі, фото предків та культуру в цілому. Також потрібно створювати свої пам'ятки – від пам'яток державного рівня до родових. Цілком зрозуміло, що цьому необхідно вчити з дитинства і проводити певну роботу у цьому напрямі. Як приклад, можна взяти Велику Британію, де документи, архіви, артефакти та речі своїх предків зберігають сторіччями.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, семіотика тим чи іншим чином стосується, практично всіх сфер життя. Семіотика як наука є дуже перспективною з безмежними перспективами щодо об'єктів дослідження та аналітики і з можливістю практичного використання у багатьох сферах. Завдяки доступу до інтернету можна досить легко знайти списки та каталоги різних символів та їх трактування по різних галузям.

Загальні знання у сфері семіотики можуть бути дуже корисними і можуть використовуватися в аналітиці, з метою безпеки, на побутовому рівні, для правильного вибору товарів, у сфері психології для протидії маніпуляціям на підсвідомому рівні та у багатьох інших сферах. Тож семіотика як предмет може входити в курс підготовки аналітиків.

Також на даний момент важливо те, що незважаючи бурхливий ріст широкого використання штучного інтелекту, перспективу роботизації та заміни людей та багатьох професій роботами, вони, як інструмент для прискореного виконання завдань, ще не зможуть повністю замінити спеціалістів, наприклад, аналітиків, особливо зі знаннями семіотики, оскільки вони ще не можуть повністю та якісно оцінити розпізнаний образ, оскільки штучний інтелект немає зворотного зв'язку з боку мислення та інших психічних процесів та не може якісно виправити помилки розпізнавання. На даний момент завдяки доступу до інтернету можна досить легко знайти списки та каталоги різних символів та їх трактування по різних галузям, тому сьогодні важливо навчитися та вміти читати символи та знаки.

Із переходом на новий технологічний уклад, коли будуть виникати цілі нові галузі на стику наук, базові знання з семіотики особливо важливі, адже семіотика надає теоретичне підґрунтя та пояснює загальний принцип функціонування багатьох знакових систем. Нові технології та дослідження у напрямку семіотики можуть сприяти проривам у галузі медицини, біології, біоінженерії, кібернетики, які, у свою чергу, сприятимуть не тільки подальшому вивченню впливу символів та знаків на біологічні системи але й виникненню нових методів лікування, нових можливостей у дизайні, будівництві та архітектурі.

Список використаної літератури

1. Cooper J. C., An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols, Identifier B-001-014-059, 1987
2. Encyclopedia of Semiotics Edited by: Paul Bouissac Publisher: Oxford University Press Print Publication Date: Current Online Version: 2007. DOI: 10.1093/acref/9780195120905.001.0001
3. Hall, James, Dictionary of Subjects and Symbols in Art Publisher: Taylor & Francis, 2014.
4. Jung, Carl Gustav, Man and his Symbols, An Anchor Press book, 1964.
5. <https://globalnews.ca/news/11432277/donald-trump-jeffrey-epstein-windsor-castle-wall/>
6. <https://people.com/trump-epstein-banner-at-windsor-castle-before-uk-state-visit-11811194>
7. [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%86%D1%8F_%D0%B7_%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%8F%D0%BC_\(%D0%9C._%D0%9E._%D0%92%D1%80%D1%83%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D1%8C\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%86%D1%8F_%D0%B7_%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%8F%D0%BC_(%D0%9C._%D0%9E._%D0%92%D1%80%D1%83%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D1%8C))
8. [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%86%D1%8F_%D0%B7_%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%8F%D0%BC_\(%D0%9C._%D0%9E._%D0%92%D1%80%D1%83%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D1%8C\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%86%D1%8F_%D0%B7_%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%8F%D0%BC_(%D0%9C._%D0%9E._%D0%92%D1%80%D1%83%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D1%8C))
9. <https://vsviti.com.ua/ukraine/55687>

КОМП'ЮТЕРНА ЛІНГВІСТИКА

**РОЗРОБЛЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ СИСТЕМ ДЛЯ НАВЧАННЯ
УКРАЇНСЬКІЙ МОВИ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕХНОЛОГІЙ
КОМП'ЮТЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ**

Ігор КОЗІН

*доктор фізико-математичних наук, професор, професор кафедри економічної
кібернетики Запорізького національного університету*

Олег АНДРІШКО

*вчитель української мови і літератури Комунального закладу «Ліцей 29»
Кам'янської міської ради, незалежний дослідник*

У статті обґрунтовується доцільність і практична реалізованість інтерактивних освітніх систем для навчання української мови, які базуються на досягненнях комп'ютерної лінгвістики; пропонується багатоджерельна архітектура, яка поєднує аналіз морфології та синтаксису, моделі визначення іменованих сутностей, розв'язання полісемічних лексем, автоматичне виправлення помилок у словотворенні й правописі, а також мовленнєві технології для корекції фонетики. Висвітлено методи оцінювання ефективності навчання з використанням психометричних і педагогічних індикаторів, розглянуто проблеми конфіденційності та етичні аспекти оброблення даних, окреслено дорожню карту впровадження та очікувані результати. Показано, що поєднання сучасної лінгвістичної інформатики з продуманим дизайном користувацьких взаємодій створює підґрунтя для високоефективного персоналізованого навчання.

Ключові слова: інтерактивні освітні системи, комп'ютерна лінгвістика, багатоджерельна архітектура, автоматичне виправлення помилок, педагогічні індикатори, конфіденційність даних, лінгвістична інформатика.

The article substantiates the expediency and practical feasibility of interactive educational systems for teaching the Ukrainian language, which are based on the achievements of computational linguistics; It proposes a multi-source architecture that combines morphological and syntactic analysis, models for identifying named entities, solutions for polysemous lexemes, automatic correction of errors in word formation and spelling, as well as speech technologies for phonetic correction. Methods for evaluating the effectiveness of learning using psychometric and pedagogical indicators are highlighted, issues of confidentiality and ethical aspects of data processing are considered, and a roadmap for implementation and expected results are outlined. It is shown that the combination of modern linguistic informatics with well-thought-out user interaction design creates the basis for highly effective personalised learning.

Keywords: interactive educational systems, computational linguistics, multi-source architecture, automatic error correction, pedagogical indicators, data confidentiality, linguistic informatics.

Вступ. Українська мова, завдяки багатій морфології, різноманітним словотворчим процесам і численним омоформам, висуває особливі виклики для автоматизованого аналізу та навчальних інтерфейсів; однак саме ці властивості

роблять її унікальним полігоном для демонстрації переваг комп'ютерної лінгвістики. Навчання мові у цифровому середовищі, коли воно спирається на надійні морфологічні та синтаксичні аналізатори, коректно моделює багатозначність слів і забезпечує високоточну оцінку вимови. Так воно стає не лише інтерактивним, але й об'єктивно вимірюваним процесом.

Історично вітчизняні дослідження в галузі комп'ютерної лінгвістики заклали фундамент для створення сучасних освітніх платформ; наявність розроблених словників, корпусів і модулів морфологічного аналізу (наприклад, мовних технологій від українських університетів та приватних компаній) дає змогу будувати навчальні системи із надійною лінгвістичною підтримкою. Натомість вузькі місця – зокрема неповнота корпусних ресурсів у спеціальних доменах, розбіжності у користувацьких словотвореннях і новаторських формах, а також складність оцінювання фонетичних відхилень – потребують інтеграції сучасних нейромодельних підходів із правило-орієнтованою лінгвістикою.

Різні аспекти взаємодії української мови, лінгводидактики та комп'ютерної лінгвістики досліджували Л. Богуславська, М. Бойко, Н. Коновальчук, Л. Лисак, М. В. Надутенко, М. В. Надутенко, Т. Ніколашина, І. Олександрук, М. Яблочков [1-5] та ін., що свідчить про актуальність проблеми.

Виклад основного матеріалу. Технологічний стек для української мови має охоплювати чотири ключові рівні: *морфологію* (лематизація, визначення частини мови, категорій відмінка, числа, часу і т. ін.); *синтаксис* (виділення головного і залежного слів, аналіз словосполучень та структури побудови речень); *лексичну семантику* (визначення значень полісемантів, контекстуальні переклади, зняття омоформації); *фонетичний рівень* (розпізнавання мовлення та вимірювання відповідності звуковій нормі). Оскільки українська мова характеризується високою словозмінною активністю та різноспрямованим словотворенням, морфологічний аналіз має бути точним і швидким; для цього доцільно поєднувати статистичні моделі (наприклад, трансформерні моделі для POS-тегів) із руськими словниками й морфонологічними правилами. Синтаксичний аналіз має бути здатним розрізняти між іменниковими фразами,

дієслівними конструкціями та різновидами підрядних речень; на рівні семантики – застосовувати моделі WSD (Word Sense Disambiguation) для контекстуально правильного визначення значень слів і їхніх типових помилок у вживанні.

Пропонується багатомодульна архітектура, яка складається з: *мовленнєвого аналізатора* (розпізнавання фонетики й мелодійних інтонацій, оцінювання вимови); *морфо-синтаксичного парсера* (виявлення лем та залежностей у реченні); *модуля семантичної диспетчеризації* (WSD і зняття неоднозначності); *підсистеми автоматичної корекції* (виявлення орфографічних, пунктуаційних помилок та словотворчих аномалій із контекстуальними рекомендаціями); *інтелектуального рекомендатора навчального контенту* (генерація вправ на основі виявлених прогалин і стилєвих особливостей учня).

Система має будувати персональний профіль, зберігати дані про типові помилки, прогрес у засвоєнні морфології та семантики, а також динамічно адаптувати рівень складності. Важливо, щоб інтерфейс дозволяв виконувати завдання різних типів – від редагування тексту до діалогічного тренінгу й прослуховування з автоматичним фідбеком.

Для української морфології доцільно застосовувати гібридні алгоритми, які комбінують: лексичну базу з категорійними тегами; статистичні моделі для невідомих або рідкісних форм; правила словотворення і морфонології (наприклад, асиміляція приголосних).

Корекція помилок має відбуватися з поясненнями на рівні категорій: замість безпосередньої заміни слова система має показувати логічну послідовність дій (який відмінок правильний, яка частина мови визначає форму і які суфікси або закінчення варто використовувати). Такий «навчальний дебаг» зменшує ймовірність повторних помилок.

На рівні синтаксису парсер має виявляти головні члени речення, залежності й структурні патерни; це дає змогу будувати завдання на перефразування та аналіз логічного зв'язку між словами. Семантика

підтримується модулями WSD. Водночас семантична інформація слугує основою для генерації перекладу з української та навпаки, що важливо для міжмовного тренінгу.

Модуль NER виявляє власні назви людей, географічних об'єктів, організацій та інших сутностей; у контексті навчання це корисно для: перевірки правильного написання імен; тренування стилю текстів із дотриманням норм передавання власних назв; аналізу тексту на рівні змістових компонентів. NER також спрощує створення завдань на редагування, коли потрібно виправити некоректне виділення або узгодження іменника з прикметником.

Модуль автоматичної корекції має поєднувати орфографічний аналіз (перевірка правопису, у тому числі діакритичних знаків), пунктуаційний контроль і семантичну валідацію. Навчально-орієнтована корекція працює через: пояснювальні підказки (яке правило порушено); приклади застосування норм; інтеграцію з вправами на повторення ключових форм.

Рекомендаційний модуль аналізує помилки, визначає «вузькі місця» та формує мікроуроки; для запобігання надмірній загальності пропонується контекстуальне налаштування, наприклад: у фокусі ділового стилю або наукової термінології.

Модуль ASR (розпізнавання мовлення) має працювати з українськими акустичними моделями. Важливо, щоб система оцінювала не лише розшифрування тексту, але й відповідність вимови нормативним стандартам. Окремий компонент аналізує: *артикуляцію* (точність фонем); *ритм і темп мовлення*; *мелодійні контури* (інтонація питальних, окличних речень). Фідбек подається у візуальному та звуковому форматах, наприклад: теплова карта вимови над словами й інтонаційними дужками.

Персоналізація в системі базується на аналізі послідовностей помилок та успіхів, причому модель уточнює рівень складності з урахуванням психолінгвістичних факторів. Вбудовано алгоритми повторення через інтервали (*spaced repetition*), які сприяють довгостроковій пам'яті; система також відстежує

збільшення точності в окремих морфологічних категоріях і синтаксичних конструкціях, пропорційно розширюючи тематичний діапазон.

Оброблення навчальних текстів і мовленнєвих записів потребує чітких політик: мінімізація персональних даних; деідентифікація й анонімізація; прозорі умови згоди на оброблення; контроль доступу та аудит використання.

Якість лінгвістичних ресурсів (словників, корпусів і моделей) має періодично перевірятися, а розбіжності між правило орієнтованими та нейромодельними оцінками знижуватимуться через гібридні механізми.

У пілотному дослідженні пропонується провести три етапи:

1) порівняння базових систем корекції (правописні та статистичні) за точністю виявлення помилок;

2) оцінка користі пояснювального фідбеку через відсоткове зменшення повторних помилок упродовж двох тижнів;

3) тестування мовленнєвого компонента за показниками WER (Word Error Rate) і фонемної відповідності, із подальшим аналізом навчального ефекту в артикуляції.

Критеріями успіху є: підвищення точності правопису та морфологічного узгодження; зростання розуміння семантичних різниць у полісемантах; покращення інтонаційної коректності.

Дорожню карту пропонується поділити на три етапи: 1) розроблення мовного двигуна (морфологія, синтаксис, семантика та ASR); 2) інтеграція з навчальним контентом і експериментами у школах та університетах; 3) масштабування на платформі з відкритим доступом до педагогічних модулів, а також створення спільноти викладачів-розробників.

Технічна інфраструктура включає контейнеризацію сервісів і швидкий оновлюваний цикл із автоматизованим тестуванням лінгвістичних модулів і зворотним зв'язком від користувачів.

Система забезпечує: точний аналіз і семантичне розрізнення, що перетворюється на пояснювальний фідбек; автоматичну корекцію навчальними

підказками замість простого виправлення; оцінку вимови й інтонації, що сприяє усному володінню; адаптивні рекомендації, які орієнтовані на реальний прогрес.

Загальним результатом є зменшення часу навчання та підвищення якості засвоєння матеріалу, що підтверджують вимірювання у пілотних групах.

Висновки. Поєднання комп'ютерної лінгвістики з продуманою інтерактивністю створює ефективне навчальне середовище для української мови; коли морфологічний і синтаксичний аналіз, семантична диспетчеризація та мовленнєві технології працюють разом із персоналізованим фідбеком, учні отримують не лише інструмент редагування тексту, але й систему розуміння мови на глибинному рівні. Пропонована архітектура, експериментальна методологія та дорожня карта впровадження забезпечують реалістичний шлях до масштабного використання таких систем у вищих школах.

Варто у процесі роботи враховувати напрямки впровадження. Наприклад:

Короткострокові: морфо-синтаксичний аналіз із пояснювальним фідбеком, модуль орфографії й пунктуації; перші пілотні курси у закладах вищої освіти.

Середньострокові: інтеграція семантичних моделей (WSD), NER для власних назв; розширення мовленнєвих оцінок і діалогічний тренінг.

Довгострокові: масштабована платформа з відкритим доступом до освітніх модулів, спільнота викладачів-розробників, регулярні дослідження впливу на навчальні результати.

Перспективи подальших досліджень. Майбутня робота має охоплювати: удосконалення WSD для української з акцентом на професійно-технічні й академічні стилі; розширення мовленнєвого оцінювання з урахуванням діалектних та регіональних особливостей; створення відкритих корпусів у спеціальних доменах (наприклад, право, медицина), з метою підвищення точності аналізу для професійної комунікації.

Список використаної літератури

1. Бойко М. Цифрові лексикографічні ресурси у просторі сучасної філологічної науки. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 84, том 1. С. 209–213.
2. Коновальчук Н. Перспективи застосування інструментів на основі штучного інтелекту у викладанні української мови як іноземної. *Український Педагогічний журнал*. 2024. №. 3. С. 160–166.
3. Надутенко М. В., Надутенко М. В., Яблочков М. М. Лексикографічні інструменти нового покоління: від словникової спадщини до інноваційної дидактичної практики. *Слобожанський науковий вісник. Серія: філологія*. 2025. № 10. С. 79–86.
4. Ніколашина Т., Лисак Л., Богуславська Л. Використання комп'ютеризованих лінгвістичних моделей у викладанні української мови. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 6(24). С. 259–271.
5. Олександрук І. Застосування комп'ютерних технологій під час дослідження семантики відносних прикметників української мови. *Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*. 2022. Nr 4 (7). Ss. 59–66.

**DER EINFLUSS DER SPRACHE AUF DIE ENTWICKLUNG DER
KOMMUNIKATIONSKOMPETENZ UND DIE PERSONALITÄT**

Viktoriiа KORSUNSKA

*Psychologin für Kinder- und Jugendpsychotherapie, zertifizierte Psychologin und
Beraterin für die europäische Methode zur beruflichen Orientierung von
Jugendlichen «Magellano Universität», Doktorandin an der Klassischen
Privatuniversität, Ukraine, Integrationsberaterin «Leuchtturm – Perspektive
Mensch» Deutschland*

У статті висвітлюються тематична думка про мову, її використання та вплив на розвиток особистості, формування комунікативної компетентності, навичок спілкування в різних галузях та професійній діяльності особистості та міжкультурній комунікації.

Ключові слова: здатність, комунікація, комунікативні навички, комунікативна компетентність, мова, мовленнєва діяльність, мовленнєві компоненти, мовна компетентність.

The article highlights the thematic idea of language, its use and influence on personal development, the formation of communicative competence, communication skills in various fields and professional activities, and intercultural communication.

Key words: ability, communication, communication skills, communication competence, language, speech activity, speech components, linguistic competence.

In der heutigen Gesellschaft ist eine der wichtigsten Anforderungen an den Einzelnen die Entwicklung von Kommunikationsfähigkeiten und deren Anwendung im privaten und beruflichen Leben. Die Anwendung der sprachlichen Komponente, auch im interkulturellen Bereich, bleibt weiterhin wichtig.

Das wichtigste Kommunikationsmittel der interkulturellen Interaktion ist die Sprache, die die persönliche Identität bestimmt. Ihre Schlüsselkomponenten sind Selbstbestimmung, Verbindung zur Kultur, soziale Integration, Originalität und Fortschrittlichkeit.

Für die Persönlichkeitsentwicklung sind nicht nur Willensqualitäten (Zielstrebigkeit, Beharrlichkeit, Entschlossenheit, Selbstbeherrschung, Ausdauer, Verantwortungsbewusstsein usw.) wichtig, sondern auch effektive Kommunikation und Überzeugungskraft in jeder Situation. Insgesamt spielt die Sprache eine wichtige Rolle bei der Persönlichkeitsbildung.

Seit jeher gab es unterschiedliche Ansichten über die Sprache und ihren Einfluss auf die Persönlichkeit. Dazu lohnt es sich jedoch, die historischen, normativen und

funktionalen Bedeutungen der Sprache zu untersuchen, die in jeder Hinsicht mit der Kommunikation zusammenhängen.

Die Erforschung der Sprache als Kommunikationsmittel wurde sowohl von ausländischen als auch von ukrainischen Wissenschaftlern betrieben (S. Savington, N. Chomsky, G. Stern, M. Halliday, J. Austin, D. Hymes, B. Grinchenko, O. Potebnya, P. Zhytetsky, I. Ogienko, O. Ponomariv, B. Antonenko-Davydovych). In ihren Arbeiten haben sich die Forscher mit verschiedenen Fragen befasst.

So untersuchte beispielsweise O. Potebnya, der Begründer des funktionalen Ansatzes zur Sprache, den Zusammenhang zwischen Sprache und Denken, wobei Sprache eine Form des Ausdrucks des Unbewussten ist und die innere Form des Wortes die Verbindung zwischen dem Inhalt des Gedankens und dem Bewusstsein einer bestimmten Person während des Sprechens darstellt.

P. Zhytetsky untersuchte die Geschichte der ukrainischen Sprache und entwickelte Prinzipien und Kriterien der ukrainischen Sprache, was das Verständnis und die Entwicklung der Sprache als Kommunikationsmittel beeinflusste.

I. Ohienko untersuchte in seinen Werken die Geschichte der ukrainischen Sprache und die Rechtschreibung und befasste sich mit Fragen der Funktionsweise der Sprache in der Gesellschaft.

O. Ponomariv untersuchte die Schlüsselprobleme der Normativität der Sprache in den Massenmedien, während B. Antonenko-Davydovych seine Gedanken zur Kultur der ukrainischen Sprache und ihrer Noblesse äußerte.

J. Austin beispielsweise konzentrierte sich auf die deskriptiv-analytische Sprachtheorie (Theorie der Sprechakte) und behauptete, dass die Einheit der Kommunikation ein Sprechakt sei, der mit einer Aussage, einer Frage, einer Erklärung oder einer Beschreibung verbunden ist und gemäß den allgemeinen Prinzipien und Verhaltensregeln umgesetzt wird.

Die Forschungen von G. Stern und M. Halliday trugen zur Entwicklung des kommunikativen Ansatzes bei und betrachteten Sprache als Instrument zur Umsetzung kommunikativer Aufgaben.

D. Hymes und S. Savington betonten die Fähigkeit der Sprache, soziale Funktionen zu erfüllen, und die Notwendigkeit der Entwicklung einer „kommunikativen Kompetenz“, die das Wissen umfasst, wann und wie Sprache in verschiedenen Situationen eingesetzt werden kann.

Sprache wird als Kommunikationsmittel betrachtet, das verschiedene Eigenschaften hat (selektiv und inhaltlich, allgemein, universell, produktiv, vielfältig, dynamisch und menschlich) und ein Instrument der sozialen Interaktion ist.

Für den Einzelnen sind Sprachkenntnisse und die Einhaltung der Sprachethik, die mit den sozialen Normen der Gesellschaft, den kulturellen Systemen und den Sprachcodes verbunden ist, ein wichtiger Aspekt der Kommunikation [1].

Das Verständnis des Begriffs „Sprache“ umfasst viele Faktoren. Sie wird im allgemeinen Sinne, philosophisch und als Mittel zum Leben des Menschen betrachtet. So verglich beispielsweise G. Hegel die Sprache aus der Sicht des menschlichen Bewusstseins, während J. Herder den Schwerpunkt auf den Menschen selbst legte, der sich durch das Erlernen der Sprache entwickelt [7].

Aus psychologischer Sicht ist die Persönlichkeit mit verschiedenen Fähigkeiten ausgestattet, die sich sowohl in vielfältigen als auch in spezialisierten Aktivitäten manifestieren. Beispielsweise basieren allgemeine Fähigkeiten (Gedächtnis, Intellekt, Sprache) auf allgemeinen Fertigkeiten, die Leichtigkeit und Produktivität beim Erwerb von Wissen und bei der Ausführung einer Vielzahl von Aufgaben gewährleisten, während spezielle Fähigkeiten (musikalische, mathematische, sportliche usw.) durch bestimmte Anforderungen des Tätigkeitsbereichs der Persönlichkeit bestimmt werden.

Unserer Meinung nach wird Sprache in zwei Aspekten betrachtet:

- Allgemeiner Aspekt: Sie ist eine grundlegende Basis, die durch Denken, Erkennen, Kommunikation und Integration die Möglichkeit bietet, andere Fähigkeiten der Persönlichkeit zu entwickeln; sie ist eine psychische Funktion, die durch Lernen, Kommunikation und Arbeitstätigkeit entwickelt wird.
- spezifischer Aspekt: Die sprachliche Fähigkeit ermöglicht es dem Individuum durch individuelle Besonderheiten der Sprachaktivität (Schreiben, Lernen, Sprachanalyse), bestimmte Ziele zu erreichen und positive Ergebnisse zu erzielen;

die Fähigkeit zur Manifestation zeigt sich durch die Verwirklichung von Potenzial, Talent, das Erlernen von Fremdsprachen, das Verfassen künstlerischer und wissenschaftlicher Texte sowie durch Rhetorik; Spezifische Fähigkeit – individuelle psychologische Besonderheit, die sich auf bestimmte Bereiche konzentriert und mit Kompetenzen zur effektiven Lösung von Dilemmata und Handlungen in realen Situationen verbunden ist.

Im Allgemeinen wird dank der Sprache das Bewusstsein (die Erkenntnis seiner selbst und der Umwelt) durch Denken, Verstehen und Beherrschen gebildet und entwickelt.

Wichtig für die Persönlichkeitsbildung ist die Fähigkeit, Kontakt mit dem Gesprächspartner herzustellen, dialogisch zu kommunizieren, Sprachkonstruktionen anzuwenden und Elemente der nonverbalen Kommunikation (paralinguistische, proxemische, kinesische, chronemische usw.) zu nutzen, was das gegenseitige Verständnis fördert.

Eine der Komponenten der Persönlichkeitsbildung ist die verbale Kommunikation, die gnoseologische, ontologische und pragmatische Aspekte umfasst und Schlüsselemente (Wörter, Sprachkultur, öffentliches Auftreten, aktives Zuhören) beinhaltet.

Der Einfluss auf die berufliche Entwicklung der Persönlichkeit erfolgt durch die Verwendung von sprachlichen (phonetischen, lexikalischen, morphologischen, syntaktischen, semantischen) und sprachlichen Komponenten (Wahrnehmung, Produktion und inneres Sprechen); die Verbesserung der Fähigkeiten zum Aufbau von Feedback, zur Beschreibung von Verhalten und zur Umgestaltung der Kommunikation; Anwendung von Methoden wie Gespräch, Brainstorming, Informationsmitteilung usw.; Aneignung von theoretischem Wissen und praktischen Fähigkeiten im Studium von Sprach- und verwandten Disziplinen [3]. Gerade die Sprachdisziplinen bilden das System von Wissen, Fertigkeiten und Fähigkeiten für eine effektive Kommunikation.

Die Sprache ist eine von vielen Kommunikationsfähigkeiten. Es handelt sich um ein komplexes System, bei dem schriftliche Laute und Symbole zu Wörtern und dann

zu Sätzen kombiniert werden, woraus wiederum durch die Kombination mehrerer Sätze Texte entstehen. Und wenn Sprache als Vermittler zwischen den Teilnehmern fungiert, kann man von Kommunikation sprechen. Generell ist Kommunikation ohne einen Vermittler, der auch ein Film, eine Zeitung, eine Zeitschrift usw. sein kann, nicht möglich. Es gibt die Meinung, dass die Kommunikation „mit sich selbst“ auch Kommunikation ist, aber in diesem Fall handelt es sich um intrapersonale Kommunikationsprozesse, die Gedanken und Gefühle der Persönlichkeit umfassen. Interpersonelle Kommunikationsprozesse sind wichtig für Kommunikationsprozesse, in denen Sprache das Hauptmittel zur Übertragung von Informationen untereinander ist [6].

In den aktuellen wissenschaftlichen Studien erfolgt die Kommunikation zwischen Personen durch die Einhaltung von Kommunikationsfähigkeiten, deren Elemente folgende sind:

- verbal – klare Äußerung von Gedanken, Prägnanz, Dialogführung, Fragen stellen;
- Aktives Zuhören – den Gesprächspartner hören und verstehen, seine Gefühle und Absichten, Feedback;
- Nonverbale Fähigkeiten – Verständnis von Körpersprache, Mimik, Gestik, Intonation;
- Empathie: den Gesprächspartner verstehen und mitfühlen;
- Anpassungsfähigkeit – Flexibilität im Kommunikationsstil unter Berücksichtigung der Situation und des Gesprächspartners.

Ein solcher Komplex von Kommunikationsfähigkeiten ist wichtig für die berufliche Tätigkeit, die persönliche Entwicklung und die Anwendung von Soft Skills, die sich in verschiedenen Aktivitäten (Kommunikation, Führung, Selbstorganisation, Teamarbeit usw.) manifestieren.

Kommunikation setzt eine sprachliche Ausrichtung des Bildungsprozesses voraus, die in der praktischen Anwendung der Sprache besteht. Auf der Grundlage des kommunikativen Ansatzes wird die kommunikative Kompetenz der Persönlichkeit gebildet, die die Möglichkeit vorsieht, alle Arten der Sprachaktivität (lesen, Sprechen, Hören und Schreiben) zu nutzen, und die sprachliche Ausrichtung des

Bildungsprozesses durch den praktischen Prozess der Sprachverwendung vorsieht. Die kommunikative Kompetenz umfasst ihrerseits die Sprachkompetenz (die Fähigkeit, seine Gedanken auszudrücken oder die Gedanken anderer mithilfe sprachlicher Mittel zu verstehen, d. h. die Fähigkeit und Fertigkeit, Wortschatz, Grammatik und Aussprache für sprachliche Aktivitäten zu nutzen), soziokulturelles Wissen (soziokultureller Kontext), Fertigkeiten und Fähigkeiten (verbales und nonverbales Verhalten, das für Muttersprachler charakteristisch ist).

Es gibt Vermutungen hinsichtlich der Notwendigkeit, Änderungen am Inhalt der kommunikativen Informationen im Bildungsprozess vorzunehmen, die zur Steigerung der beruflichen und sprachlichen Kompetenzen der Persönlichkeit beitragen können. Darüber hinaus wird in Studien der Schwerpunkt auf das Erlernen von Fremdsprachen als eine der Hauptkomponenten für die Bildung einer wettbewerbsfähigen Persönlichkeit gelegt [4].

Eine Person, die mindestens zwei Sprachen beherrscht, ist in der Regel offener für neue Eindrücke. Das ist ganz natürlich, da das Erlernen einer Sprache oft dazu führt, dass man mit Menschen aus anderen Kulturen interagiert, was den eigenen Horizont erweitert. Die Fähigkeit, Gedanken und Gefühle in einer anderen Sprache auszudrücken, führt oft dazu, dass man neue Aspekte der eigenen Identität entdeckt.

Sicheres und fließendes Beherrschen einer Fremdsprache bereichert den Wortschatz und trägt dazu bei, dass man seine eigenen Gedanken und Ideen effektiv ausdrücken kann. Das Gefühl der Sicherheit ermöglicht es einer Person, mit einem breiteren Publikum durch einen strukturierten Dialog (Vorstellungsgespräch) und eine zielgerichtete kommunikative Interaktion zwischen Geschäftspartnern (Verhandlungen, Besprechungen, Diskussionen usw.) zu interagieren. Eine Person, die in der Lage ist, einen qualitativ hochwertigen kommunikativen Dialog zu führen, erweitert ihre Möglichkeiten auf dem Weltmarkt und erhält die Fähigkeit, Einfluss auf ihr Umfeld zu nehmen.

Einer der wichtigsten Faktoren, die eine Fremdsprache auf die Persönlichkeit ausübt, ist die Veränderung der Denkweise. Sprachen unterscheiden sich in ihrer Struktur, Grammatik und ihrem Wortschatz, was eng mit den unterschiedlichen

Ausdrucksweisen verbunden ist. Diese Unterschiede können die Wahrnehmung von Handlungen und deren Folgen beeinflussen.

Wenn man täglich in einer Sprache denkt und kommuniziert, die sich von der Muttersprache unterscheidet, eignet man sich nicht nur Grammatik, Wortschatz und Redewendungen an, sondern taucht auch in eine neue, bisher unbekannte Kultur ein. Dies führt zu einem tieferen Verständnis der Werte, Normen und Bräuche einer anderen Gemeinschaft und erweitert die eigene Wahrnehmung und Offenheit für Vielfalt. Eine Person, die viel Zeit in der Sprachumgebung einer anderen Kultur verbringt, hat die Möglichkeit, bestimmte Verhaltensmuster und die Mentalität der Sprachmitarbeiter zu übernehmen.

Das Erlernen einer Fremdsprache ist eine Investition, die sich auf vielen Ebenen unseres Lebens auszahlt. Durch die Entwicklung von Kommunikationsfähigkeiten, emotionaler Intelligenz und interkultureller Kompetenz wird eine Person offener, aufmerksamer und effektiver in zwischenmenschlichen Beziehungen. Es ist ein Instrument, das es ihr ermöglicht, interkulturelle Brücken zu bauen, Türen zu neuen beruflichen Möglichkeiten zu öffnen und ihr Privatleben zu bereichern.

Auf der Grundlage wissenschaftlicher Untersuchungen zu diesem Thema sind wir zu dem Schluss gekommen, dass Sprache:

- das Bewusstsein des Menschen nicht nur hinsichtlich seiner Existenzform, sondern auch hinsichtlich seiner nationalen Identität;
- ein „Lebewesen“, das nicht nur als biologische Spezies im Sinne des Homo sapiens betrachtet wird, sondern auch zur logischen Entwicklung der Persönlichkeit in psychologischer und sozialer Hinsicht beiträgt;
- die Kommunikationsfähigkeit im gesellschaftlichen und beruflichen Leben;
- Mittel zur Befriedigung menschlicher Bedürfnisse, sowohl innerer als auch äußerer;
- ethnopsychologisches System, das gebildet und an Nachkommen weitergegeben wird (Mentalität, Sprachetikette, Kommunikationskultur, Ethnografismen, Ethnopsycholinguistik);

-
- System von Symbolen und Bildern der Kunst, das es dem Individuum ermöglicht, die Realität (visuell, auditiv, körperlich) durch Kommunikation, ästhetische Wahrnehmung, kognitives Interesse Freisetzung von Emotionen und Gefühlen zu erkennen, zu fühlen und zu verstehen;
 - Kultur, die durch die Einbeziehung des Individuums in verschiedene Tätigkeitsbereiche (Wissenschaft, Kunst, Rechtswissenschaft, Medizin usw.) unter Berücksichtigung seiner Interessen, Neigungen, Bedürfnisse (persönlicher und gesellschaftlicher Art) und seines Bildungsniveaus entsteht und sich entwickelt;
 - Kommunikative Kompetenz beim Aufbau von Beziehungen und Verbindungen, die auf der Kenntnis von Sprachnormen, dem Vorhandensein von Kommunikationsfähigkeiten und Sprachfertigkeiten, sozialer Anpassung, psychologischen Komponenten, nonverbaler und interkultureller Kommunikation beruhen;
 - die geistige und treibende Kraft der Bildung des Menschen als Individuum mit charakteristischen Merkmalen, die ihn von anderen unterscheiden und gleichzeitig eine Quelle der Vereinigung und Zusammenführung von Menschen mit unterschiedlichen kulturellen Traditionen, Bräuchen und Ansichten sind;
 - eine Tätigkeit, die kommunikative, kognitive, kulturhistorische, intellektuelle, externe und interne Funktionen erfüllt;
 - ein Instrument der lebendigen Kommunikation und Interaktion.

Mit dem Fokus auf die Frage nach dem Einfluss der Sprache sind wir zu dem Schluss gekommen, dass gerade die Sprache und die sprachliche Kommunikation (in der Muttersprache und in Fremdsprachen) den Menschen mit Wissen und Fähigkeiten ausstatten, um eine inhaltliche Erzählung oder Information richtig wahrzunehmen und zu verstehen, sich auszudrücken und die Lernergebnisse in der Praxis anzuwenden, Barrieren abzubauen und die Mobilität zu erhöhen. Es ergeben sich Möglichkeiten, die Unterschiede in der Lebensweise der Menschen in anderen Ländern und ihre kulturellen Besonderheiten kennenzulernen; das Bewusstsein für interkulturelles Verständnis, Toleranz und Zusammenarbeit wird vertieft; es werden Erfahrungen in

der beruflichen Zusammenarbeit bei der Lösung von Problemen, Errungenschaften und Fortschritten gesammelt.

Für den Menschen in der heutigen Gesellschaft sind gut entwickelte Kommunikationsfähigkeiten eine Notwendigkeit. Sie sind der Inhalt der kommunikativen Kompetenz. Sprachkenntnisse werden durch linguistische Komponenten formuliert, die Sprachressourcen und -fähigkeiten umfassen, sowie durch soziolinguistische Komponenten, die sich auf Kenntnisse und Fähigkeiten beziehen, die für die Beherrschung der sozialen Normen des Sprachgebrauchs erforderlich sind, pragmatische Komponenten, die Kenntnisse und Fähigkeiten im Zusammenhang mit der praktischen Anwendung der Sprache darstellen, und strategische Komponenten, die es dem Sprecher ermöglichen, sprachliche Defizite auszugleichen.

Daher ist es wichtig, kommunikative Kompetenzen zu entwickeln: seine Gedanken und Ansichten in logischer Reihenfolge zu formulieren und auszudrücken, Informationen prägnant und zusammenhängend zu vermitteln und dabei die Regeln, Normen und Gepflogenheiten in mündlicher und schriftlicher Form zu beachten; öffentliche Reden, Vorträge usw. zu hören und zu verstehen, an Diskussionen teilzunehmen, die eigene Meinung unter Anwendung von Argumentationstechniken zu verteidigen; verschiedene Arten von Texten (Aufzeichnungen, Bildmaterial, Gesten) zu verstehen, sich damit auseinanderzusetzen, darauf zu reagieren und sie kreativ für die eigene Entwicklung zu nutzen sowie aktiv am gesellschaftlichen Leben teilzunehmen; Informations- und Kommunikationsmittel und -technologien für eine qualitativ hochwertige und effektive Kommunikation mit der Außenwelt anzuwenden; die erworbenen Kommunikationsfähigkeiten zu nutzen, um Beziehungen aufzubauen, die für ein erfülltes Zusammenleben und eine qualitativ hochwertige Zusammenarbeit mit anderen Menschen erforderlich sind.

Kommunikative Fähigkeiten sollten im Laufe der Ausbildung im Rahmen der Entwicklung der kommunikativen Kompetenz sowie der persönlichen und sozialen Erziehung gefördert werden. Die Sprache ist die Grundlage der Kommunikation, ein Instrument zum Aufbau von Beziehungen und zur Anpassung an neue Bedingungen.

Sie fördert die Weitergabe von Wissen und Erfahrungen und erweitert die Vorstellungen von interkultureller und zwischenmenschlicher Kommunikation.

Список використаної літератури

1. Alejandro, Javier. The Role of Language in Thought Formation and Personality. *International Journal of Multidisciplinary Sciences*. Volume 2 Issue 4 (2024). P. 356–367.
2. Каменєва Т. В. Комунікативні вміння як складова професійного мовлення психолога. *Проблеми сучасної психології*. 2012. Вип. 15. С. 221–229.
3. Красильникова А. О., Корсунська В. В. Формування комунікативної компетенції студентів-психологів з питань психологічного консультування. *Modern problems of science, education and society*. Proceedings of the 12th International scientific and practical conference. SPC «Sci-conf.com.ua». Kyiv, Ukraine. 2024. С. 749–755.
4. Корсунська В. В. Створення комунікативного середовища викладання дисциплін для покращення комунікативної компетентності студентів-психологів на університетському рівні. *Актуальні проблеми психології в умовах політичної та економічної нестабільності: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 22 груд. 2023 р.)*. Дніпро: ВВПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2024. С. 25–31.
5. Корсунська В. В. Комунікативна компетентність як особлива функція інтеграційного процесу. *Матеріали круглого столу «Мова. Історія. Культура»* (22 травня 2025 року, Вищий навчальний приватний заклад «Дніпровський гуманітарний університет»): збірник тез. Дніпро: ВВПЗ «ДГУ», 2025. С. 39–42.
6. Lernhelfer (Duden Learnattack GmbH): «Sprache gleich Kommunikation?» In: Lernhelfer (Duden Learnattack GmbH).
URL: <http://www.lernhelfer.de/schuelerlexikon/deutsch/artikel/sprache-gleich-kommunikation> (Abgerufen: 17. January 2026, 11:42 UTC).
7. Солдатова Л. П. Історичний розвиток поняття «мова» (кінець XVIII – перша половина XIX століття). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. Філологія. 2018. № 32, Т. 4. С. 209–213.
8. Stern H. H. *Fundamental Concepts of Language Teaching*/ H. H. Stern. Oxford, New York: Oxford University Press, 1997. 582 p.

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ МЕХАНІЗМИ КОДОВОГО ПЕРЕМІКАННЯ В
БІЛІНГВАЛЬНОМУ МОВЛЕННІ

Ольга КОСОВИЧ

*завідувач кафедри романо-германської філології та професійної комунікації
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира
Гнатюка, доктор філологічних наук, професор*

Юлія МАЙДАНЮК

*асистент романо-германської філології та професійної комунікації
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира
Гнатюка, аспірант*

У статті досліджується процес переключення коду в мові білінгвів з позицій психолінгвістичного підходу. Переключення коду визначається як перехід з одного мови на іншу в межах комунікативного акту для точнішого вираження інтенцій. Аналізуються історичні етапи вивчення явища (з 1960-х рр.), суперечки щодо його мотивованості та впливу позамовних чинників. Розглядаються когнітивні механізми вибору мовних форм, ко-активація лексиконів, приклади морфологічної трансференції та семантичної інтерференції. Особлива увага приділяється моделі К. Майерс-Скоттон, яка пояснює вибір коду через набори прав і обов'язків у діалозі. Наведено приклади з англійської преси, що ілюструють стилістичну функцію вкраплень. Обговорюється вплив цифрових технологій на мовну креативність та послаблення зв'язку між мовою й культурною ідентичністю. Висновується, що переключення коду є маркованим, соціально мотивованим і сприяє створенню нових лексичних одиниць. Перспективи досліджень – аналіз впливу глобалізації на міноритарні мови та де-територіалізацію ідентичності.

Ключові слова: білінгвізм, перемикання кодів, психолінгвістика, модель маркування, когнітивні механізми, стилістична функція, мовна креативність.

The article examines code-switching in bilingual speech from a psycholinguistic perspective. Code-switching is defined as shifting between languages during communication to express intentions more precisely. The historical development of the phenomenon (since the 1960s), debates on its motivation and extralinguistic influences are analyzed. Cognitive mechanisms of lexical selection, co-activation of lexicons, examples of morphological transfer and semantic interference are discussed. Special attention is given to C. Myers-Scotton's Markedness Model, explaining code choice via rights-and-obligations sets in dialogue. Examples from English media illustrate the stylistic function of insertions. The impact of digital technologies on linguistic creativity and the weakening link between language and cultural identity are addressed. It is concluded that code-switching is marked, socially motivated, and contributes to new lexical units. Future research prospects include globalization's effect on minority languages and identity de-territorialization.

Key words: bilingualism, code-switching, psycholinguistics, markedness model, cognitive mechanisms, stylistic function, linguistic creativity.

Вступ. Наукова проблема полягає в комплексному з'ясуванні психолінгвістичних механізмів переключення коду (code-switching) у мовленні білінгвів та інших багатомовних особистостей, зокрема: як когнітивні процеси

(активація, ко-активація та придушення лексиконів) впливають на вибір мовної форми в реальному часі; чи завжди переключення коду є свідомо мотивованим, чи воно може бути зумовленим екстралінгвістичними факторами (втома, патології, соціальний контекст); як це явище інтегрується в граматичну структуру мови-реципієнта та виконує стилістичні, прагматичні й соціальні функції; які наслідки переключення коду має для еволюції багатомовності в умовах глобалізації, цифрових комунікацій та де-територіалізації культурної ідентичності.

Проблема є міждисциплінарною, поєднуючи психолінгвістику, соціолінгвістику, когнітивну лінгвістику та контактну лінгвістику. Її значення є багатограним: 1) розширення розуміння ментальної організації багатомовних систем, уточнення моделей мовленнєвого продукування (Levelt, 1989; Myers-Scotton, 1993); 2) розроблення методик навчання багатомовності, діагностики мовленнєвих патологій (наприклад, афазія у білінгвів), оптимізації машинного перекладу та ШІ-систем обробки багатомовного тексту; 3) прогнозування трансформацій мовних норм у цифрову епоху, збереження міноритарних мов, аналіз ідентичності в глобалізованому світі.

Дослідження має прогностичний потенціал для розуміння, як багатомовність перерозподіляє мовне управління від інституцій до індивідуальних мовленнєвих спільнот.

Виклад основного матеріалу. Вивчення переключення коду як самостійного феномена розпочалося в 1960-х рр. у межах соціолінгвістики (Weinreich, 1953; Haugen, 1956), але психолінгвістичний вимір сформувався пізніше. Науковці Л. Джерард, Д. Скарборо припускали «незалежну активацію/деактивацію» мовних систем білінгвів, пояснюючи затримки в читанні змішаних текстів часом на «перемикання». Експерименти з гомографами показали мовно-специфічний доступ до лексикону, але не пояснювали ко-активацію. У 90-х роках Дж. Грейнджер довів «спільне зберігання» лексиконів у єдиному ментальному просторі та їхню «паралельну активацію» під час сприйняття/продукування. Д. В. Грін запропонував «модель інгібіторного

контролю» (inhibitory control model), за якою вибір мови потребує придушення нерелевантного лексикону, а дефіцит ресурсів (втома, стрес) призводить до ненавмисного переключення («білінгвальна обмовка»).

«Модель рамки матричної мови» (matrix language frame model) К. Майерс-Скоттон є центральною: переключення коду – це «перемовини» щодо наборів прав і обов'язків (RO-sets) у діалозі. Немаркований код – норма спільноти; маркований – сигнал статусу, солідарності чи дистанціювання. М. Клайн ввів поняття «тригерних слів» (trigger words), що полегшують перехід між мовами. П. Гарднер-Хлорос класифікувала функції: заповнення лексичних лакун, стилістичний ефект, ідентичність, риторика.

Стосовно сучасних напрямів (2010-ті – 2020-ті рр.), то зазначимо нейролінгвістичні дослідження Й. Дж. Ву, Г. Тьєррі, які підтверджують коактивацію на семантичному й фонологічному рівнях навіть у монолінгвальному режимі. У контексті корпусного аналізу П. Муйскен розрізняє «вставне», «альтернаційне» та «конгруентне лексикалізоване» переключення.

У контексті комплексу досліджень проблем білінгвізму та перемикання коду актуальними та дискусійними залишаються проблеми понять мотивованість vs. автоматичність, граматичних обмежень vs. вільна креативність та дихотомії універсальність vs. типологічна специфічність.

Переключення коду – це перехід індивіда з однієї мови на іншу в процесі комунікативного акту, щоб чіткіше передати свої комунікативні інтенції. Для успішного здійснення процесу переключення коду між мовами має відбуватися безпосередній контакт.

Психолінгвістичний підхід до вивчення переключення коду в білінгвальному середовищі пояснює, які аспекти мовної компетенції білінгвів дозволяють їм змінювати коди. Найчастіше вибір іншомовної форми передбачає відмову від уже наявної в системі мови-реципієнта синонімічної форми, тим самим протиставляючи їй альтернативний спосіб вираження комунікативних інтенцій іноземною мовою. Наприклад: «*The simpler safer abs exercise du jour has a weird name but it's even more effective*» [10]. – «*Більш проста та безпечна вправа*

для преса на кожен день має дивну назву, але вона ще ефективніша» (переклад автора статті – Т. Є.).

У наведеному прикладі ми можемо спостерігати, як автор замінює англійський фразеологізм *of the day* синонімічним фразеологізмом із французької мови, щоб виразити комунікативні інтенції мовця за допомогою морфологічної трансференції та підкреслити стилістичну забарвленість цього фразеологізму на парадигматичному рівні, заміна *of the day* на фр. *du jour* додає іронічної вишуканості.

Лінгвісти звертаються до психолінгвістичних моделей білінгвального мовлення, щоб виявити зв'язки між структурними параметрами, які характеризують його з граматичної точки зору, отже, вони допомагають оцінити, наскільки сильно переключення коду асимілюється в граматичний лад мови-реципієнта, тобто мови, на яку білінгви переходять, щоб чіткіше донести свої комунікативні інтенції. Тобто переключення коду можна розглядати як спосіб створення контрасту на парадигматичному рівні, а самі вкраплення – як виразні засоби. Якщо розглядати такі стилістичні прийоми окремо, то вони будуть позбавлені конкретного змісту й зможуть реалізуватися у висловлюванні виключно в емоційно-естетичних цілях [2, с. 92].

Розглянемо приклад, щоб чіткіше виразити вищезазначену теорію: «*This preeminence reached its apotheosis at the 2015 Met gala, when Beyoncé, Kim Kardashian West, and Jennifer Lopez in their respective Givenchy, Cavalli, and Versace semi-sheer dresses exhibited their **jolie rondeur** to the gasps of the rest of humanity*» [12]. – «Превосходство форм досягло свого апогею під час Гала-вечора 2015 року в музеї Мет у Нью-Йорку, коли Бейонсе в Живаніші, Кім Кардашьян у Каваллі та Дженніфер Лопез у Версаче продемонстрували свої **прекрасні округлені форми** в напівпрозорих сукнях на тлі захоплених зітхань публіки». У цьому прикладі семантичної інтерференції можна спостерігати, як автор намагається підкреслити стилістично забарвленим фразеологізмом *jolie rondeur* красу та елегантність жіночих форм.

Із цього можна зробити висновок, що іншомовні вкраплення можуть брати участь у створенні стилістичного прийому нарівні з іншими мовними засобами.

У пошуку необхідного слова активується відразу кілька варіантів вербалізації (включаючи варіанти з альтернативних лексиконів), і мовець робить вибір на користь найбільш підходящого, при цьому всі можливі альтернативи пригнічуються. Якщо ж мовцю не вистачає енергетичних ресурсів, щоб придушити неприйнятні варіанти (наприклад, у разі втоми або при патологічних захворюваннях), відбувається ненавмисне перемикання кодів (так звана «помилка білінгва»). Багато сучасних дослідників схильні вважати, що ко-активація двох мов – досить поширений стан, що обумовлює наявність таких мовних варіацій, де постійне кодове перемикання є нормою. Одночасна активація семантичних підсистем на концептуальному рівні – типовий стан, який наочно проявляється при інтерпретації метафори, іронії та інших прийомів, побудованих на взаємодії різномовних семантичних значень [3, с. 29].

Однією з найважливіших моделей у психолінгвістиці є модель маркованості К. Майерс-Скоттон. Згідно з її теорією, у будь-якій багатомовній спільноті кожна мова асоціюється з певними соціальними ролями, які лінгвіст називає наборами прав і обов'язків (rights-and-obligations sets). Основною ідеєю цієї теорії є «переговорний принцип»: у ході діалогу вибір коду здійснюється таким чином, що ним визначаються набори прав і обов'язків співрозмовників у даній комунікативній ситуації [9, с. 8].

Учені, які стоять біля витоків досліджень психолінгвістичного аспекту перемикання коду, вважали, що існують дві мовні системи білінгвів, які можуть бути «активовані» і «деактивовані» незалежно одна від одної [7, с. 68]. В ході досліджень вченими було з'ясовано, що деякі білінгви читають тексти, що містять перемикання на обох мовах, повільніше, ніж монолінгвальні тексти. Лінгвісти пояснили це тим, що ментальному механізму перемикання потрібно більше часу для визначення: яку мовну систему «включити» або «вимкнути» [1]. Автори подальших досліджень висунули теорію про спільне зберігання двох

мовних систем в єдиному ментальному просторі і про їх одночасну активацію в момент мовної комунікації або читання двомовного тексту [8, с.39].

Деякі слова з інших мов використовуються упродовж тривалого часу. Вони стають для мовців звичними, і їх не вважають іноземними. Зміна мови показує зв'язок мови і соціального ставлення (один до одного в розмові) або ставлення до тих, про кого йде мова. Але для досягнення цієї мети всім учасникам спілкування повинні бути відомі соціальні межі, тобто перемикання буде ефективним і успішним тоді, коли всі володіють однаковими фоновими знаннями і інтерпретують їх однаково, щоб не виникало непорозумінь і мета комунікативного акту була досягнута.

У наші дні свобода вибору певної мови мовцем тісно пов'язана з новими комунікаційними технологіями. Обмін повідомленнями та чати надають можливість спілкуватися онлайн віч-на-віч, використовуючи мінімальний словниковий запас мови, тоді як блоги та електронні листи здатні передавати великі повідомлення, охоплюючи величезну аудиторію. Такі способи поширення інформації дозволяють і навіть заохочують використання нестандартних форм письмової мови, лінгвістичної креативності та імпровізації. Ми живемо в ту епоху, коли зв'язок між ідеологією та культурною ідентичністю постійно слабшає і різні представники етнічних культур зі своїми традиціями та мовами легко асимілюються. У наш час відповідальність за культурні цінності та лінгвістичну комунікацію не має жодного значення, а мобільність і технології спілкування спрощують мову та комунікативну креативність. Носії мови та люди, які розмовляють певною мовою, досліджують нові комунікаційні канали та разом поділяють відповідальність за створення інноваційних комунікаційних важелів. Лінгвістичні теорії, що створюються мовними особистостями та індивідами, які оперують відразу декількома мовними структурами, доповнюють теорії плюралізму і виступають креативним інструментом динамічно розвиваючої багатомовності. Ми можемо сміливо заявити, що спостерігаємо процес переходу мовного управління від державних установ до звичайних мовних особистостей. На практиці це може означати порушення мовних правил

і перехід від традиційних статутів до потреб мовного суспільства. Контактна лінгвістика і білінгвізм ставлять під сумнів багатомовність як кумулятивне доповнення постійної автономної мовної системи. Багатомовність розглядається як динаміка розвитку мови кожного мовного індивіда, цілеспрямоване і креативне застосування лінгвістичних структур, а також сукупність комунікативних засобів, що використовуються в ході розмови з іншими індивідами. Лінгвісти задаються питанням: чи здатне сучасне суспільство впоратися зі зміною багатомовних парадигм на рівні суспільства? Глобалізація створює можливості для розвитку міноритарних мов, а також сприяє підвищенню мобільності та збільшенню транспозиції в ідентичності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Слід зазначити, що переключення коду використовується білінгвами не лише для зручності, але часто й для того, щоб підкреслити свою соціальну роль, статус або приналежність до певної мовної групи. Кодове переключення має величезний мовний потенціал для створення нових лексичних одиниць мови завдяки великій кількості соціально-прагматичних функцій цього явища, що спостерігаються в мовленні білінгвів. Найчастіше переключення коду відбувається між тими мовами, чиї граматичні та лексичні структури дозволяють їх змішувати. Переключення коду, як правило, завжди марковане, тобто воно відображає наміри мовця – привернути увагу до певного мовленнєвого елемента.

Переключення коду – маркований, когнітивно та соціально детермінований процес, що поєднує автоматичні (ко-активація) та стратегічні (прагматика) механізми. В контексті функціоналу переключення коду ми виокремлюємо стилістичну, ідентичну, риторичну функції, збагачуючи виразові засоби.

У цифрову епоху переключення коду стає нормотворчим інструментом, що руйнує традиційні норми та стимулює транслінгвізм. Сама модель маркування залишається універсальною, але потребує адаптації до онлайн-контекстів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні впливу переключення коду на збереження міноритарних мов; у можливостях інтеграції моделей code-switching у ШІ-перекладачі (Google Translate, DeepL) для природнішого виведення; в аналізі гендерних, вікових, класових відмінностей у стратегіях переключення, а також в розумінні того чи є транслінгвізм новою формою мовної свідомості в постнаціональну епоху?

Загалом, дослідження переключення коду відкриває шлях до розуміння мови як динамічної, гібридної, спільотно-керованої системи у глобалізованому світі.

Список використаної літератури

1. Герман Л. В. Теоретичні засади вивчення перемикування кодів як одного із результатів мовного контактування. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. Харків, 2018. С. 302-303.
https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_11_2018/pdf/151.pdf.
2. Тяпкіна Н. І. Інформативність журналістських текстів. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. Том 26 (65) № 3. 213. С. 91-95.
3. Clyne M. *Dynamics of language contact. English and immigrant languages*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 282 p.
4. Gardner-Chloros P. *Code-switching*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 254 p.
5. Gerard L., Scarborough D. Language-specific lexical access of homographs by bilinguals. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*. 1989. Vol. 15. № 2. P. 1-17.
6. Grainger J. Visual word recognition in bilinguals. *The bilingual lexicon*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 1993. P. 11-25.
7. Green D. W. Mental control of the bilingual lexico-semantic system. *Bilingualism: Language and Cognition*. 1(2), 1998. P. 67-81.
8. Muysken P. *Bilingual speech: a typology of code-mixing*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. 306 p.
9. Myers-Scotton C. Codeswitching as socially motivated performance meets structurally motivated constraints. *Thirty Years of Linguistic Evolution*. Amsterdam: John Benjamins, 1992. P. 417-428.
10. Myers-Scotton C. *Contact linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 2002. 356 p.
11. Myers-Scotton C. Duelling languages. Grammatical structure in Codeswitching. Oxford: Clarendon Press, 1993. 304 p.
12. Myers-Scotton C., Ury W. Bilingual Strategies: The Social Functions of Codeswitching. *Journal of the Sociology of Language*. 1977. № 13. P. 5-20.
13. Narins E. Vacuuming Your Stomach Is the Easiest Way to Get Flat Abs [Електронний ресурс]. *Cosmopolitan*. 2015. July 9. URL: <http://www.cosmopolitan.com/health-fitness/a43027/flat-ab-hack-vacuum-your-stomach/> (дата звернення: 10.10.2025).
14. Vogue. USA. September 2015. № 9. 800 p.
15. Wu Y. J., Thierry G. Chinese-English bilinguals reading English hear Chinese. *The Journal of Neuroscience*. 30(22), 2010. P. 7646-7651.

ЮРИДИЧНА ЛІНГВІСТИКА

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В
УКРАЇНІ**

Олександр КРАСНОКУТСЬКИЙ

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи
Запорізького національного університету (м. Запоріжжя)*

У статті здійснено дослідження правових засад соціального захисту населення в Україні. Проаналізовано ключові поняття розгляданої теми, серед яких – «соціальне забезпечення», «соціальний захист», «соціальне страхування», «пенсійне страхування», а також систему законодавства в сфері соціального захисту населення в Україні. Резюмовано, що правові засади соціального захисту населення в Україні передбачають наявність політико-правового чинника, що містить: політичний складник (політика, політична система, наявність соціальної держави; якість соціально-гуманітарної політики тощо); правовий складник (законодавче й правове забезпечення соціальної сфери й соціального захисту населення). Соціальний захист та соціальна робота постають як практичне продовження соціально-гуманітарної політики держави; соціальний захист та соціальна робота – механізми реалізації соціально-гуманітарної політики. Зміст, системність, ефективність соціального захисту й соціальної роботи залежить від потужності й конкретного наповнення соціальної та гуманітарної політики держави, правового забезпечення такої політики. Якість соціально-гуманітарної політики (а отже й соціального захисту, соціальної роботи) напряму залежить від якості політичних сил, що приходять до влади в державі та її регіонах; політичні сили формують політику, зокрема соціально-гуманітарну, приймають відповідні правові норми, що її забезпечують, створюють правові підвалини соціального захисту й соціальної роботи. Рівень політико-правової культури суспільства в цілому, й окремих його представників зокрема, визначає рівень і якість політичних сил, що формують владу в конкретному суспільстві, яка продукує соціально-гуманітарну політику й творить систему соціального захисту й соціальної роботи.

Ключові слова: соціальне забезпечення, соціальний захист, соціальне страхування, пенсійне страхування, соціальна робота, система законодавства.

The legal basis for social protection of the population in Ukraine are examined in the article. It analyses key concepts related to the topic, including ‘social security,’ ‘social protection,’ ‘social insurance,’ ‘pension insurance,’ as well as the system of legislation in the field of social protection of the population in Ukraine. It is concluded that the legal basis for social protection of the population in Ukraine provides for the existence of a political and legal factor, which includes: a political component (politics, political system, the existence of a welfare state, the quality of social and humanitarian policy, etc.); a legal component (legislative and legal support for the social sphere and social protection of the population). Social protection and social work are seen as a practical continuation of the state's social and humanitarian policy; social protection and social work are mechanisms for implementing social and humanitarian policy. The content, consistency and effectiveness of social protection and social work depend on the strength and specific content of the state's social and humanitarian policy and the legal support for such policy. The quality of social and humanitarian policy (and therefore of social protection and social work) directly depends on the quality of the political forces that come to power in the state and its regions; political forces shape policy, in particular social and humanitarian policy, adopt the relevant legal norms that ensure it, and create the legal foundations for social protection and social work. The level of political and legal culture of society as a whole, and of its individual representatives in particular, determines the level

and quality of the political forces that form the government in a particular society, which produces social and humanitarian policy and creates a system of social protection and social work.

Keywords: social security, social protection, social insurance, pension insurance, social work, legislative system.

Вступ. Поняття «соціальне забезпечення» і «соціальний захист» належать до розряду дискусійних понять і категорій, що не мають однозначного трактування й визначення як на законодавчому, так і дослідницькому рівнях.

Виклад основного матеріалу. Конституційно-правовий вектор розуміння «соціального захисту» закріпив Основний закон України 1996 року:

«Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» (ч. 1 ст. 46 Конституції України).

«Це право (право на соціальний захист – О.К.) гарантується загальнообов’язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними» (ч. 2 ст. 46 Конституції України).

«Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом» (ч. 3 ст. 46 Конституції України).

У цьому відношенні поняттю «соціальне забезпечення» менш «пощастило»: воно не має такого закріпленого конституційно-правового вектору розуміння (як поняття «соціальний захист»).

На цій підставі ці поняття («соціальне забезпечення», «соціальний захист») іноді вживають у синонімічному ряду – як синоніми (Б. Сташків). І це не буде великою помилкою, з правничої точки зору. Проте, очевидно, що ці поняття дещо різні за своїм змістом: захист передбачає забезпечення, яке виступає як

його логічне продовження й конкретизація. А отже, «соціальне забезпечення» є вужчим поняттям, ніж «соціальний захист». Іншими словами, «соціальний захист» – це поняття, що включає в себе й «соціальне забезпечення».

До речі, існує думка (П. Рабінович, О. Панкевич та ін.), що термін «соціальне забезпечення» є більш точним, ніж «соціальний захист». Відповідно до неї, у контексті забезпечення прав і свобод (а отже, і потреб людини) поняття «соціальне забезпечення» є ширшим, більш містким і включає три елементи (напрями) державної діяльності щодо створення умов для здійснення прав і свобод людини: 1) сприяння реалізації прав і свобод (шляхом позитивного впливу на формування їх загально-соціальних гарантій); 2) охорона прав і свобод людини (шляхом вжиття заходів, зокрема юридичних, для запобігання порушенню прав і свобод, профілактики); 3) захист прав і свобод людини (відновлення порушеного правомірного стану, притягнення порушників до юридичної відповідальності).

Забезпечення прав людини – це створення соціальних умов, необхідних для використання цих прав, а захист є лише одним із його складових елементів. У такому плані термін «забезпечення» видається прихильникам цієї точки зору більш прийнятним, оскільки слово «захист» асоціюється з якоюсь тимчасовою дією, яка має закінчитись як тільки мине загроза. Що ж стосується забезпечення – це тривалий процес, який має сталий характер і не залежить від тимчасових життєвих ускладнень.

Не заперечуючи в цілому таку думку (яка, безперечно, має право на існування), у нашому курсі на підставі чинних конституційних норм будемо вважати, що «соціальний захист» є первинним поняттям по відношенню до «соціального забезпечення» і включає в себе останнє.

Соціальне забезпечення – це поняття для позначення організаційно-правової діяльності держави, спрямованої на матеріальне забезпечення громадян у випадку настання, обумовлених законодавством, соціальних ризиків за рахунок фондів соціального страхування та виплат із державного й місцевих бюджетів та інших обумовлених законодавством коштів.

Суттю вищевказаної діяльності (організаційно-правової діяльності щодо соціального забезпечення) є намагання держави забезпечити матеріальні втрати особам, які спричинені не будь-якими причинами, а саме такими обставинами, котрі у світовій практиці були згруповані і отримали спеціальний термін – соціальні ризики.

Соціальні ризики вважають наріжним каменем соціального забезпечення (Н. Болотіна).

Внаслідок настання соціальний ризику певні особи (щодо яких настає соціальний ризик) втрачають здоров'я та/або засоби до існування і не можуть матеріально забезпечити себе та своїх утриманців.

Соціальний захист – це поняття для позначення діяльності соціально орієнтованої держави, що здійснюється через комплекс організаційно-правових та соціально-економічних заходів, метою яких є: а) створення для працездатних громадян належних умов для забезпечення своїх соціально-економічних і духовних потреб та б) гарантоване забезпечення громадянам, які потребують соціальної допомоги, рівня життя не нижче від прожиткового мінімуму.

Як бачимо, «соціальне забезпечення» входить змістовно у «соціальний захист».

Конституція проголошує, що право на соціальний захист гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням. Соціальне страхування постає як система юридичних норм, які регулюють соціальний захист громадян при настанні страхових випадків, передбачених законодавством.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування (соціальне страхування) – система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає страхові виплати та надання соціальних послуг застрахованим особам за рахунок коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності (далі – кошти соціального страхування), коштів державного бюджету та інших джерел,

не заборонених законодавством (ст. 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV).

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом (далі – роботодавець), громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом (ст. 1 «Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 14 січня 1998 року № 16/98-ВР).

Пенсійне страхування – це вид загальнообов'язкового державного соціального страхування, гарантована державою система заходів щодо забезпечення громадян у старості, на випадок хвороби, втрати працездатності.

Пенсійне страхування – це система правових, економічних та організаційних заходів, спрямована на соціальний захист застрахованих осіб, які мають державну гарантію захисту від соціальних ризиків (втрати працездатності та годувальника) із коштів Пенсійного фонду, які акумулюються за рахунок загальнообов'язкових страхових внесків та інших джерел фінансування. Таке страхування регулюється профільним нормативно-правовим актом – Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058-IV.

Система законодавства у сфері соціального захисту населення в Україні в Україні представлена:

а) Базовими нормативно-правовими актами, серед яких:

1. Конституція України, ст.46 (від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР). Так, ч. 1 ст. 46 Основного закону закріплює засадничу конституційно-правову норму про те, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності,

втрата годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

2. Закон України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (від 14 січня 1998 року № 16/98-ВР). «Основи...» відповідно до Конституції України визначають принципи та загальні правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян в Україні.

3. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV). Цей Закон відповідно до Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування визначає правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування, гарантії працюючих громадян щодо їх соціального захисту у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, вагітністю та пологами, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, охорони життя та здоров'я.

4. Закон України «Про колективні договори і угоди» (від 1 липня 1993 року № 3356-XII). Цей Закон визначає правові засади розробки, укладення та виконання колективних договорів і угод з метою сприяння регулюванню трудових відносин та соціально-економічних інтересів працівників і роботодавців.

5. Закон України «Про прожитковий мінімум» (від 15 липня 1999 року № 966-XIV). Цей Закон відповідно до статті 46 Конституції України дає визначення прожитковому мінімуму, закладає правову основу для його встановлення, затвердження та врахування при реалізації державою конституційної гарантії громадян на достатній життєвий рівень.

6. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (від 5 жовтня 2000 року № 2017-III). Цей Закон визначає правові засади формування та застосування державних соціальних стандартів і нормативів, спрямованих на реалізацію закріплених Конституцією України та законами України основних соціальних гарантій.

7. Закон України «Про соціальні послуги» (від 17 січня 2019 року № 2671-VIII). Цей Закон визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

8. Указ Президента України «Про Основні напрями вдосконалення системи соціальних виплат населенню» (від 10 травня 2006 року № 359/2006). Цим указом схвалено Основні напрями вдосконалення системи соціальних виплат населенню.

б) Спеціальними нормативно-правовими актами, серед яких:

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (від 2 березня 2000 року № 1533-III). Цей Закон, розроблений відповідно до Конституції України та Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, визначає правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

2. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (від 9 липня 2003 року № 1058-IV). Цей Закон, розроблений відповідно до Конституції України та Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, визначає принципи, засади і механізми функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, призначення, перерахунку і виплати пенсій, надання соціальних послуг з коштів Пенсійного фонду, що формуються за рахунок страхових внесків роботодавців, бюджетних та інших джерел, передбачених цим Законом, а також регулює порядок формування Накопичувального пенсійного фонду та фінансування за рахунок його коштів видатків на оплату договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат застрахованим особам, членам їхніх сімей та іншим особам, передбаченим цим Законом. Зміна умов і норм загальнообов'язкового державного пенсійного страхування здійснюється виключно шляхом внесення змін до цього Закону.

3. Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (від 21 березня 1991 року № 875-XII). Цей Закон визначає основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні і гарантує їм рівні з усіма іншими громадянами можливості для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов, які дають можливість особам з інвалідністю ефективно реалізувати права та свободи людини і громадянина та вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними можливостями, здібностями і інтересами.

4. Закон України «Про пенсійне забезпечення» (від 5 листопада 1991 року № 1788-XII). Цей Закон відповідно до Конституції України гарантує всім непрацездатним громадянам України право на матеріальне забезпечення за рахунок суспільних фондів споживання шляхом надання трудових і соціальних пенсій. Закон спрямований на те, щоб повніше враховувалася суспільно корисна праця як джерело зростання добробуту народу і кожної людини, встановлює єдність умов і норм пенсійного забезпечення робітників, членів колгоспів та інших категорій трудящих. Закон гарантує соціальну захищеність пенсіонерів шляхом встановлення пенсій на рівні, орієнтованому на прожитковий мінімум, а також регулярного перегляду їх розмірів у зв'язку із збільшенням розміру мінімального споживчого бюджету і підвищенням ефективності економіки республіки.

5. Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» (від 16 грудня 1993 року № 3721-XII). Цей Закон визначає основні засади державної політики щодо ветеранів праці, інших громадян похилого віку і спрямований на формування в суспільстві гуманного, шанобливого ставлення до них і забезпечення їх активного довголіття. Закон гарантує ветеранам праці та громадянам похилого віку рівні з іншими громадянами можливості в економічній, соціальній, політичній сферах, сприятливі умови для повноцінного способу життя.

6. Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (від 28 лютого 1991 року №

796-XII). Цей Закон визначає основні положення щодо реалізації конституційного права громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, на охорону їх життя і здоров'я та створює єдиний порядок визначення категорій зон радіоактивно забруднених територій, умов проживання і трудової діяльності на них, соціального захисту потерпілого населення.

7. Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (від 21 листопада 1992 року № 2811-XII). Цей Закон відповідно до Конституції України встановлює гарантований державою рівень матеріальної підтримки сімей з дітьми шляхом надання державної грошової допомоги з урахуванням складу сім'ї, її доходів та віку дітей і спрямований на забезпечення пріоритету державної допомоги сім'ям з дітьми у загальній системі соціального захисту населення.

8. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII). Цей Закон визначає правовий статус ветеранів війни, забезпечує створення належних умов для їх життєзабезпечення, сприяє формуванню в суспільстві шанобливого ставлення до них.

9. Закон України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» (від 16 листопада 2000 року № 2109-III). Цей Закон відповідно до Конституції України гарантує особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю право на матеріальне забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України та їх соціальну захищеність шляхом встановлення державної соціальної допомоги на рівні прожиткового мінімуму.

10. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» (від 1 червня 2000 року № 1768-III). Цей Закон спрямований на реалізацію конституційних гарантій права громадян на соціальний захист – забезпечення рівня життя не нижчого від прожиткового мінімуму шляхом надання грошової допомоги найменш соціально захищеним сім'ям і сприяння їх економічній самостійності.

11. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» (від 9 липня 2003 року № 1057-IV). Цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади недержавного пенсійного забезпечення в Україні та регулює правовідносини, пов'язані з цим видом діяльності.

12. Закон України «Про зайнятість населення» (від 5 липня 2012 року № 5067-VI). Цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, гарантії держави щодо захисту прав громадян на працю та реалізації їхніх прав на соціальний захист від безробіття.

13. Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (від 8 липня 2010 року № 2464-VI). Цей Закон визначає правові та організаційні засади забезпечення збору та обліку єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, умови та порядок його нарахування і сплати та повноваження органу, що здійснює його збір та ведення обліку.

14. Закон України «Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)» (від 14 вересня 2006 року № 137-V).

15. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей» (від 26 серпня 2020 р. № 1057-р). Цим розпорядженням схвалено Концепцію реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей.

Висновки. Правові засади соціального захисту населення в Україні передбачають наявність політико-правового чинника, що містить такі складові: по-перше, політичний складник (політика, політична система, наявність соціальної держави; якість соціально-гуманітарної політики тощо); по-друге, правовий складник (законодавче й правове забезпечення соціальної сфери й соціального захисту населення).

Соціальний захист та соціальна робота в сучасному суспільстві постають як практичне продовження соціально-гуманітарної політики держави. Іншими

словами, соціальний захист та соціальна робота – це механізми реалізації соціально-гуманітарної політики.

Зміст, системність, ефективність соціального захисту й соціальної роботи залежить від потужності й конкретного наповнення соціальної та гуманітарної політики певної держави, правового забезпечення такої політики.

Якість соціально-гуманітарної політики (а отже й соціального захисту, соціальної роботи) напряму залежить від якості політичних сил, що приходять до влади в державі та її регіонах. Саме вони (політичні сили) формують політику, зокрема соціально-гуманітарну, приймають відповідні правові норми, що її забезпечують, створюють правові підвалини соціального захисту й соціальної роботи.

Врешті-решт, рівень політико-правової культури суспільства в цілому й окремих його представників зокрема визначає рівень і якість політичних сил, що формують владу в конкретному суспільстві, яка продукує соціально-гуманітарну політику й творить систему соціального захисту й соціальної роботи.

ЕТНОЛІНГВІСТИКА

**АНАТОЛІЙ МИХАЙЛОВИЧ ПОПОВСЬКИЙ: АНАЛІЗ
ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИХ ПРАЦЬ**

Тетяна КРАШЕНІННІКОВА

*кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри міжкультурної
комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

Статтю присвячено вчителю в знак подяки за його титанічну працю у формуванні мене як науковця. Згадано біографію Анатолія Михайловича Поповського та його вподобання у громадській діяльності. Надано вибірковий перелік етнолінгвістичних праць дослідника. Оприлюднено основні погляди професора на фольклорні записи Полтавщини у порівнянні з іншими мовними територіями. Звернуто увагу на проведений ним аналіз та порівняльну характеристику численних і різноманітних фонетичних, морфолого-синтаксичних рис східнополіських та південно-західних фольклорних запасів по відношенню до полтавських здобутків.

Ключові слова: етнолінгвістика, наукова праця, фольклор, мовні зразки.

This article is dedicated to the teacher in gratitude for his titanic work in shaping me as a scientist. It mentions the biography of Anatoliy Mikhailovich Popovsky and his preferences in public activities. A selective list of the researcher's ethnolinguistic works is provided. The professor's main views on folklore records of the Poltava region in comparison with other linguistic territories are published. Attention is drawn to his analysis and comparative characterisation of the numerous and diverse phonetic, morphological and syntactic features of the eastern Polissya and south-western folklore collections in relation to the Poltava achievements.

Keywords: ethnolinguistics, scientific work, folklore, language samples.

Вступ. Етнолінгвістика – галузь мовознавства, яка вивчає зв'язки між мовою та різними сторонами матеріальної і духовної культури етносу – міфологією, релігією, звичаями, мистецтвом, етнопсихологією та ін. Об'єктом етнолінгвістики є переважно мовні тести з етнології, історії тощо [2, с. 164].

Етнолінгвістику досліджували: І. Гердер, В. Гумбольдт (спробували осягнути різноманітність світу через пізнання мови, виходом лінгвістики за межі мови при пізнанні її структури й історії), О. Потебня (вивчав слово як явище культури, його історію з урахуванням сфери побутування, обрядової реальності, дійств і предметів), Ф. Боас, Е. Сепір (вивчали мову і культуру корінних американців через призму духовної культури етносу), Б. Уорф, Ю. Д. Апресян, Ю. Н. Караулов, А. Вербицька та ін. (аналізували доктрину про способи вербального кодування культурної інформації, стереотипізацію й

концептуалізацію дійсності, взаємозв'язки між ментальними й мовними одиницями).

Фундаментальні питання взаємодії мови, культури й народної свідомості актуалізують сьогодні дослідження із залученням відомостей із фразеології, пареміології, лінгвокультурології, когнітивно-прагматичних аспектів тексту й дискурсу (Н. Д. Арутюнова, М. Ф. Алефіренко, Ф. С. Бацевич, Т. А. Космеда, О. С. Кубрякова, А. М. Мелерович, В. М. Мокієнко, Р. Й. Павіленіс, З. Д. Попова, О. О. Селіванова, Ю. С. Степанов, Й. А. Стернін, О. С. Столнейкер, В. Н. Телія, В. М. Торопов, Д. Х. Хаймз, Ч. Філлмор та ін.).

Виклад основного матеріалу. Одним із таких дослідників був Анатолій Михайлович Поповський. У його монографії «Південноукраїнські джерела в історії формування української літературної мови» (2018) зазначено, що науковець народився 29.10.1935 р. у селі Приют Магдалинівського району Дніпропетровської області в родині сільських трударів. У 1950 р. закінчив Приютську початкову школу, а в 1953 р. – Тарасо-Шевченківську середню школу. З 1953 по 1955 рр. працював у тракторній бригаді колгоспу ім. Кірова, секретарем-діловодом Приютської НСШ, учителем Олександрівської середньої школи Магдалинівського району Дніпропетровської області. Закінчив 1962 р. Дніпропетровський державний університет і був рекомендований професором Ващенком В.С. для педагогічної роботи на кафедрі української мови.

У травні 1972 р. захистив кандидатську дисертацію «Лінгвістичне та історико-культурне значення полтавських говорів у формуванні української літературно-національної мови». У жовтні 1990 р. захистив докторську дисертацію «Південноукраїнські джерела в історії формування української літературної мови». Викладав у Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара та Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ. Автор понад 900 наукових праць.

Активний громадський діяч. Член редколегії громадських, літературно-художніх та наукових часописів. Голова Конгресу української інтелігенції Дніпропетровщини, голова міського товариства «Просвіта».

Анатолій Михайлович систематично досліджував та брав участь у наукових заходах присвячених аналізу політичного становища української спільноти в різних країнах воюючих сторін першої і другої світових воєн, характеру течій ОУН, що впливали на виникнення руху українського опору спочатку тоталітарному співробітництву більшовизму і нацизму, а потім такому ж їх протистоянню. Він піднімав питання, що ігнорування ролі ОУН, УПА, УНК, УНА в пронацистських так і просоветських колах діє і досі як інструмент протистояння цих сил у патріотичному осередку українського суспільства [3, с. 7-8; 1, с.12].

Удостоївся визнання Міжнародного біографічного центру (Кембридж, Великобританія, 1995 р.) за наукові праці з україністики та почесного звання Американського біографічного інституту – «Людина року» (1997 р.), а також академічного – «Науковці України – еліта України» (2015, 2017). Мав ряд нагород. Світ втратив великого науковця 03 листопада 2025 року.

Як етнолінгвіст, професор Поповський активно вивчав і висвітлював у своїх працях полтавські говори та їх вплив на формування української літературно-національної мови. У монографії «Лінгвістичне та історико-культурне значення полтавських говорів у формуванні української літературно-національної мови» (2015) дослідник писав: «Наукове вивчення живої народної мови починається однозначно з розвитком української етнографії» [4, с. 7].

За його спостереженнями, значне місце в процесі формування української мовнолітературної норми посідає багатий і різноманітний фольклор, зафіксований на Полтавщині. Він увійшов широким річищем в художню літературу, театр, журналістську практику, музику і вніс великий вклад у творення основи української мовно-літературної норми. Формування української літературної мови тісно пов'язане не тільки з художньо-фольклорними, але й мовними зразками. Через це варто зважати на мовні особливості місцевого фольклору. У його високохудожніх зразках, на яких формувалась мовно-літературна норма, широко відтворені численні фонетичні, морфологічні, синтаксичні та лексичні риси полтавського мовлення. Вивчення

місцевих мовних рис фольклору Полтавщини дає змогу виявити їх питому вагу і місце в процесі формування української літературної мови [4, с. 241].

Науковець провів аналіз та зробив порівняльну характеристику численних і різноманітних фонетичних, морфолого-синтаксичних рис східнополіських та південно-західних фольклорних запасів по відношенню до полтавських та зробив такі висновки: у фольклорних записах східнополіських говорів, незважаючи на їх територіальну близькість та значні спільності з полтавськими, знаходимо більше мовних рис. Вони характеризуються значною кількістю різко відмінних варіантів однієї й тієї ж форми. У східнополіських говорах є чимало особливостей, що не властиві полтавським, які не могли сприяти розвиткові літературної норми. Фольклорні записи Полтавщини відрізняються більш сталими і менш диференційованими граматичними формами та фонетичною системою. В них чіткіше використовувались основні форми, які стали згодом нормативними. Анатолій Михайлович порівнював зразки полтавського говору із загальною картиною південно-західного фольклору, де широко представлені архаїчні форми, відбита велика кількість місцевих рис, наявні елементи, запозичені з польської та інших мов [4, с. 241-242].

Крім загального бачення етнолінгвістичних питань, Анатолій Михайлович Поповський видав ряд праць, присвячених етнолінгвістиці. Пригадаємо деякі з них:

1. Нормативні тенденції в мові фольклору Південної України ХІХ – початку ХХ століття. Дніпропетровськ, 1988.
2. Значення південноукраїнських степових говорів у формуванні літературно-національної мови: навчальний посібник. Дніпропетровський державний університет. Дніпропетровськ, 1989. 88 с.
3. Синтаксичні конструкції у мові фольклору південної України ХІХ-ХХ ст. *Народна творчість у просторі і часі*. Луцьк, 2010. С. 368-380.
4. Південно-східні говіркові риси в збірці поезій Івана Манжури «Степові думи та співи». *Мовознавчі студії*. Випуск 3.: Діалект у лінгвокультурному просторі (За матеріалами Міжнародної конференції на пошану 100-річчя від дня народження проф. Гаврила Шила). Дрогобич: Швидкодрук, 2010. С.285-293.
5. Поліські лінгвальні риси в народних оповіданнях і казках Василя Кравченка. *Волинь-Житомирщина*. Міжнародна наукова конференція «Північноукраїнське наріччя в історії української мови». Житомирський державний університет ім. Івана Франка (17-18 листопада 2010 р.). Житомир, 2010. С. 264-274.

6. Бджола-трудівниця – гарний мед-медовиця. *Я вивчаю українську*. Журнал для тебе і твоїх друзів. Харків: «ВГ «Основа», 2011, № 4, квітень. С.6-7.
7. Діалектні лексико-фразеологічні риси в мові південноукраїнських письменників XIX – початку XX ст. *Діалектна мова: сучасний стан і перспективи дослідження*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. С. 215-217.
8. Південно-східні говіркові риси у збірці поезій Івана Манжури «Степові думи та співи». *Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди*. Харків, 2012. Вип. 33. С 23-31.
9. Фольклорні традиції в поезії Наталки Нікуліної. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Філологічні науки*. Запоріжжя, 2013, № 3. С. 65-67.
10. Розкажи мені казочку, мамо, а татусь поведе у легенду // Заржицька Еліна. Великий Луг над Дніпром: казки і легенди. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2013. С. 154-157.
11. Бити чи не бити? *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія». 2013. Вип. 40. С. 20-24.
12. Фольклорні традиції в поезії Наталки Нікуліної. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Філологічні науки*. Запоріжжя, 2013, № 3.
13. Живомовні елементи в поетичній збірці Д. І. Яворницького «Вечірні зорі». *Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. Житомир, 2013, № 24. С. 264-270.
14. Слово *борц* в ономастичному та апеллятивному контексті. *Актуальні проблеми прикладної лінгвістики: випуск 1: зб. наук. пр. / гол. ред. Н. В. Кондратенко*. Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2014. С. 262-276.
15. Лексико-семантичні функції слова *зрада* в поезіях Тараса Шевченка. *Тарас Шевченко і сьогодні*. Матеріали VI науково-практичної конференції з участю міжнародних науковців, 26-27 травня 2016 р. Сімферополь, 2016. С. 48-58.
16. Іншомовна лексика в поетичних творах Ліни Костенко. *Матеріали всеукраїнської наукової конференції «Актуальні проблеми сучасних лінгвістичних досліджень та застосування інноваційних технологій викладання мов у вищій школі нефілологічного профілю»* 12 травня 2016 року. Дніпропетровськ, 2016. С. 202-206 (співавтор Д. М. Тимошенко).
17. Лексико-семантичні функції слова *зрада* в поетичних творах Тараса Шевченка. *Матеріали всеукраїнської наукової конференції «Актуальні проблеми сучасних лінгвістичних досліджень та застосування інноваційних технологій викладання мов у вищій школі нефілологічного профілю»* 12 травня 2016 року. Дніпропетровськ, 2016. С. 105-114.
18. Лексико-семантичні функції слова *перекотиполе* в українській мові. *Наукові записки*. Випуск 146. Серія: Філологічні науки. Кіровоград: Видавець Лисенко В.Ф., 2016. С. 184-190.
19. Прізвищам козацького роду нема перекладу. *Українське козацтво в етнокультурному просторі Наддніпрянини: Матеріали науково-практичної конференції, що відбулася під час IX Всеукраїнського історико-*

культурологічного фестивалю «Мамай-fest» 3 червня 2016 р.: [зб. наук. пр. / редкол.: Н.М.Буланова (відп. ред.) та ін.]. Нікополь: ТОВ «Принтхаус «Римм», 2016. С. 115-142.

20. Південноукраїнські джерела в історії формування української літературної мови: монографія. Дніпро: Ліра, 2018. 324 с.

21. Говіркові риси села Пальмирівки П'ятихатського району Дніпропетровської області. *Волинь-Житомирщина*. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем, заснований у 1997 р. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2017. Вип. 28. С. 96-104.

21. Живомовні елементи в поетичній збірці Д.І.Яворницького «Вечірні зорі». *Лінгвістика*. Збірник наукових праць. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2017. № 1 (36). С. 187-194.

Висновок. Етнолінгвістичні дослідження Анатолія Михайловича Поповського доповнили здобутки українських науковців щодо вивчення історії формування та становлення української літературної мови. Його прагнення відновити історію України за допомогою різних її складових пройшло через усе життя видатного науковця. На жаль, втрата такої людини для науки є непоправною, проте Анатолій Михайлович виховав цілу плеяду талановитих фахівців, науковців, дослідників, письменників, які достойно нестимуть світу його прагнення бачити нашу державу вільною та незалежною.

Список використаної літератури

1. Влалач В. Презентація і науково-практичні читання за книгою Євстахія Клестя (Сойки) «Любачівщина на шляху боротьби». *Бористен*. 2000. № 10 (112). С. 12.
2. Грищенко П. Ю. Етнолінгвістика // Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), М.П. Зяблюк та ін. Київ: «Українська енциклопедія», 2000. 752 с.
3. Панченко В. Дещо про висліди науково-практичних читань за книгою Івана Буртика. *Бористен*. 2000. № 5 (107). С.7-8.
4. Поповський А.М. Лінгвістичне та історико-культурне значення полтавських говорів у формуванні української літературно-національної мови: монографія. Дніпропетровськ: ЛПРА, 2015. 292 с.
5. Поповський А. М. Південноукраїнські джерела в історії формування української літературної мови: монографія. Дніпро: Ліра, 2018. 324 с.
6. Поповський А.М. Шануючи минуле, дбаємо про сучасне і минуле. *Бористен*. 2001. № 1(115), с.1.

ІНТЕГРОВАНЕ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ТА ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ ЗАСОБАМИ ІКТ**Наталія КУЗНЄЦОВА***викладач іноземної мови ВСП «Хмельницький політехнічний фаховий коледж Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті розглянуто проблему інтегрованого формування іншомовної комунікативної, цифрової та професійної компетентностей студентів інженерних спеціальностей. Зазначено, що в умовах глобалізації та цифрової трансформації освіти володіння цими взаємопов'язаними компетентностями є ключовим для підготовки конкурентоспроможного фахівця. Визначено дидактичні засади використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) як засобу підвищення автентичності, інтерактивності та гнучкості навчального середовища, особливо в контексті змішаного та дистанційного форматів навчання. Висвітлено практичний досвід застосування комплексу цифрових інструментів, зокрема: Padlet, Quizlet, Miro, Wordwall, LearningApps, Liveworksheets та Wizer.me. Наведено конкретні приклади інтерактивних вправ (колаборативні дошки, флеш-карти, робочі аркуші), спрямованих на розвиток навичок професійної комунікації, самоосвіти та співпраці в міжнародних командах. Обґрунтовано, що ІКТ сприяють індивідуалізації навчання, забезпечують миттєвий зворотний зв'язок та допомагають у формуальному оцінюванні. Визначено перспективи подальших досліджень, пов'язані з розробленням інтегрованої моделі цифрового освітнього середовища для ефективної іншомовної підготовки інженерів.

Ключові слова: ІКТ, іншомовна комунікативна компетентність, цифрова компетентність, професійна англійська мова, інженерні спеціальності, змішане навчання.

The article addresses the issue of the integrated development of foreign language communicative, digital, and professional competences of engineering students. It is emphasized that in the context of globalization and digital transformation, the mastery of these interconnected competences is critical for preparing a competitive specialist. The didactic principles of using Information and Communication Technologies (ICT) as a means of enhancing the authenticity, interactivity, and flexibility of the learning environment, particularly in blended and distance learning formats, are defined. The practical experience of using a complex of digital tools, including Padlet, Quizlet, Miro, Wordwall, LearningApps, Liveworksheets, and Wizer.me, is highlighted. Specific examples of interactive exercises (collaborative boards, flashcards, and worksheets) are provided, focusing on the development of professional communication skills, self-study, and collaboration in international teams. It is substantiated that ICT contribute to learning individualization, provide immediate feedback, and aid in formative assessment. The article outlines further research perspectives related to developing an integrated digital environment model for the effective foreign language training of engineers.

Key words: ICT, foreign language communicative competence, digital competence, professional English, engineering students, Padlet, Quizlet, Liveworksheets, Wizer.me, blended learning.

Вступ. Сучасна вища освіта орієнтується на підготовку конкурентоспроможного фахівця, здатного ефективно діяти у глобалізованому інформаційному середовищі. Для студентів інженерних спеціальностей це означає необхідність володіння іншомовною комунікативною, цифровою та

професійною компетентностями, що забезпечують ефективну взаємодію в міжнародних технічних командах та використання сучасних технологій.

Розвиток інженерної діяльності сьогодні нерозривно пов'язаний із міжнародною співпрацею, що вимагає не лише знання спеціалізованої термінології, а й уміння вести ділові перемовини, брати участь у технічних нарадах та презентувати проєкти. На тлі цього, як зазначає Н. Морзе, «інформаційно-комунікаційна компетентність є ключовою складовою професійної компетентності майбутнього фахівця» [5, с. 47].

В умовах цифрової трансформації освіти виникає нагальна потреба в оновленні дидактичних підходів до навчання англійської мови професійного спрямування, особливо у контексті змішаного навчання, яке поєднує переваги традиційної взаємодії та онлайн-комунікації. Актуальність дослідження посилюється потребою у розробленні та апробації інтегрованої методики, яка б забезпечила одночасне формування всіх трьох ключових компетентностей, використовуючи потенціал ІКТ.

Виклад основного матеріалу. Проблему використання ІКТ у викладанні іноземних мов досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, зосереджуючись на різних аспектах цифрової дидактики.

О. Бігич (2020) приділяє увагу цифровій компетентності викладача, розглядаючи її як невід'ємну складову професійної підготовки [1]. Це підкреслює, що ефективна інтеграція технологій залежить від готовності педагога використовувати інструменти не лише як засіб передачі інформації, а як каталізатор навчальної діяльності. Схожі ідеї розвиває Р. Шмідт, який акцентує на тому, що цифрові інструменти відкривають нову педагогічну межу (The New Pedagogical Frontier), трансформуючи класичні методики [7].

Інтерактивність та гейміфікація

О. Пометун (2021) підкреслює важливість інтерактивності як чинника ефективного засвоєння знань та розвитку комунікації [6]. Цей аспект безпосередньо стосується використання цифрових платформ. В. Лісовський (2022) аналізує можливості таких інструментів, як Quizlet і Wordwall, саме для

розвитку лексичної компетенції, підкреслюючи їхній потенціал у гейміфікації та тренувальних вправах [4]. Це підтверджує тезу про підвищення мотивації студентів за рахунок елементів гейміфікації.

Роль ІКТ у формуванні автономії студента

Зарубіжні дослідники, такі як С. Хоклі (2019) та М. Варшауер (2020), підкреслюють значення цифрових інструментів для підтримки комунікації та автономії студентів [3, 9, 22]. Хоклі доводить, що ІКТ забезпечують автентичність та гнучкість навчального середовища [3, с. 34], що є критично важливим для професійно орієнтованого навчання. Варшауер фокусується на взаємозв'язку мови, навчання та технологій, обґрунтовуючи, що технології є не просто інструментом, а частиною соціальної та навчальної практики [9].

Незважаючи на численні дослідження, питання інтегрованого використання ІКТ у процесі формування іншомовної комунікативної та професійної компетентностей саме у студентів інженерних спеціальностей у контексті змішаного навчання залишається недостатньо вивченим, що визначає актуальність теми.

Розвиток іншомовної комунікативної компетентності студентів інженерних спеціальностей передбачає опанування мовних засобів для опису технологічних процесів, обладнання, технічної документації, а також уміння спілкуватися у професійному контексті. Інформаційно-комунікаційні технології виступають ефективним засобом досягнення цих цілей, оскільки забезпечують автентичність, інтерактивність та гнучкість навчального середовища [3, с. 34, 25].

1. Дидактичні основи застосування ІКТ

Навчання з використанням ІКТ ґрунтується на принципах конструктивістської теорії навчання, згідно з якою знання засвоюються через діяльність, співпрацю та рефлексію [2, с. 41, 34]. Це вимагає переходу від пасивного сприйняття інформації до активного створення знань. У професійно орієнтованій іншомовній підготовці це реалізується через проєктну діяльність,

симуляції професійних ситуацій та командну роботу з автентичними матеріалами.

Ефективне використання цифрових інструментів дозволяє реалізувати:

- *Контекстуалізацію завдань*: Усі завдання пов'язані з майбутньою інженерною діяльністю, що формує професійну компетентність.
- *Інтерактивність*: Забезпечення двосторонньої комунікації та миттєвого зворотного зв'язку.
- *Індивідуалізацію*: Адаптація складності завдань до рівня знань і темпу роботи кожного студента.

2. Комплекс цифрових платформ для формування компетентностей

Під час викладання англійської мови професійного спрямування автор застосовує комплекс цифрових інструментів, що охоплюють різні види мовленнєвої діяльності та аспекти компетентностей:

Інструменти для співпраці та колаборації

- **Padlet** – використовується для створення колаборативних онлайн-дошок, де студенти публікують мініпроекти, презентації та лексичні глосарії за технічними темами.
- **Miro** – слугує інструментом спільного планування, створення схем технологічних процесів, мозкових штурмів. Використання канбан-дошок на Miro дозволяє студентам практикувати співпрацю та організацію інформації англійською мовою.

Інструменти для лексичної та граматичної практики (гейміфікація)

- **Quizlet** – незамінний для відпрацювання професійної термінології через флеш-карти, тести та ігрові режими. (Наприклад: *a Man/Machine System*: <https://quizlet.com/ua/1002924384/2-a-manmachine-system-flash-cards/?funnelUUID=df49f980-6c8a-45fc-89f7-2ebb168081b4>)
- **Wordwall** та **LearningApps** – використовуються для розроблення інтерактивних тренувальних завдань, що перевіряють знання технічної лексики та граматичних структур у професійному контексті. (Наприклад: <https://wordwall.net/ru/resource/21819706> , <https://learningapps.org/5443851>).

—•••••—

Завдяки цим ресурсам студенти розвивають не лише мовні, але й цифрові навички, оскільки навчаються ефективно використовувати онлайн-інструменти для професійного спілкування та командної роботи.

3. Інтерактивні робочі листи та формувальне оцінювання

Суттєвий дидактичний потенціал мають інтерактивні робочі листи (Liveworksheets, Wizer.me), що дозволяють адаптувати завдання до рівня студентів, надаючи миттєвий зворотний зв'язок.

- На платформі **Liveworksheets** викладач може інтегрувати аудіо- та відеофайли, створюючи вправи для розвитку аудіювання та говоріння [7, с. 64, 29]. Наприклад, під час вивчення теми “Metals” студенти виконували завдання на основі автентичного відео, заповнюючи інтерактивні поля.

- На платформі **Wizer.me** студенти працювали із завданнями різного типу за темою “Materials” (<https://app.wizer.me/editor/tBIbJ6lxE7w1>). Ця форма роботи поєднує самостійність і цифрову аналітику, дозволяючи викладачеві здійснювати формувальне оцінювання результатів [8, с. 18, 30].

4. Педагогічні результати та дидактичний ефект

Інтеграція різних ІКТ у навчальний процес забезпечує синергетичний ефект у формуванні компетентностей:

- Розвиток іншомовної комунікативної компетентності через інтерактивні види діяльності.
- Формування цифрової компетентності через роботу з мультимедійним контентом.
- Підвищення мотивації за рахунок елементів гейміфікації.
- Формування професійної компетентності завдяки контекстуалізованим завданням, пов'язаним із майбутньою інженерною діяльністю.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Використання комплексу ІКТ у викладанні англійської мови студентам інженерних спеціальностей є ефективним механізмом, що сприяє інтегрованому формуванню іншомовної комунікативної, цифрової та професійної компетентностей.

Інтерактивні ресурси – Padlet, Miro, Quizlet, Liveworksheets, Wizer.me, Wordwall, LearningApps – забезпечують варіативність, гнучкість і практичну спрямованість навчального процесу. Вони дозволяють перейти від традиційної моделі викладання до конструктивістської, де студент є активним учасником освітнього процесу, а викладач виступає у ролі фасилітатора.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з двома ключовими напрямками: розроблення моделі інтегрованого цифрового середовища для навчання іноземної мови студентів технічних спеціальностей; вивчення ефективності автоматизованого оцінювання на основі цифрових платформ для об'єктивної оцінки рівня сформованості іншомовної та цифрової компетентностей.

Список використаної літератури

1. Бігич О. (2020). Формування цифрової компетентності викладача іноземних мов. *Іноземні мови*. (2). С. 45–52.
2. Bustami Y. (2024). Constructivist learning theory and the use of ICT in language education. *Educational Journal*. 4(2). P. 35–45.
3. Hockly S. (2019). *Digital Learning and Teaching in ELT*. London: British Council.
4. Лісовський В. Р. (2022). Використання онлайн-платформ у формуванні лексичної компетенції студентів. *Інноваційна педагогіка*, (47). С. 120–125.
5. Морзе Н. (2021). Цифрова грамотність і компетентність сучасного педагога. *Інформаційні технології і засоби навчання*, (4). С. 46–58.
6. Пометун О. (2021). *Інтерактивні технології навчання: теорія та практика*. Київ: А.С.К.
7. Schmidt R. (2021). *Digital Tools for Language Learning: The New Pedagogical Frontier*. Oxford: OUP.
8. UNESCO. (2022). *Digital Learning in Higher Education: Framework for the Future*. Paris.
9. Warschauer M. (2020). *Language, Learning, and Technology*. New York: Routledge.

СОЦІОЛІНГВІСТИКА

**СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ВИМІР РАДЯНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ У 30-50-Х РР. ХХ СТ.**

Андрій ЛИМАР

*доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних
дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», кандидат
історичних наук, доцент*

У статті розглядаються питання формування і розвитку радянської державної соціолінгвістичної архітектури, яка перетворила мовні практики на інструмент політичного контролю, культурної асиміляції та геноциду. Розглянуто як мова не просто відображала політику влади, а й активно залучалася до конструювання цієї влади на найглибшому рівні – на рівні переосмислення того, як людина позиціонується у комуністичному суспільстві. Доведено, що соціолінгвістичні процеси цього періоду показують, як мовна політика послідовно конструювала реальність, у якій українська мова поступово втрачала статус мови сучасності, науки та влади. Простежено, що цей процес не був випадковим чи стихійним – він був результатом систематичного планування і послідовної реалізації і базувався на певній ідеологічній позиції щодо того, яка мова є «правильною» мова для радянської держави та яке місце займає українська мова у цій схемі.

Ключові слова: радянська національна політика, соціолінгвістика, коренізація, русифікація, диглосія, мовна асиміляція, національна свідомість.

The article examines the formation and development of the Soviet state sociolinguistic architecture, which transformed language practices into an instrument of political control, cultural assimilation, and genocide. It examines how language not only reflected the policies of power, but also actively participated in the construction of this power at the deepest level – at the level of rethinking how a person positions himself in communist society. It is proven that the sociolinguistic processes of this period show how language policy consistently constructed a reality in which the Ukrainian language gradually lost its status as the language of modernity, science, and power. It is traced that this process was not accidental or spontaneous – it was the result of systematic planning and consistent implementation and was based on a certain ideological position regarding which language is the “correct” language for the Soviet state and what place the Ukrainian language occupies in this scheme.

Keywords: Soviet national policy, sociolinguistics, indigenization, Russification, diglossia, linguistic assimilation, national consciousness.

Постановка наукової проблеми та її значення. Період сталінізму в Радянській Україні (1928-1953 рр) представляє одну з найтрагічніших і найбільш повчальних епох у історії соціолінгвістичних процесів. Радянська держава, за допомогою русифікаторської мовної політики та ідеологічного переформатування мовної системи, намагалася досягти утвердження радянської ідеології, нейтралізації українських національних устремлінь та конструювання нової радянської ідентичності в Україні. Тому проблема соціолінгвістичного

виміру радянської національної політики повинна розглядатися через чотири взаємопов'язані аспекти: змістовно-ідеологічний, структурно-функціональний, соціальний та ідентифікаційний.

Дослідження даної проблеми має багатоаспектне значення в контексті розвитку вітчизняної історичної науки, розвитку соціолінгвістики як дисципліни, розуміння механізмів тоталітарного контролю, переосмислення радянської національної політики, розуміння культурної травми та процесів відновлення національної пам'яті.

Аналіз досліджень проблеми. Вивченню проблеми соціолінгвістичний вимір радянської національної політики в Україні у 30-50-х рр. ХХ ст. присвятили свої студії такі відомі вітчизняні і зарубіжні дослідники як Січкаренко Г. [5], Молоткіна В. [2], Нікілев О. [3], Паніна Н. [4], Сушко Р. та Левицький М. [7], Масенко Л. [8], Чернічко І. та Федінець Ч. [9], Мацюк Г. [6] та інші.

Виклад основного матеріалу. Соціолінгвістика як наука про закономірності функціонування мови в суспільстві становить одну з найглибших лінз, через яку можна розглядати складні процеси соціального, культурного та політичного розвитку України.

Мова не є лише засобом комунікації, а являє собою чутливий індикатор того, як суспільство організує себе в часі та просторі, які цінності воно утримує, та як воно відповідає на виклики своєї історичної долі. Вплив соціолінгвістичних процесів на розвиток українського суспільства особливо виразно проявився під час радянського періоду, коли мова перетворилася на інструмент комплексної суспільної трансформації. Цей період демонструє, як мовні закономірності не просто відображають суспільні зміни, але активно їх конструюють, впливаючи на формування національної ідентичності, соціальну мобільність, розумову діяльність та побудову сучасної нації.

Розуміння впливу соціолінгвістики на українське суспільство вимагає комплексного розгляду довгої історії лінгвістичного пригнічення, яка передувала Радянській системі. Російська імперія, починаючи з часів Петра I,

систематично обмежувала функціонування і поширення української мови. Указ Петра I 1720 року забороняв друкування книг українською мовою, а кількість обмежень лише зростала протягом XIX століття. Ці заборони створили соціолінгвістичний клімат, у якому українська мова набула статусу низькопрестижної, пов'язаної з селом, селянством та низькими класами суспільства. На противагу цьому, російська мова асоціювалася з владою, освітою, урбанізацією та культурою еліти. Такий розподіл було закладено глибоко в суспільну свідомість кількох поколінь українців, що згодом мало глибокий вплив і у радянський період.

Із приходом більшовиків до влади в Україні виникла парадоксальна ситуація, яка визначила подальший розвиток соціолінгвістичних процесів. Хоча більшовицька революція спочатку не звертала особливої уваги на українського питання, поступово стало очевидно, що без врахування масштабності та сили українського національного руху встановлення радянської влади в Україні буде неможливим. Результатом цієї реалізації стало запровадження політики «коренізації», офіційно проголошеної на XII з'їзді Комуністичної партії (більшовиків) у 1923 році. В Україні ця політика набула назви «українізація» і мала стати засобом встановлення комуністичної ідеології на локальному рівні. Це була одна з перших спроб використати потенціал української національної ідеї в інтересах «світової соціалістичної революції». Тим більше, що на українських землях, які опинилися у складі інших держав, розгорталась активна політика деукраїнізації (теорія боротьби двох культур, перехід українських шкіл в україно-польські, романізація освіти).

Соціолінгвістичний ефект українізації був надзвичайно потужним. До 1927 року результати цієї політики стали видимими у кількісних показниках: 70% державної документації видавалось українською мовою (порівняно з 20% відсотками у 1925 році), понад 97% українських дітей та 81% дорослих мали доступ до освіти українською мовою, 88% періодичних видань публікувались національною мовою. Ці цифри віддзеркалюють глибокий соціальний процес. Українізація не була просто адміністративним наказом – вона представляла

реальну структурну зміну мовного функціонування суспільства. Всі працівники державного апарату мали вивчати українську мову, працівники, які не говорили українською, могли втратити роботу.

Однак соціолінгвістичне значення українізації виходило далеко за межі просто чисельних показників. Це був період активної розробки українського мовного стандарту, період творення нового корпусу мови, період, коли українська мова мала можливість розвиватись як повноправна сучасна мова науки, технічного прогресу та модернізації. Харківська конференція з орфографії 1927 року розробила правила писання рідних українських слів та іноземних запозичень, оперуючись престижними київсько-полтавським діалектом Радянської України та галицьким діалектом історичної Галичини. Членам конференції вдалось розробити неологізми для зменшення кількості російських чи польських когнатів, що робило українську мову більш літературною, аніж розмовною. Цей процес, названий «Ausbau» західними лінгвістами, репрезентував спробу побудувати мову подалі від численного, структурно дуже подібного сусіда, від якого вона часто сприймалась лише як діалект, а не як справжня автономна мова.

Такі результати були неочікувані більшовицькою владою і викликали її явне занепокоєння. Соціальна роль цього процесу була революційною з точки зору розвитку національної свідомості. Коли держава інвестувала в українську мову, коли вивчення української мови стали вимірником кар'єрного зростання для державних чиновників, коли книги, журнали, театральні вистави та наукові дискурси функціонували українською, це мало вплив не просто на мовні практики, але й на те, як люди сприймали себе як частину спільноти. Українізація 1920-х років створила умови для виникнення нової соціальної позиції, де українська мова асоціювалась не з провінціалізмом і селянством, а з модернізацією, індустріалізацією, науковим прогресом та модерною державністю.

Однак соціолінгвістична трагедія України розгорнулась після того, як І. Сталін остаточно закріпив контроль над СРСР. Починаючи з кінця 1920-х років,

але особливо драматично в 1930-х роках, курс змінився радикально. Орфографічна реформа 1928 року, що стала вершиною політики коренізації, була визначена як «буржуазна» та «націоналістична». Один за одним лінгвісти, які працювали над стандартизацією українського корпусу та орфографії, потрапили під суди за сфабрикованими звинувачення в «мовному саботажі» чи «зрадницькому іредентизмі» – тобто за те, що намагались віддалити мову від Росії та наблизити її до закордонного «ворога», Польщі. Вони були відправлені до ГУЛАГу, розстріляні, доведені до самогубства чи просто зникли.

З 1933 року основні принципи орфографічної реформи були офіційно оголошені «націоналістичними». Реформа була швидко припинена. Більше того, після 1937 року всі спроби корпусного планування мови були спрямовані на «очищення» української мови від іноземного впливу, при чому російські еквіваленти та когнати прямо вводились чи отримували пріоритет. Таким чином, те, що починалось як побудова мови, трансформувалось на процес систематичного її підкорення російській структурі.

Більше того, у 1938 році російська мова стала обов'язковою дисципліною у школах. Навчання російської мови, чого не було під час українізації, тепер розпочиналось у перших класах навіть у школах, де українська залишалась мовою викладання. Це створило новий соціолінгвістичний феномен: ситуацію, яку науковці називають «дигностацією» – унормоване розподіленням різних мов на різні соціальні функції. Російська мова поступово займала престижні домени мови: освіта вищого рівня, наука, державне керівництво, інформаційні матеріали. Українська мова витісняється до менш престижних доменів: сільське господарство, побутове спілкування, традиційна культура.

Вплив цієї соціолінгвістичної ситуації на розвиток українського суспільства був глибоким і довгостроковим. На рівні індивіда, такий розподіл означав, що для осіб, які прагнули соціальної мобільності, освіти, кар'єрного розвитку, оволодіння російською мовою стало практичною необхідністю. Батьки, навіть патріотично налаштовані, часто розраховували послати своїх дітей у російськомовні школи, адже це розглядалось як надання їм можливостей

для успіху. На рівні суспільства, це означало поступове витіснення української мови з престижних доменів, що непрямо передавало послання про те, що українська мова – мова для певних типів діяльності, але не для модерної, вченої, міської еліти.

Проблема не скінчилась зі смертю Сталіна. Хоча період після 1953 року часто характеризується як період деякого послаблення репресій, мовна політика щодо української мови лишалась суворою, однак у новій формі – не явна репресія, а скоріше відсутність захисту проти експансії російської мови. Реформа освіти 1958-1959 років, яка дала батькам право вибору мови викладання для своїх дітей, в результаті призвела до подальшої русифікації. Хоча на папері батьки мали вибір, у реальності вибір російськомовної школи часто розглядався як вибір на користь соціального сходження. Як результат, кількість учнів у російськомовних школах в Україні постійно зростала: від 14% у 1939 році до більше 30% у 1962 році, а далі – до понад половини учнів до 1987 року.

Соціолінгвістичний механізм, за допомогою якого відбувалось витіснення української мови з міст та престижних доменів, був складніший за явну заборону. Йшлося про те, що російська мова асоціювалась із «центральною, вищою освітою, високою культурою та силою», тоді як українська – з «провінціалізмом, нижчою освітою, некультурністю та слабкістю». Ці асоціації були глибоко закріплені у психіці та соціальній практиці. Навіть випадок, коли священик прибув до Києва, щоб виголосити проповідь українською мовою, призвів до його переведення до сільської церкви. Використання української мови в соборі столиці України виявилось більшим, ніж режимні чиновники та представники московської патріархії могли витримати.

На етапі Брежнєва ця тенденція інтенсифікувалась. Якщо у 1948 році співвідношення між українськомовними та російськомовними школами в Радянській Україні складало 9,5:1, то до 1987 року понад половина всіх учнів в Україні навчались у російськомовних школах. У великих містах південної та східної України таких шкіл залишалось вкрай мало. Не було жодних українськомовних шкіл у Чернігові, Донецьку, Луганську, Сімферополі та

Миколаєві. Ця географічна картина не була випадкова: русифікація найбільше вплинула саме на ті територіальні простори, які найдовше знаходились під російським контролем, на індустріальні центри сходу та півдня України.

Результатом цих кількох десятиліть політики стала глибока трансформація мовних практик українського суспільства. Протягом ХХ століття більшість українців стали двомовними, причому значна частина відійшла від української як першої мови. За даними оксфордської бізнес-групи, лише 67% українців розмовляло українською як першою мовою наприкінці ХХ століття, що означало, що майже третина українців змінила свою першу мову з української на російську. Однак цей процес був розподілений географічно та соціально нерівномірно. У великих містах Росії та південної України мовний зсув був фактично завершений: російська мова стала мовою повсякденного спілкування більшості. Навпаки, у західній Україні та на селі українська залишалась домінуючою.

Особливо важливим явищем було формування так званої **диглосії** – соціолінгвістичної ситуації, де дві мови використовуються у суспільстві, але не на рівних правах. Диглосія створює асиметричну мовну ситуацію, де обидві мови активно використовуються, однак вони займають кардинально різні соціальні позиції.

Цей процес мав глибокий вплив на те, як люди визначали свою мовну ідентичність та як вони розглядали себе як частину суспільства. На психологічному рівні, диглосія створила ситуацію, де люди, які розмовляли українською мовою, часто мали внутрішній конфлікт. Вони знали, що говорити українською можна у певних ситуаціях (вдома, з друзями, у селі), однак для досягнення успіху в громадській сфері, в освіті, у науці чи державній службі потрібна була російська мова. За словами провідного українського соціолінгвіста Л. Масенко, мовна ситуація призвела до того, що українське суспільство порушило баланс між розумінням мови як символу ідентичності, з одного боку, та засобу комунікації, з іншого боку.

Соціолінгвістичні процеси мали чітко вимірювальні соціально-демографічні наслідки. Урбанізація, яка активно розвивалась протягом радянської епохи, мала суттєвий вплив на мовні практики. Люди, які переїжджали з села до міста, часто переходили на російську мову, адже асоціація української мови з сільським світом була глибоко закріплена у суспільній свідомості. На рівні регіонів, східна та південна Україна, де індустріалізація була найбільш інтенсивною, і де масово наїжджали російські працівники, переживали найсильнішу русифікацію. На противагу цьому, західна Україна, яка до 1939 року входила до складу Польщі та Румунії, де індустріалізація не була такою інтенсивною, та де селище складало більшість населення, залишалась українськомовною. На глибшому рівні, соціолінгвістичні процеси мали вплив на формування національної свідомості та культурної практики. Радянський період виробив суперечливу ситуацію: мова офіційно залишалась державною мовою Української РСР і вивчалась у школах, однак практичне функціонування цієї мови було обмежене переважно неофіційними сферами. Це створило те, що дослідники називають «розривом між етнокультурною ідентичністю та мовною практикою».

Людина могла сприймати себе як українця – адже це була офіційна її національність в радянських документах – однак у своїх повсякденних практиках вона могла функціонувати переважно російською мовою. Цей розрив став особливо очевидним у другій половині ХХ століття, коли повільно розвивався процес, який дослідники називають «мовною асиміляцією». Люди, які до того говорили українською мовою, починали говорити російською. Їхні діти вже часто не мали контакту з українською мовою у шкільному контексті. Внуки людей, які мовили українською мовою, могли розпочинати навчання без активної компетенції у цій мові. Однак повної асиміляції не сталась. Якщо говорити про мову у більш широкому розумінні, окремі риси локальних українських діалектів залишались наявними у мовленні навіть для тих, хто офіційно говорив російською мовою. Це вказувало на силу української мови, навіть під час, коли вона була формально витіснена з престижних доменів.

Висновки. Вплив соціолінгвістики на розвиток українського суспільства виявився глибшим, аніж просто облік мовних показників. Радянський період, із його суперечливістю – від українізації 1920-х років через репресії та русифікацію 1930-х років до систематичного витіснення української мови у 1950-1980-х роках – демонструє, як мова може служити як засобом модернізації та зростання національної свідомості, так і знаряддям культурної асиміляції та контролю.

Той факт, що половину ХХ ст. пройшло під знаком російської мови як престижної, а українська мова витіснена з публічної сфери, залишив глибокий слід в українській суспільній свідомості. Коли Україна здобула незалежність у 1991 році, вона успадкувала суспільство, у якому мовна практика та національна ідентичність знаходились у глибокому конфлікті один з одним. Люди могли себе вважати українцями, але переважно спілкувалися російською мовою. Поточний період розвитку України показує, якими далекосяжними виявилися наслідки соціолінгвістичних процесів радянської доби. Це свідчить про те, що історичні мовні процеси мали глибокий вплив на розвиток України і є критично важливим для розуміння сучасних проблем українського суспільства та його подальшого розвитку.

Список використаної літератури

1. Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ (Збірник наукових праць). Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 688 с.
2. Молоткіна В. Особливості мовної політики радянської влади в Україні: соціокультурний аспект. *Соціум. Документ. Комунікації*. 2022. № 15. С. 82–105.
3. Нікілев О. Україна у контексті мовної політики держави середини 1940-х – кінця 1980-х рр. (на прикладі Дніпропетровщини). *Грані*. 2021. Т. 24. № 1. С. 6–64.
4. Паніна Н. В. Проблема двомовності: міжособисте та соціальне спілкування. *Філософська і соціологічна думка*. 1991. № 3. С. 43–47.
5. Січкаренко Г. Г. Особливості мовної політики в радянській Україні: соціокомунікаційний аспект (1960–1980-ті рр.). *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 1. С. 35–40.
6. Соціолінгвістика: Інтеграційний напрям досліджень. Навчальна дисципліна : монографія / [Г. Мацюк, О. Горда, А. Чучвара та ін.] ; за ред. Галини Мацюк. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 280 с.
7. Сушко Р., Левицький М. Хроніка нищення української мови: від доби Романових до сьогодення. 4-те вид., вип. і допов. Київ : Таля, 2012. 81 с.
8. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали / за ред. Л. Масенко. Київ : Києво-Могилянська академія, 2005. 399 с.
9. Csernicsko I., Fedinec Cs. Four Language Laws of Ukraine. *International Journal on Minority and Group Rights*. 2016. № 23. Pp. 560–582.

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО
МОВЛЕННЯ ВИКЛАДАЧА: ІНФОРМАЦІЙНО-ДИДАКТИЧНИЙ
СУПРОВІД**

Ольга ЛУЧАНІНОВА

доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти, Державна науково-педагогічна бібліотека імені В.О. Сухомлинського, м. Київ

У статті розкрито психолого-педагогічні чинники професійного мовлення викладача через інформаційно-дидактичний супровід, який присутній у кожному дослідженні – через пошук інформації, її дидактичне призначення, представлення на практиці завдяки мовленню тощо. Зазначено, що інформаційний супровід як система дій взагалі забезпечує підтримку певного процесу або діяльності за допомогою інформації, (збирання, оброблення, зберігання та надання). Інформаційний супровід в освіті – це система заходів та ресурсів, що забезпечують підтримку освітнього процесу за допомогою інформаційних технологій, цифрових ресурсів, методик тощо. Охарактеризовано психолого-педагогічні чинники професійного мовлення викладача: готовність працювати у різних площинах мовленнєвого дискурсу/процесу; створення дидактичних умов, що спонукають студентів до активного використання знань (забезпечення міждисциплінарного підходу до навчання й вивчення мов); організація соціокультурного середовища з носіями мови; поглиблена мовленнєва взаємодія з обдарованими здобувачами.

Ключові слова: лінгвістика, професійне мовлення викладача, інформаційно-дидактичний супровід, психолого-педагогічні чинники.

The article reveals the psychological and pedagogical factors of professional speech of a teacher through information and didactic support, which is present in every study – through the search for information, its didactic purpose, presentation in practice through speech, etc. It is noted that information support as a system of actions generally provides support for a specific process or activity through information (collection, processing, storage, and provision). Information support in education is a system of measures and resources that provide support for the educational process through information technologies, digital resources, methodologies, etc. The psychological and pedagogical factors of professional speech of a teacher are characterised: readiness to work in different areas of speech discourse/process; creation of didactic conditions that encourage students to actively use knowledge (ensuring an interdisciplinary approach to teaching and learning languages); organisation of a sociocultural environment with native speakers; in-depth speech interaction with gifted students.

Keywords: linguistics, professional speech of a teacher, information and didactic support, psychological and pedagogical factors.

Вступ. У сучасному світі технологій та цифрової трансформації суспільства, й освіти, науки зокрема, актуальним є використання мовних даних для створення комп'ютерних програм; розроблення методів та теорій перекладу для забезпечення точного та ефективного міжмовного спілкування; дослідження та систематизація термінології в різних галузях знань для стандартизації та

покращання комунікації; практичне застосування принципів мови та мислення для покращання комунікативних та особистісних навичок. Це означає, що професійне мовлення викладача теж стає сучасним, і треба спиратися на певні психолого-педагогічні чинники й інформаційно-дидактичний супровід у цьому питанні. В освітньому процесі для навчання здобувачів вищої освіти активно впроваджуються цифрові інструменти, мультимедійні ресурси, навчальні платформи, інтернет-ресурси, що якісно впливає на ефективність освітніх процесів та якість навчання, Разом із тим у воєнний період України викладачі, щоб відповідати вимогам сучасності, мають постійно перебувати в стані пошуків нових підходів та інструментів навчання, які б враховували ці зміни та сприяли підвищенню якості освіти; викликали інтерес до навчання та роботи з ними; були доступними та легкими у використанні; мотивували до навчання [4]. Це також актуалізує інформаційно-дидактичний супровід професійного мовлення викладача різних дисциплін, й з прикладної лінгвістики зокрема.

Аналіз досліджень. Професійне мовлення викладача й реалізація його у професійній діяльності вивчається з різних точок зору, тем, напрямів: розвиток лексичних навичок здобувачів ЗВО з використанням лінгвістичних корпусів (В. Четверик); педагогічний коучинг та формування професійно-мовленнєвої компетентності здобувачів освіти (Н. Грицак); професійне зростання викладача в системі методичної роботи коледжу (В. Матвієнко); модель системи формування професійного мовлення фахівців сфери обслуговування (І. Бабій); методичний супровід формування мовленнєво-творчої компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (Ю. Руденко, К. Галятовська); формування професійного мовлення майбутніх соціальних педагогів у процесі фахової підготовки (С. Климчук); вікі-репозитарій як основа науково-методичного та інформаційного супроводу професійної підготовки вчителя-мовника (Т. Путій); комунікативно-мовленнєвий супровід у практичній підготовці соціального працівника, формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій (Л. Березовська); формування професійної мовленнєвої

компетентності майбутніх магістрів філології (О. Копусь); підготовка шкільного вчителя нового покоління: теоретичні та практичні аспекти (О. Змієвська); педагогічний супровід студентів ВНЗ у процесі лінгвосамоосвітньої діяльності (О. Шумський); дидактичний супровід навчання ділової англійської мови майбутніх учителів іноземних мов (О. Дяченко); медіа дидактичний супровід (К. Бровко та ін) тощо.

Наприклад, на думку фахівців, медіа дидактичний супровід – це аналіз особливостей розвитку пізнавального інтересу та креативності студентів за допомогою медіа дидактичного супроводу [2]. Так, лінгводидактичний супровід, медіадидактичний, психолого-педагогічний, комунікативно-мовленнєвий супровід є основою практичної мовленнєвої підготовки здобувачів вищої освіти і частиною інформаційно-дидактичного супроводу професійного мовлення викладача.

Короткий аналіз поданих вище статей дає підстави стверджувати: які б теми не досліджувалися науковцями, викладачами-практиками, інформаційно-дидактичний супровід присутній у кожному дослідженні – через пошук інформації, її дидактичне призначення, представлення на практиці завдяки мовленню тощо. Інформаційний супровід як система дій взагалі забезпечує підтримку певного процесу або діяльності за допомогою інформації, (збирання, обробка, зберігання та надання). Інформаційний супровід в освіті – це система заходів та ресурсів, що забезпечують підтримку освітнього процесу за допомогою інформаційних технологій, цифрових ресурсів, методик тощо.

Виклад основного матеріалу. Людина, яка завжди живе у світі мови, створена мовою, професія якої пов'язана з мовою (навчання, викладання) розуміє, що оптимізувати своє життя у будь-якій сфері, вплинути на навколишнє середовище, іншу людину, її або свої переконання, думки тощо можливо за допомогою певним чином побудованих текстів, організації мовлення. Практичне й наукове мовлення (наукове мовознавство) має прикладний характер як на знаряддя для досягнення конкретної мети. У найдавніші часи було створено графічні системи, використовували одну з найголовніших прикладних

метафункцій – навчання мови, яке наразі є з однією центральних проблем прикладної лінгвістики, інші вчені нерідко вважають головним завданням цього розділу мовознавства взагалі [1, с. 25].

Прикладна лінгвістика як розділ лінгвістики, спрямована на практичні завдання, що виникають у межах різноманітних галузей науки й техніки, повсякденного життя людини та суспільства на основі досліджень мови та мовлення. Коло наукових інтересів фахівців з прикладної лінгвістики розширюється: юридична лінгвістика, психолінгвістика, комп'ютерна лінгвістика, бізнес-комунікація та прикладна лінгвістика, соціолінгвістика, етнолінгвістика, розвиток та функціонування мов у поліетнічному та полікультурному просторі, дидактика. У свою чергу, сучасні погляди науковців на прикладну лінгвістику включають широкий спектр напрямів, таких як корпусна, комп'ютерна, перекладознавча лінгвістика та нейролінгвістичне програмування, що орієнтовані на розв'язання практичних завдань у різних сферах життя, від інформаційних технологій до освіти та управління. Прикладні лінгвісти аналізують функціонування мови, розробляють мовні технології та створюють інструменти для ефективної комунікації та оброблення інформації.

Завдання викладача – підготувати до життя гармонійно розвинену особистість, адже випускники прикладної лінгвістики знаходять застосування своєї професійної компетентності на посадах: веброзробник та контент-менеджер (створення та управління контентом для вебсайтів); спеціаліст із контролю якості програмних продуктів (QA engineer: тестування програмного забезпечення з точки зору мовних та функціональних вимог); керівник проекту (управління проектами, пов'язаними з розробленням програмного забезпечення або мовними технологіями); перекладач та редактор (робота з текстами, забезпечення їхньої точності та відповідності мовним нормам); фахівець з інформаційного аналізу (аналіз великих обсягів даних для отримання цінної інформації) тощо.

Дидактичний супровід в освіті – це комплексна система матеріалів та дій, спрямованих на полегшення засвоєння навчального матеріалу та досягнення

освітніх цілей. Він включає в себе дидактичні засоби, методи та принципи, які створюють сприятливі умови для навчання.

Основні компоненти дидактичного супроводу: дидактичні засоби (навчальні матеріали, які використовуються для наочності та самостійної роботи учнів); фізичні засоби (карти, таблиці, комп'ютери тощо); електронні засоби, які використовуються через прикладні програми або навчальні програмні середовища. Також це дидактичні принципи як система основних вимог до навчання, які визначають зміст, форми та методи навчання. Дидактичні методи, завдяки яким організовується навчальний процес для засвоєння знань, умінь та навичок; ігри, різні дидактичні завдання. Таким чином, під інформаційно-дидактичним супроводом психолого-педагогічних чинників професійного мовлення викладача розуміємо *сукупність спеціально організованих заходів, засобів впливу на майбутніх фахівців (у сфері лінгвістики, наприклад) в освітньому процесі ЗВО щодо формування їхньої професійної діяльності.*

Професійна діяльність викладача тісно пов'язана з різними розділами лінгвістики, опанування мовою, сприйняттям та продукуванням мовних висловлювань, що потребує інформаційно-дидактичного супроводу.

Чинники в освіті – це певні умови, рушійні сили тощо, які визначають характер освітнього процесу та його результат, тобто те, що впливає на процес навчання. Це може бути і взаємодія учасників освітнього процесу, і кваліфікація кадрів, ефективне управління, і освітнє середовище, матеріально-технічна база та система оцінювання.

Психолого-педагогічними чинниками професійного мовлення викладача є: готовність працювати у різних площинах мовленнєвого дискурсу/процесу; створення дидактичних умов, що спонукають студентів до активного використання знань (забезпечення міждисциплінарного підходу до навчання й вивчення мов); організація соціокультурного середовища з носіями мови; поглиблена мовленнєва взаємодія з обдарованими здобувачами.

Перший психолого-педагогічний чинник вказує на мову, яка, перш за все, існує для спілкування мовців, для здійснення комунікативного процесу. В

інформаційному просторі існує багато наративів. Їх називають стратегічні наративи сучасності, адже саме стратегічні комунікації відіграють ключову роль у просуванні української державної політики як в Україні, так і за її межами та виступають як найважливіший інструмент інформаційно-психологічного захисту соціуму в умовах жорсткої когнітивної війни. У системі внутрішніх стратегічних комунікацій в Україні є наратив ідентичності [5]. Ми суголосні з думкою автора, що у своєму професійному мовленні викладач має просувати наративи, що об'єктивують ідею спільних світоглядних та духовних цінностей та наративи спільної історичної пам'яті.

Створення дидактичних умов (другий чинник), що спонукають студентів до активного використання знань (забезпечення міждисциплінарного підходу до навчання й вивчення мов) тісно пов'язано з єдністю мовлення та комунікативної ситуації; процесом мовленнєвої діяльності; сукупністю взаємопов'язаних висловлювань (текстів); зв'язним текстом у єдності із позамовними чинниками; зв'язним мовленням в конкретних умовах спілкування; комплексною комунікативною подією; «живим» текстом; мовленням та ін. Це «складне поєднання мовного (вербального) і позамовного (невербального); «живим процесом спілкування», «живим текст» [3, с. 221].

Психолого-педагогічний чинник щодо організації соціокультурного середовища з носіями мови сприяє розвитку у здобувачів вищої освіти дискурсивної компетентності, яка складається із основних компонентів: мовний – сукупність лінгвістичних (фонетичних, лексикофразеологічних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних) знань, умінь та навичок та досвід їх сприймання і використання; соціолінгвістичний – національно-культурні та соціокультурні особливості використання мовних засобів відповідно до контексту, комунікативної ситуації, стилю та сфери спілкування; прагматичний – функційність і сутність використання лінгвістичних та екстралінгвістичних засобів відповідно до ситуації спілкування [3, с. 221].

Заслуговує на поглиблений коментар, можливо найбільш важливого психолого-педагогічного чинника – поглиблена мовленнєва взаємодія з

— — — — —

обдарованими здобувачами. Розкриття психолого-педагогічних чинників професійного мовлення викладача (інформаційно-дидактичний супровід) у контексті роботи з обдарованими студентами під час війни дозволяє інтегрувати вимоги до комунікативної компетентності з потребою у глибокій мотивації та креативності. Професійне мовлення викладача у цьому контексті – це інструмент, який забезпечує не лише передачу інформації, а й психологічну стійкість та мотивацію обдарованих студентів. Дидактика стає мостом між психологічними потребами студента та навчальним змістом, особливо для обдарованих, які потребують глибини й інноваційності. Дидактичний супровід повинен надавати вищий за середній рівень складності та включати креативні завдання: Такий супровід передбачає дидактичну стратегію, наприклад: викладач використовує мовлення для постановки відкритих, неструктурованих проблем (що потребують креативності) і напрямку пошуку (що вимагає інтелекту).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши психолого-педагогічні чинники професійного мовлення викладача з точки зору інформаційно-дидактичного супроводу, робимо висновки:

– подані вище чинники пов'язані з використанням інформаційних і комунікаційних технологій для підвищення ефективності навчання, як-от робота з матеріалами мережі Інтернет та інтерактивні технології; наданням методичних та інструктивних документів, використанням інформаційних ресурсів, які включають навчальні матеріали; забезпеченням дидактичних завдань, формування навичок, мотивації та підтримки учнів у процесі здобуття знань, допомогою студентам як обдарованим, так і з особливими потребами;

– в основі професійного мовлення викладача головне місце займає слово як матриця буття, власної души і як сила, що керує професійною підготовкою здобувача вищої освіти, пізнанням тощо;

– проаналізовані чинники є ключовими орієнтирами для підвищення якості навчального процесу та ефективності роботи викладача. Вони трансформують традиційне викладання в інтерактивну, мотивовану та практично орієнтовану взаємодію;

– завдяки професійному мовленню викладач майстерно розвиває риторичні та адаптивні навички студентів. Виконуючи роль фасилітатора та дизайнера навчального середовища, викладач постійно оновлює методи, інтеграцію знань з інших галузей і розвиває критичне мислення у студентів. Встановлюючи через мовлення професійні зв'язки (з іноземними викладачами, волонтерами, спікерами), викладач демонструє проєктне та організаційне мислення, надає такі ж можливості й студентам. У роботі й навчанні з обдарованими студентами викладач як наставник та дослідник розвиває свої глибокі предметні знання і навички коучингу, щоб спрямувати обдаровану особистість у продуктивне русло.

Отже, психолого-педагогічні чинники мовленнєвої діяльності викладача та їх інформаційно-дидактичний супровід є дорожньою картою для формування професійно компетентного викладача, який використовує мовлення не просто як засіб передачі інформації, а як потужний психолого-педагогічний інструмент для розвитку особистості студента та створення ефективного освітнього середовища.

Список використаної літератури

1. Бардіна Н. В. Сучасні проблеми прикладної лінгвістики. *Проблеми прикладної лінгвістики*. Мова. № 9. С. 5–14. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f8c0541d-6b45-4014-9afb-3476b28bc51f/content> (дата звернення: 01.11.2025).
2. Бровко, К. А., Сопова, Д. О., Дурдас, А. П., & Андрощук, К. Г. Медіа дидактичний супровід розвитку пізнавального інтересу та креативності студентів у процесі іншомовної підготовки. *Перспективи та інновації науки*. 2022. 9(14). С. 73-83. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/41710/> (дата звернення: 5.11.2025).
3. Кучеренко І. Дискурсивна основа навчально-педагогічної комунікації. *Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні питання та перспективи інноваційного розвитку науки та освіти в умовах євроінтеграції»*. Рівне, 14 листопада 2024 р. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743236/1/> (дата звернення: 10.11.2025).
4. Солошенко-Задніпровська Н. К. Підвищення рівня мотивації до вивчення іноземної мови: використання автентичних медіаресурсів. *Філологічні студії та перекладознавчий дискурс: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 14 берез. 2024 р.)*. Івано-Франківськ : Ун-т Короля Данила, 2024. С. 144–147. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/14765> (дата звернення: 10.11.2025).
5. Snytko O. Внутрішній та зовнішній стратегічні наративи України: шляхи тестування ідей. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2025. Вип. (50). С. 19–40. DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTP.2025.50.19-40>

**«ХТО ЙДЕШ МИМО...» ЯНА ЖОРАВНИЦЬКОГО ЯК ЗРАЗОК
СТАРОУКРАЇНСЬКОГО ВІРШУВАННЯ НАРОДНОЮ МОВОЮ**

Сергій ЛЯШКО

*викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних
дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

Стаття аналізує «пашквіль» Яна Жоравницького «Хто йдеш мимо...» як один із найдавніших зразків вітчизняної авторської сатири та, можливо, перший письмово зафіксований вірш народною українською мовою. Розглянуто історію його виявлення й публікації О. Левицьким у 1889 р., а також аргументи на користь автентичності твору, попри втрату оригіналу. Детально описано віршову форму, її відповідність загальноєвропейській силабічній традиції XVI ст. і прямий вплив польської поезики на руського шляхтича з Волині. Лінгвістичний аналіз показує поєднання архаїчних українських форм, полонізмів, і рис живої волинської говірки другої половини XVI ст., що робить текст важливим джерелом для реконструкції реального мовлення того часу. Автор статті також порушує питання гіпотетичної участі дружини Жоравницького Олени в написанні цього й інших україномовних поетичних творів та окреслює їхнє значення для історії української літератури. Пашквіль розглядається як унікальний, методологічно винятковий документ, переписаний із судових книг без літературного опрацювання, і тому особливо цінний для дослідження розвитку ранньої української поетичної традиції.

Ключові слова: староукраїнська поезія, історія української мови, народна українська мова у писемних пам'ятках.

The article examines Jan Zorawnyckyj's pasquinade 'Who passes by...' as one of the earliest examples of native authorial satire and, possibly, the first instance of a poem written in the vernacular Ukrainian language to have been recorded in writing. It discusses the history of its discovery and publication by O. Lewyckyj in 1889, as well as the arguments supporting the authenticity of the text despite the loss of the original manuscript. The study provides a detailed description of the poem's metrical form, its correspondence to the pan-European syllabic tradition of the XVIth century, and the direct influence of Polish poetics on a Ruthenian nobleman from Volhynia. The linguistic analysis reveals a combination of archaic Ukrainian forms, polonisms, and features of the living Volhynian dialect of the late XVIth century, which makes the poem an important source for reconstructing the spoken language of that period. The author also raises the question of the possible involvement of Zorawnyckyj's wife, Olena, in composing this and other Ukrainian-language poetic works, outlining their broader significance for the history of Ukrainian literature. The pasquinade is presented as a unique and methodologically exceptional document, transcribed from court records without literary editing, and therefore of particular value for studying the development of the early Ukrainian poetic tradition.

Keywords: Old Ukrainian poetry, history of the Ukrainian language, vernacular Ukrainian in written sources.

Вступ. Вивчення народної української мови у письмових пам'ятках докотлярєвської доби недостатньо розвинене навіть сьогодні, а більшість дотичних досліджень написані або в період кінця XIX – початку XX ст., або тільки в останні роки. Попри чималу кількість матеріалу для вивчення, поки не

існує ґрунтовної історично-порівняльної граматики народної української мови XIV – XVIII ст., вичерпного переліку (а в ідеалі – публікації) відповідних першоджерел у одному місці, аналізу правописних систем, які використовувалися для передачі народного українського мовлення до видання «Енеїди» І. Котляревського. Наявні розвідки з теми невеликі за обсягом, як правило, не є самодостатніми відносно корпусу досліджень церковнослов'янської спадщини, часто мають художній характер і складаються в об'ємі, переважно, з оригінального тексту тих самих пам'яток; розріджені журналістськими нарисами без достатньої наукової та джерельної бази. Водночас, ця тема є неоціненною для народної просвіти, контрпропаганди під час і після війни, україністики як такої, нашої культурної історії. У зв'язку з нестачею справжніх наукових досліджень за даним напрямком, але їхньою затребуваністю, в інформаційному просторі виникли чисельні «знавці» та «вчителі» староукраїнської чи навіть давньоруської мови, які не варті згадувань поіменно, але набули популярності та фінансової вигоди та публіцистичної цитованості.

Аналіз досліджень. Серед дослідників народної української мови докотляревської доби в автентичних письмових пам'ятках, незалежно від загальної тематичної спрямованості їхніх праць варто виділити М. Возняка, О. Левицького, І. Фаріон, Г. Нудьгу, Д. Гринчишина, Л. Гумецьку, І. Керницького. Ці дослідники не займалися питанням самим по собі, а лише у зв'язку з якоюсь іншою основною діяльністю: популяризацією української історії, політичною пропагандою, фольклористикою (простим збиранням і виданням текстів з імовірним датуванням), описом архівів, власними художніми практиками, укладанням словника староукраїнської книжної мови, який не міг не враховувати «вульгаризмів».

Виклад основного матеріалу. «Пашквіль» (тобто «наклепницький вірш») Яна Жоравницького, якщо він справжній, можна вважати не тільки першим зразком української світської сатири, а й чи не найпершим письмово зафіксованим авторським поетичним твором нашою народною мовою взагалі,

— — — — —

оскільки він значно старший за ту ж «Повість про Зігізмунду та Звіздарда» чи «Збірник» Чорторийських, які датуються XVII ст. [1], і наближений до загальноєвропейського періоду зародження літератури національними мовами – С. Брант, Я. Кохановський і т. д. Це не здається таким дивним, якщо враховувати західноукраїнське авторство, адже ця територія здавна була наближенішою до європейських освіти та ідеологічного впливу. Уперше пашквіль виданий друком Орестом Левицьким в історичному щомісячнику «Кіевской стрини» за квітень 1889 року, вплетено в оповідання, написане на основі волинських судових книг XVI ст [2, с. 92]. На жаль, першотвір до нашого часу не дійшов або загубився в національних архівах, які ще слід вивчити [6, с. 573], але репутація видавця, докладний опис ним же Луцьких судових книг того періоду [напр. 5, с. 30, 31, 33, 44, 57, 62 тощо], є серйозною підставою вважати пашквіль несфальсифікованим, про що свідчить і його правдоподібно архаїчна мова. Текст, вочевидь, був точно скопійований О. Левицьким цивільним шрифтом з рукописного зразка церковною кирилицею. Одразу зазначимо, що «оригінал» був переписаний іншою людиною на сторінку судової справи не автором, а іншою людиною (можливо – самим суддею) з чисельних розклеєних по Луцьку листівок, тобто може містити невідповідності через очевидну «подвійну конвертацію». Наведемо його повністю:

Хто йдешь мимо, стань годину,
Прочитай сюю новину.
Чи есть въ Луцку бѣлоглова,
Якъ та пани ключникова?
Хочай вѣкъ подойшлый мае,
А розпусты не встыдае;
Убирается въ форботы,
Лечъ не дбае про чесноты.
На що модлы ей, офѣры?
Абы були кавалѣры!
Лишь малженокъ ѣдетъ зъ двора –
Внетъ тутъ молодыковъ чвора!
Зъ ними учты и беседы –
Не вертайся, мужу, теды!
Ой ты, мужу необачный!

Зроби жонѣ бенкетъ смачный:
Змажь ю лоемъ зъ дхлого хорта,
Ачей, зженешъ зъ шкуры чорта;
Смаруй кіем надъ статечность,
Нехъ забуде про вшетечность. [2, с., 98]

Це – типовий для того часу восьмискладовик із питомо польським парокситонним закінченням рядків. Звичне і найпростіше попарне римування, що зустрічається ще у подібних віршах Кретьєна де Труа. Октасилаб набув поширення на сході Європи, нарівні з одинадцятискладником і цезурованим після сьомого складу «олександрійським» епічним рядком. Силабічна система, що не обмежувала автора кількістю та положенням наголошених складів, дозволяла писати поетичні твори із порівняно невеликим словниковим запасом, без частих інверсійних викрутів і максимально наближало їх до живого мовлення навіть у «високому стилі». Тому подібна лірика, коли читаєш її в оригіналі, здається нам простакуватою та невибагливою – цілком природно для Польщі, Русі, Італії, Франції домариністичного періоду. Але якщо для автора з Центральної чи Північно-Східної України того часу шляхетною мовою письма була сильно спотворена місцевими вульгаризмами церковнослов'янська, т. з. староукраїнська, то для луцького шляхтича у 1575 році – дата написання пашквіля – це польська та груба латина. На зразок італійських та польських віршів, у словах україномовних часто просто відкидалися чи додавалися «зайві» склади, що й було характерною ознакою поетичності, замість нагромадження «туманних» і зовсім невживаних в буденному житті слів із іншої мови та вичурного синтаксису як у староукраїнській і, пізніше, російській поезії XVIII ст. Вплив польської мови й поезики на русина Я. Жоравницького, а також практична мета призвели до написання ним твору цілком зрозумілого широкому загалу, принаймні – того часу, через що ми можемо майже напевне знати як саме тодішня українська звучала і який граматично-лексичний склад мала.

У вірші зустрічається давня форма дієслова «бути» третьої особи однини – «єсть», замість нинішнього усіченого літературного варіанту «є», архаїчно-народна форма «сюю» замість скорочених «сю» чи «цю» (можливі «залишкові»

церковнослов'янськи православно русина). Типове для української ситуативне чергування «і – й» у слові «йдешь», завдяки якому зберігається необхідна кількість складів у першому рядку. Імператив «не вертайся» утворено від питомо українського «вертатися», замість імовірного польського варіанту «wracać się», а «подойшлий», «смачний» і «необачный» мають характерний кінцевий напівголосний, замість усіченої західнослов'янської форми на -ы/-у, як у старота сучасній польській. Останнє взагалі є «збитим» народним поетичним словом. «Що» у зв'язці «на що» (нащо?) протиставлене польській манері на «со», а клична форма «мужу» – «mežu» (сліпо калькуючи почутий носовий, природніше було би «менжу», «межу», «можу», тому у даному випадку – автентичне звучання). Вжито просторічний зворот «стань годину» у значенні «постій хвилинку», «зачекай трохи». Це одразу вказує на національність і живе мовлення західноукраїнського автора. Вжито скорочення суперечливого (суто поетичного, народного, довколоцерковного?) походження, незручне для говоріння: дхлого, надмір сполучення приголосних, що вказує і на «кабінетність» написаного. Є і спільні для сучасної української, білоруської та західнослов'янських мов характерні місця: абы, хоча(й), забуде, дбає (без кінцевого пом'якшеного приголосного), якъ, та, архаїчні форми ей, ю, збережені й донині в говірках, ключникова (без йотованого закінчення). Автор вживає «е» лише в значенні [e], без м'якості, або ж позначає йотований [je] після іншої голосної чи на початку. Імовірно, тодішня українська вирізнялася «польською» грубістю, на противагу білоруському пом'якшенню. «Ч» та «р» на той момент, вочевидь, вимовлялися лише чи переважно твердо («затверділи» приблизно як у білоруській), а проривний [g], властивий польській і церковно-слов'янській, у словах-запозиченнях асимільовувався до [h], оскільки для першого тоді давно на письмі використовували буквосполучення «кг»: твекго, кгосподина (Лит. стат.). Є чіткий «ф» [f] у словах-запозиченнях «форботы» й «офъры», замість «х», «хв», принаймні на письмі¹. А цей звук органічний для західних діалектів української мови у зв'язку з полонізацією. Щоправда, на основі лише цього тексту, що навіть

¹ Див. зауваги щодо фактичного прочитання кирилического «Ф» у більшості українських говірок Б. Грінченка.

у згаданих моментах може бути частковою графічною інтерпретацією оригіналу О. Левицьким, немає змоги встановити точне звучання «ѣ», який, можливо, вже тоді позначав [i] й писався етимологічно² та «ы», яка могла як просто бути псевдоетимологічним заміником «и», коли вона позначала [y], так і позначати окремий звук, що зберігся, наприклад, у карпатських русинів, і вимагає своєї літери для зручності. Але цілком очевидно, що «ы» тут ніколи не писали як [i] (моравська вимова). Сам же звук [i] передавався літерою «і» лише перед іншою голосною чи йотацією (церковнослов'янський етимологізм): кіємъ. Частіше – через «и»: пани, и. Не вдається також встановити точне звучання для «щ»: [шт], [шч], [шь], [жжь] абощо. Ні в якому разі не можна заперечувати і відверті полонізми, властиві населенню Луцька: лечь (lecz), бѣлоглова (białogłowa), малженокъ (małzonek), модлы (modły), органічно сприйняте вже у XIII – XIV ст. пани (pani), теды (tedy), вшетечность (wszeteczność). Що перераховувати? Навіть героїня цього твору носила полонізоване прізвище Барзобагата. Походження автора, його соціальний статус, місце проживання ніяк не могли сприяти уникненню полонізації, яка в подальшому лише посилювалася. Очевидне й те, що даний твір є винятком із загального літературного процесу, «не завдяки, а всупереч», через що про формування письмової традиції, «канцелярського народного» мовлення та вплив на пізніші авторські тексти говорити не варто – окремо це аргументовано в іншому місці [4]. Цей твір, як і більшість інших був написаний і одразу ж похований серед купи інших паперів, не друкувався, не перевидавався і не читався грамотними людьми в подальшому.

Гіпотетично, це не єдиний авторський вірш того часу, написаний народною мовою. Існує думка, що дружина Жоравницького, Олена, була справжньою авторкою пашквілю і склала ще декілька поетичних творів, зокрема – акровірш «Ох мнѣ жаль» [3] і «Волиночка», але на письмі вони зафіксовані значно пізніше – у пісенниках XVII – XVIII ст. – попри яскраві риси літературності. Це велика втрата для вітчизняної історії мови, оскільки довівши

² Див. напр. правописні особливості «Русалки Дністрової» й «Весілля руського» Й. Лозинського, де також звук [i] позначається через «ѣ» чи «ё».

авторську та хронологічну однотипність цієї низки текстів, можна було би не тільки виявити першого «плідного» народницького поета, значно давнішого за напівлегендарну неписьменну Марусю Чурай, а й ґрунтовніше описати мовні особливості Луцька кінця XVI ст. напряму, незалежно від церковно-книжного письма. Даний же пашквіль, як вважається, переписаний з Волинської судової книги, тому суворо-методологічно є єдиним у своєму роді й не може співставлятися зі згаданими щойно поетичними творами. Набагато надійніше аналізувати його у контексті тодішніх чолобитних, приватних листів, записів судових логій, серед яких нібито є і покаяльні слова подружжя Жоравницьких перед ображеною Ганною Барзобагатою [2], і перекладних повістей. Це – подальша робота.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Припустивши несафальсифікованість пашквілю Я. Жоравницького, нам вдалося пролити більше світла на проблему реального живого мовлення українців у XVI ст., виявивши як спільні із сучасністю, так і відмінні риси, його органічні зв'язки із польським, реконструювати деякі фонетичні особливості. Але це тільки початок великої роботи, що потребує аналізу та співставлення значно більшого числа збережених до наших днів староукраїнських текстів.

Список використаної літератури

1. Возняк М. Матеріали до історії української пісні і вірші. Львів: Друк-ня Наукового т-ва ім. Т. Г. Шевченка, 1913. 590 с.
2. Левицкій О. Очерки старинного Быта Волыни и Украины. 1. Пасквиль и судъ. *Кіевская старина: Ежемѣсячный историческій журналъ*. Київ: Типографія Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1889. Т. 25. С. 92–123.
3. Левчук І. Луцький «пашквіль». *Volyn times*. URL: <https://volyntimes.com.ua/news/775> (дата звернення: 13.11.2025).
4. Ляшко С. Чи писали українською народною мовою до Котляревського? *Перспективи поглибленого дослідження. Наука в епоху соціокультурних змін: реалії, перспективи та сталій розвиток: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених, Дніпро, Україна, 24 жовт. 2025. Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»*, 2025. С. 192–194. URL: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.18991.19369>.
5. Опись актовой книги Кіевского центрального архива. 2049-те вид. Київ: Типографія Императорскаго Университета св. Владіміра, 1893. 72 с.
6. Українська література XIV – XVI ст. Київ: Наукова думка, 1988. 600 с.

АНАЛІЗ АДРЕС ВЛАСНИКІВ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК У США ТА ПІДХОДИ ДО ВИПРАВЛЕННЯ ПОМИЛОК ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ POSTGRESQL

Олександр МИЛЬЦЕВ

*кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри програмної інженерії
Запорізький національний університет*

Точність адресних даних у земельних реєстрах США має ключове значення для податкового адміністрування, підтвердження прав власності, інформаційної взаємодії між відомствами, поштових повідомлень та просторового аналізу. На практиці адресна інформація нерідко містить помилки, зумовлені як людським фактором, так і технічними причинами: друкарськими помилками, використанням нестандартних аббревіатур, відмінностями форматів між відомствами, неточним перенесенням даних із паперових документів або застарілих джерел.

У статті розглядаються основні типи помилок адрес власників земельних ділянок у США, існуючі стандарти адресації, підходи до нормалізації та виправлення даних, а також практичні методи використання PostgreSQL та її розширень (`pg_trgm`, `fuzzystrmatch`, `postgis`, `address_standardizer`) для очищення, стандартизації та географічної валідації адрес.

Ключові слова: адреса, нормалізація, `postgresql`, `pg_trgm`, `fuzzystrmatch`, `postgis`, `address_standardizer`.

Accurate address data in U.S. land ownership records plays a critical role in property taxation, legal notifications, confirmation of ownership rights, geo-spatial analysis, and inter-agency information exchange. In practice, however, address information frequently contains errors caused by both human and technical factors – such as typographical mistakes, inconsistent abbreviations, mixed address formats, legacy data migration issues, or inaccuracies extracted from paper documents and scanned deeds.

This article examines common types of address errors found in U.S. county-level land records, discusses national and federal address standards, and outlines practical approaches for data cleansing and normalization. Special attention is given to the capabilities of PostgreSQL and its extensions – `pg_trgm`, `fuzzystrmatch`, `postgis`, and `address_standardizer` – which collectively provide an effective toolkit for automated correction, fuzzy matching, standardization, and geospatial validation of address data. The proposed methodology enables counties and land administration agencies to improve data quality, reduce operational risks, and ensure reliable integration with tax systems, GIS platforms, and public services.

Key words: address, normalization, `postgresql`, `pg_trgm`, `fuzzystrmatch`, `postgis`, `address_standardizer`.

Вступ. Адреси в реєстрах прав власності в США – найважливіший елемент кадастрової та податкової інформації, що пов'язує конкретну ділянку землі (`parcel`) з її власником. У США реєстри власності ведуться переважно на рівні округів (`county`), що призводить до децентралізації форматів адрес і різниці процедур введення даних. Незважаючи на високий ступінь цифровізації кадастрових систем США, значна частина вихідних даних була введена вручну,

а оновлення часто виконуються співробітниками різних відомств на місцевому рівні. Історично був відсутній єдиний стандартизований формат адресації, що призводить до широкого спектру форм помилок.

Виклад основного матеріалу. Коректність адреси впливає на безліч процесів:

- збір податку на нерухомість (property tax);
- поштові повідомлення про зміну податкової ставки або зонування;
- судові повідомлення;
- планування інфраструктури;
- підтвердження особи власника при оформленні угод.

Помилки в адресах можуть призводити до фінансових втрат, неправильного оподаткування, затримок у правових процедурах, підвищених операційних витрат і помилок просторового аналізу.

Проблема ускладнюється тим, що в США існує кілька паралельних систем адресного стандарту, включаючи USPS Publication 28, формат Census TIGER/Line і внутрішні стандарти штатних GIS-департаментів.

Для автоматизації оброблення даних потрібно привести адресні записи до єдиного формату – нормалізувати, валідувати і відкоригувати.

Для підвищення якості даних потрібна автоматизована нормалізація адрес, заснована на стандартах USPS і федеральних GIS-правилах, а також застосування сучасних засобів аналізу даних, таких як PostgreSQL з розширеннями.

Необхідність стандартизації адресної інформації

Існують різні джерела даних, які можна використовувати для отримання інформації про власників земельних ділянок:

- County Recorder's Office – офіційні записи про перехід прав власності на землю (записи);
- Tax Assessor's Office – дані про податок на нерухомість, що включають інформацію про власників;
- US Postal Service (USPS) – поштові адреси та інвентаризація адрес;

- Commercial Data Providers – Комерційні компанії, які спеціалізуються на зборі та продажі даних про нерухомість (наприклад, CoreLogic, ATTOM Data Solutions);

- OpenStreetMap (OSM) – відкритий проект створення карти світу, що містить інформацію про адреси.

Вибір джерела даних залежить від необхідного рівня точності, охоплення географії та бюджету проекту.

Основні джерела помилок

Адреси в реєстри власності в США потрапляють різними способами:

- ручне введення співробітниками офісів Register of Deeds або Assessor's Office;
- передача даних у форматі PDF/сканів нотаріальних документів;
- міграція даних зі старих інформаційних систем;
- введення через вебпортали без суворої валідації;
- обмін даними між округами при передачі прав власності;
- конвертація даних.

Людський фактор – основне джерело помилок введення даних. Основні помилки, зумовлені людським фактором:

1) Орфографічні помилки:

- «Main Strret» замість «Main Street»;
- «Av.» замість «Ave».

2) Використання нестандартних або застарілих аббревіатур:

- «St.», «Str», “Street”, «STREET» – все це зустрічається як варіанти однієї вулиці.

3) Переплутані компоненти адреси (змішування адресних компонентів):

- номер будинку і номер квартири можуть помінятися місцями;
- назва вулиці може виявитися записаною в полі «місто».

4) Відсутність ZIP-кодів або неправильний формат (ZIP vs ZIP+4).

5) Помилки в написанні назв міст і штатів:

- «Pensylvannia» замість «Pennsylvania»;
- використання застарілих назв муніципалітетів.

6) Історичні особливості:

-
- при міграції зі старих БД часто зустрічаються роздільні поля: HOUSE_NUM, STREET_DIRECTION, STREET_NAME, STREET_TYPE;
 - або навпаки – одне поле «address_full», де дані перемішані.

7) Змішування форматів USPS і Census TIGER:

- наприклад, USPS допускає скорочення «Street» як «ST», тоді як у TIGER формат передбачає повне написання.

8) Помилки при міграції даних між інформаційними системами.

Проблеми, що виникають через помилки в адресах

Помилки в адресах призводять до низки істотних проблем:

- неможливість зіставити податкові записи з кадастровими даними;
- втрати для місцевих бюджетів через невірні податкові повідомлення (податкові повідомлення можуть надсилатися не тому адресату);
- помилки в судових процедурах (наприклад, неправильні повідомлення при стягненнях);
- самостійна робота громадян з GIS-порталами призводить до плутанини;
- неможливість проводити просторовий аналіз, якщо адресу неможливо геокодувати;
- помилки в моделюванні інфраструктури, транспортних схем, ризиків.

Для виправлення помилок потрібен універсальний формат, що робить завдання стандартизації актуальним на федеральному, штатному та муніципальному рівнях.

Стандарти адресних даних

З існуючих стандартів адресації в США найбільш поширені:

- USPS Publication 28 – головний національний стандарт поштової адреси, найбільш поширений в системах білінгу та CRM;
- FGDC United States Thoroughfare, Landmark and Postal Address Data Standard – федеральний стандарт адресних даних;
- Census TIGER/Line – стандарт Бюро перепису США, використовується для геокодування;

— — — — —

- State GIS Formats – внутрішні стандарти штатів, наприклад для екстрених служб 911 (NG911 Addressing).

Незважаючи на популярність USPS-формату, багато округів використовують власні схеми зберігання адрес. Також земельні реєстри часто використовують власні локальні формати, що змушує застосовувати алгоритми нормалізації.

Підходи до нормалізації адрес

Нормалізація адрес – це процес приведення даних до єдиного стандарту.
Основні методи:

Структурна нормалізація (нормалізація рядків):

- приведення регістру (UPPER/LOWER);
- видалення зайвих пробілів;
- видалення службових символів (наприклад, «#» або «APT» у неправильних місцях);
- розбиття рядка на компоненти (будинок, вулиця, місто, штат, ZIP).

Зіставлення з еталонним словником:

- словники назв вулиць;
- словники типів вулиць - абrevіатур USPS (ST → STREET, AVE → AVENUE);
- списки назв міст і штатів та їх офіційних варіантів;
- словники кодів штатів (NY vs New York).

Фаззі-пошук (Fuzzy-matching)

Для оброблення помилок введення використовують алгоритми:

- порівняння рядків за відстанню Левенштейна;
- триграмна збіжність;
- алгоритми soundex і metaphone для виправлення фонетичних помилок.

Географічна перевірка (PostGIS)

Використання координат для підтвердження коректності адреси:

- якщо точка адреси збігається з межами assessor parcel, адреса визнана валідною;
- якщо не збігається – потрібне коригування.

Використання PostgreSQL для аналізу та виправлення адресних даних

PostgreSQL є однією з найбільш гнучких і потужних СУБД, що має широкі можливості для роботи з адресними даними [6]. Її переваги:

- підтримка повнотекстового пошуку та регулярних виразів;
- розширення для нечіткого пошуку (pg_trgm, fuzzystrmatch);
- розширення для геопросторової аналітики (PostGIS);
- розширення для стандартизації адрес (address_standardizer).

Нижче наведено аналіз ключових розширень PostgreSQL, які можуть використовуватися для виправлення помилок в адресах.

pg_trgm – триграмний пошук для знаходження схожих адрес

Розширення pg_trgm дозволяє вимірювати схожість рядків за три грамами [2, 9]. Це ефективно для: пошуку схожих назв вулиць; виправлення друкарських помилок; зіставлення фрагментів адрес.

Приклад:

```
CREATE EXTENSION IF NOT EXISTS pg_trgm;
SELECT
street_name,
similarity(street_name, 'main street') AS sim
FROM county_streets
WHERE street_name % 'main street'
ORDER BY sim DESC;
```

fuzzystrmatch – Левенштейн, Soundex, Metaphone

Розширення дозволяє виявляти помилки, пов'язані з [3, 8]: фонетичними помилками (Metaphone); перестановкою букв (Левенштейн); відмінностями у вимові (Soundex).

Приклад пошуку схожих міст:

```
CREATE EXTENSION IF NOT EXISTS fuzzystrmatch;
SELECT city
FROM cities
WHERE levenshtein(city, 'Pittsburgh') < 3;
```

PostGIS – геокодування та просторове зіставлення

PostGIS надає інструменти для [4, 5, 7]: визначення реального місця розташування адреси; зіставлення геокодованих точок з геометрією земельної ділянки; перевірки коректності ZIP-кодів.

Приклад зіставлення адреси з ділянкою:

```
CREATE EXTENSION IF NOT EXISTS postgis;
SELECT
  p.parcel_id
FROM parcels p JOIN addr_points a
  ON ST_Contains(p.geom, a.geom)
WHERE a.address_id = 12345;
```

address_standardizer (зі складу PostGIS)

Спеціалізований модуль для стандартизації адрес під формат USPS дозволяє [1, 10]: виділяти компоненти адреси; приводити до стандартного вигляду; виправляти деякі поширені помилки.

Приклад:

```
CREATE EXTENSION IF NOT EXISTS postgis;
CREATE EXTENSION IF NOT EXISTS address_standardizer;
CREATE EXTENSION IF NOT EXISTS address_standardizer_data_us;

SELECT
  *
FROM standardize_address('usps', '123 Main Str., Apt 5, Springfield IL');
```

Результат:

```
house_num: 123
street_name: MAIN
street_type: ST
unit: APT 5
city: SPRINGFIELD
state: IL
```

Проектування системи нормалізації адрес в PostgreSQL

Нижче наведено приклад архітектури системи нормалізації адрес на основі PostgreSQL.

Модуль завантаження та первинної обробки

Завдання: очищення тексту (trim, lower, remove special chars); спроба виділення ключових компонентів адреси регулярними виразами; первинна валідація ZIP-коду.

Вихідні дані земельних ділянок (parcels_raw):

```
CREATE TABLE parcels_raw (
  id SERIAL PRIMARY KEY,
```

```

parcel_id VARCHAR(50),
owner_name TEXT,
address_full TEXT,
load_date DATE DEFAULT CURRENT_DATE
);

```

Нормалізовані дані земельних ділянок (parcels_clean):

```

CREATE TABLE parcels_clean (
  id SERIAL PRIMARY KEY,
  parcel_id VARCHAR(50),
  owner_name TEXT,
  house_num TEXT,
  predir TEXT,
  street_name TEXT,
  street_type TEXT,
  postdir TEXT,
  unit TEXT,
  city TEXT,
  state CHAR(2),
  zip_code CHAR(5),
  zip4 CHAR(4),
  geom GEOMETRY(Point, 4326),
  source_id INTEGER REFERENCES parcels_raw(id),
  normalized_date TIMESTAMP DEFAULT NOW()
);

```

Приведення рядків до нормального вигляду:

```

UPDATE parcels_raw SET
  address_full = TRIM(REGEXP_REPLACE(LOWER(address_full), '\s+', ' ', 'g'));

```

Витяг компонентів адреси:

```

INSERT INTO parcels_clean (parcel_id, owner_name, house_num, street_name, city,
state, zip_code, source_id)
SELECT
  parcel_id,
  owner_name,
  (regexp_match(address_full, '(\d+)\s'))[1] AS house_num,
  (regexp_match(address_full, '\d+\s(.+?),'))[1] AS street_name,
  (regexp_match(address_full, '\s*([A-Za-z\s]+,)))[1] AS city,
  (regexp_match(address_full, '\s*[A-Za-z\s]+,\s*([A-Z]{2})\s'))[1] AS state,
  (regexp_match(address_full, '(\d{5})'))[1] AS zip_code,
  id
FROM parcels_raw;

```

Модуль зіставлення та нормалізації

Операції: зіставлення назви вулиці з еталонними словниками; зіставлення міста та штату; виправлення формату (USPS Publication 28); використання fuzzy-matching (pg_trgm, fuzzystrmatch) за необхідності.

Створення словника типів вулиць (street_type_dict):

```
CREATE TABLE street_type_dict (  
    raw_type TEXT PRIMARY KEY,  
    normalized_type TEXT NOT NULL  
);  
SELECT DISTINCT street_type FROM parcels_raw;  
INSERT INTO street_type_dict (raw_type, normalized_type)  
VALUES ('STR', 'STREET'), ('ST.', 'STREET'), ('ST', 'STREET'), ...;
```

Виправлення типів вулиць за допомогою словника:

```
UPDATE parcels_clean p  
SET street_type = d.normalized_type  
FROM street_type_dict d  
WHERE LOWER(p.street_type) = LOWER(d.raw_type);
```

Використання фаззи-пошуку (Fuzzy-matching) для складних випадків:

```
UPDATE parcels_clean  
SET street_name = c.correct_name  
FROM city_streets c  
WHERE similarity(parcels_clean.street_name, c.correct_name) > 0.7;
```


```
SELECT city  
FROM parcels_clean  
WHERE levenshtein(city, 'Sprngfield') < 3;
```

Модуль перевірки географічної узгодженості

Етапи: геокодування адреси (через сторонній сервіс або Nominatim); перевірка потрапляння точки в очікуваний ZIP-код або муніципалітет; перевірка перетину з геометрією земельної ділянки.

Модуль валідації якості даних

Параметри контролю якості: відсоток адрес, приведених до стандарту; відсоток адрес з невизначеними компонентами; рівень схожості (pg_trgm similarity) після нормалізації.

Типова архітектура ETL-процесу нормалізації може виглядати наступним чином:

- 1) Імпорт даних → `parcels_raw`;
- 2) Попередня обробка рядків;
- 3) Розбір компонентів адреси;
- 4) Виправлення за словниками;
- 5) Fuzzy-matching вулиць і міст;
- 6) Стандартизація USPS;
- 7) Геокодування;
- 8) Перевірка через PostGIS;
- 9) Формування стандартизованої адреси;
- 10) Запис в `parcels_clean`.

Висновки. Проблема помилок в адресах власників земельних ділянок є однією з найбільш критичних для земельних реєстрів США. В умовах високої залежності державних сервісів від точності даних, стандартизація адрес – завдання першорядної важливості.

СУБД PostgreSQL надає повний набір інструментів для ефективною нормалізації, очищення, зіставлення та географічної перевірки адрес. Використання розширень `pg_trgm`, `fuzzystrmatch`, `postgis`, `address_standardizer` і користувацьких словників дозволяє автоматизувати більшу частину роботи і знизити вплив людського фактора.

Реалізація системи нормалізації всередині PostgreSQL допомагає органам кадастру та муніципалітетам США забезпечити високу якість даних, оптимізувати податкові процеси та поліпшити точність геоінформаційних сервісів.

Список використаної літератури

1. Butler, H., Daly, M., Doyle, A., Gillies, S., Schaub, T., Schmidt, C. *The GeoJSON Format*. RFC 7946, IETF, 2016. DOI: 10.17487/RFC7946
2. Giannakourakis, A., Bozanis, P. *Similarity Search in PostgreSQL Using Trigram Indexing: Performance Evaluation and Applications*. *Journal of Information Systems Engineering*, 2021, 6(3), 45–56. DOI: 10.5937/JISE2103045G
3. Navarro, G. *A Guided Tour to Approximate String Matching*. *ACM Computing Surveys*, 2001, 33(1), 31–88. DOI: 10.1145/375360.375365
4. Ramsey, P. *PostGIS: Geospatial Data Management and Processing in PostgreSQL*. Proceedings of FOSS4G, 2010.
5. Obe, R. O., Hsu, L. S. *PostGIS in Action*. 3rd ed.; Manning Publications: Shelter Island, NY, 2021.
6. Stonebraker, M., Rowe, L.A. *The Design of Postgres*. *ACM SIGMOD Record*, 1986, 15(2), 340–355. DOI: 10.1145/16894.16888
7. The PostGIS Development Team. *PostGIS 3.4 Manual: Address Standardizer Extension*. 2024. https://postgis.net/docs/Address_Standardizer.html
8. The PostgreSQL Global Development Group. *PostgreSQL Documentation: fuzzystrmatch — String Similarity and Phonetic Matching*. 2024. <https://www.postgresql.org/docs/current/fuzzystrmatch.html>
9. The PostgreSQL Global Development Group. *PostgreSQL 17 Documentation: pg_trgm — Trigram Matching Module*. 2024. <https://www.postgresql.org/docs/17/pgtrgm.html>
10. Zhao, Y., Zhang, H. *Efficient Parsing and Normalization of Address Strings Using Hybrid Rule-Based and Statistical Methods*. *International Journal of Geographical Information Science*, 2019, 33(10), 1973–1992. DOI: 10.1080/13658816.2019.1599123

РОЗВИТОК ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВ У ПОЛІЕТНІЧНОМУ ТА
ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ
ДУХОВНА ЄДНІСТЬ ЛЮДСТВА ЯК КОМУНІКАТИВНА ПАРАДИГМА
ТЕОСОФІЇ

Аліна МОРГУНОВА

*завідувач відділом «Музейний центр О. П. Блаватської та її родини
Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького,
культуролог, аспірант Національного університету «Острозька Академія»*

У статті розглянуто феномен духовної єдності людства як одну з ключових комунікативних парадигм теософії. З погляду на теософське вчення про єдність усіх форм життя, автор аналізує, як ідея спільності духовного походження людини формує новий тип міжкультурної та міжрелігійної комунікації. Підкреслено, що духовна єдність розуміється не лише як метафізичний принцип, а й як практична основа етичного діалогу між народами, культурами та релігіями. У дослідженні окреслено основні комунікативні стратегії, за допомогою яких теософія сприяє консолідації людства навколо ідеалів альтруїзму, співпраці та взаєморозуміння, а також визначені специфічні риси теософської моделі міжкультурної комунікації. Показано, що сучасна інтерпретація теософських ідей дозволяє розглядати духовну єдність як універсальну категорію гуманітарного дискурсу, що актуалізує морально-ціннісні орієнтири глобалізованого світу.

Ключові слова: теософія, духовна єдність, комунікативна парадигма, міжкультурний діалог, гуманістичні цінності, єдність людства, духовний розвиток.

The article examines the phenomenon of the spiritual unity of humanity as one of the key communicative paradigms of Theosophy. From the perspective of Theosophical doctrine on the unity of all forms of life, the author analyzes how the idea of the common spiritual origin of humans shapes a new type of intercultural and interreligious communication. It is emphasized that spiritual unity is understood not only as a metaphysical principle, but also as a practical basis for ethical dialogue between nations, cultures, and religions. The study outlines the main communication strategies through which theosophy contributes to the consolidation of humanity around the ideals of altruism, cooperation, and mutual understanding, and identifies the specific features of the theosophical model of intercultural communication. It is shown that the modern interpretation of theosophical ideas allows us to consider spiritual unity as a universal category of humanitarian discourse, which actualizes the moral and value orientations of the globalized world.

Keywords: Theosophy, spiritual unity, communicative paradigm, intercultural dialogue, humanistic values, unity of humanity, spiritual development.

Вступ. Духовна єдність людства є важливим чинником у сучасному світі не тільки в контексті глобалізації, пошуку міжкультурного порозуміння, а також етичної точки зору як фактору запобігання міжкультурним та міжетнічним конфліктам. Теософія пропонує особливий погляд на комунікацію між культурами, заснований не лише на обміні інформацією, а на глибинному духовному взаєморозумінні.

Метою статті є розкриття ідеї духовної єдності людства як основи теософської комунікативної парадигми.

Аналіз досліджень. У працях О. П. Блаватської сформульовано ідею універсальної мови духу, що поєднує людство поза культурними й релігійними межами. Ці положення випереджають концепцію діалогічного мислення М. Бубера та ідею визвольної педагогіки П. Фрейре [8], у яких комунікація постає як шлях до духовного самопізнання та взаєморозуміння. Сучасні інтерпретації теософських принципів, представлені у працях Е. Ласло [9] і К. Вілбера [13], розглядають теософську спадщину як прообраз інтегративного комунікативного підходу, що поєднує духовність, етику та глобальну свідомість.

Виклад основного матеріалу. Важливо зазначити специфічність **теософської моделі міжкультурної комунікації, яка виходить не з соціально-лінгвістичних чи культурно-поведінкових засад, як більшість сучасних підходів, а з духовно-філософської основи єдності людства.** Тобто теософія розглядає комунікацію не просто як обмін інформацією між культурами, а як **пошук і відновлення спільного духовного кореня всіх традицій і народів.**

Тобто специфіка теософської моделі міжкультурної комунікації полягає в тому, що вона:

- базується на духовній єдності людства;
- використовує символічну мову як універсальний код спілкування;
- прагне синтезу знань і гармонізації культур;
- розглядає комунікацію як духовний акт єднання, а не просто обмін повідомленнями.

Духовне підґрунтя комунікації закладене в основу теософської моделі – це принцип єдності всього живого. «Оскільки людство по суті єдине, і ця суть його одна – нескінченна, нестворена і вічна, чи ми її називаємо Богом чи Природою – ніщо, таким чином, не може вплинути на одну націю або одну людину, не вплинувши на всі інші нації і решти людей» [1]. В такому випадку міжкультурна взаємодія трактується як взаємопізнання душ, а не як зіткнення ідентичностей.

Тому комунікація ґрунтується на розумінні єдиного духовного початку, бо, з точки зору теософії, всі культури мають спільне метафізичне джерело.

Комунікація у теософії є не лише процесом між людьми, а й **зв'язком людини з усім Всесвітом**. Оскільки людство розглядається як єдиний організм, де всі частини (народи, культури, релігії) мають спільну мету – **еволюцію, перш за все духовну, то** справжнє міжкультурне порозуміння можливе лише тоді, коли воно спирається на **усвідомлення єдності життя** як такого.

Ідея духовної єдності людства, яка посідає центральне місце в теософській доктрині, не існує у відриві від ширшого контексту світової філософської думки. Як комунікативна парадигма, вона спирається на універсальні уявлення про цілісність буття, що знаходять відображення у східних релігійно-філософських системах та західній містичній традиції. Зіставлення цих концепцій дозволяє виявити глибинні спільності у тлумаченні духовного принципу єдності, а також зрозуміти, яким чином теософія синтезує ці ідеї, формуючи нову модель міжкультурного діалогу.

У контексті **ведичної традиції** вона найповніше представлена в Упанішадах, де проголошується тотожність «Атмана» (внутрішнього «я») людини, і «Брахмана» (всеосяжного Абсолюту). Ведантична формула «*tat tvam asi*» («ти є те», *Chāndogya Upaniṣad*, VI.8.7) [5] виражає глибинну єдність мікрокосму і макрокосму, індивідуальної та універсальної свідомості. Цей принцип відображений у теософській ідеї єдності всіх форм життя, згідно з якою кожна істота є проявом єдиного духовного начала.

У **буддизмі** поняття всеєдності постає крізь призму вчення про *пратітья-самутпада* (принцип причинності), що вказує на взаємозумовленість і взаємозв'язок усіх феноменів буття (*Samyutta Nikāya*, II.28) [12]. Етичне наповнення цього принципу розкривається у «Дхаммападі»: «Усі істоти тремтять перед насильством; усі бояться смерті. Уподобни себе до інших, не вбивай і не спонукай до вбивства» (*Dhammapada*, X.129–130) [6]. Таким чином, співчуття (*каруна*) і прагнення до просвітлення (*бодгі*) набувають універсального

характеру, що в теософській інтерпретації відповідає усвідомленню духовної єдності людства та спільності етичної відповідальності.

У західній містичній традиції ідея всеєдності має інше філософське осмислення. У неоплатонізмі Плотіна «Єдине» постає як трансцендентне джерело буття, з якого еманує усе суще [11]. Мейстер Екгарт, розвиваючи цю лінію у християнському контексті, проголошує, що душа у своїй глибині «єдина з Богом», а отже, усі люди, як носії божественної іскри, належать до єдиного духовного цілого [7]. Подібні ідеї простежуються у Я. Бьоме, який тлумачить творіння як саморозкриття Божества у множинності форм [4].

Мова символів, яка притаманна теософії, є універсальним засобом спілкування. Тобто символи, міфи, архетипи це «універсальна мова людства», через яку різні культури виражають одні й ті самі істини у різних формах. **«Міфологія є сховищем найдавнішої людської мудрості»** [2] Теософія бачить у символах **спільний код духовної комунікації**, який дозволяє розуміти різні традиції як частини єдиного знання. Наприклад, символ кола, світла, вогню, змія чи лотоса трактується як відображення універсальних космічних законів, спільних для Сходу й Заходу.

Теософська традиція розглядає символ як універсальний засіб духовної комунікації між різними рівнями буття та між культурами. Символ, на відміну від поняття, не лише позначає, а й відкриває смисл. Він функціонує як «мова душі», здатна передавати трансцендентний досвід у формах, доступних людській свідомості. У працях О. П. Блаватської символіка постає як ключ до розуміння «вічної мудрості», адже через архетипічні образи міфів і релігій людство комунікує з універсальними істинами, спільними для всіх епох і традицій [2].

Архетипи та міфологічні структури в теософії виконують роль своєрідних кодів духовної пам'яті, що забезпечують спадкоємність смислів у культурному просторі. Їхня універсальність зумовлює можливість міжцивілізаційного діалогу на рівні глибинних смислів, поза межами мовних чи релігійних відмінностей. У цьому аспекті теософська комунікативна парадигма ґрунтується на метафізичному принципі єдиної мови істини, де символи виступають не

інструментами поділу, а засобами єднання. Вони інтегрують індивідуальний досвід у колективний духовний контекст, сприяючи формуванню планетарної свідомості – однієї з ключових цілей теософського руху.

Теософська модель міжкультурної комунікації носить інтегративний (синтетичний) характер. Це закладено в одній з трьох головних цілей Теософського товариства і цьому присвячені монументальні праці О. П. Блаватської «Ізіда без покрову», «Таємна Доктрина» та багато статей. Таким чином, можемо стверджувати, що теософія прагне до синтезу релігії, філософії та науки; не заперечує жодну культуру, а інтегрує всі. Комунікація відбувається на двох рівнях: у формі діалогу між «різними», і як пошук «єдиного в різноманітті». Такий підхід сприяє побудові гармонійного міжкультурного простору, де кожна традиція визнається невід'ємною частиною єдиного духовного знання [3].

Теософська комунікація ґрунтується не лише на розумі, а й на **інтуїтивному, духовному сприйнятті** істини. Міжкультурне взаємодія відбувається не через доведення аргументів, а порозуміння віднаходиться **через спільне переживання духовної сутності буття**. Це наближає теософську модель до герменевтики символу, медитативного пізнання, містичного досвіду. «Кожен із нас має здатність, або внутрішнє почуття, що називається інтуїцією, ... це єдина здатність, що дозволяє людині бачити речі в їхньому справжньому світі».

У «Ключі до Теософії» О. П. Блаватська формулює наступний принцип: «... корінь усієї Природи об'єктної та суб'єктної, і все що взагалі існує у Всесвіті, видиме та невидиме, було, є і завжди буде назавжди однією абсолютною сутністю, з якої все виходить і до якої все повертається» [1]. Цей постулат є основою теософського комунікативного універсуму: все існуюче перебуває у взаємодії через єдину духовну енергію. У цьому сенсі Блаватська розуміє Всесвіт як живу мережу духовних взаємин між усіма формами буття.

Етичний вимір теософії й відповідно теософської комунікації передбачає не лише пізнання, а й моральну відповідальність перед людством, яка головними

— — — — —

засадами має альтруїзм, толерантність, співчуття, братерство. Ціль Теософського товариства про створення Всесвітнього братства людства без різниці раси, статі, каст чи віросповідання – це не просто декларація, а етичний принцип комунікації [1]. Таким чином, «братство» виступає не як соціальна утопія, а як форма духовної комунікації, заснованої на визнанні єдиного джерела життя у всіх людях. У численних публікаціях О. П. Блаватська підкреслює, що справжній теософ – це «той, хто живе для інших».

Як співзасновник Теософського товариства, Г. С. Олкотт реалізував цю парадигму в практичній діяльності – відкритті шкіл на Цейлоні, відродженні буддизму та створенні міжрелігійних освітніх проєктів. У промові «Братство релігій» (1891) Олкотт писав: «Братство, яке ми проповідуємо, не сентиментальне, а наукове; воно спирається на єдність духовного походження всього людства». [10, с. 12). Таким чином, братерство розуміється як закономірність духовної еволюції, а не лише етичний принцип.

Важливо зазначити, що парадигма духовної єдності у теософській традиції реалізується на кількох рівнях: *метафізичному* (через уявлення про Єдине Джерело Буття); *етико-комунікативному* (через ідеал універсального братства); *психологічному* (через внутрішній досвід єдності свідомості). Ці три виміри створюють цілісну модель духовної комунікації, в якій пізнання, співчуття і любов постають формами зв'язку людини з космосом і з іншими людьми.

Один із головних принципів, сформульованих Оленою Блаватською про **єдність усіх форм життя та духовну спорідненість людства**, переформулюється із сучасними теоріями міжкультурної комунікації, які наголошують на взаєморозумінні, емпатії та рівноправному діалозі культур.

Саме установка на духовну солідарність і толерантність, яка закладена в теософській доктрині як ідея універсального братства, пізніше знайшла розвиток у концепціях **«космічного гуманізму» Тейяра де Шардена**, **«глобальної етики» Ганса Кюнга** та **«діалогу цивілізацій» М. Бубера, П. Тілліха, С. Хантінгтона** (у культурологічному ключі).

Теософи першими почали говорити про **єдність духовного досвіду Сходу і Заходу**, сприяючи перекладам і поширенню текстів з індуїзму, буддизму, суфізму, християнської містики. Це стало основою для подальших досліджень у сфері **порівняльної філософії та міжрелігійного діалогу**. Погляди О. П. Блаватської на еволюцію свідомості, символізм і метафізику комунікації перегукуються з пізнішими ідеями **Карла Юнга (архетипи колективного несвідомого), Мартіна Бубера («Я–Ти» як модель діалогу) та Пауло Фрейре [8] («діалогічна педагогіка» як духовне звільнення)**.

У контексті міжкультурної комунікації теософська ідея **спільного джерела буття та універсального закону (Логоса, Дхарми, Дао)** може розглядатися як прообраз концепції **інтерсуб'єктивності**, тобто здатності розуміти Іншого як рівноправного учасника духовного процесу. Теософський гуманізм долає етноцентризм і секулярний релятивізм, наголошуючи на тому, що справжня комунікація можлива лише через **визнання духовної спільності всіх істот**. Отже, теософські ідеї не лише передували появі сучасних гуманістичних і комунікативних теорій, а й стали їхнім духовно-філософським підґрунтям.

Порівняльний аналіз засвідчує, що ідея духовної єдності людства є універсальною складовою світової філософської спадщини. У східних традиціях (індуїзм, буддизм) вона постає як онтологічний принцип тотожності всіх форм буття, у західній містичній думці – як внутрішній досвід єднання з Абсолютом, а в теософії – як інтегративна доктрина, що поєднує обидва підходи. Теософська концепція духовної єдності не лише синтезує метафізичні уявлення різних культур, але й набуває виразного комунікативного виміру: вона пропонує модель діалогу, засновану на усвідомленні спільності духовного походження людства, взаємоповаги та моральної відповідальності. Саме тому теософська парадигма може розглядатися як сучасна форма філософського універсалізму, покликана сприяти подоланню культурних і релігійних бар'єрів у глобалізованому світі.

Список використаної літератури

1. Blavatsky H. P. The Key to Theosophy. London : The Theosophical Publishing Company, 1889. 371 p. URL: <https://www.theosophy.world/resource/ebooks/key-theosophy-blavatsky>
2. Blavatsky H. P. The Secret Doctrine: The Synthesis of Science, Religion and Philosophy. London : The Theosophical Publishing Company, 1888. 2 vols. URL: <https://www.theosophy.world/resource/ebooks/secret-doctrine-hp-blavatsky>
3. Blavatsky H. P. Civilization: The Death of Art and Beauty. *Lucifer*. 1889. Vol. IV, No. 24. P. 391–400. URL: <https://www.theosophy.world/resource/ebooks/civilization-death-art-and-beauty-hp-blavatsky>
4. Böhme J. Aurora, oder Morgenröte im Aufgang. Leipzig : Verlag von F. Ueberreuter, 1923. 512 p. URL: <https://archive.org/details/aurora-oder-morgen%C3%B6te>
5. Chāndogya Upaniṣad. In: The Principal Upaniṣads / transl. by S. Radhakrishnan. London : George Allen & Unwin, 1953. P. 447–469. URL: <https://archive.org/details/principallupaniṣadssradhakrishnan>
6. Dhammapada. In: The Dhammapada: The Buddha's Path of Wisdom / transl. by Nārada Thera. – Colombo : Buddhist Publication Society, 1978. 208 p. URL: https://www.bps.lk/olib/bp/bp104s_Narada-Dhammapada.pdf
7. Eckhart, Meister. Deutsche Predigten und Traktate / hrsg. von J. Quint. München: Hanser, 1963. 432 p. URL: <https://archive.org/details/meistereckhartdeuschepredigten>
8. Freire P. Pedagogy of the Oppressed. New York : Herder and Herder, 1968. 186 p.
9. Laszlo E. The Akashic Field: An Integral Theory of Everything. Rochester : Inner Traditions, 2004. 192 p.
10. Olcott H. S. Old Diary Leaves. Fourth Series. Adyar : The Theosophical Publishing House, 1910. 439 p. URL: <https://www.theosophy.world/resource/ebooks/old-diary-leaves-fourth-series>
11. Plotinus. The Enneads / transl. by Stephen MacKenna. London : Faber and Faber, 1956. 613 p.
12. Saṃyutta Nikāya. In: The Connected Discourses of the Buddha / transl. by Bhikkhu Bodhi. Boston : Wisdom Publications, 2000. 1824 p. URL: https://archive.org/details/connected_discourses_buddha_bodhi
13. Wilber K. A Theory of Everything: An Integral Vision for Business, Politics, Science and Spirituality. Boston : Shambhala Publications, 2000. 189 p.

ЮРИДИЧНА ЛІНГВІСТИКА

**PLAIN LEGAL LANGUAGE – ПРОСТОТА ЧИ СКЛАДНІСТЬ
ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ**

Анжела МОСЕЙКО

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

Стаття присвячена аналізу питання застосування plain legal language у процесуальних документах та оцінці співвідношення між простотою викладу і юридичною точністю. Розглядається важливість юридичного письма як ключового інструменту професійної діяльності юриста, роль структурованих, лаконічних та зрозумілих текстів у забезпеченні ефективності правосуддя та зменшенні комунікативних бар'єрів. Проаналізовано сучасні методики Legal Writing Skills, практики застосування простої юридичної мови в Україні та зарубіжні приклади (США, DOI), а також нормативно-правові ініціативи, що спрямовані на підвищення доступності правової інформації (Розпорядження КМУ № 1046-р, рішення Верховного Суду). Окрему увагу приділено моделі «6С» (суб'єкт, структура, стислість, стиль, синтаксис, словниковий запас) як комплексному підходу до створення ефективних юридичних текстів та феномену професійного сленгу «юрня», що відображає когнітивну фрустрацію юристів від надмірно ускладнених документів. Застосування plain legal language не знижує юридичної точності, а навпаки – допомагає підвищенню ефективності процесуальних документів, доступності правосуддя та довіри до правової системи.

Ключові слова: plain legal language, процесуальні документи, Legal Writing Skills, доступність права, комунікативна ефективність, юридична техніка.

The article is devoted to the analysis of the application of *plain legal language* in procedural documents and the assessment of the balance between simplicity of expression and legal accuracy. The importance of legal writing as a key tool in a lawyer's professional activity is examined, as well as the role of structured, concise, and clear texts in ensuring the effectiveness of justice and reducing communication barriers. The study analyzes modern Legal Writing Skills methodologies, practices of using plain legal language in Ukraine, and foreign examples (USA, DOI), as well as regulatory initiatives aimed at improving access to legal information (CMU Resolution №. 1046-r, Supreme Court decisions). Special attention is given to the "6C" model (subject, structure, conciseness, style, syntax, vocabulary) as a comprehensive approach to creating effective legal texts and to the phenomenon of professional slang "yurnya," reflecting lawyers' cognitive frustration with overly complex documents. The use of plain legal language does not reduce legal accuracy; on the contrary, it contributes to the increased effectiveness of procedural documents, accessibility of justice, and public trust in the legal system.

Keywords: plain legal language, procedural documents, Legal Writing Skills, access to law, communicative effectiveness, legal technique.

Вступ. Одним із центральних аспектів професійної діяльності юриста є оволодіння мистецтвом правничого письма, яке забезпечує дієву комунікацію між суб'єктами правових відносин та сприяє виконанню правових норм у практичній діяльності. Процесуальні акти, як складова правничої комунікації, виконують не лише формальну функцію фіксації правових позицій, а й є засобом

впливу на хід правових процесів, аргументацію сторін та винесення рішень судом. Водночас у сучасній практиці простежується тенденція до надмірної заплутаності процесуальних текстів, що виявляється у громіздких структурах, застарілій термінології та недостатній впорядкованості, що ускладнює їх розуміння як фахівцями, так і громадянами.

Аналіз досліджень. Питання розуміння юридичних текстів та запровадження засад plain legal language жваво досліджується в англо-американській правовій доктрині з 1970-х років (R. Wydick, B. Garner, J. Kimble). В Україні системне вивчення проблематики розпочато відносноне щодавно – з 2018-2019 рр. у межах програм Legal Writing Skills та ініціатив Верховного Суду. Значний внесок зробили О. Кібенко (концепція трьох складових ясності), М. Афанасьєва (модель «6С»), А. Орлеан (практика тренінгів), Д. Лавренко (юридична техніка як інструмент оптимізації). Окремі аспекти доступності судових ухвал висвітлено у постановках Великої Палати Верховного Суду (зокрема № 11-164cap21). Проте комплексного аналізу співвідношення простоти форми і складності змісту процесуальних документів з урахуванням новітніх нормативних вимог (Розпорядження КМУ № 1046-р від 17.11.2023) досі не проведено, що зумовлює наукову новизну цього дослідження.

Метою статті є теоретичне обґрунтування доцільності запровадження засад plain legal language у процесуальні документи українського судочинства та визначення оптимального співвідношення між легкістю викладу й збереженням правничої глибини та чіткості.

Задля досягнення окресленої мети у статті висунуто такі *завдання*: проаналізувати поточний стан зрозумілості процесуальних документів та судових ухвал в Україні та визначити головні чинники комунікативної неефективності традиційного правничого письма; узагальнити й упорядкувати вітчизняні нормативно-правові та судові ініціативи, націлені на зростання доступності правових текстів; дослідити закордонний досвід інституційного запровадження засад plain legal language; оцінити теоретичну та практичну придатність моделі «6С»; розробити науково обґрунтовані поради щодо

вдосконалення юридичного письма в українському судочинстві з метою досягнення балансу між легкістю викладу та збереженням правової чіткості й глибини аргументації.

Професійна діяльність юристів невід’ємно пов’язана з процесами обміну інформацією, її системним аналізом, а також підготовкою, складанням та оформленням юридичних документів. За обсягом створеного тексту протягом професійної кар’єри юристи є співмірним або навіть перевищують професійних письменників. Слово виступає основним інструментом професійної компетентності юриста.

Для кожного юриста-практика чи дослідника юридичне письмо (*legal writing*) становить основну частину професійної діяльності. Письмові тексти, нарівні з усною аргументацією, визначають здатність чітко формулювати й обґрунтовувати правову позицію та, зрештою, досягати запланованого результату.

Водночас переважна більшість сучасних процесуальних документів в Україні залишається надмірно складною, громіздкою та важкою для сприйняття. Судові постанови, клопотання, ухвали, а також значна частина наукових публікацій ігнорують когнітивні можливості адресата, викликаючи втому, роздратування і, як наслідок, відповіді аналогічного стилю. Така комунікативна неефективність ускладнює судовий розгляд, підвищує ризик помилок інтерпретації та знижує довіру до правосуддя.

У контексті глобальних тенденцій, пов’язаних з рухом «plain legal language» (проста правова мова), виникає актуальне питання: чи є простота в оформленні процесуальних документів інструментом підвищення їх переконливості, чи навпаки, чи загрожує вона втраті юридичної глибини та точності? Ця дилема особливо гостра для українського законодавства, де впровадження принципів ясності та лаконічності, закріплених у рекомендаціях Європейського суду з прав людини та національних стандартах (наприклад, Постанові Верховного Суду № 11-164 сап 21 від 2021 року), стикається з інерцією традиційних шаблонних практик.

Сучасні методики Legal Writing Skills, розроблена на основі західного досвіду (зокрема, програм Посольства США в Україні та ГО «Адвокат майбутнього»), демонструють практичний підхід до розв’язання проблеми. Вони передбачають відмову від механічного заповнення шаблонів – де змінюються лише деталі та прізвища – на користь глибокого обґрунтування кожного елемента правової норми. Як підкреслює Орлеан, застосування цих інструментів дозволяє створювати документи, що є «максимально простими, лаконічними та переконливими», дисциплінуючи не лише автора, але й опонента у процесі. Досвідчені юристи, які пройшли відповідне навчання, зазначають трансформацію свідомості: спочатку виникає парадоксальне відчуття «погіршення» навичок (аналогічно до навчання плаванню, де нова техніка спочатку здається незграбною), але з практикою документи набувають переваги в суді, сприяючи коректності та увазі до деталей з боку всіх сторін [3].

Важливим нормативним кроком на державному рівні, що підсилює аргументи на користь plain legal language у процесуальних документах, стало прийняття в Україні **Розпорядження Кабінету Міністрів № 1046-р** від 17 листопада 2023 року, яке містить **Рекомендації щодо викладення інформації суб’єктами владних повноважень у форматах, що забезпечують її доступність**, по-суті це перехід до простішої мови. Цей документ офіційно рекомендує органам державної влади та місцевого самоврядування використовувати методи спрощеної мови та формат «легкого читання» для підвищення сприйнятності текстів. Зокрема, регламентовано обмеження обсягу інформації, використання дієслів у теперішньому часі та надання пояснень через конкретні приклади для покращення розуміння. Також підкреслюється важливість простих, логічно та послідовно структурованих текстів – інформація повинна викладатися ясно, а речення – містити одну головну думку. Крім цього, документ звертає увагу на кольорові контрасти, чіткий шрифт, інфографіку та відмову від складних форматів при створенні текстів, орієнтованих на легке читання. Прийняття цих рекомендацій ілюструє державне визнання проблеми мовної бар’єрності в публічних документах і засвідчує прагнення до

демократизації комунікації влади, що в свою чергу підсилює аргумент про те, що plain legal language – це не лише утилітарна практика, а конституційно та соціально значущий інструмент [5].

У своїй доповіді «Проста мова юридичних паперів – що це та навіщо?» суддя Верховного Суду Олена Кібенко підкреслює, що перехід до plain legal language є не лише популярним трендом, а основоположною вимогою для покращення якості юридичних текстів. Доповідач в своїй роботі вважає що, ясність юридичних текстів полягає у трьох головних складових: словниковий вибір, побудова тексту та оформлення документа – таким чином, щоб читач міг швидко знайти необхідні відомості, осягнути їх без поради з правником та власноруч застосувати їх. Кібенко акцентує, що в багатьох державах державні установи зобов'язані вживати просту мову, а в правничій практиці це сприяє зростанню відкритості й досяжності правосуддя. При цьому проста мова не означає спрощення: Велика Палата Верховного Суду (у рішенні № 11-164cap21) вже визнає, що судові постанови мають бути логічно організовані, зрозумілі й стислі – з балансом між стисливістю та точністю. Прийомами «антиканцеляризму» є: використання дієслів замість пасивних конструкцій, виключення зайвих слів (наприклад, «отже», «водночас») та оминання скорочень, що робить текст більш життєвим та зрозумілим. Таким чином, проста юридична мова, за Кібенко, – це не знецінення правової ідеї, а засіб демократизації права: він опікується різним колам - від учасників провадження до громадськості – розуміти, використовувати й довіряти рішенням суду [4].

У збірнику Мова і право (2023) ДДУВС Дар'я Лавренко висвітлює сутність юридичної техніки як критично важливого складника юридичної науки, що забезпечує раціональне формування правових документів. Зокрема, вона зазначає, що без знання юридичної техніки правові акти різного масштабу не можуть бути «досконалыми та дієвими». За словами Лавренко Д., юридична техніка охоплює системні прийоми мовно-структурного оформлення – термінологію, юридичні конструкції, структуру, логіку викладу – які прямо впливають на зрозумілість, читабельність і правову функціональність

документів. Подібний міждисциплінарний підхід, як наголошується у збірнику, поєднує лінгвістичні (стилістика, термінознавство) та юридичні (логіка права, герменевтика) засоби, що є необхідним для творення правового тексту, який одночасно точно виражає правову думку й є доступним для різних аудиторій. В контексті «простота чи складність процесуальних документів», юридична техніка виступає не лише як технологія «складного права», а й як механізм оптимізації – інструмент, який може сприяти Plain legal language, якщо застосовувати її методи усвідомлено: з одного боку, для збереження юридичної точності, а з іншого – для підвищення комунікативної ефективності тексту [2].

У дослідженнях Мар'яни Афанасьєвої просту мову юридичних документів зображено як цілісний комунікативний інструмент, спрямований на забезпечення ясності, доступності та ефективності правового тексту, що є особливо значущим у сфері процесуальної діяльності. Авторка наголошує, що юридичний документ виконує свою функцію лише тоді, коли «передає думки чітко, зрозуміло та стисло», оскільки надмірна складність, нечіткість чи відсутність логічної структури не тільки ускладнюють сприйняття, а й можуть завдати шкоди правовій позиції сторони. Запропонована нею модель «6С» (суб'єкт, структурування, стислість, стиль, синтаксис, словниковий запас) формує системний підхід до впровадження plain legal language, який не зводить простоту до спрощення змісту, а навпаки - оптимізує форму викладу, усуваючи мовні бар'єри між юристом і адресатом документа. Важливо, що Афанасьєва розглядає просту мову не лише як лінгвістичну техніку, а як прояв професійної етики юриста, яка передбачає емпатію до читача, повагу до його часу та інтелектуальних ресурсів. У цьому аспекті проста мова постає не альтернативою юридичній складності, а механізмом її раціоналізації: складний зміст права може і повинен бути представлений у формі, яка забезпечує зрозумілість правової аргументації, що особливо важливо для процесуальних документів, покликаних впливати на рішення суду та хід правосуддя [1].

Зарубіжний досвід підтверджує системність такого підходу, зокрема практика показовою є модель Міністерства внутрішніх справ США (Department

of the Interior, DOI), яке діє відповідно до *Plain Writing Act (2010)* та *Federal Plain Language Guidelines*. DOI зобов'язує свої підрозділи застосовувати просту мову у всіх документах, що впливають на права або обов'язки громадян – інструкціях, звітах, формах, офіційних повідомленнях. Орган проводить навчання персоналу, впроваджує чек-листи для перевірки ясності текстів, публікує щорічні звіти про дотримання стандартів plain language та забезпечує внутрішній контроль якості комунікації. Таким чином, впровадження простої юридичної мови у США – це не лише рекомендаційна практика, а структурована політика, що поєднує нормативну вимогу, адміністративний нагляд і професійну підготовку [8].

Цікавою ілюстрацією внутрішнього спротиву надмірному формалізму в українському професійному середовищі є сленгове слово «юрня». Термін «юрня» – сленгове позначення надмірно ускладнених або необґрунтованих правових документів і процедур – походить від латинських коренів *jūris* («право») та *hernia* («грижа»), метафорично підкреслюючи «патологічну набряклість» формалізму, яка перешкоджає ефективному правозастосуванню. Цей неологізм, що зародився в обмежених професійних колах українських юристів (зокрема, у корпоративних спільнотах *Bot&Partners* та *Юридичної Лабораторії*), слугує лінгвістичним механізмом вираження когнітивної фрустрації від шаблонних текстів, які ігнорують потреби адресата. Наприклад, вимога паперового подання документів за наявності цифрових реєстрів (як у базі ДФС) ілюструє типову «юрню», що суперечить принципам доступності інформації, закріпленим у Законі України «Про доступ до публічної інформації». Такий сленг не лише демаркує межі між формальною термінологією та повсякденною практикою, але й підкреслює необхідність впровадження plain legal language для усунення непотрібних бар'єрів, перетворюючи процесові документи на інструменти справжньої змагальності та прозорості [6].

На думку Андрія Гука, ««юрня» – це інструмент поганого чи недосвідченого юриста або приховування відсутності належної аргументації. А проста і зрозуміла юридична мова із застосуванням дизайнерського мислення вже давно є ознакою не лише якісної роботи юридичних фірм, а й текстів рішень

Верховного Суду, багатьох суддів та державних органів, наприклад, Антимонопольного комітету України» [7].

Дискусія «простота чи складність процесуальних документів» виходить далеко за межі стилістичних уподобань. Застосування простої юридичної мови у процесуальних паперах не є спрощенням змісту, а виступає інструментом підвищення якості правової комунікації та дієвості правосуддя. Розгляд сучасних технік юридичного письма, світових нормативів та української законодавчої бази засвідчує, що ясність правових текстів є головною передумовою доступу до права та втілення засади верховенства права. Модель «бС», що охоплює суб'єкта, будову, лаконічність, манеру викладу, синтаксис та лексику, формує цілісний підхід до творення документів, які поєднують чіткість викладу й юридичну коректність. Використання зрозумілої мови сприяє зменшенню комунікаційних перепон, полегшує розуміння правової довідки та зменшує ймовірності хибного тлумачення процесуальних вимог. Досвід інших держав, зокрема США, підтверджує, що стандарти plain language збільшують довіру до правової системи та налагоджують роботу судових інституцій. Українська правозастосовна практика, включно з починаннями державних органів та позицією Верховного Суду, демонструє повільне зміцнення цього методу. Застосування зрозумілої правової мови є також ознакою фахової гідності правника, спрямованої на повагу до осіб, залучених до провадження, та забезпечення неупередженого розгляду справ. Насамкінець, проста юридична мова у процесуальних документах не лише підвищує рівень юридичного письма, а й укріплює доступність правосуддя та ефективність правової системи в цілому.

Список використаної літератури

1. Афанасьєва М. В. Елементи простої мови юридичних документів. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 26 квіт. 2024 р. Одеса, 2024. С. 146–149. URL: <https://hdl.handle.net/11300/28214> (дата звернення: 30.10.2025)
2. Максименко О. В., Скурідін Р. Українська мова в юриспруденції: шляхи вдосконалення. *Мова і право* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 17 жовт. 2023 р. Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 237-240. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/11869/1/36ірник_МОВА_I_ПРАВО_2023.pdf#page=237 (дата звернення: 30.10.2025)

3. Написання юридичних документів. Навчання тих, хто вже вміє : веб-сайт. URL: <https://ecpl.com.ua/comments/napysannia-iurydychnykh-dokumentiv-navchannia-tykh-khto-vzhevmiie> (дата звернення: 01.11.2025)
4. Проста мова юридичних документів – що це і навіщо? : вебсайт. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/prosta-mova-yuridichnih-dokumentiv--shcho-ce-i-navishcho.html> (дата звернення: 01.11.2025)
5. Проста мова юридичних паперів – що це та навіщо? : презент. Верхов. Суду України : вебсайт. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2025/Prezent_Prosta_mova_jur_dokum.pdf (дата звернення: 02.11.2025)
6. Про схвалення рекомендацій щодо викладення інформації суб'єктами владних повноважень у форматах, що забезпечують доступність її сприйняття : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 листоп. 2023 р. № 1046-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-rekomendatsiishchodo-vykladennia-informatsii-subiektamy-vladnykh-povnovazhen-s1046-171123> (дата звернення: 01.11.2025)
7. Що таке юрня: етимологія слова, історія терміну, приклади використання : веб-сайт. URL: <https://loyer.com.ua/uk/shho-take-yurnya-etimologiya-slova-istoriya-terminu-prikladi-vikoristannya> (дата звернення: 04.11.2025)
8. Як добре юридичне письмо викорінює «юрню» : вебсайт. URL: <https://law.ukma.edu.ua/yak-dobre-yurydychne-pysmo-vukorinyuye-yurnyu> (дата звернення: 03.11.2025)
9. Plain Language : вебсайт. URL: <https://www.doi.gov/plainlanguage> (дата звернення: 30.10.2025)

ІНТЕГРАЦІЯ ЦИФРОВИХ НАВИЧОК У ВИЩУ ОСВІТУ УКРАЇНИ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ ТА ДИДАКТИЧНІ РІШЕННЯ

Анастасія МОСТОВА

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor

Varna University of Management, Bulgaria

State University of Information and Communication Technologies, Ukraine

У статті досліджено інтеграцію цифрових навичок у систему вищої освіти України в контексті європейських освітніх орієнтирів та рамкових підходів. Проаналізовано ключові ініціативи Європейського Союзу у сфері розвитку цифрових компетентностей, зокрема DigComp, Digital Education Action Plan та Digital Compass 2030. Узагальнено результати оцінювання цифрових навичок населення України та виявлено основні диспропорції за віком і типами компетентностей. Обґрунтовано необхідність переходу від фрагментарного використання цифрових інструментів до системної інтеграції цифрових компетентностей у результати навчання освітніх програм. Запропоновано комплекс дидактичних рішень для закладів вищої освіти України з урахуванням європейських практик.

Ключові слова: цифрові навички, цифрова компетентність, вища освіта, DigComp, європейська інтеграція, дидактичні рішення, людський капітал.

The article examines the integration of digital skills into the higher education system of Ukraine in the context of European educational benchmarks and competency frameworks. Key European Union initiatives in the field of digital skills development, including DigComp, the Digital Education Action Plan, and the Digital Compass 2030, are analysed. The paper summarises the results of national assessments of digital skills in Ukraine and identifies key disparities across age groups and types of competences. The need to move from fragmented use of digital tools towards a systematic integration of digital competences into learning outcomes of higher education programmes is substantiated. A set of didactic solutions for Ukrainian higher education institutions aligned with European best practices is proposed.

Keywords: digital skills, digital competence, higher education, DigComp, European integration, didactic solutions, human capital.

Вступ. Інтеграція цифрових навичок у систему вищої освіти України є важливою умовою адаптації освітніх програм до вимог цифрової економіки та ринку праці. Цифрова компетентність у сучасних умовах розглядається не лише як технічна здатність, а як складова професійної підготовки та академічної грамотності випускників. У контексті європейської інтеграції України актуалізується необхідність узгодження національної освітньої політики у сфері цифрових навичок із європейськими підходами та стандартами.

Виклад основного матеріалу. Глобальні трансформації економіки свідчать про системне зростання попиту на цифрові навички в усіх секторах. За результатами міжнародних досліджень, 92% робочих місць у світі потребують цифрових навичок [1]. Цифрова економіка формує понад 30% глобального ВВП

та зростає у 2,5 рази швидше, ніж традиційні сектори. Прогнозується створення 30 мільйонів цифрових робочих місць до 2030 року, а до 2040 року 95% покупок здійснюватимуться через канали електронної комерції [1]. За таких умов цифрові навички стають обов'язковою складовою підготовки фахівців, що зумовлює необхідність їх системного формування в межах освітніх програм закладів вищої освіти.

Європейський Союз реалізує комплексний підхід до розвитку цифрових навичок через Digital Education Action Plan 2021–2027, European Skills Agenda, національні коаліції Digital Skills & Jobs та Рамку цифрових компетентностей DigComp 2.1 [2]. У межах стратегії Digital Compass 2030 визначено цільові орієнтири: 80% населення ЄС мають володіти базовими цифровими навичками, підготовка 20 мільйонів ІКТ-фахівців та забезпечення гендерної рівності у цифрових професіях [3]. Оцінювання рівня цифрових навичок у країнах Європейського Союзу здійснюється в межах Digital Economy and Society Index (DESI) у вимірі Human Capital, який охоплює показники володіння базовими та розширеними цифровими навичками, підготовку ІКТ-фахівців та цифрову грамотність молоді. За даними DESI 2024, 55,6% населення ЄС мають базові або вищі за базові цифрові навички, з яких 27,3% – на рівні вище базового [4].

Україна адаптувала європейські підходи до розвитку цифрових навичок та розробила Рамку цифрової компетентності для громадян України на основі DigComp 2.1 та рекомендацій європейських і міжнародних інституцій. Станом на сьогодні Рамка цифрових компетентностей України включає 4 виміри, 6 сфер, 30 компетентностей та 6 рівнів володіння цифровими навичками [5]. Зазначена рамка використовується як інструмент формування державної політики у сфері цифрових навичок, планування освітніх ініціатив та розробки навчальних програм. Її структура забезпечує можливість інтеграції цифрових компетентностей у систему вищої освіти шляхом узгодження результатів навчання з вимогами цифрової економіки та ринку праці.

Рамка цифрової компетентності України має безпосереднє значення для модернізації освітніх програм закладів вищої освіти, оскільки визначені в ній

компетентності корелюють з ключовими складовими сучасної академічної підготовки, зокрема розвитком критичного мислення, інформаційної грамотності, академічного письма, етики цифрової комунікації та міждисциплінарних навичок. Інтеграція рамки цифрової компетентності у стандарти спеціальностей і навчальні плани забезпечує системний підхід до формування цифрових навичок студентів та узгодження національних освітніх практик з європейськими орієнтирами розвитку людського капіталу.

Відповідно до Рамки цифрової компетентності для громадян України, цифрові навички вимірюються за шістьма сферами: основи комп'ютерної грамотності; інформаційна та медіаграмотність та робота з даними; створення цифрового контенту; комунікація та взаємодія в цифровому суспільстві; безпечне цифрове середовище; розв'язання технічних проблем і навчання протягом життя у цифровому середовищі [5]. Зазначені сфери формують цілісну модель цифрової компетентності, яка може бути інтегрована у результати навчання освітніх програм закладів вищої освіти незалежно від галузі підготовки та охоплює не лише технічні, а й комунікативні, аналітичні та етичні компоненти цифрової діяльності.

Цільові орієнтири розвитку цифрових навичок в Україні узгоджуються з європейськими підходами, зокрема з цілями Digital Compass 2030, відповідно до яких 80% населення мають володіти базовими цифровими навичками. У межах реалізації національної політики у сфері цифрової трансформації визначено завдання охопити навчанням цифровим навичкам 6 мільйонів українців, починаючи з 2021 року. Важливим інституційним результатом стало створення та розвиток національного проекту «Дія.Освіта», який забезпечує доступ до освітніх матеріалів, тестування рівня цифрової грамотності та сертифікацію цифрових навичок, створюючи підґрунтя для інтеграції цифрових компетентностей у формальну освіту, зокрема у програми закладів вищої освіти.

За результатами національного оцінювання цифрових навичок населення України віком 18–70 років у період 2019–2023 років спостерігається позитивна динаміка розвитку цифрової грамотності. Частка осіб без цифрових навичок

зменшилася з 15,1% у 2019 році до 7,2% у 2023 році, тоді як частка населення з цифровими навичками вище базового рівня зростає з 25,5% до 38%. Частка осіб з низьким рівнем цифрових навичок у 2023 році становить близько 33%, що свідчить про наявність резерву для подальшого розвитку цифрової компетентності [6]. Гендерний аналіз демонструє близькі показники цифрових навичок серед чоловіків і жінок, що вказує на відсутність істотного гендерного дисбалансу.

Аналіз цифрових навичок за віковими групами у 2023 році засвідчує суттєву диференціацію рівнів цифрової компетентності. Найвищі показники зафіксовано у віковій групі 18–29 років, де частка осіб із цифровими навичками вище базового рівня становить 65,4%, а лише 2,1% не мають цифрових навичок. У групах 30–39 років та 40–49 років відповідні показники становлять 44,1% та 39,7%. Водночас у старших вікових групах рівень цифрової компетентності істотно знижується: у групі 50–59 років частка осіб з навичками вище базового рівня становить 22,5%, а у групі 60–70 років – 12,0%, при цьому 17,4% представників цієї вікової категорії не мають цифрових навичок [6]. Отримані результати підтверджують наявність вікової цифрової нерівності та актуалізують роль безперервної цифрової освіти.

Структурний аналіз цифрових навичок населення України у 2023 році за типами компетентностей демонструє їх нерівномірний розвиток. Найвищі показники зафіксовано у сфері комунікаційних навичок (87,9%) та інформаційних навичок (86,1%). Натомість у сфері створення цифрового контенту лише 41,2% населення володіють навичками вище базового рівня, 19,0% – базовими, тоді як 39,8% не мають відповідних компетентностей. У сфері розв’язання проблем цифрові навички вище базового рівня мають 61,2% населення [6]. Таке співвідношення свідчить про переважання споживчих і комунікаційних цифрових практик над продуктивними та творчими.

Результати національного дослідження також підтверджують зв’язок між рівнем цифрових навичок і професійним розвитком. У 2023 році 85,3% респондентів зазначили, що цифрові навички розширюють можливості

працевлаштування та кар'єрного зростання; 82,5% – впливають на отримання більш престижної роботи; 84,8% – полегшують пошук роботи; 81,7% – підвищують продуктивність праці [6]. Особи з цифровими навичками вище базового рівня демонструють вищу впевненість у професійних перспективах порівняно з респондентами з низьким рівнем або відсутністю цифрових навичок.

За результатами опитування, 80,5% населення України погоджуються з твердженням про позитивний вплив підвищення рівня цифрових навичок на економіку країни, тоді як 7,9% не погоджуються, а 11,6% вагаються з відповіддю. Рівень підтримки цього твердження відрізняється залежно від статусу зайнятості: серед студентів та молоді – 89,2%, серед працюючого населення – 82,3%, серед тимчасово безробітних – 77,7%, серед пенсіонерів та осіб, які не працюють за станом здоров'я – 72,3%. Позитивне сприйняття економічного ефекту цифрових навичок також зменшується з віком – від 85,1% у групі 18–29 років до 74,9% у групі 60–70 років, що підтверджує необхідність диференційованого підходу до розвитку цифрових компетентностей [6].

Інтеграція цифрових навичок у вищу освіту України потребує впровадження системних дидактичних рішень, орієнтованих на компетентнісний підхід та узгоджених із рамкою цифрової компетентності. До ключових дидактичних рішень належать: інтеграція цифрових компетентностей у результати навчання всіх дисциплін, компетентнісно орієнтоване навчання на основі DigComp, а також запровадження кейс-орієнтованого навчання (case-based learning) [7]. Важливим елементом є використання цифрових інструментів як невід'ємної частини навчального процесу, що забезпечує формування практичних цифрових навичок у реальному освітньому середовищі. Окрему увагу слід приділяти оцінюванню цифрової компетентності через стандартизовані інструменти, що дозволяє забезпечити порівнюваність результатів та об'єктивність оцінювання. Не менш значущими є навчання викладачів цифровій педагогіці та міждисциплінарний підхід, які створюють умови для сталого впровадження цифрових компетентностей у всі освітні програми.

З урахуванням отриманих результатів та визначених дидактичних рішень доцільно сформулювати низку рекомендацій для закладів вищої освіти України. По-перше, університетам доцільно розробити цифровий стандарт університету, який визначатиме вимоги до рівня цифрових навичок студентів та механізми їх досягнення. По-друге, необхідно інтегрувати цифрові навички у всі дисципліни, незалежно від галузі підготовки. По-третє, важливо забезпечити системну цифрову підготовку викладачів, що дозволить ефективно реалізовувати цифрові компоненти освітніх програм. По-четверте, університетам слід використовувати стандартизовані інструменти оцінювання цифрових компетентностей. Додатково доцільно впроваджувати міждисциплінарні цифрові кейси та розвивати міжнародну співпрацю, зокрема в межах програм Erasmus+ та Jean Monnet, для обміну досвідом і кращими практиками інтеграції цифрових навичок.

Інтеграція цифрових навичок у систему вищої освіти України потребує переходу від фрагментарного використання окремих цифрових інструментів до системного дидактичного підходу, узгодженого з рамкою цифрової компетентності та європейськими освітніми орієнтирами. Результати аналізу рівня цифрових навичок населення свідчать, що ключовим викликом для вищої освіти є не лише підвищення загального рівня цифрової грамотності, а й формування продуктивних, аналітичних і творчих цифрових компетентностей, необхідних для професійної діяльності [8].

Першочерговим дидактичним рішенням є інтеграція цифрових компетентностей безпосередньо у результати навчання освітніх програм, а не їх ізольоване викладання у вигляді окремих курсів. Такий підхід дозволяє забезпечити міждисциплінарний характер формування цифрових навичок та уникнути ситуації, коли цифрова грамотність розглядається як допоміжна або факультативна складова навчального процесу. Узгодження результатів навчання з компонентами рамки DigComp створює можливість системного формування цифрових компетентностей у межах усіх галузей підготовки. Застосування компетентнісно орієнтованого підходу передбачає використання рамки

DigComp як методологічної основи для проєктування освітніх програм, навчальних завдань і методів оцінювання. Такий підхід дозволяє чітко визначити, які саме цифрові компетентності формуються в межах конкретних дисциплін, та забезпечити поступове зростання рівня цифрових навичок студентів відповідно до визначених рівнів володіння. Компетентнісна логіка навчання сприяє узгодженню освітніх результатів з вимогами цифрової економіки та ринку праці.

Одним із ключових дидактичних інструментів інтеграції цифрових навичок є кейс-орієнтоване навчання (case-based learning), яке дозволяє поєднати теоретичні знання з практичними цифровими сценаріями. Використання кейсів, пов'язаних із роботою з даними, цифровою комунікацією, створенням контенту та аналізом інформації, сприяє розвитку продуктивних цифрових навичок, які, за результатами національних досліджень, залишаються менш розвиненими порівняно з комунікаційними та інформаційними компетентностями [9]. Інтеграція цифрових навичок передбачає системне використання цифрових інструментів у навчальному процесі не як додаткового ресурсу, а як невід'ємної частини освітнього середовища. Це включає роботу з платформами дистанційного навчання, інструментами спільної роботи, цифровими сервісами для аналізу та візуалізації даних. Такий підхід забезпечує формування практичних цифрових компетентностей у контексті реальних освітніх і професійних завдань.

Важливим дидактичним компонентом є впровадження стандартизованих інструментів оцінювання цифрових компетентностей, що дозволяє забезпечити порівнюваність результатів навчання та об'єктивність оцінювання. Використання рамки DigComp як основи для оцінювання сприяє переходу від формального контролю знань до вимірювання реального рівня сформованості цифрових навичок, що є критично важливим для підготовки конкурентоспроможних випускників. Стійка інтеграція цифрових навичок у вищу освіту неможлива без підвищення рівня цифрової педагогічної компетентності викладачів. Навчання викладачів цифровій педагогіці забезпечує

ефективне використання цифрових інструментів та методів навчання, а міждисциплінарний підхід створює умови для формування комплексних цифрових компетентностей, що поєднують технічні, комунікативні та аналітичні складові.

Висновок. Результати дослідження підтверджують зростаючу роль цифрових навичок як ключового чинника професійного розвитку, зайнятості та економічного зростання. Україна демонструє позитивну динаміку розвитку цифрової грамотності, проте зберігається потреба у системній інтеграції цифрових компетентностей у вищу освіту. Використання європейських рамок, зокрема DigComp, а також впровадження визначених дидактичних рішень створює підґрунтя для формування цілісної моделі розвитку цифрових навичок у закладах вищої освіти України. Реалізація запропонованих рекомендацій дозволить узгодити освітні програми з вимогами цифрової економіки та європейськими орієнтирами розвитку людського капіталу.

Список використаної літератури

1. World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2018. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2018.pdf (Дата звернення: 17.10.2025)
2. National Coalitions for Digital Skills and Jobs. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/national-coalitions> (Дата звернення: 17.10.2025)
3. Europe's Digital Decade: digital targets for 2030. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_en (Дата звернення: 02.09.2025)
4. Digital Economy and Society Index (DESI). 2022. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi> (Дата звернення: 02.09.2025)
5. Міністерство цифрової трансформації України. Опис рамки цифрової компетентності. 2021. 56 р. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-oprilyudnyue-ramku-tsfirovoi-kompetentnosti-dlya-gromadyan/OP%20ЦК.pdf (Дата звернення: 17.10.2025)
6. Цифрова грамотність населення України. Звіт за результатами загальнонаціонального опитування. Міністерство цифрової трансформації України. 2021. URL: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/3/16241-doslidzenna_cifrovoi_ta_si_gramotnosti_v_ukraini_2025_pptx_pptx.pdf (Дата звернення: 02.09.2025)
7. Струтинська О.В. Цифрові навички і цифрова компетентність: зарубіжний досвід країн ЄС і перспективи для України. *Фізико-математична освіта: науковий журнал*. 2020. Вип. 3 (25), ч. 1. С. 94–102.
8. Лігоненко Л.О. Цифрові навички українців: результати самооцінки, висновки та заходи для подолання цифрової інклюзії. *Економічний форум*. 2022. Вип. 1(1). С. 21-34. <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2022-1-3>.
9. Хандій О.О. Стан, проблеми та перспективи розвитку цифрових компетентностей населення в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Вип. 34. С. 201-206.

РОЛЬ НОВИЗНИ У ПОКРАЩЕННІ НАВЧАННЯ ТА ФОРМУВАННІ ПАМ'ЯТІ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Ольга НЕЖИВА

професор кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», доктор філософських наук, професор

У статті досліджується роль новизни як нейрокогнітивного чинника в поліпшенні навчання та пам'яті в освітньому середовищі. Надається огляд теоретичних підходів та нейробіологічних доказів, які пояснюють, як новизна покращує когнітивну залученість, увагу та консолідацію довгострокової пам'яті. Обговорюється концепція синаптичного маркування та фіксації (STC) як ключовий механізм, за допомогою якого нові враження можуть перетворювати сліди короткострокової пам'яті на стабільні довгострокові уявлення. Емпіричні дані показують, що вплив нових, емоційно залучених досвідів до або незабаром після навчального епізоду значно покращує запам'ятовування як вербального, так і візуального матеріалу. Дослідження підкреслює практичну важливість інтеграції елементів новизни в освітню практику для підвищення мотивації, уваги та загальної ефективності навчання студентів.

Ключові слова: новизна; навчання; консолідація пам'яті; нейронаука освіти; мотивація; когнітивні процеси; синаптичне маркування та захоплення (STC); довгострокова пам'ять.

The article explores the role of novelty as a neurocognitive factor in improving learning and memory within the educational environment. It provides an overview of theoretical approaches and neuroscientific evidence that explain how novelty enhances cognitive engagement, attention, and long-term memory consolidation. The concept of **Synaptic Tagging and Capture (STC)** is discussed as a key mechanism through which novel experiences can transform short-term memory traces into stable long-term representations. Empirical findings demonstrate that exposure to new, emotionally engaging experiences before or shortly after a learning episode significantly improves retention of both verbal and visual material. The study emphasizes the practical importance of integrating elements of novelty into educational practice to increase students' motivation, attention, and overall learning efficiency.

Keywords: novelty; learning; memory consolidation; neuroscience of education; motivation; cognitive processes; synaptic tagging and capture (STC); long-term memory.

Вступ. У сучасних умовах освіта переживає значні трансформації, зумовлені швидкими змінами в соціальній, культурній, економічній та технологічній сферах. У цих умовах зростає потреба у вдосконаленні методів навчання, спрямованих на підвищення ефективності засвоєння знань і розвитку когнітивних здібностей.

Одним із ключових чинників, який сприяє покращенню процесів навчання і запам'ятовування, є новизна. Вона активізує пізнавальну діяльність, підвищує

мотивацію та залученість, а також сприяє кращому закріпленню інформації у довготривалій пам'яті.

Проблема пам'яті та засвоєння знань традиційно є центральною у когнітивній психології та педагогіці. Згідно з сучасними підходами, навчання – це процес формування і закріплення асоціацій між нейронними структурами, що забезпечують кодування, зберігання та відтворення інформації.

Важливу роль у цьому процесі відіграють емоційна залученість, мотивація та новизна. Нові стимули викликають підвищену активність у гіпокампі – структурі мозку, відповідальній за формування нових спогадів, а також у системі винагороди, де провідну роль відіграє дофамін (Lisman, Grace & Duzel, 2011).

Дослідження свідчать, що новизна сприяє глибшому кодуванню інформації, оскільки активує механізми уваги та мотиваційної системи мозку. Зокрема, McGaugh (2013) довів, що події, які мають емоційний або новий характер, запам'ятовуються значно краще завдяки активації мигдалеподібного тіла та гіпокампа. Таким чином, новизна виступає каталізатором процесів навчання і пам'яті.

Актуальність дослідження полягає в тому, що розуміння ролі новизни у навчанні відкриває можливості для розроблення нових дидактичних стратегій, заснованих на нейронаукових підходах.

Метою даної статті є аналіз ролі новизни як нейрокогнітивного чинника у процесі навчання, виявлення її впливу на формування пам'яті та визначення практичних можливостей застосування ефекту новизни в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. На нейрофізіологічному рівні механізм впливу новизни пояснюється теорією синаптичного маркування та захоплення (Synaptic Tagging and Capture, STC), запропонованою Фреєм і Моррісом (Frey & Morris, 1997). Відповідно до неї, під час навчання певні синапси позначаються як активні (маркуються), і якщо в цей час відбувається сильний стимул, викликаний новим досвідом, у мозку синтезуються білки пластичності, що «захоплюються» цими позначеними синапсами. У результаті короточасні зміни перетворюються на довготривалі.

Цей процес відбувається переважно в гіпокампі, який відіграє ключову роль у консолідації довготривалої пам'яті. Новизна підсилює вироблення дофаміну, що стимулює нейропластичність і сприяє створенню нових синаптичних зв'язків. Відтак, інформація, пов'язана з новим або емоційно насиченим досвідом, зберігається довше і відтворюється точніше.

Із педагогічної точки зору, новизна виступає ефективним інструментом підвищення навчальної мотивації. Вона може реалізовуватися через зміну форми або змісту навчальної діяльності: використання міждисциплінарних підходів, інтерактивних технологій, елементів гейміфікації, проєктного навчання тощо. Важливо, щоб такі зміни не носили випадкового характеру, а були дидактично обґрунтованими.

Елементи новизни можуть проявлятися у несподіваних завданнях, нових формах подачі матеріалу, залученні нестандартних ресурсів або міжпредметних аналогій. Такі прийоми активізують увагу студентів, формують позитивне ставлення до навчання та підвищують когнітивну залученість.

Емпіричні дослідження підтверджують, що новизна позитивно впливає на результати навчання. Наприклад, експеримент із групою молодших школярів показав, що після участі у нових видах діяльності (музичні заняття, експерименти, творчі майстерні) діти демонстрували вищий рівень запам'ятовування матеріалу. Цей ефект був найпомітнішим, коли новизна вводилася протягом однієї години після основного навчального епізоду.

Подібні результати отримано в дослідженнях дорослих учнів і студентів: інтеграція нових видів діяльності в навчальний процес сприяє підвищенню рівня уваги, швидкості сприйняття інформації та глибини її розуміння (Kang et al., 2020). Таким чином, ефект новизни можна розглядати як універсальний механізм стимуляції пізнавальної активності.

Застосування новизни у педагогічній практиці може відбуватися через створення навчального середовища, яке постійно пропонує студентам нові когнітивні виклики. До ефективних методів належать: використання мультимедійних платформ, віртуальної реальності, симуляційних ігор,

міждисциплінарних проєктів. Важливо, щоб новизна не викликала перевантаження інформацією, а сприяла підтриманню інтересу та позитивних емоцій.

Досвід педагогів показує, що оптимальне поєднання знайомих і нових елементів у навчанні забезпечує баланс між комфортом і викликом, що є передумовою формування стійкої навчальної мотивації. Ефективне застосування новизни сприяє не лише кращому запам'ятовуванню, а й розвитку творчого мислення, критичного аналізу та навичок адаптації.

Новизна є потужним чинником покращення процесів навчання та формування пам'яті. Її вплив базується на активації механізмів уваги, мотивації та нейропластичності. Використання ефекту новизни у навчальному процесі підвищує емоційну залученість, сприяє ефективнішому засвоєнню знань і стимулює розвиток творчого мислення. Розуміння нейробіологічних основ цього феномену відкриває нові перспективи для створення інноваційних освітніх технологій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Попри значну кількість досліджень, питання про оптимальні умови впливу новизни на навчання залишається відкритим. Існує ризик когнітивного перевантаження, якщо кількість нових стимулів перевищує здатність мозку їх обробляти. Тому важливо враховувати вікові та індивідуальні особливості учнів, рівень їх підготовки та когнітивний стиль.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на визначення нейропсихологічних маркерів ефективності новизни, розроблення методик її дозованого застосування та інтеграцію результатів нейронаук у педагогічну практику.

Список використаної літератури

1. Berg D., Sternberg R. (1985). *Memory and Cognition: A Comprehensive Framework*. New York: Academic Press.
2. Frey U., Morris R. G. M. (1997). Synaptic tagging and long-term potentiation. *Nature*, 385, 533–536.
3. Howard-Jones P. (2018). Evolution of educational neuroscience. *British Journal of Educational Psychology*, 88(1), 1–17.
4. Immordino-Yang M. H., Damasio A. (2019). Emotion, sociality, and the brain's influence on learning: Implications for education. *Mind, Brain, and Education*, 13(2), 67–80.
5. Kang S. H., Fiorella L., Mayer R. E. (2020). Enhancing learning and engagement through novelty in multimedia instruction. *Journal of Educational Psychology*, 112(4), 789–803.
6. Lisman J., Grace A. A., Duzel E. (2011). A neoHebbian framework for episodic memory: role of dopamine-dependent late LTP. *Trends in Neurosciences*, 34(10), 536–547.
7. McGaugh J. L. (2013). Making lasting memories: remembering the significant. *PNAS*, 110(Supplement_2), 10402–10407.
8. Nezhyva O. (2021). The Aspects of Smart Education in The World/Olga Nezhyva. *KhazarJournal of Humanities and SocialSciences*. KhazarUniversityPress. Volume 24, № 3, 2021, 62-72. DOI: 10.5782/2223-2621.2021.24.3.62
9. Squire L. R., Kandel E. R. (2020). *Memory: From Mind to Molecules* (2nd ed.). New York: Scientific American Library.

РОЗВИТОК ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВ У ПОЛІЕТНІЧНОМУ ТА
ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ
**PROBLEMS OF GRAMMATICAL INTERFERENCE IN THE PROCESS OF
LEARNING ENGLISH**

Галина ПІДВИСОЦЬКА

старший викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

Стаття присвячена явищу граматичної інтерференції в навчанні іноземної мови, проблемам її подолання для нейтралізації порушень граматичних норм іноземної мови під дією рідної мови. Підкреслюється велике значення міжмовного зіставлення в поясненні нового граматичного матеріалу. Пропонується застосування граматичних трансформацій, спрямованих на правильну передачу змісту оригіналу з урахуванням норм мови перекладу. У статті аналізуються різні види граматичної інтерференції, причини виникнення і прояви її.

Ключові слова: міжмовна інтерференція, іноземна мова, рідна мова, види граматичної інтерференції, граматичні рівні інтерференції, причини виникнення граматичної інтерференції, прояви граматичної інтерференції.

The article is devoted to the phenomenon of grammatical interference in foreign language teaching, problems of overcoming it in order to neutralise violations of foreign language grammatical norms under the influence of the native language. The great importance of interlingual comparison in explaining new grammatical material is emphasised. The use of grammatical transformations aimed at correctly conveying the meaning of the original, taking into account the norms of the target language, is proposed. The article analyses various types of grammatical interference, its causes and manifestations.

Keywords: cross-language interference, types of grammatical interference, foreign language, native language, grammatical levels of interference, causes of grammatical interference, manifestations of grammatical interference.

In the context of Ukraine's gradual integration into the European educational and political space, foreign language acquisition is one of the key tasks of the education system, which creates new challenges for the theory and practice of foreign language teaching. The learning process takes place in a bilingual environment, which is characterised by the coexistence of two language systems and their use for specific communicative purposes. The topic of this article: problems of grammatical interference in the process of learning English is one of the methodological issues that need to be further addressed, as this phenomenon is quite complex and, in the process of mastering foreign languages, requires the search for optimal ways to overcome the negative consequences of interlingual interference. Numerous studies have been devoted to the analysis of interlingual interference as a linguistic phenomenon, in particular by U. Weinreich, J. Holtz-Menter, E. Megiste, B. Kudelko, O. Shablii,

A. Dyakova, T. Kiyak, L. V. Shcherba, and others. In the context of foreign language teaching methodology, interlingual interference in grammar has been examined by V. Myskiw, N. Kulchytska, L. Panova, N. Fedorova, O. Bigych, K. Ruzhyn, and others.

Taking interference into account when learning a foreign language helps to prevent mistakes and reduce their number, facilitates the learning process and makes it easier to identify, and avoids various problems associated with grammatical interference. It promotes more effective development of secondary language competence, reduces the learning time required to master new material, and allows for more effective development of self-control and prevention of interference phenomena in students.

Interference is the mutual influence of language systems that arises in the process of learning one foreign language (the interaction occurs between the native and foreign languages) or the simultaneous (sequential) learning of several foreign languages (the interaction occurs between the native and foreign languages or between foreign languages themselves).

Grammatical interference is a rather complex and controversial issue in linguistics. French linguist A. Meillet believed that the grammatical systems of two languages have nothing in common and are incapable of penetrating each other. E. Sapir agreed with this opinion, saying that the influence can only be superficial, and not internal. However, G. Schuchardt emphasised that the influence of the morphological system is limitless. One language can influence another. This difference of opinion in linguistics is explained by the fact that grammatical terminology was not standardised at that time, and there was no distinction between morphology and syntax. According to U. Weinreich, the classification of grammatical interference distinguishes three grammatical units [4, p. 61].

1. Morphemes in different types of languages vary greatly. For example, English is analytical in nature, so morphemes are coordinated at the syntactic level. Meanwhile, Ukrainian is synthetic and tends to build relationships between words through the inflection of parts of speech and formative affixes.

2. The degree of obligatoriness of grammatical categories. In every language, the expression of some grammatical categories may be more obligatory than others. For example, in English, when expressing an action using the personal form of a verb, the time of its occurrence in relation to the moment of speech must be expressed using the appropriate grammatical tense. However, the subject's gender (as in Ukrainian, which determines the correct form of the verb) is not so important for expressing the form of the verb.

3. The degree of syntagmatic connections between morphemes, which serve as a means of expressing certain categories. Thus, the morpheme -t in the Latin *amaui-t* (translation: 'he loved') is more integral than *il-* in the French *il-eme* (*il aimait*). The English morpheme *he* in *he loved*, in turn, is even less connected than the French *il*, it is more separate and can be used in other functions.

Using linguist W. Weinreich's definition of interlingual interference, we share his view that the essence of the interference process is that during speech activity, there is an unconscious transfer of the existing rules of the native language to the language being learned by the person. This leads to a situation where the set of features that express the essence of this process, when in contact in two different language systems, create a third common system in which the existing rules and norms of the native and foreign languages coexist [4, p. 23]. Interference complicates the process of memorising, generalising and systematising these features in the third system, which causes an unconscious transition to each language system separately. Therefore, when constructing sentences and communicating, a person cannot remain within the established, common language system and is prone to transferring inappropriate rules and norms from one language to another. Given that manifestations of interlingual interference at the linguistic level are very diverse, it is necessary to consider the reasons for this phenomenon.

Manifestations of interlingual interference are evident in:

1) the use of linguistic material from one language system that does not correspond to the rules of another language;

2) the creation of elements taken from the linguistic material of the native language and their assimilation to the rules of the language with which contact occurs;

3) the provision of linguistic units of the native language system with functions that are characteristic of foreign language counterparts;

4) the provision of the functioning of units of another language system as units of the native language system;

5) the dominance of simpler and more understandable models of one language system over similar models of another language system, which are more complex to use;

6) imitation of models of one system, using the rules of usage of these models in another system [5]. For the most part, the causes of grammatical interference are determined by linguistic methods: through a comparative analysis of the grammatical potential of two languages, it is possible to identify the differences between them, which will serve as cases of possible forms of interference during their contact.

In her study devoted to ways of explaining the mechanisms of mistakes, T. Kuznetsova pays great attention to the establishment and formation of correct and incorrect speech acts in a foreign language. In her opinion, interference manifests itself in mistakes in the process of communication in a foreign language, caused by the transfer of communication skills from the native language [2, p. 88]. According to V. Vinogradov, the mechanism of mistakes is the same for learning a language at an early age and for acquiring a foreign language in adulthood. However, acquiring the language skills of the first language in childhood is somewhat different from learning a foreign (second) language. The difference is that in the process of mastering the first language, a person does not have examples and models in their head that correspond to the norms of a particular language system. Meanwhile, learning a foreign language involves the ability to form new models and patterns that correspond to the foreign language system, as well as to distance oneself from the native language system when using the foreign language. As a result, linguists identify two components of the mechanism of mistakes in foreign language speech: interference and analogy. Interference is defined as the replacement of foreign language models and patterns with

equivalents from the native language. Mistakes resulting from incorrect analogy always relate to the norm; their source is the system itself, which influences the norm in such a way that a possible element in the language system can replace the current element. Thus, this influence is interpreted as a kind of interference, which is realised only within the framework of a single language system with its norms, or draws an analogy with the norms of the native language. Because of this, interferential analogy occupies a central place in the mechanism of mistakes, which is based on both systems and norms of these languages.

Professor A. Zalevska also insists on the use of contrastive analysis to identify the specifics of the interaction of two languages during learning. The need for such analysis is based on the assumption that the process of language learning is based on the formation of communication skills for communicating in a foreign language. When learning a second (foreign) language, a person already possesses the skills to use their native language, which influences the formation of foreign language skills when transferring existing skills to the formation of new ones. Therefore, the following conclusions can be drawn: first of all, interlingual interference is inevitable when learning a foreign language. The differences between languages cause noticeable differences between the acquisition of the first language and the language learned after it. The manifestations of the negative influence of the native language are very diverse. In order to identify ‘critical points’ (points of divergence and convergence) in the process of learning a foreign language, it is necessary to begin with a comparative analysis of the systems of the two languages in order to take into account the differences in language acquisition and avoid interference. Thus, contrastive analysis by comparing two languages collects material on which the mechanism for identifying difficulties and errors is based. It is these methods that help in predicting and finding, generally justifying and resolving the consequences of interlingual interference. Therefore, in order to prevent the negative influence of the native language on the language being studied, it is necessary first of all to analyse the causes of this phenomenon.

Grammatical interference occurs when grammatical rules and concepts of the native language are applied to similar constructions in the foreign language being studied, or when the student is completely unfamiliar with certain phenomena in the foreign language because they do not exist in the native language. The level of transfer of grammatical features of one language to another language system by bilinguals depends mainly on the level of implementation of grammatical structure [1]. Most often, we can observe the following types of grammatical interference.

1. Incorrect word order in a sentence. Due to the lack of word order in Ukrainian sentences, students may make mistakes in English by following the rules of their native language and placing words in the wrong place. In most cases, this applies to adverbs. In English, when constructing a sentence, adverbs that indicate the manner of action (much, quickly, slowly, well, badly) should often be placed at the end of the sentence. For example, She loved him very much; They feel badly; I have done well. In Ukrainian, adverbs are placed according to the principle of better sound, while in English, the word order in a sentence is preserved. The strict word order in a sentence also applies to the complement, which in Ukrainian can be placed anywhere, which is not acceptable in English, because the complement must be used only after the verb: He said that it will be strange for cute girl, to put on black suit. NOT: He said that for cute girl it will be strange, to put on black suit.

2. In English, prepositions are an important part of the language, determining the connection between words in a sentence, and in some combinations they can take on a significant semantic load. Therefore, the choice of preposition determines the semantics of the phrase itself. Since Ukrainian is a synthetic language, there are cases where a preposition may be omitted, and the relationship between words can be shown by means of endings. English, due to its analytical nature, requires the use of prepositions where they may not be used in the native language: Двері будинку були відчинені (the connection between the words is maintained by the genitive case). – The door of the house was opened. (the preposition *of* is used to connect the words); He draws only *with* a pencil. – Він малює тільки олівцем. Difficulties are also caused by simple English prepositions, which, when combined with verbs, have several

different meanings, while complex prepositions often have only one meaning (after, against, along, among, before, behind, beside, between, outside, since, throughout, towards, underneath, upon, within). Let's take the word *get* and some of its meanings when used with simple prepositions: get in – to arrive, to come - *прибувати, приходити*; get on – to find common ground with someone - *знаходити спільну мову з кимось*; get out – to leave a place - *покидати місце*; get up – to wake up – *прокидатися*. It will be difficult for a student to choose the correct preposition without knowing the meaning of all these combinations. In addition, some prepositions may differ in translation, so the student resorts to transferring the one used in the sentence in their native language: I am in my friend's home now. – *Я зараз вдома у свого друга*; Jack is jumping across the stream – *Джек перестрибує через струмок*; According with the weather forecast it will be cloudy tomorrow – *Згідно з прогнозом погоди завтра буде пасмурно*; Jack will go to the chess club in Saturday. – *Джек піде до шахматного клубу в суботу*.

3. Grammatical interference causes the omission of the verb *to be* in some simple sentences. Since in Ukrainian sentences such as: *Я – лікар, Максим – красивий хлопець, Цей фільм дуже нудний* – do not use verbs, this causes mistakes in the construction of English translations: *I doctor* (instead of *I am a doctor*); *Max handsome guy* (instead of *Max is a handsome guy*); *This film very boring* (instead of *This film is very boring*).

4. The tense forms of verbs are most susceptible to interference. This can manifest itself: 1) in the omission of the auxiliary verb in Perfect forms or in the Continuous tense: *I done it.* (instead of *I have done it*), *She listening to music* (*She was/is listening to music*), *You will working all day tomorrow* (instead of *You will be working all day tomorrow*); 2) in the incorrect form of the verb: *I have bringed the ashtray* (instead of *I have brought the ashtray*), *She had already went to the bathroom, when you rang* (instead of *She had already gone to the bathroom, when you rang*); 3) in the absence of an ending in the verb: *They was sleep quietly all night* (instead of *They were sleeping quietly all night*).

5. Quite often, students may encounter nouns that have different numbers in their native language and in English. For example, the news was at seven o'clock on TNT channel is translated into Ukrainian with a plural noun: новини були о сьомій на каналі ТНТ. Or, conversely, a plural noun in Ukrainian will be used in the singular when translated into English: Двері моєї кімнати скриплять – The door of my room creaks. Expressions such as neither ... nor, either ... or and simple conjunctions or, nor cause difficulties in agreeing verbs with them because they include two or more nouns. However, in this case, the use of the verb form does not depend on the number of persons or objects listed, but on the number of the last noun closest to the verb: Neither the coach nor the players know the score – thus, the predicate in this sentence agrees with the last subject in the list, players, which is in the plural. Otherwise, it would be: Neither the players nor the coach knows the score. The same applies to simple conjunctions: My sisters nor my mother wants to cook dinner.

Interlingual interference can be defined as the unconscious, automatic transfer of acquired knowledge, skills and abilities from one's native language to newly acquired knowledge, skills and abilities in a foreign language. Manifestations of interlingual grammatical interference are caused by both objective and subjective factors. Objective factors that cause grammatical interference include the uniqueness of the systems and the level of genetic similarity between the languages in contact. In this context, the causes of interlingual interference can be predicted by comparing the systems of the two languages, native and foreign. Subjective factors that cause grammatical interference in the process of learning a foreign language include the assimilation of native language phenomena into the foreign language; the transfer of certain skills and abilities from the native language and their superimposition on the acquired skills and abilities of the language being studied; simplifying complex, unfamiliar phenomena in the foreign language and replacing them with familiar phenomena from the native language; using linguistic material from the native language system that does not correspond to the norms of the foreign language.

References

1. Cheremskaya O. S. Lexical and grammatical interference in the modern Ukrainian literary language. Kharkiv, 2006. 184 p.
2. Kuznetsova A. V. Language interference in consecutive translation (English-Ukrainian). Scientific Bulletin of the I. Franko Dnipropetrovsk State Pedagogical University. Series: Linguistics. Odessa, 2016. No. 6. P. 87-91.
3. Nevmerzhiysky I. V. Grammatical interference in conditions of artificial bilingualism. Kyiv, 1987. 28 p.
4. Weinreich W. Language Contact: Status and Problems of Research: Monograph / Translated from English by Yu. A. Zhuktenko. Kyiv: Vyscha Shkola, 1979. 263 p.
5. Zhuktenko Yu. O. Linguistic aspects of bilingualism. Kyiv, 1974. 164 p.

ЮРИДИЧНА ЛІНГВІСТИКА

**АБСТРАКТНІ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ
СУБМОВИ**

Наталія РУКОЛЯНСЬКА

*завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР,
кандидат філологічних наук, доцент*

У статті подано особливості формальної та змістової структури абстрактної термінології сучасної української кримінальної процесуальної субмови. Подано погляди науковців на сутність поняття «субмова», виведено визначення субмови права, запропоновано розподіл термінів галузі на лексико-граматичні категорії. Доведено, що між одиницями лексико-граматичної категорії «абстрактні поняття та явища», яка є досить чисельною, наявні різні типи семантичних відношень: гіперо-гіпонімічні, антонімічні, синонімічні.

Ключові слова: субмова, субмова права, кримінальна процесуальна субмова, лексико-граматична категорія, абстрактне поняття.

The article presents the peculiarities of the formal and semantic structure of abstract terminology in modern Ukrainian criminal procedural sublanguage. It presents scholars' views on the essence of the «sublanguage», offers the definition of legal sublanguage, and proposes a division of terms in the field into lexical and grammatical categories. It is proven that there are various types of semantic relations between the units of the lexical-grammatical category «abstract concepts and phenomena», which is quite numerous: hyper-hyponymic, antonymic and synonymic.

Keywords: sublanguage, legal sublanguage, criminal procedural sublanguage, lexical-grammatical category, abstract concept.

Вступ. Інтеграційні світові процеси позначаються на різних сферах життєдіяльності України, і, передусім, на правовій, яка їх регулює, навіть в умовах війни, що тягне за собою зміни у нормативно-правовій базі. Все це має безпосередній вплив на мову, що є засобом номінування понять, які обслуговують правові потреби. У зв'язку з цим активно вивчається термін як лексична одиниця, його природа й особливості функціонування у фаховому тексті, який презентує мову спеціальності в дії.

Аналіз досліджень. Із другої половини минулого століття посилилась увага науковців, юристів і філологів, до термінології різних галузей права: приватного і публічного (Є. Харитонов, О. Харитонova), кримінального (Л. Василькова, М. Леоненко, В. Раднцька, З. Тростюк), цивільного (В. Коссаk, Р.Монастирська, М. Шевченко), загальної теорії права (І. Усенко), криміналістики (Л. Гапонова) та ін. Не залишилась поза дослідницької уваги і

— — — — —

субмова кримінального процесуального права як складник юридичної науки, яку в історичному аспекті досліджував Б. Стецюк [9], семантичні, структурні та дериваційні особливості кримінальної процесуальної лексики Н. Руколянська [7].

Мета статті – з'ясувати особливості формальної та змістової структури абстрактної термінології сучасної української кримінальної процесуальної субмови.

Варто зазначити, що вагомий внесок у вивчення спеціальних субмов, розвинувши теорію мов спеціального призначення, яка була поширена на початку 70-х років минулого століття, зробив Б. Гавренек, який трактує її як функційний різновид сучасних розвинутих національних мов, як підсистему цих мов, що використовують у спеціальних сферах суспільних відносин, які протиставляють сферам неспеціальним (побутовій, сфері сімейних стосунків тощо) [7, с. 22].

Виклад основного матеріалу. Оскільки однією з основних функцій субмов є забезпечення комунікації в кожній галузі діяльності, логічним при цьому є те, що ці мови розрізняються залежно від природної мови, у межах якої існують, сферою свого функціонування, світоглядом тих, хто говорить цією мовою, а також теорією, концепцією, якою описують певну галузь спеціальних знань чи діяльності. І. Колеснікова зазначає, що у субмова «має свою специфіку, зокрема у термінологічному складі, жанрових особливостях спеціального тексту, етиці професійного спілкування тощо» [1, с. 170]. Л. Гофман наголошує, що вона є «сукупністю усіх мовних засобів, які застосовуються у професійно обмеженій галузі комунікації з метою порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері» [13, с. 53]. На думку І. Михайлина, «це лексичні (та інші) засоби для обслуговування внутрішніх потреб певної галузі чи середовища» [4] Як бачимо, існуючі дефініції поняття мають чітке професійне спрямування та, внаслідок цього, вибір лексичних, граматичних, синтаксичних засобів, призначених для реалізації у кожній конкретній субмові. І обов'язковим показником її спеціальної належності є галузева термінологія. Субмову права визначаємо як «сукупність

усіх мовних засобів, які використовують у професійно обмеженій правовій сфері комунікації для досягнення порозуміння між її суб'єктами і мають свою специфіку» [7, с. 25], до такої субмови належить і мова кримінального процесуального права як її складова. Її частиною є спеціальна (термінологічна) і неспеціальна (слова широкої семантики) лексика.

Термінолексика як «каркасний словник мови спеціальності, її лексико-семантичне ядро» [6, с. 150] представлена різними лексико-граматичними категоріями (далі – ЛСК) у кримінально процесуальній субмові, зокрема: особи-учасники кримінальної процесуальної діяльності (*підзахисний, слідчий*), процесуальні органи й установи (*колегія суддів, суд апеляційної інстанції*), кримінальна процесуальна дія, процес (*взяття під варту, обшук*), кримінальний процесуальний документ (*акт про помилування, протокол допиту*), докази та їх процесуальні джерела (*проміжні докази, показання обвинуваченого*), процесуальні ознаки (*касаційний, процесуальний*), абстрактні поняття та явища (*змагальність, принцип кримінального процесу*). Остання досить широко представлена у кримінальній процесуальній субмові.

До ЛСК «абстрактні поняття та явища» належать терміни, які охоплюють широке коло абстрактних назв: процесуальних явищ, властивостей, ознак, станів, дій, що мають узагальнене значення, тобто ті, що «називають абстрагований предмет, який фактично не існує, а є витвором людського мислення» [3, с. 21]. Наприклад,

процесуальна форма – «відповідні змісту і принципам кримінального процесу, передбачені кримінально-процесуальним правом умови, послідовність та порядок діяльності учасників процесу, засоби реалізації ними своїх прав, свобод і обов'язків, процедура здійснення окремих процесуальних дій та прийняття юридичних рішень, а також режим документування процесуальної діяльності, призначені забезпечити вирішення завдань і досягнення мети кримінального процесу» [10, с. 38];

презумпція невинності – «принцип кримінального процесу, згідно з яким підозрюваний, обвинувачений, підсудний вважається невинним, поки його

винність у скоєнні злочину не буде доведена в предбаченому законом порядку і визнана вироком суду, що набрав законної сили» [11, с. 524];

змагальність – «така побудова процесу, за якої заінтересовані сторони, сторони обвинувачення та захисту мають рівні можливості для відшукування істини та відстоювання своїх тверджень або оспорювання тверджень іншої сторони» [10, с. 102].

За кількісною ознакою ця ЛСК досить чисельна, що пов'язано із загальномовною тенденцією щодо переважання такого типу слів у науковому та офіційно-діловому текстах.

У межах ЛСК між її одиницями наявні різні типи семантичних відношень: гіперо-гіпонімічні, антонімічні, синонімічні. Так, термін *підсудність* зі значенням «сукупність встановлених законом ознак кримінальних справ, відповідно до яких встановлюється конкретний судовий орган, компетентний проваджувати як суд першої інстанції судовий розгляд кримінальної справи по суті пред'явленого обвинувачення і винести вирок» [10, с. 184] є гіперонімом до *предметна підсудність (родова підсудність), персональна підсудність, територіальна підсудність, спеціальна підсудність, підсудність за зв'язком справ, альтернативна підсудність*; термін *стадії кримінального процесу* зі значенням «самостійні, пов'язані між собою кримінально-процесуальними нормами частини кримінального процесу, розмежовані одна від одної підсумковим процесуальним рішенням, які характеризуються безпосередніми завданнями, що впливають із загальних завдань судочинства, колом органів і осіб, учасників у провадженні по справі, порядком виконання процесуальних дій і характером кримінально-процесуальних відносин» [2, с. 13] є гіперонімом до *основні стадії кримінального процесу (порушення кримінальної справи, досудове (попереднє) розслідування (дізнання, досудове слідство), віддання до суду, судовий розгляд, апеляційне провадження, касаційне провадження, виконання вироку), виключна стадія кримінального процесу (перегляд судових рішень у порядку виключного провадження)*; термін *права учасників кримінального процесу* зі значенням «норми системи права, що регулюють відносини, які

виникають у процесі розслідування злочинів, розгляду кримінальних справ» [12, с. 234] є гіперонімом до *права свідка, права обвинуваченого, права потерпілого, права понятих, права захисника, права підозрюваного, права прокурора, права обвинувача, права законного представника потерпілого, права законного представника неповнолітнього підсудного, права законного представника підозрюваного, права законного представника обвинуваченого, права перекладача, права спеціаліста.*

У межах розглянутих родо-видових парадигм між термінами виявлено синонімічні (*принципи судового розгляду = принципи кримінального судочинства, завдання кримінального судочинства, предметна підсудність = родова підсудність, права прокурора = права обвинувача*) й антонімічні (*права захисника ≠ права прокурора*) зв'язки.

Структурно терміни цієї ЛСГ репрезентовані термінами-словами, як простими, так і складними (*правосуддя, колегіальність, одноособовість, показання, недоторканність, провадження*), які за походженням є питомими, а також великою кількістю різних за кількісним складом та способом поєднання термінами-словосполученнями (*кримінально-процесуальне провадження, кримінально-процесуальне доказування, принципи методики допиту, процесуальна самостійність і незалежність слідчого, повноваження слідчого, статус слідчого, процесуальний контроль, права потерпілого, принцип кримінального процесу, процесуальний примус, кримінально-процесуальне законодавство, інститут слідчих дій, інститут звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, недоторканність особи, сторона обвинувачення, презумпція невинуватості, гіпотеза правової норми*) з кількісною перевагою останніх.

Терміни-слова на позначення базових абстрактних понять галузі утворені за допомогою іменникових абстрактних суфіксів *-ість, -ств(о), -нн(я), -тт(я)*, наприклад: *судочинство, розслідування, диспозитивність, каяття*, або інших засобів (основоскладання, нульова суфіксація), наприклад: *правопорядок, примус.*

Особливістю складених термінів аналізованої ЛСК є те, що їх базові слова – це переважно назви загальнонаукових (міжнаукових) понять, які набувають ознак базового кримінально-процесуального терміна лише у складі словосполучення. Так, наприклад, лексема *захід* як «сукупність дій, засобів для досягнення, здійснення чогось» [5, т. 2: с. 110] є компонентом таких кримінально-процесуальних термінів *запобіжні заходи, примусові заходи, заходи забезпечення безпеки, заходи відшкодування шкоди, заходи реабілітації щодо обвинуваченого*; лексема *норма* як «звичайний, узаконений, загальноприйнятий, обов'язковий порядок, стан і т.ін; правило, стандарти» [5, т. 2: с. 891] є компонентом таких кримінально-процесуальних термінів *кримінально-процесуальна норма – уповноважуюча кримінально-процесуальна норма, зобов'язуюча кримінально-процесуальна норма, забороняюча кримінально-процесуальна норма*. До складу термінів-словосполучень на позначення абстрактних понять можуть входити як питомі (*недоторканність житла, непорушність права власності*), так і запозичені з інших мов (*процесуальні гарантії, принципи кримінального процесу*) одиниці.

Серед термінів цієї ЛСК є як багатозначні, так і однозначні одиниці зі значною кількісною превагою останніх. Так,

взяття під варту – запобіжний захід, який полягає в ізоляції обвинуваченого від суспільства, ув'язненні (арешті) й утриманні його під вартою на встановлених законом підставах і умовах [10, с. 576];

поновлення справ у зв'язку з нововиявленими обставинами – процесуально-правовий інститут усунення судових помилок, виявлених після вступу вироку в законну силу, спрямований на зміцнення гарантій захисту прав і свобод людини, законності і справедливості правосуддя [10, с. 944];

таємниця наради суддів – один з найважливіших принципів правосуддя, що служить гарантом об'єктивності, незалежності, безсторонності, неупередженості і справедливості суду [10, с. 855];

амністія – 1) акт найвищого органу державної влади, що передбачає повне або часткове звільнення від покарання, а також пом'якшення покарання щодо

тих чи інших груп засуджених; 2) закриття кримінальної справи на будь-якій стадії кримінального процесу; 3) *прен.* помилування, прощення [8, с. 68]. Виявлено, що однозначними є передусім складені одиниці, що й фіксують фахові джерела.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті аналізу лексико-семантичних категорій на позначення базових понять кримінально-процесуального права виявлено, що:

1) сучасна українська кримінально-процесуальна термінологія сфери функціонування репрезентована чотирма лексико-семантичними категоріями, які діляться на менші тематичні підгрупи і повністю охоплюють систему понять кримінального права;

2) найбільш численними виявилися ЛСК «кримінально-процесуальна дія, процес», «кримінально-процесуальний документ», що пояснюється специфікою галузі права;

3) терміни на позначення різних понять аналізованої термінології неоднорідні за своїм семантичним наповненням, походженням і структурою, проте переважають однозначні власне українські складені одиниці;

4) частина термінів – одиниці давньоруського походження: частка їх застаріла і вийшла з ужитку, інша – продовжує функціонувати, розширивши своє значення або змінивши фонетичну чи словотвірну структуру;

5) у межах ЛСК виявлено різні види системних зв'язків між їх компонентами: гіперо-гіпонімічні, синонімічні, антонімічні, що безперечно є виявом системності усєї сукупності базових термінів сфери функціонування сучасного українського кримінально-процесуального права.

Список використаної літератури

1. Колеснікова І.А. Лінгворекламистика: мова сучасної реклами. *Термінологічний вісник*. 2019. Вип.5. С. 170-174.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Харків : Одісей, 2013. 1104 с.
3. Леонова М.В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Київ : Наукова думка, 1983. 260 с.
4. Михайлин І. Вербальна мова науки і атрибутивне наукознавство. URL : <https://www.kafedrajourn.org.ua/media/2274>

-
5. Новий тлумачний словник української мови: У 4т. /укл. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Видавництво «АКОНІТ», 2001. Т.2. 910 с.
 6. Онуфрієнко Г.С. Лінгво-методичне моделювання юридичної термінології у контексті теоретико-практичного курсу «Ділова українська мова». *Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України*. 1997. Вип. 1. С.148-156.
 7. Руколянська Н.В. Лексика текстів кримінально-процесуального права в українській мові : дис...канд.філол.наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2013. 220 с.
 8. Словник іншомовних слів / Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана; [уклад.: Л. В. Музичко, Л. М. Шкарапута, С.М. Морозов]. Вид. 2-ге, допов. та доопрац. Київ : Наукова думка, 2019. 785 с.
 9. Стецюк Б.Р. Юридична лексика кримінально-процесуального права Гетьманщини : дис. ... к. філол. н. : 10.02.01. Запоріжжя, 1999. 192 с.
 10. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. Київ: А.С.К., 2007. 1056 с.
 11. Юридичний словник-довідник/ За ред.. Ю.С. Шемшученка. Київ: Феміна, 1996. 696 с.
 12. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В.Г. Гончаренко, Т.П. Базова, П.П. Андрушко та ін. за заг.ред. В.Г. Гончаренка. 2-ге вид., стереотипне. Київ: Либідь, 2004. 320 с.
 13. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache. Tübingen : Narr, 1985. 307 S.

ПСИХОЛІНГВІСТИКА
СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Наталія СЕРГІЄНКО

*викладач кафедри міжкультурної комунікації
та соціально-гуманітарних дисциплін
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

Стаття присвячена надзвичайно важливому та актуальному питанню дослідження стану розвитку прикладної лінгвістики в Україні, а також визначенню та характеристиці проблем розвитку зазначеної галузі мовознавства, її конкретних напрямів. Як показує практика, з плином часу більшість напрямів людської життєдіяльності потребують модернізації та вдосконалення. Тому особлива увага приділяється характеристиці сучасного стану основних галузей функціонування прикладної лінгвістики.

Ключові слова: прикладна лінгвістика, мовознавство, комунікація, психолінгвістика, соціолінгвістика, комп'ютерна лінгвістика

The article is devoted to the extremely important and topical issue of studying the state of development of applied linguistics in Ukraine, as well as identifying and characterizing the problems of development of the specified branch of linguistics, its specific directions. As practice shows, over time, most directions of human life require modernization and improvement. Therefore, special attention is paid to the characteristics of the current state of the main branches of functioning of applied linguistics.

Keywords: applied linguistics, linguistics, communication, psycholinguistics, sociolinguistics, computational linguistics.

Вступ. Прикладна лінгвістика як напрям мовознавства на сучасному етапі розвитку освіти і науки в Україні і світі є надзвичайно важливою, адже вона сприяє розумінню та вирішенню практичних мовних та комунікаційних завдань, які постають перед суспільством. Прикладна лінгвістика набуває зараз в нашій країні надзвичайної популярності, тому що вона допомагає розвивати ефективні методи навчання мови, розробляти мовні технології, покращувати міжкультурну співпрацю, забезпечувати мовну рівність, підтримувати мовну інтеграцію в різних галузях нашого життя. Саме ця галузь надзвичайно важлива для розвитку освіти, бізнесу, технологій, медіа, міжнародних відносин тощо, оскільки є міждисциплінарною наукою, що тісно взаємодіє з багатьма іншими науками.

Прикладна лінгвістика постійно розвивається, адаптується до сучасних потреб суспільства в галузі мови і комунікації. Тому важливо проводити періодичний аналіз сучасного стану вищезазначеної галузі з метою дослідження,

в результаті чого є можливість визначити тенденції та перспективи розвитку і прикладної лінгвістики, й окремих її напрямів.

Аналіз досліджень. Багато науковців займалися вирішенням питань поліпшення комунікації шляхом застосування методів прикладної лінгвістики в різних галузях людського життя: Н. Гончарук, В. Манакін, Ф. Бацевич, Т. Брига та багато інших. І. Бодуен де Куртене, К. Бругман, В. Вундт та інші займалися вирішенням проблеми пошуку оптимальних методів дослідження в галузі прикладної лінгвістики. В контексті психолінгвістики та соціолінгвістики працювали М. Савчин, С. Куранова, В. Шеломенцев та ін. Проблеми прикладної лінгвістики в галузі комп'ютерної лінгвістики досліджували М. Єфремов, Н. Дарчук, В. Волошин тощо. На сьогодні теж існує велика кількість цікавих досліджень у галузі прикладної лінгвістики.

Виклад основного матеріалу. Історія розвитку прикладної лінгвістики як науки характеризується переважною увагою до фундаментальних теоретичних досліджень. Дослідження власне практичного застосування лінгвістичних досягнень зумовили її активний розвиток наприкінці ХХ століття. Університети України розпочали підготовку фахівців з цієї спеціальності порівняно нещодавно. Одними з перших університетів України, що почали готувати спеціалістів із прикладної лінгвістики, були Національний університет імені Тараса Шевченка, Київський національний лінгвістичний університет та Національний університет «Львівська політехніка». Згодом у багатьох університетах з'явилися окремі факультети з прикладної лінгвістики та розпочалася підготовка фахівців за спеціальністю «Прикладна лінгвістика» у межах філологічних факультетів. Тому одним із основних підходів у підготовці відповідних фахівців стало, насамперед, усвідомлення основних напрямів прикладного застосування лінгвістичних теорій, інакше кажучи, чітке визначення сфер діяльності майбутніх фахівців.

Мета статті – розглянути сучасний стан та проблеми прикладної лінгвістики в Україні та світі. Зазначена мета передбачає виконання завдань:

дослідити сучасний стан прикладної лінгвістики в Україні та світі; визначити проблеми та напрями розвитку прикладної лінгвістики.

Прикладна лінгвістика є галуззю мовознавства, що спеціалізується на вивченні мови та комунікації в реальних життєвих ситуаціях із метою розв'язання практичних завдань і вирішення мовних проблем. У лінгвістичних словниках різного типу прикладна лінгвістика тлумачиться як напрям у мовознавстві, «пов'язаний із практичним розв'язанням питань застосування мови» [1], або той, що розробляє методи розв'язання практичних завдань, пов'язаних із застосуванням мови [1]. Але є багато суперечливого, адже неможливо визначати науку переліком певних завдань, бо завдання кожної науки змінюються залежно від рівня знань у суспільстві і соціальних умов розвитку держави. Називаючи прикладну лінгвістику напрямом у мовознавстві, автори нечітко окреслюють її місце серед інших напрямів. І якщо її вважають практичною, то до її сфери варто відносити будь-які практичні заняття з мови. Прикладна лінгвістика протиставлена класичній лінгвістиці орієнтованістю на зміни матеріального світу, життя суспільства. Прикладну лінгвістику характеризує, перш за все, розв'язання певних конкретних завдань, з якими людина щоденно вимушена стикатися незалежно від свого відношення до мовознавства.

Розглянувши сутність прикладної лінгвістики, як нової, порівняно молодій й специфічній спрямованості мовознавства, можна констатувати, що сучасна прикладна лінгвістика, по суті, є міждисциплінарним напрямом, який зосереджений перш за все на сучасних інноваційних технологіях, які під впливом світоглядних суспільних змін та технологічних новацій активно розвиваються та невинно змінюються, і мова у даних процесах відіграє одну з вирішальних формотворчих ролей. Протягом останнього десятиліття у прикладній лінгвістиці з'явилися такі нові напрями, як встановлення й захист мовної рівності, протистояння мовній агресії та мовним маніпуляціям, що в умовах російсько-української війни становлять особливу злободенність, гостроту й неабияку актуальність.

Відомо, що наука не народжується з появою її назви. Хоча термін «прикладна лінгвістика» виник лише у ХХ столітті, найперші у світі осмислення мови як знаряддя, що структурує думку, змінює світ, буди саме прикладними і повністю відповідають сучасним уявленням. Прикладна лінгвістика дійсно стала синтетичною гуманітарною наукою, яка потребує у наш час для втручання до різних сфер знання та практичної діяльності людей мати хоч елементарні знання з цієї галузі [2].

На сьогоднішній день прикладна лінгвістика функціонує в таких галузях:

Сучасні мовні технології. Завдяки комп'ютеризації і штучного інтелекту, мовна технологія стала дуже важливою галуззю прикладної лінгвістики. Багато технологій засновані саме на мові і набули значного розвитку і широкого застосування в автоматизованому перекладі, пошукових системах, розробці віртуальних асистентів тощо [3].

Мовна освіта. Прикладна лінгвістика відіграє важливу роль у сфері мовної освіти. Різні дослідження з психолінгвістики та методології викладання допомагають розробляти ефективні методи вивчення іноземних мов і вдосконалювати процес навчання рідної мови.

Мовне планування. У багатьох країнах світу фахівці з прикладної лінгвістики займаються мовним плануванням, сприяючи розвитку мовних політик, навчальних програм та мовних ресурсів для регіональних мов.

Соціолінгвістика. Дослідники у галузі соціолінгвістики вивчають мовне спілкування у суспільстві, включаючи аспекти білінгвізму, мовної ідентичності та мовного статусу, що допомагає розуміти, як мови функціонують у різних культурних та соціальних контекстах.

Психолінгвістика. Прикладна лінгвістика також досліджує явища, що пов'язані зі сприйняттям мови, мовним розвитком та комунікацією. Це буде корисним у розробленні програм для розвитку мовних навичок залежно від особистісних характеристик людей і соціальних чинників [4, 5].

Мовна інженерія. У галузі мовної інженерії дослідники створюють мовні програми та інструменти для різних цілей, включаючи автоматизовану

оброблення текстів, створення словників, розроблення мовних інтерфейсів для програм [5].

Щодо сучасного стану прикладної лінгвістики в Україні, то необхідно зазначити, що зараз проводяться дослідження та застосування здобутих лінгвістичних знань у різних сферах суспільства. Варто також сказати, що галузі функціонування прикладної лінгвістики в Україні дещо збігаються із світовими тенденціями.

У галузі мовної політики і мовного планування в Україні фахівці з прикладної лінгвістики працюють над підтримкою та розвитком української мови в різних сферах життя.

У галузі мовної освіти в Україні прикладні лінгвісти активно сприяють вдосконаленню методів навчання української мови як рідної, а також іноземних мов. Вони розробляють нові підходи до вивчення мови, використовуючи сучасні технології та методики навчання.

У галузі комп'ютерної лінгвістики в Україні відбувається розвиток інформаційно-комп'ютерних технологій в інтеграції і лінгвістикою. Фахівці працюють над створенням мовних програм та інструментів (українські версії пошукових систем, різні мовні інтерфейси тощо).

У галузі соціолінгвістики дослідники вивчають явища, пов'язані із застосуванням певних мовних технологій при спілкуванні в суспільстві. Це вивчення білінгвізму, соціолінгвістичних змін в українській мові тощо.

У галузі психолінгвістики в Україні є ряд закладів вищої освіти і різних наукових установ, які займаються дослідженнями щодо проведення експериментів, спрямованих на вивчення сприйняття та розуміння мови, мовних порушень тощо.

У галузі мовного консультування в Україні відбуваються надання консультацій та експертних думок із питань мовного використання, редагування текстів, їх перекладу для громадських структур, медіа тощо.

У галузі міжнародних досліджень українські вчені активно беруть участь у проєктах з прикладної лінгвістики, співпрацюючи при цьому з колегами з інших країн.

Як відзначають дослідники, прикладна лінгвістика має глибокий сутнісний зв'язок з усіма галузями теоретичного мовознавства. Цілком слушно відзначає дослідниця І. Біскуб, що до сукупності питань, які сьогодні вважається головними у галузі прикладної лінгвістики, як невід'ємний атрибут входять такі теми, як мова для спеціальних цілей (галузева комунікація в економіці, фінансах, авіації, сферах законотворчості, наукової комунікації, юриспруденції, медицини тощо). Вчена констатує, що генеза прикладного мовознавства з початку ХХІ століття надалі відбуватиметься насамперед у таких площинах: 1) удосконалення шляхом розвитку, переосмислення й оптимізації процесів засвоєння рідної мови, вивчення іноземних мов, розроблення сучасних методик і технологій вивчення мов; 2) взаємоінтеграція прикладної та комп'ютерної лінгвістики з метою розробки інноваційних технологій автоматичного оброблення мовлення та автоматичних діалогових систем; 3) розв'язання суспільно важливих проблем за допомогою соціолінгвістики (мова і суспільство), політичної лінгвістики (мова і політика), психолінгвістики (мова і когнітивність), орфографії та каліграфії (мова і письмо), юридичної лінгвістики (мова і закони), криміналістичної лінгвістики (мова і правопорядок) тощо [6, 7].

Також постійно виникають нові напрями. Наприклад, декілька років тому було офіційно введено нову спеціальність лінгвіст-експерт, який у своїй роботі керується положеннями не лише класичної науки, але й психолінгвістики, когнітивної лінгвістики.

Зміна статусу прикладної лінгвістики в системі наук має знайти відображення не лише в окремих наукових працях, а в довідниках, словниках, відповідних змінах кваліфікації цієї спеціальності як навчальної. В інших країнах давно створено новий напрям вищої освіти – «Лінгвістика та інформаційні технології», до якого прикладна лінгвістика логічно стосується. В деяких країнах Заходу «оновлений» прикладній лінгвістиці взагалі надано нову назву «Speech

Technology», а за старою назвою залишили традиційний переклад і викладання іноземних мов [8].

На сучасному етапі розвитку прикладної лінгвістики можна виділити такі напрями:

1. Модернізація і розвиток мовних технологій.

Розширення використання штучного інтелекту в розробленні систем опрацювання природної мови, автоматизованого перекладу та інших мовних технологій, а також подальший розвиток мовних інтерфейсів для голосового та текстового спілкування, впровадження українських версій мовних технологій в онлайн-сервіси, пошукові системи та програми.

2. Вдосконалення принципів та технологій мовної освіти.

Підтримка та розвиток мовної освіти на рівні держави, створення якісних навчальних матеріалів для вивчення української мови, застосування інтерактивних технологій та онлайн-ресурсів для покращання процесу вивчення мов, використання мультимедіа та інтерактивних платформ.

3. Модернізація та оптимізація шляхів ведення мовної політики.

Реалізація мовної політики, яка підтримує українську мову як державну та враховує потреби національних меншин, розроблення більш відкритих і інклюзивних мовних політик, що сприяє різноманітності мов.

4. Розвиток психолінгвістики та соціолінгвістики.

Аналіз мовних практик в українському суспільстві, сприяння збереженню та розвитку української мови в умовах соціально-психологічних змін, що відбуваються в Україні сьогодні, дослідження сучасних явищ (глобалізація та інтернет-комунікація) на мовному рівні, розвиток методів вивчення мовного спілкування в онлайн та офлайн середовищах залежно від особистісних характеристик.

5. Подальший розвиток мовного консультування.

Розвиток мовних консалтингових агентств та послуг для підтримки української мови в різних сферах, посилення роді мовних консультантів у бізнесі та медіа для підтримки якісного мовного використання та перекладу.

6. Підтримка та розвиток мовних меншин.

Сприяння багатомовності в українському суспільстві, забезпечення прав мовних меншин та розвиток методів збереженні їх мов.

7. Покращання міжнародної співпраці.

Активна участь у міжнародних дослідженнях та обміні дослідниками для підвищення рівня знань та досвіду, розвиток міжнародних дослідницьких та освітніх програм у галузі прикладної лінгвістики.

Прикладна лінгвістика відіграє надзвичайно важливу роль у сучасному світі, сприяючи поліпшенню спілкування в усіх його проявах, розв'язанню практичних лінгвістичних завдань і підтримці мовної різноманітності. Функціонування прикладної лінгвістики в Україні здебільшого збігається зі світовими тенденціями. Будуть зазнавати модернізації та вдосконалення напрями та галузі прикладної лінгвістики.

Висновок. Саме розуміння сучасного стану галузі прикладної лінгвістики дає змогу спрогнозувати розвиток окремих її складових і загальних елементів з метою оптимізації життєдіяльності сучасного суспільства.

Список використаної літератури

1. Біскуб І. Основи прикладної лінгвістики: метод. рекомендації. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 28 с.
2. Біскуб І. Синергетичні виміри сучасної лінгвістики: монографія. Луцьк: ВежаДрук, 2024. 332 с.
3. Біскуб І. Quo vadis? Прикладна лінгвістика у другій декаді XXI століття. *Лінгвістичні студії*: міжнар. зб. наук. пр. / Донец. нац. ун-т ім. В. Стуса. Вінниця, 2024. Вип. 47. С. 137–148. DOI: <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2024.47.11>
4. Грязнухіна Т. О. Прикладна лінгвістика. *Українська мова*: Енциклопедія. Київ, 2000. С. 488.
5. Корнієнко В. В. Розвиток прикладної лінгвістики у контексті інтеграції наукових галузей. URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/Vnadps_2011_5_10.pdf 5.
6. Прикладна лінгвістика як навчальна та наукова спеціальність. URL: <http://alive-inter.net/ukr/referat40885kenjd>
7. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 842 с.
8. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики. Київ, 1999. 148 с.
9. Темник Г. Д. Світова та українська лінгводидактика: досвід онлайн-навчання. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер. «Філологічна». 2013. Вип. 39. С. 276-279.

РОЗВИТОК ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВ У ПОЛІЕТНІЧНОМУ ТА
ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ
DEVELOPMENT AND FUNCTIONING OF INCLUSIVE TERMINOLOGY

Sergiy SYDORIV

*Department of English philology of Vasyl Stefanyk Carpathian national university,
Doctor of Philosophy, assistant professor*

У статті здійснено комплексний аналіз процесу становлення, розвитку та функціонування інклюзивної термінології як міждисциплінарної системи понять, що відображає еволюцію сучасних гуманістичних, педагогічних і соціальних ідей. Окреслено ключові етапи формування поняттєво-термінологічного апарату інклюзії в міжнародному та українському освітньому дискурсі. Розкрито сутність понять «інклюзія», «інклюзивна освіта», «особливі освітні потреби», «інклюзивний освітній простір», «універсальний дизайн у навчанні», здійснено їх семантичний і функціональний аналіз. На основі порівняння українських і міжнародних документів визначено ступінь гармонізації термінології. Висвітлено проблеми термінологічної невідповідності, особливості перекладу та мовної адаптації. Підкреслено значення унормування термінів для розвитку інклюзивної освіти, професійної підготовки педагогів і реалізації прав людини. Запропоновано перспективні напрями подальших досліджень, пов'язані з реформуванням освітньої системи України, цифровізацією та розширенням терміносистеми інклюзії.

Ключові слова: інклюзивна освіта, термінологія, інклюзія, особливі освітні потреби, універсальний дизайн, мовна адаптація, освітня політика.

The article provides a comprehensive analysis of the development and functioning of inclusive terminology as an interdisciplinary system of concepts reflecting the evolution of contemporary humanistic, pedagogical, and social ideas. It outlines key stages in the formation of the conceptual and terminological apparatus of inclusion within international and Ukrainian educational discourse. The study clarifies the essence of such concepts as “inclusion,” “inclusive education,” “special educational needs,” “inclusive learning environment,” and “universal design for learning,” and presents their semantic and functional analysis. Based on a comparison of Ukrainian and international documents the degree of terminological harmonization is defined. The article highlights terminological inconsistencies, translation issues, and linguistic adaptation features. The standardization of inclusive terminology is shown to be crucial for the development of inclusive education, teacher professional competence, and the realization of human rights. Prospective research directions related to digitalization and the expansion of inclusion terminology are proposed.

Keywords: inclusive education, inclusion, terminology, special educational needs, universal design, linguistic adaptation, educational policy.

The modern paradigm of inclusive education represents a fundamental transformation in the philosophy of learning and human development. It implies the celebration of diversity as a valuable phenomenon rather than a deviation [3, p. 193]. This ideological shift requires not only institutional and pedagogical changes but also a linguistic and conceptual restructuring of professional discourse.

The development of inclusive terminology is both a linguistic and a social process. Terms such as *diversity*, *equity*, *inclusion*, *special educational needs*,

disability, inclusive learning environment, individualized support encapsulate complex social and cultural meanings that evolve alongside policies and attitudes. Therefore, terminological precision becomes an essential prerequisite for conceptual clarity, legislation, and international collaboration.

In Ukraine, the issue of inclusive terminology has gained special relevance since 2017, when the Law of Ukraine “On Education” [11] legally established the concept of inclusive education. The introduction of new terms into educational and legal documents triggered the need for linguistic adaptation and scientific justification. However, terminological inconsistency persists, as different ministries, researchers, and practitioners may use varying equivalents of key concepts. This problem affects not only academic discourse but also practical communication among community members, educators, parents, and policymakers.

Thus, the study of the development and functioning of inclusive terminology is vital for harmonizing the Ukrainian educational space with international standards and ensuring effective professional communication.

The terminological landscape of inclusion has been shaped by decades of theoretical evolution in pedagogy, linguistics, and social sciences. Internationally, foundational works by A. Booth and M. Ainscow [4] established the *Index for Inclusion*, introducing conceptual unity to the notion of inclusive education. L. Florian [6] emphasized evidence-based approaches to inclusion, while T. Loreman et al [12; 13] contributed to defining inclusive teaching principles. UNESCO’s Salamanca Statement [17] remains a cornerstone document that defined inclusive education as an approach that welcomes all learners regardless of physical, intellectual, social, emotional, linguistic, or other conditions. The subsequent UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities [18] strengthened this framework, shifting discourse from medical to human-rights-based models. According to a social model the acceptable term is *a person with a disability*, however disabled is often accepted by wider disability community [1].

In the Ukrainian context, the terminological foundation of inclusion was historically linked to *defectology* and *correctional pedagogy*. Researchers such as A.

Kolupayeva [9], O. Taranchenko [8], V. Zasenکو [20], N. Sofiy [15], Z. Shevtsiv [14] and others contributed to redefining national terminology in line with contemporary principles of inclusion.

The transition from “integration” to “inclusion” in Ukrainian discourse began in the 2000s. Scholarly discussions increasingly focus on linguistic codification, equivalence of translation, and semantic adaptation of international terms into Ukrainian (e.g., *inclusive environment, assistive and adaptive technology, interventions, positive behavior support, the Picture Exchange Communication System*).

Table 1. Key Stages in the Evolution of Inclusive Terminology

Period	International Milestones	Terminological Characteristics
1948–1970	UN Universal Declaration of Human Rights; first UNESCO programs	Humanistic vocabulary (“education for all”)
1980–1990	WHO International Classification of Disabilities; “Education for All” initiative	Functional-medical terms
1994	UNESCO Salamanca Statement	Institutionalization of “inclusive education”
2000–2010	UN CRPD; European educational policies	Shift to rights-based and social terminology
2017–2025	Ukrainian educational reforms	National adaptation and conceptual harmonization

This evolution reveals a gradual transition from medical and deficit-oriented terms to inclusive, empowering, and rights-based vocabulary.

3. Presentation of the Main Material

3.1. Conceptual Basis of Inclusion and Its Linguistic Expression

The term *inclusion* originates from the Latin *includere* (“to enclose, to make part of”), implying not mere physical presence but full participation and belonging. Linguistically, *inclusion* opposes *exclusion*, symbolizing a shift from marginalization to participation. In Ukrainian, *інклюзія* is a direct borrowing but carries national semantic nuances associated with equality and humanism.

Figure 1 below illustrates the conceptual shift from exclusion to inclusion in educational discourse.

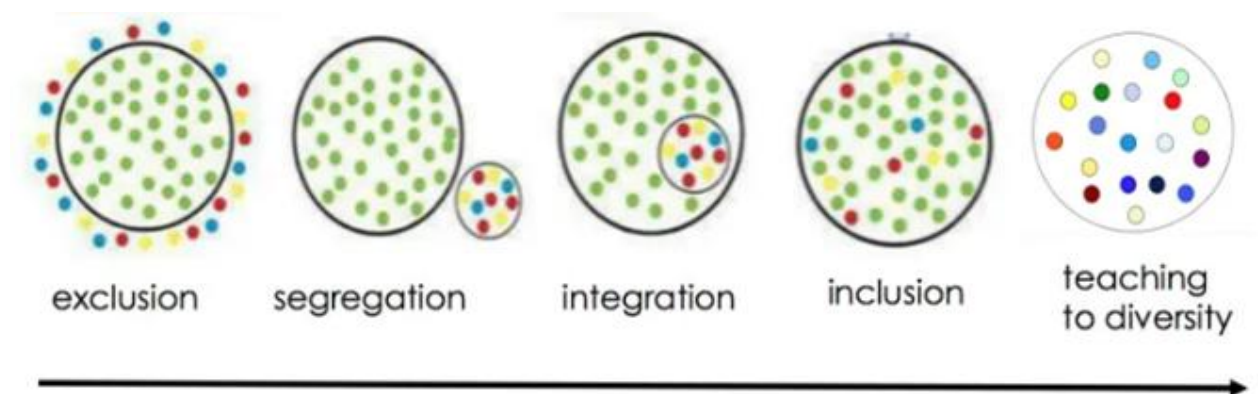

Figure 1. Conceptual Evolution of Educational Models [7]

Each stage reflects changes not only in practice but also in terminology. For instance, “integration” presupposed the adaptation of individuals to an existing system, while “inclusion” transforms the system itself to embrace diversity.

3.2. Semantic and Functional Analysis of Core Terms

English Term	Ukrainian Equivalent	Conceptual Description
Inclusion	Інклюзія, включення, залучення	Full participation and acceptance of all learners
Inclusive Education	Інклюзивна освіта	Educational system providing equal opportunities
Special Educational Needs	Особливі освітні потреби	Individual learning requirements caused by health or social factors
Universal Design for Learning (UDL)	Універсальний дизайн у навчанні	Framework ensuring accessibility for diverse learners
Assistive Technologies	Асистивні технології	Technical tools supporting learning and communication
Inclusive Learning Environment	Інклюзивне освітнє середовище	Educational space adapted to diversity

The above terms form the core of the Ukrainian inclusive terminological system. Each of them demonstrates a process of linguistic borrowing followed by semantic domestication.

However, challenges arise in differentiating overlapping notions. For instance, *special educational needs* often overlaps with *special needs*, though the latter is broader. Moreover, *mainstreaming* – a key term in Western discourse – lacks an established Ukrainian equivalent.

3.3. Inclusive Terminology in Ukrainian Legislation

Ukrainian law has actively integrated inclusive terminology since 2017. The Law “On Education” [11] defines inclusive education as a system of educational services ensuring the right to education for persons with special educational needs. The Law “On Complete General Secondary Education” [10] further specifies organizational mechanisms for inclusion.

However, inconsistencies remain. For example, the term “*особи з інвалідністю*” (“persons with disabilities”) is often replaced by outdated forms such as “*інваліди*” in informal contexts, which contradicts the social model of disability. It is necessary to add that international disability discourse has been developing and the term *a person with disability* can be viewed as outdated by some researchers [16].

3.4. Comparative Linguistic and Cross-Cultural Analysis

Linguistic equivalence between Ukrainian and English inclusive terminology is not always direct. Translation challenges arise due to differences in conceptual systems. For example, “special needs” in English encompasses a wide range of educational, emotional, and social differences, while the Ukrainian *особливі освітні потреби* focuses more narrowly on learning difficulties.

Furthermore, the sociocultural connotation of inclusion varies. In English-speaking contexts, *diversity* includes ethnicity, gender, and socioeconomic status, whereas in Ukrainian discourse inclusion primarily refers to disability. Expanding the Ukrainian understanding of inclusion beyond medical categories is thus an important terminological and ideological task.

Table 2. Comparative Analysis of Selected Inclusive Terms

Concept	English Definition	Ukrainian Equivalent	Observations
Inclusion	Full participation in society	Інклюзія	Often limited to education in Ukrainian usage
Accessibility	Right to access all resources	Доступність	Frequently used in physical sense only
Universal Design	Design usable by all	Універсальний дизайн	Term still under lexical standardization
Empowerme	Strengthening	Розширення прав і	Rarely used in

nt	personal agency	можливостей	educational documents
Equity	Fairness and equal opportunity	Справедлива рівність можливостей	Often confused with equality

Such disparities highlight the need for coordinated terminological policy and professional translation standards in Ukrainian academia.

4. Theoretical and Methodological Foundations

The study of inclusive terminology combines linguistic theory with social and pedagogical analysis. From a systemic-linguistic perspective, a terminological system is viewed as an ordered set of interrelated concepts expressing a specific domain of knowledge. The functional-semantic approach reveals how terms acquire meaning through usage contexts – legal, educational, or communicative.

From a sociocultural standpoint, terminology embodies value systems. Inclusive vocabulary reflects humanistic and democratic ideals – participation, equity, respect for diversity – thereby influencing social attitudes.

Methodologically, this study integrates content analysis of official documents, comparative linguistics, and conceptual mapping. Ukrainian terminology is examined in relation to UN structures [17; 18] and WHO [19] frameworks, allowing to identify convergence and divergence trends.

5. Challenges and Prospects for Terminological Harmonization

Although significant progress has been achieved, several barriers impede the full standardization of inclusive terminology in Ukraine:

Semantic ambiguity – coexistence of multiple translations for the same term (“*inclusive class*”, “*inclusive group*”, “*inclusive setting*”).

Lack of unified glossaries – educational institutions and ministries may use different definitions.

Translation inconsistencies – literal borrowings lead to distortions of original meanings.

Sociolinguistic inertia – persistence of stigmatizing vocabulary in everyday speech.

Digitalization gap – absence of standardized Ukrainian terms for *digital inclusion, assistive software, Accessibility-by-Design, AI accessibility* [5].

Future terminological harmonization must involve collaboration between linguists, educators, and policymakers. The creation of bilingual dictionaries and digital databases is crucial for ensuring uniform use of terms.

6. Conclusions and Prospects for Further Research

Inclusive terminology serves as a linguistic reflection of social change and educational reform. However, the full harmonization of Ukrainian and international terminological systems remains an ongoing task.

Standardization efforts should prioritize:

the establishment of an official bilingual glossary of inclusive terms;
integration of inclusive terminology into teacher training curricula;
periodic revision of laws and policy documents to reflect modern language;
inclusion of digital and multicultural dimensions in terminology.

The language can be viewed as a mechanism for genuine inclusion, which encompass voice, influence, and active participation in decision-making, leadership, and institutional practices [2, p. 3]. Further research may focus on corpus-based studies of inclusive discourse, comparative analysis of Eastern European terminologies, and the development of automated linguistic tools to monitor inclusive language in education.

References

1. Andrews E. E., Forber-Pratt A. J., Mona L. R., Lund E. M., Pilarski C. R., & Balter R. #SaytheWord: A disability culture commentary on the erasure of “disability”. *Rehabilitation Psychology*. 2019. No 64(2). P. 111–118. <https://doi.org/10.1037/rep0000258>
2. Björnö A. Language Policy as a Channel of Inclusion for Researchers in the Internationalized University. *Social Inclusion*. 2025. No 14, Article 9833. <https://doi.org/10.17645/si.9833>
3. Blyznyuk T., Sydoriv S. Celebrating Diversity: A Person-Centered Approach in Inclusive Education. In *The Space of Inclusive Education*. Leiden, The Netherlands: Brill, 2024. P. 193–200. https://doi.org/10.1163/9789004688131_021
4. Booth T., Ainscow M. *The Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools*. Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education, 2002.
5. European Commission. *Digital Education Action Plan 2021–2027*. Brussels: EU Publications Office, 2021.
6. Florian L. *What counts as evidence of inclusive education?* *European Journal of Special Needs Education*. 2014. № 29(3). P. 286–294.
7. Fredrickson J. All Students” Means ALL Students. 2019. URL: https://www.slideshare.net/Inclusive_Education_Community/co-teaching-through-udl-joyukr

-
8. Kolupaieva A., Taranchenko O. *Inclusive education: from basics to practice*. K.: ATOPOL, 2016.
 9. Kolupayeva A. *Pedagogical Foundations of Integrating Schoolchildren with Psychophysical Developmental Peculiarities into General Educational Institutions: Monograph*. Kyiv: Pedahohichna Dumka, 2007.
 10. Law of Ukraine “On Complete General Secondary Education.” *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2020. No. 31.
 11. Law of Ukraine “On Education.” *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2017. No. 38–39.
 12. Loreman T., Deppeler J., Harvey D. *Inclusive Education: Supporting Diversity in the Classroom*. Routledge, 2013.
 13. Loreman T., Sharma U., Forlin C., & Earle C. Pre-service teachers’ attitude and concerns regarding inclusive education. Paper presented at ISEC2005, Glasgow.
 14. Shevtsiv Z. *Theory and Methodology of Professional Training of Primary School Teachers for Work in an Inclusive Environment of a General Educational Institution: Doctoral Dissertation in Pedagogical Sciences*. Rivne, 2017.
 15. Sofiy N. *Organizational and Pedagogical Conditions for Integrated Support of Students with Special Educational Needs in an Inclusive Educational Institution. Dissertation for the Degree of Candidate of Pedagogical Sciences*. Kyiv, 2017.
 16. Thorley M. The importance of disability-inclusive language. *Widening Participation and Lifelong Learning*. 2025. Vol. 27, No 2. P. 164-175. <https://doi.org/10.5456/WPLL.27.2.164>
 17. UNESCO. *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education*. Paris: UNESCO, 1994.
 18. United Nations. *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. New York: UN, 2006.
 19. WHO. *International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)*. Geneva: WHO, 2001.
 20. Zasenkov V., Kolupaieva A. *Children with special needs: priorities for the national policy in education, social protection and healthcare in Ukraine*. *Exceptional child: teaching and upbringing*. 2014. No 3 (71). P. 20-29.

РОЗВИТОК ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВ У ПОЛІЕТНІЧНОМУ ТА
ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ
ОНЛАЙН ДИСКУРС ЯК ПРОСТІР МІЖМОВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У
ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Юлія СІМІЧЕВА

*викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки
КВНЗ «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР*

Статтю присвячено дослідженню онлайн-дискурсу як простору міжмовної та міжкультурної взаємодії в умовах глобалізованого світу. У роботі розкрито сутність поняття «онлайн-дискурс», його лінгвістичні, соціокультурні та прагматичні особливості. Автор аналізує вплив цифрових технологій на трансформацію мовної комунікації, появу нових жанрів і мовних форм, що поєднують елементи різних культур і мов. Визначено роль Інтернету як унікального середовища, у межах якого міжкультурне спілкування виходить за часові та просторові межі, сприяючи формуванню нових типів комунікативної поведінки, «мережевих ідентичностей» та гібридних мовних кодів. Особливу увагу приділено питанням мовної адаптації, запозичення, гібридизації та ролі англійської мови як глобального медіатора у цифровому просторі. Зазначено, що онлайн-дискурс виконує функцію не лише засобу спілкування, а й культурного посередництва, формуючи нову глобальну комунікативну культуру. Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі механізмів міжкультурної комунікації, впливу штучного інтелекту та алгоритмів перекладу на формування цифрової мовної свідомості.

Ключові слова: онлайн-дискурс, міжмовна взаємодія, глобалізація, цифрова комунікація, міжкультурна компетентність, мовна гібридизація.

The article examines online discourse as a space of interlingual and intercultural interaction in the context of a globalized world. It explores the essence of the concept “online discourse” and highlights its linguistic, sociocultural, and pragmatic dimensions. The study analyzes how digital technologies have transformed language communication, contributing to the emergence of new genres and hybrid linguistic forms that merge elements of different languages and cultures. The Internet is presented as a unique environment where intercultural communication transcends spatial and temporal boundaries, fostering new models of communicative behavior, “network identities,” and hybrid language codes. Special attention is given to language adaptation, borrowing, and hybridization processes, as well as to the role of English as a global mediator in digital interaction. The article emphasizes that online discourse functions not only as a means of communication but also as a tool of cultural mediation, shaping a new global communicative culture. The prospects for further research include the study of intercultural communication mechanisms, the influence of artificial intelligence, and the role of translation technologies in shaping digital linguistic consciousness.

Keywords: online discourse, interlingual interaction, globalization, digital communication, intercultural competence, language hybridization.

Вступ. У сучасному світі спостерігається постійне розширення кордонів міжнаціонального спілкування, посилення міграційних процесів, мовна та культурна глобалізація та інші процеси, які змінюють соціокультурний ландшафт, а також висувають нові вимоги до професійного та міжособистісного

спілкування. З огляду на це, виникає гостра необхідність розуміння та застосування стратегій міжкультурної та іншомовної комунікації для підвищення її ефективності, розуміння та врахування культурних особливостей співрозмовників, володіння необхідними навичками для професійної діяльності, академічного розвитку, побудови міжнаціональних відносин.

Відомо, що саме розвиток цифрових технологій спричинив зростання міжнародних зв'язків в різних сферах життя людей та зробив процес спілкування всеохоплювальним [2, с. 22]. Зважаючи на тенденції до цифровізації спілкування, коли саме міжкультурна комунікація стає важливим кроком до успішної професійної діяльності, саме онлайн дискурс виходить на перше місце серед платформ для формування комунікативних стратегій на міжнародному рівні. Глобалізаційні процеси, розвиток цифрових технологій та масове поширення соціальних медіа створили нову сферу комунікації – **онлайн-дискурс**, який сьогодні є провідним простором міжмовної та міжкультурної взаємодії.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі цифрових платформ як основного середовища міжкультурної комунікації. Мовна поведінка користувачів у мережі відображає не лише індивідуальні мовні стратегії, а й процеси глобального лінгвістичного змішування, формування нових комунікативних норм та дискурсивних практик. Дослідження онлайн-дискурсу в такому контексті дозволяє глибше осмислити, яким чином мова функціонує як інструмент міжмовної взаємодії та культурного посередництва [5, с. 30].

Виклад основного матеріалу. Інтернет-дискурс був теоретично осмислений у лінгвістиці та суміжних гуманітарних галузях як штучно створене комунікативне середовище. Дискурс є предметом міждисциплінарного вивчення і, хоча з дослідженням дискурсу пов'язана передусім лінгвістика, інтерес до нього також виявляли представники таких наукових сфер, як психологія, філософія, логіка, соціологія, літературознавство, історіографія, юриспруденція, педагогіка, теорія та практика перекладу, політологія та ін. Вивченням дискурсу

вцілому та інтернет-дискурсу зокрема займалися такі вчені, як П. Бойер, В. Г. Борботько, Дж. Браун, Т. Д. Венедиктова, Г. М. Вишневіська, В. І. Карасик, Л. Карлсон, О. О. Селіванова, Г. М. Яворська [8, с. 20]. Явище Інтернет-дискурсу як мовну проблему розглядали в своїх роботах такі вчені, як К. Андерсон, Н. Барон, С. Вай-Янн Ван, Й. Гуттенберг, Д. Крістал, Т. Нельсон, З. Харріс, С. Херрінг, Дж. Холлоуей, та інші [5, с. 11]. Але дослідження онлайн дискурсу як простору для міжмовної взаємодії має широкий простір для подальших досліджень, оскільки комунікативне Інтернет-середовище, постійно розвивається, збагачується лінгвістичними та технічними засобами спілкування.

Інтернет комунікація вже досить давно привертає увагу лінгвістів у сферах використання мови та її розвитку і трансформації в цифровому середовищі. Саме поняття інтернет-дискурсу виникло у другій половині ХХ ст. на території Сполучених Штатів Америки в період холодної війни, коли світ набув біполярного характеру конкуренції між двома впливовими державами – Америкою і Радянським Союзом. Змагання країн у воєнній і космічній сфері стало поштовхом до розвитку Інтернет технологій та пошуку нових шляхів комунікації. В наші дні складно уявити собі життя та професійну діяльність без використання цього безбар'єрного майданчику для обміну досвідом та думками. Кожна людина наразі має вільний доступ до віртуальної реальності, у якій адресат комунікації знаходить необхідну інформацію та, водночас, формує певну систему цінностей, передану та деколи навіть нав'язану продуцентом за допомогою паралінгвістичних засобів [10, с. 48].

Інтернет-дискурс як основа комунікації широко використовується не лише у побутовому соціальному житті, але й в сфері політичної діяльності. Впливові особистості прагнуть створити вигідні інформаційні приводи та закріпити у свідомості реципієнта таке ставлення до явищ навколишньої дійсності, суб'єктів та об'єктів політичного процесу, яке вигідне саме їм [11, с. 18].

Вчені-лінгвісти трактують поняття дискурсу по-різному, але більшість дослідників під дискурсом розуміють текст, занурений у ситуацію спілкування. Дж. П. Джі визначає дискурс як результат інтеграції мови, дій, взаємодій,

способів мислення, віри, оцінки, необхідних для реалізації певного виду соціально впізнаваної ідентичності [6, с. 63]. У трактуванні В. В. Красних дискурс є невербалізованою мовно-мисленневою діяльністю, що розуміється як сукупність процесу та результату і містить як власне лінгвістичний, так і екстралінгвістичний плани [8, с. 29]. Серед інших підходів варто відзначити дослідження дискурсу в опозиціях дискурс – мова, дискурс – текст, дискурс – діалог, дискурс – стиль. Дискурс традиційно порівнюють з мовою, знаходячи в понятті дискурсу її риси, хоча мова, на відміну від дискурсу, є більш абстрактною. Основною відмінністю дискурсу від мов є наявність конкретного соціокультурного контексту.

Сучасні погляди на трактування поняття дискурсу доволі часто звертаються до опозиції: текст – дискурс. Проте дискурс, в широкому сенсі, це і є текст, але не будь-який текст є дискурсом. Принципова відмінність дискурсу від тексту полягає в його динамічності та інтерактивному характері. Таким чином, дискурс – це водночас і процес мовної діяльності (комунікація, контекст) і її результат (текст) [10, с. 64].

Якщо говорити про онлайн-дискурс, то основною платформою для його розвитку і формування є мережа інтернет. Інтернет є комунікативним майданчиком, у межах якого проходить невербалізована мовномисленнева діяльність. Прагмалінгвістична модель дискурсу розглядає, в першу чергу, ознаки способу чи каналу спілкування. За способом спілкування розрізняють інформативний і фасцинативний дискурси, змістовний і фактичний, серйозний і несерйозний тощо, за каналом спілкування – усний і письмовий, контактний і дистанційний, віртуальний і реальний типи дискурсу [1, с. 31]. Виникнення нового комунікативного середовища в мережі Інтернет сприяло появі ще одного типу дискурсу – Інтернет-дискурсу, що виділяється в окремий тип за критерієм «канал спілкування».

Проте не всі науковці погоджуються з тим, що онлайн-дискурс варто виділяти як окремий тип дискурсу. Так, В. В. Красних зазначає, що інтернет дискурс як і національний дискурс не є окремими його видами, а лише

модифікаціями, адаптованими відповідно до тієї сфери, в якій він функціонує [6, с. 67]. Також варто звернути увагу на те, що термін «цифровий дискурс» не є загальноприйнятим. Наприклад, в англійській лінгвістичній літературі зустрічаються такі його аналоги, як: computer-mediated communication, Netspeak, chatspeak, web discourse, electronic communication і ін. А отже, єдиного терміну та однозначного визначення цього поняття в лінгвістиці немає і дотепер. Вважається, що саме популярність терміна сприяє тому, що донині немає єдиної дефініції, яка у повному обсязі відображала б специфіку поняття в різних дискурсивних дослідженнях [9, с. 10].

Характерною особливістю онлайн дискурсу є те, що учасником спілкування може стати будь-яка людина, незалежно від просторово-часових обмежень. У разі усного спілкування, без застосування технічних засобів, необхідний реальний безпосередній контакт комунікантів, спільність просторових і часових параметрів, що часто ускладнює і звужує можливості для міжкультурної взаємодії учасників. Таким чином, віртуальний дискурс служить не просто технічним каналом зв'язку, а виступає в якості нового середовища спілкування, в якому комуніканти можуть навіть бути незнайомими між собою, але здійснювати прямий і різноплановий комунікативний вплив один на одного. Саме тому онлайн дискурсу притаманні численні відмінні риси, а також властивості, характерні для дискурсу в цілому [12, с. 88].

Інтернет-дискурс передбачає процес створення тексту в сукупності з прагматичними, соціокультурними, психологічними факторами, що включає взаємодію людей і механізми їхньої свідомості, а саме когнітивні процеси. Характерною його ознакою є відсутність видимої соціальної, гендерної та вікової градації, чого неможливо уникнути в переважній більшості інших видів дискурсу. Ця градація замінюється певною розробленою моделлю поведінки. Наприклад, якщо говорити про Інтернет-форуми, то там присутня градація «модератори – відвідувачі», в якій модератори відрізняються від користувачів тим, що наділені деякими регулюючими правами на даному форумі та займаються встановленням правил і політики цього ресурсу. Віртуальний

дискурс обмежений технічними можливостями але, при цьому, будучи штучно створеним комунікативним середовищем, він є умовним і не має часових і просторових меж, дозволяючи користувачам взаємодіяти один з одним незалежно від їхнього географічного положення та часового поясу, пропонуючи користувачеві широкий вибір платформ: ЗМІ, блоги, інформаційні сайти, кіно, література, вікі-проекти, магазини й аукціони, реклама, платіжні та пошукові системи, електронна пошта, чати, форуми, месенджери, соціальні мережі, радіо, телебачення, інформаційні портали і багато інших [2, с. 64].

Кожен майданчик відкриває різні можливості перед людиною в залежності від її інтересів, комунікативної мети та професійної діяльності, дає можливість обміну інформацією з представниками різних народів та культур.

З точки зору лінгвістики, мова Інтернету є цікавим явищем, адже вона є своєрідною модифікацією звичної нам повсякденної мови спілкування. Онлайн-дискурс став платформою інтенсивної міжмовної взаємодії та тяжіє до поєднання елементів різних мов, створення нових мовних форм. Так, англійська мова в умовах глобалізації виступає базовим інструментом міжнародного спілкування, однак її використання в онлайн-дискурсі часто супроводжується адаптацією, запозиченнями та змішуванням із національними мовами [4, с. 12].

До основних характеристик мови онлайн дискурсу варто віднести наявність спеціальних піктограм, невербальних засобів спілкування (наприклад, емоджі, вживання великої літери, що символізує підвищення голосу тощо), вживання нейтральних засобів літературної мови, використання нелітературних мовних засобів, що наближає цифровий дискурс до публіцистики, вживання скорочень, створення неологізмів за продуктивними словотворчими моделями (афіксація, усічення, інтелектуальне калькування, пряме запозичення без змін), поява нових слів під впливом технічного жаргону, наявність ономастичної лексики з підвищеною експресією, активне використання форм імперативу першої особи однини замість форми ввічливості у другій особі множини, тяжіння до аграматизмів (відхилення від синтаксичних і пунктуаційних норм літературної мови) а також емоційний синтаксис [9, с. 79].

Таким чином, процес комунікації в Інтернеті впливає на риси того чи іншого стилю мови та створює нові шляхи для більш короткого, економного і практичного способу міжкультурної та міжособистісної взаємодії, що призводить до видозміни самої мови і методів її використання в межах повідомлень у текстовій формі, що дає підставу говорити про появу віртуальної версії мови [9, с. 78].

Онлайн-дискурс можна також розглядати як простір соціальної взаємодії, де формується колективна свідомість, створюються нові спільноти за інтересами, а мова виступає засобом соціального позиціонування. Наприклад, користувачі часто навмисно змішують мови для вираження іронії, культурної приналежності або для досягнення комунікативного ефекту. Це свідчить про гнучкість сучасної мовної особистості та про здатність мови швидко реагувати на виклики часу [7, с. 17].

Як зазначає Н. Барон, створюючи нові глобальні можливості спілкування, Інтернет створює і нові моделі мовної поведінки, адже масова комунікація є своєрідним феноменом мовної культури, що диктує зміну специфіки розуміння категорій тексту і дискурсу [2, с. 127]. Так виникло поняття гіпертексту як радикально нового способу інформаційно-технологічної взаємодії і нового методу публікації інформації [1, с. 47].

Проте онлайн-дискурс як простір міжмовної взаємодії прагне максимально наблизити віртуальний діалог до форми реальної мовної комунікації, не дивлячись на штучне середовище спілкування.

Водночас онлайн-дискурс не позбавлений суперечностей. З одного боку, він сприяє демократизації спілкування і розширює можливості міжмовного діалогу. З іншого – призводить до уніфікації мовних практик, домінування певних мов, насамперед англійської, та ризику втрати національної мовної самобутності. Саме тому дослідження онлайн-дискурсу має важливе значення для розуміння того, як у глобалізованому світі зберегти мовне розмаїття, забезпечуючи при цьому ефективну комунікацію [3, с. 121]. У цьому контексті особливої актуальності набуває вивчення механізмів мовної адаптації,

кодування та декодування смислів у межах онлайн-комунікації. Дослідники звертають увагу на те, що цифрове середовище сприяє формуванню нових норм мовної етикетності, появі так званих «мережевих ідентичностей» та гібридних мовних кодів, які поєднують елементи різних культур [9, с. 70].

Висновок. Онлайн-дискурс передбачає спілкування в глобальній мережі Інтернет і є різновидом цифрового дискурсу, який включає також і комунікацію в інших, зокрема, локальних мережах. Онлайн-дискурс – це не просто нова форма спілкування, а складна система міжмовної взаємодії, що відображає тенденції глобалізованого світу. Він поєднує в собі мовну креативність, культурне різноманіття та технологічні можливості сучасності.

В онлайн-дискурсі функціонують власні жанри та мовні особливості, реалізуються як загальні, так й індивідуальні властивості, характерні виключно для даного типу дискурсу. Лексика Інтернету має риси як письмового, так і усного різновидів мови. Інтернет-дискурс є основою міжкультурної взаємодії представників різних країн, національностей та професій, адже він створює простір для обміну думками, поширення власного особистісного і професійного досвіду, сприяє розширенню світогляду та самовдосконаленню особистості і усіх сферах її життя та діяльності. Дослідження цього феномену є надзвичайно важливим для розуміння еволюції мови, її ролі у формуванні глобальної комунікативної культури та визначення напрямів розвитку сучасної лінгвістики у цифрову епоху.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні механізмів міжкультурної комунікації у цифровому середовищі, а саме того, як представники різних культур адаптують свої комунікативні стратегії в онлайн-просторі, долають культурні бар'єри та непорозуміння в умовах багатомовності глобалізованого світу.

Список використаної літератури

1. Brown D. *Digital Fortress*. London: Corgi Adult, 2004. 512 p.
2. Baron N. S. *Language of the Internet*. Stanford, California, 2003. P. 59–127.
3. Crystal D. *Language and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 272 p.
4. Heang R., Chuong K. Digital Media and Its Impact on Intercultural Communication of Cambodia with China and Japan / R. Heang, K. Chuong // *Open Access Library Journal*. 2025. Vol. 12, No. 4. P. 1-16.
5. Herring S. *Slouching toward the ordinary: current trends in computer-mediated communication*. *New Media and Society*. London: Sage Publications, 2004. 232 p.
6. Kalinina K. V. *Peculiarities of Functioning of Computer Discourse*. *Horizons of Modern Linguistics*. Luhansk, 2013. Vol. 4. P. 62–64.
7. Karpa I. B. *Functional and Pragmatic Characteristics of Interactive Virtual Communication (Case Study of Reference Service Yahoo! Answers)*. Author's thesis. Kherson, 2010. 20 p.
8. Makhachishvili R. K. *Dynamics of English Innovative Logosphere of Computer Existence*. Author's thesis. Zaporizhzhia, 2013. 490 p.
9. Paolillo J. *The Virtual Speech Community: Social Network and Language Variation on IRC*. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 1999, No. 3. P. 78.
10. Selivanova O. O. *Linhvistychna entsyklopediia* [Linguistic Encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K, 2010. 844 s. (in Ukrainian).
11. Thimbleby H. *Internet, Discourse and Interaction Potential*. London: Middlesex University, 2006. 112 p.
12. Zhang Y. *The Gate of the Gateway: A Hypermodal Approach to University Homepages*. *Semiotica*, 2012, No. 190 (1/4), P. 87–109.

ЮРИДИЧНА ЛІНГВІСТИКА

**МАНІПУЛЯТИВНІ ПРИЙОМИ І ВИДИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ
У СУПЕРЕЧКАХ**

Ірина СКОВРОНСЬКА

*доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних
дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», кандидат
філологічних наук, доцент*

У статті йдеться про те, що вагоме місце у мистецтві мовного переконання загалом, та у юриспруденції, судочинстві зокрема посідає еристика. Вона передбачає використання тих видів психологічного впливу, які у ході розгляду судового провадження можуть доволі сильно різнитися. Під час дискусії, спору, суперечки всі учасники судового процесу застосовують власний арсенал засобів і способів впливу та переконання для досягнення власної мети. Через певні іміджеві ходи, вербальні та невербальні чинники застосовують ті заходи, які формують прихильність, оскільки, як відомо, жодне судове засідання не проходить без звернень до суду, висловлення прохань, щоб здобути прихильність суду.

Ключові слова: суперечка, судочинство, переконання, вплив, комунікація, вербальні чинники, невербальні чинники.

The article discusses the important role of eristic in the art of linguistic persuasion in general, and in jurisprudence and judicial proceedings in particular. It involves the use of psychological influences, which can vary considerably in the course of court proceedings. During discussions, disputes, and arguments, all participants in the judicial process use their own arsenal of means and methods of influence and persuasion to achieve their goals. Through certain image-building moves, verbal and non-verbal factors, they use measures that shape favour, since, as we know, no court hearing takes place without appeals to the court and requests to gain the court's favour.

Keywords: dispute, litigation, persuasion, influence, communication, verbal factors, nonverbal factors.

Постановка проблеми та її значення. Все життя сучасної людини проходить у маніпуляціях. Більшість маніпуляцій проходить несвідомо, і ті чи інші дії застосовуються неусвідомлено, але деякі використовують спеціальні прийоми, які ведуть до досягнення поставлених цілей [1, с. 24]. Судова мова має одну мету – забезпечити повне всебічне і об'єктивне дослідження обставин справи, сприяти винесенню законного, обґрунтованого і справедливого вироку. Тому тут особливу увагу варто звернути на вивчення застосування маніпулятивних прийомів та способи їх розпізнання.

Аналіз досліджень проблеми. Психологію маніпулятивних прийомів у спілкуванні вивчали чимало вітчизняних (О. Доценко, Р. Майборода, З. Ковальчук, І. Мельник) та зарубіжних (Г. Брайкер, Ч. Міллс) науковців. Ряд

дослідників визначають такі види психологічних впливів, як: самопрезентація, переконання, навіювання, деструктивна критика, формування прихильності, маніпуляція, примус, прохання тощо. Вважаємо за доцільне зупинитися на описі деяких із них.

Виклад основного матеріалу. Еристика посідає вагоме місце у мистецтві мовного переконання загалом, та у юриспруденції, судочинстві зокрема. Передбачення використання різних видів психологічного впливу, які водночас у ході розгляду судового провадження можуть доволі сильно різнитися, відбувається завдяки еристиці. Для досягнення власної мовної мети під час дискусії, спору, суперечки усі учасники судового процесу застосовують власний арсенал засобів і способів впливу та переконання. Через певні іміджеві ходи, вербальні та невербальні чинники застосовують ті заходи, які формують прихильність, оскільки, як відомо, жодне судове засідання не проходить без звернень до суду, висловлення прохань, щоб здобути прихильність суду. Переконання – свідомий вплив на іншу особу чи групу осіб, який є аргументованим та який змінює їх ставлення, наміри, рішення чи судження. Цей вид на даний момент є найпоширенішим для адвокатів чи прокурорів при виконанні їх професійних обов'язків.

Повідомлення про власну мету, презентацію, висловлення та демонстрацію власної компетентності для того, щоб особу оцінили за ряд чеснот, завдяки чому вона зможе переважати в судових засіданнях, називають самопросуванням. Зазвичай це можна побачити у судовому засіданні під час проголошення захисником та обвинувачем вступних доповідей у розгляді провадження судом присяжних через дослідження обставин, ситуацій, які характеризують особу підсудного.

Взаємодію між опонентами, співрозмовниками, коли один із них намагається з усіх сил контролювати поведінку та дії іншого, заохочує його поводитись саме так, як йому вигідно та зручно, визначають як маніпулювання. При цьому застосовують маніпулятивні прийоми, щоб співрозмовник не зрозумів, що він вже є об'єктом маніпулювання. Прийоми маніпуляції в

суперечках – це будь-який прийом, за допомогою якого намагаються спростити досягнення мети в суперечці для себе, проте для співрозмовника її ускладнити. Ці прийоми бувають коректні та некоректні. Можуть містити в собі хитрість як складову, проте вони без обману. Обмежень немає для некоректних прийомів, тобто можуть використовуватись усі засоби та способи: від свідомого маніпулювання і спеціального заплутування – до прямих погроз і застосування брутальної, грубої сили тощо. *Комунікативні маніпуляції з кожним днем набирають обертів та навіть становлять загрозу для інформаційно-психологічної безпеки кожної людини* [2, с. 4].

Існує кілька видів, напрямків та прийомів маніпулювання в суперечці між співрозмовниками, а саме: софізм у суперечках; мовне маніпулювання та його прийоми; невербальне маніпулювання та його прийоми; психологічне маніпулювання та його прийоми; маніпулювання в галузі тактики в суперечках [3].

Цілеспрямоване використання будь-яких особливостей застосування мовних висловів – це мовне маніпулювання. Його прийомами є: 1) розмивання сенсового значення; 2) синтаксичне перетворення (перекручення); 3) плавна підміна смислового значення вислову; 4) емоційний вплив; 5) маніпулювання з агентом дії.

Однак ряд дослідників вважають, що найкращими, найефективнішими прийомами в суперечках є так звані софізми або ж спеціальні помилки у критиці чи аргументації. Аргументи, котрими користуються в суперечках, можуть бути умовно поділені на великі дві групи. До однієї належать аргументи щодо предмету суперечки, а також теза, що є під захистом, або яка критикується. Такі аргументи мають назву *аргументи у справі*. Вони коректні, тому що саме вони мають застосовуватись в раціональній суперечці.

Аргументи другої групи не мають відношення до суті справи, тому що вони не спрямовані на критику тези суперечки чи на обґрунтування. Їх можна застосовувати лише з однією метою – одержати перемогу у суперечці. Тобто – це так звані доводи, аргументи для людини. Аргументи такого типу є

—•••••—

некоректними. Застосування їх може свідчити про те, що суперечка заради істини перетворюється на суперечку заради власної перемоги. До таких аргументів людини можна віднести: особистий брехливий аргумент (безглуздий, тактичний, брехливий, просто брехливий аргумент, аргумент для жалю, а також аргумент до публіки, до пихи, до людини, до мас, до вигоди, до особи, до освіченості, до сили тощо) [4, с. 85].

Деколи можуть застосовувати такі софістичні прийоми, котрі є приналежними до тез та форм аргументації та критики, наприклад: прийом *«нечітке формулювання тези»*, *«підміна критики тези критикою аргументів»*, *«набір слів, які не мають сенсу»*, *«спеціальне нерозуміння тез»* тощо.

Існують і тактичні прийоми маніпулювання у суперечках. До таких належать: захисний прийом, відповідний удар, контратака, контрприклад, контрзапитання, відтягування заперечення, так зване виведення опонента з рівноваги, відволікання уваги супротивника тощо [5, с. 21].

У маніпулюванні існують і такі прийоми, як: затяжна зміна сенсового значення виразу. Суть його полягає в тому, що одне і те ж явище (подія, дія) може бути описаним з допомогою мовних висловів, які можуть мати різне значення. Так, евфемізм – це застосування більш м'якого, прийняттого мовного вислову для позначення предмету. За його допомогою конкретний предмет здається опоненту більш приємним та менш загрозливим. Пейоративний вислів – це спеціальний поворотний евфемізм. Усе це прийоми *«розмивання сенсового значення»* – методи, суть яких полягає у застосування у текстах мовних висловів без точного сенсового значення. Тобто, це слогани, просто слова та пусті формули.

Розглянемо ще декілька прийомів: 1) *Прийом синтаксичного перетворення*. Сутність його полягає у підборі послідовності слів у висловах, які застосовуються в процесі критики та аргументації. 2) *Прийом маніпулювання агентом дії*. У ході спору застосовуються мовні конструкції, у яких немає агента дії, але якщо цей агент вказується, тоді маніпулюють його місцем, щоб у зручній для себе формі показати реальну ситуацію, викликати у слухачів будь-які

емоційні стани. 3) *Прийом емоційного впливу*. Використання особливостей мовних виразів для викликання у людей певних негативних або позитивних емоцій [6, с. 147].

Софізм – це спеціальна помилка в аргументації та критиці [7, с. 62]. Тому варто в цьому контексті розглянути ряд типів аргументів. Так, аргументи до істини – це такі аргументи, які мають відношення до предмету суперечки, тези, котрі критикуються або захищаються. Такі аргументами можна назвати аргументами до справи та до суті справи і кваліфікують їх як коректні, тому що саме вони мають застосовуватись в суперечці.

Аргументи, що спрямовані на людину – це такі аргументи, які можуть не стосуватись суті справи, які не спрямовані на обґрунтування чи критику тез спорів, проте їх застосовують лише з однією метою – отримати перемогу у суперечці. Такі твердження мають загальну назву – аргументи на людину. Назва їхня така, тому що вони скеровані на людину, на співрозмовника, на його дії та переконання тощо. Такі аргументи вважають некоректними, тому що у такому разі спір заради істини перетворюється на спір заради перемоги.

Неправдивий аргумент – це такий прийом, який використовується в процесах аргументації чи критики аргументів, неправдивість якого відома лише опоненту [8, с. 10]. Варто зазначити, що існують різновиди такого прийому, і до них належать: частково неправдивий аргумент; тактичний неправдивий аргумент; безглуздий неправдивий аргумент; неприкритий неправдивий аргумент; неправомірне звернення до науки; неправдивий аргумент як передумова запитання; неправдивий аргумент, який не промовляється; подвійна бухгалтерія; зв'язок аргументів; адвокатський аргумент тощо.

Від неправдивого аргументу доволі сильно відрізняється суб'єктивний аргумент. За допомогою цього аргументу опоненти стараються ввести в спір завчасно відому неправдиву думку, заставити опонента прийняти її. Суб'єктивний аргумент теж може бути неправдивим для нас, або не до кінця доведеним, проте при цьому ми знаємо, що наш опонент вважає його істиним.

Розглянемо ще декілька видів аргументів, без яких дане дослідження було б неповним. Так,

1) *аргумент до особи* – це такий прийом, за допомогою якого опоненту приписують певні недоліки, уявні або реальні, які висвітлюють його в смішному вигляді, критикують його розмовні можливості тощо;

2) *аргумент до публіки* – це такий прийом, за допомогою якого підтверджують тезу, її правдивість чи хибність, і завдяки цьому намагаються «відмахнутись» від думок, настрою слухачів, тих почуттів, які присутні у суперечці;

3) *аргумент для вигоди* – цей прийом полягає в апелюванні до того, що є природним для сучасної західної людини, а саме її вигоди. Якщо в аргументації застосовується аргумент до вигоди, то він дуже часто автоматично сприйметься як істинний;

4) *аргумент до мас* – це прийом, сутність якого полягає у тому, що людина намагається схилити на свій бік широке коло слухачів, використовуючи національні та расові забобони, неправдиві обіцянки, класові інтереси тощо. Найчастіше такі аргументи застосовуються у політичних диспутах. Іноді цей прийом називають демагогією;

5) *аргумент до людини* – сутність прийому полягає у тому, що людина підтримує власну позицію і наводить підстави, які висуваються супротивною стороною в спорі, або такі, що впливають із прийнятих нею аргументів;

6) *аргумент до нихи* – це прийом, який полягає у розхвалюванні супротивника з надією на те, що, зворушений компліментами, він подобрішає, розм'якне і стане поступливішим;

7) *аргумент до авторитету* – це прийом, який полягає у тому, що людина, з метою підтримки власної точки зору, апелює до ідей, імен, поглядів людей, які є авторитетами для супротивника. Навіть якщо вона не підтримує їх, аргумент до авторитету застосовується з огляду на те, що супротивник не відважиться сперечатися [9, с. 59].

Повне заперечення авторитетів – це прийом, який є протилежним попередньому. У дійсності є не дуже багато питань, на яких та чи інша людина досконало знається. У всьому іншому ми спираємося на певні авторитети, на знання, здобуте людством протягом всієї історії його розвитку. Тому повне заперечення авторитетів можна кваліфікувати тільки як недоумство, або софізм, якщо це робиться навмисно заради вигоди у суперечці.

Убивчий аргумент – це аргумент, який наносить рішучий удар по тезі супротивника. Після застосування цього прийому подальше відстоювання тези стає безглуздом. Такий довід використовується тоді, коли інші прийоми не дали ефекту. Убивчий аргумент стає сильнішим, якщо він співвідноситься з думкою авторитетної людини. Найчастіше його застосовують для припинення суперечки.

Аргумент до освіченості – це прийом, який полягає в посиленні на неосвіченість, неінформованість супротивника у питаннях, що належать до суті суперечки, згадування таких фактів або теоретичних положень, які не відомі нікому зі сперечальників і які вони не мають можливості перевірити. Ставка робиться на те, що супротивнику буде соромно зізнатися в необізнаності у певному питанні.

Аргумент до жалю – це прийом, який полягає у посиленні на тяжкі обставини, скрутне становище тощо. Він повинен викликати почуття жалю і співчуття у супротивника.

Аргумент до сили – це прийом, який полягає у погрозі неприємними наслідками (зокрема, застосуванням насильства) або примусу чи шантажу [9, с. 199-200].

На наш погляд, безумовної уваги заслуговують деякі прийоми. Окреслимо їх суть:

1) *Прийом «надмірна причепливість до аргументів»* – це прийом, який полягає у тому, що супротивник надмірно чіпляється до аргументів, які ви наводите, примушує вас доводити те, що є очевидним.

2) *Прийом «помноження аргументів»* – це прийом, який полягає у тому, що один і той самий аргумент повторюється декілька разів у різних формах та словах. Створюється ілюзія того, що сперечальник застосовує не один аргумент, а множину доказів. Цей прийом особливо часто застосовується у суперечці при слухачах, у довгих промовах тощо.

3) *Прийом «бездоказова оцінка аргументів супротивника»* – це прийом, який полягає у тому, що в процесі суперечки, почувши аргументи супротивника, починають одразу ж давати їм негативну оцінку: *софізм, гра слів, дурниця, нісенітниця* тощо. Такі оцінки, як правило, потім не обґрунтовуються, а стають аргументами тієї людини, яка їх проголошувала, без будь-якого доведення.

4) *Прийом «вимога надмірного уточнення тези»* – це прийом, який полягає у вимозі пояснення цілком очевидних речей та понять. Таке уточнення може призвести до нескінченної низки запитань та відповідей. Мета прийому затягування часу.

5) *Прийом «умисне нерозуміння тези»* – це прийом, який, полягає у зміні значення термінів, що застосовує супротивник. Мета прийому – зміна значення тези не на користь супротивника.

6) *Прийом «необґрунтоване звинувачення в неясності»* – це прийом, сутність якого полягає у тому, що з тези висмикуються окремі терміни, фрази, значення яких поза контекстом стає незрозумілим; на підставі цього висувають звинувачення в неясності та заплутаності всієї тези супротивника.

7) *Прийом «нечітке формулювання тези»* – це прийом, який полягає у навмисному нечіткому формулюванні тези, із застосуванням, наприклад, невідомих супротивнику висловів.

8) *Прийом «підміна критики тези критикою аргументів»* – це прийом, сутність якого полягає в тому, що на підставі факту спростування аргументів говорять про спростування тези. Однак зрозуміло, що спростування аргументів свідчить лише про необґрунтованість тези, але не про її спростування.

9) *Прийом «набір фраз, що не мають смислу»* – це прийом, який пов'язаний із помилкою «не підтверджую». Застосовуючи цей прийом,

— — — — —

супротивника збивають з пантелику набором фраз, які не мають смислу. Ставка робиться на те, що людина, сприймаючи промову, навіть якщо вона її не розуміє, буде думати, що за словами співрозмовника все одно щось криється. Застосування цього прийому не має сенсу лише тоді, коли співрозмовник чітко розрізняє, що йому зрозуміло, а що – ні, і не соромиться в цьому зізнатися.

10) *Прийом «відтягування заперечення»* – це такий прийом, який при застосуванні пов'язується з випадками, коли опонент надає доказ, який одразу неможливо заперечити. У такому випадку потрібно непомітно для опонента «відвести заперечення». До прикладу, викладають запитання пов'язані з наведеними аргументами, і в такий спосіб немов би прагнуть з'ясування якихось деталей, можуть почати давати відповіді здалека тощо. Саме в цей час бажають знайти відповідне заперечення і одразу переходять до нього [10, с. 107-109].

Існують ще так звані *захисні прийоми* – це такі прийоми, котрі мають місце в застосуванні під час відповіді на не дуже коректні прийоми опонента. Наприклад:

1) Перший полягає в тому, що потрібно надати аргументи щодо положення, котре ми доводимо, так, щоб було непомітно для опонента, що ці аргументи мають призначення суто для певної мети. Тобто якщо ми наведемо усі свої аргументи немов би між іншим, тоді нам потрібно буде лише зібрати їх в одне ціле – і тільки тоді наша думка буде доведена.

2) Другий прийом насправді є простішим. Коли помічаєте, що опонент злісно вже починає заперечувати кожен ваш аргумент, який ви обґрунтовуєте, тоді можна «загнати» його у таку пастку. Про той аргумент, який ми хочемо провести, ми нічого не кажемо, а натомість висуваємо певне положення, яке може суперечити йому та робимо вигляд, що саме цей аргумент хочемо застосувати. Якщо опонент починає заперечувати усі наші аргументи, відповідно він може і заперечити цю думку. Ось тут ця пастка і буде працювати. Коли заперечуємо думку, яка суперечить нашому ж доведенню, супротивник таким чином приймає наш аргумент, який ми б і хотіли привести йому [11].

3) *Зворотній удар* – це ще один прийом, у якому аргумент повинен обернутись проти того, хто його сказав. Тобто його сенс полягає в тому, що особу просять аргументувати ту чи іншу тезу, що її дискредитує. Натомість обґрунтовуючи цю тезу, особа починає висловлювати свою критику та невдоволення в сторону співрозмовника, котрий запитав. Якщо коротко, то сенс полягає в тому, щоб передати слова Аристотеля та втілити їх у реальність: Сказане проти нас ми обертаємо проти того, хто це сказав [12].

4) Надзвичайно ефективним прийомом, який полягає в нейтралізації супротивника, є *контрзапитання*. Тобто людині важко дати чітку та ясну відповідь на будь-яке поставлене їй запитання і врешті вона переадресовує це тому, хто це питання і задав. Такий прийом не знищує тез опонента, проте сильно перешкоджає суперечці та її розвиткові.

5) *Контрприклад* – це такий прийом, який має місце в умовній згоді і схваленні думок супротивників, не повторюючи їх, а вже потім наведенні прикладів чи випадків, які є добре знайомими всім учасникам спору.

Існує ряд прийомів, які призначені для виведення співрозмовника з рівноваги. Це брутальні, некоректні прийоми, в результаті застосування яких переходять на особистості, кривдять, зневажають співрозмовника, несправедливо звинувачують його, починають глумитися над сокровеним. Прийоми, призначені для відволікання уваги супротивника – це прийоми, які мають такий вигляд: сперечальник хоче провести якусь думку без критичних зауважень супротивника. Для цього він або зовсім не висловлює її, а лише тільки має на увазі, або висловлює, однак в сірій, непомітній формі. А перед цим проголошує щось таке, що привертає особливу увагу супротивника. Якщо це зроблено успішно, то є багато шансів, що співрозмовник пропустить без критики цю думку, заради якої і був застосований цей прийом. *Прийом «ставка на хибний сором»* – це прийом, який використовує таку слабку рису людини, як бажання «здаватися кращою, ніж є насправді», не виказати супротивнику, що чогось не знаєш або не розумієш, «не впасти в очах співрозмовника» [13, с. 84].

Висновки. Для різних майстрів судової промови існує можливість застосування різних прийомів, але всі вони відрізняються психологічною спрямованістю і покликані викликати підвищену орієнтовну реакцію слухачів. Вступні частини промов усіх знаменитих судових ораторів відрізнялися стислістю. Але ця стислість особливого роду – стимул, який забезпечує спрямованість свідомості судової аудиторії. У кожному разі такий вступ приховано пов'язується з виниклою судовою ситуацією, наміром судового оратора, його процесуальної позицією. Тут формується психологічний настрій слухачів. Суд і судова аудиторія чекають від судового оратора об'єктивного сприяння в скрутному й іноді болісному пошуку відповідей на запити їх совісті. Судові дебати – не змагання в красномовстві. Слід пам'ятати, що базікання викликає лише роздратування.

Список використаної літератури

1. Майборода Р.В. Маніпулятивні типи особистості та їх роль у процесі комунікації. *Молодий вчений*. 2017. № 4.1 (44.1). С.21-24.
2. Голота Д. Особливості комунікативних маніпуляцій. *Psychology Travelogs*. 2024. №2. URL: <https://pt.khmn.edu.ua/index.php/pt/article/view/187> (дата звернення: 03.10.2025).
3. Braiker H. B. Who's Pulling Your Strings? How to Break The Cycle of Manipulation. *McGraw-Hill Prof Med/ Tech*, 2004. 256 с.
4. Гребінь Н. Зміст маніпуляції як різновиду прихованого психологічного впливу. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка. С.80-93.
5. Волинець П.П. Критерії прихованого психологічного впливу. *Актуальні проблеми психології. Екологічна психологія: зб. наук. праць*. 2010. Том 7. Вип. № 22. С. 15-20.
6. Лозниця С. Маніпуляція свідомістю: історико – культурні засади. *Філософська думка*. 2008. №1. С.142 – 155.
7. Татенко В. Соціально-психологічні механізми впливу людини на людину. *Соціальна психологія*. 2003. №1. С. 60 – 72.
8. Татенко В. О. Психологія впливу: суб'єктна парадигма. *Наукові студії із соціальної та політичної психології: Зб. статей*. Київ, 2000. Вип. 3 (6). С. 3-18.
9. Основи соціальної психології: Навчальний посібник /О.А. Донченко, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т.М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін.; За ред. М. М. Слюсаревського. Київ: Міленіум, 2008. 495 с.
10. Самборська О. В. Соціально-психологічні механізми переконуючого впливу: Дис. канд. психол. наук: 19.00.05 / Київський ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 1997. 190 с.
11. Чаплак Я.В. Теоретико-методологічний аналіз поняття психологічного впливу в науковій психології / Я.В. Чаплак, Л. Кирилецька, Ю. Радомська. Електронний ресурс: Режим доступу. [http://www.rusnauka.com/8_DN_2011/Psihologia/2_82130.doc.htm] (дата звернення: 15.10.2025).
12. Найкращі цитати, вислови, думки Аристотеля. Цитатосфера. URL: <https://citasosfera.top> (дата звернення: 09.09.2025).
13. Riker, W. H. *The Art of Political Manipulation*. London: Yale University Press, 1986. 192 p

СОЦІОЛІНГВІСТИКА
**LINGUISTIC AND CULTURAL CONTACTS IN FOREIGN REALITIES
CONCEPT SPHERES**

Ірина СОЇНА

*доцент кафедри української та іноземних мов
Харківська державна академія фізичної культури,
кандидат філологічних наук, доцент*

У статті досліджуються процеси міжмовної взаємодії, що виникають внаслідок глобальної цифрової інтеграції, підкреслюючи їхню важливість для досліджень лінгвістичних контактів. Розглядається традиційне лінгвістичне питання взаємозв'язку між мовою та реальністю, зосереджуючись на тому, як носії мови опановують мову, яка представляє «чужу» реальність. Цей процес розглядається в широких рамках теоретичної лінгвістики, яка стосується таких явищ, як номінація та реномінація, екзотизм та варварство, кальки, лінгвістичні прогалини та міжмовна еквівалентність. У статті також обговорюється концепція «неперекладності» та значення лінгвістичного коментаря в інтерпретації іноземних реалій. Ключовим аспектом аналізу є протиставлення різних лінгвістичних світоглядів та процеси концептуалізації і категоризації. Зазначається, що системна лінгвістика та теорія реальностей розрізняють R-реальності (матеріальні), С-реальності (культурно-концептуальні) та L-реальності (лексичні), ілюструючи, як мова кодує як фізичні, так і культурні виміри людського досвіду.

Ключові слова: мова та реальність, «чужа» реальність, S-реальності, лінгвістична картина.

The article explores the interlingual interaction processes arising from global digital integration, emphasizing their importance for linguistic contact studies. It examines the traditional linguistic issue of the relationship between language and reality, focusing on how speakers master a language representing an “alien” reality. This process is viewed within the broader framework of theoretical linguistics, addressing phenomena such as nomination and renomination, exoticism and barbarism, calques, linguistic gaps, and interlingual equivalence. The paper also discusses the concept of “untranslatability” and the significance of linguistic commentary in interpreting foreign realities. A key aspect of the analysis is the opposition between different linguistic worldviews and the processes of conceptualization and categorization. It is noted that systemic linguistics and the theory of realities differentiate between R-realities (material), C-realities (cultural-conceptual), and L-realities (lexical), illustrating how language encodes both the physical and cultural dimensions of human experience.

Keywords: language and reality, «alien» reality, S-realities, linguistic picture.

Global integration processes taking place in the world of digital technologies contribute to the intensification of the processes of interlingual interaction, determine the relevance of linguistic contact research. In particular, the study of such an aspect of the traditional problem of linguistic theory as «language and reality», the mastering of a language that is alien to the people who speak the language of a given reality. Mastering the language of «alien» reality should be interpreted as part of a more

general problem of theoretical linguistics «language and reality», which considers the connection between the problem of mastering a language that is alien to its speakers, with the theory of nomination and renomination, the concepts of exoticism and barbarism, the phenomena of calque, the theories of linguistic gaps and realities, the interlingual equivalence of units of nomination and «untranslatable in translation», the role and function of various kinds of comments in the mastering of «alien» reality, the problems of conceptualization and categorization of the world and the role of the opposition of the «linguistic picture of the world».

The purpose of the study is to explore the interaction between language and reality in the context of global digital integration, focusing on how speakers of one linguistic community master and represent the realities of another. The research aims to analyze the mechanisms of linguistic adaptation and transmission of “alien” realities, revealing how different types of realities – material, cultural, and lexical – are reflected in language and conceptualized within diverse linguistic worldviews.

Objectives of the study are to examine the theoretical relationship between language and reality in the framework of interlingual interaction, to analyse the typology of realities (R-, C-, and L-realities) and their linguistic representation, to investigate the strategies of adaptation and alienation in mastering foreign linguistic and cultural realities, to identify the role of nomination, calquing, and borrowing in reflecting “alien” realities, to determine how linguistic worldview differences influence the conceptualization and categorization of “alien” realities.

Material and methods of the study. General scientific inductive method of analysis, method of descriptive and comparative analysis of lexical material, method of functional analysis.

Research results and their discussion. Systemic linguistics and the theory of realities and renomination distinguish R-realities – reality given in sensations, denotations of which are represented in extralinguistic reality, and components of the material and cultural environment of language speakers; C-realities – cultural concepts: designates, notions, representations that constitute the concept sphere – the spiritual and intellectual place of existence of language speakers, and L-realities – lexemes,

nominative units that form the dictionary of this language [6]. The typology of language interaction with «alien» reality is described by the: «language-source – language-recipient», «reality – language», «material – ideal», «own – alien», «acceptance – rejection», «what means – means» (or «conceptosphere-dictionary»), which is superimposed on the typology of realities: (I-, and not-I «alien»). Within the framework of a comprehensive, complex approach to the object, among C-realities it is advisable to distinguish adaptive C-realities; exemplary C-realities; exact (descriptive) C-realities; traced C-realities: and systemic C-realities.

For historical lexicology and for the historical study of linguistic and cultural contacts, the dictionary of I.A. Heim is of great value. In it, the study of S-realities is distinguished into several types: adaptive S-realities, exemplary S-realities, descriptive S-realities, calqued S-realities and systemic S-realities. When meeting with a «stranger», two strategies are encountered. The first consists in perceiving the «stranger» as «one's own» – in adapting the «stranger», in presenting it as «one's own». The second strategy consists in designating the «stranger» as «alien»: in enriching the conceptual sphere and dictionary and acquiring, by creating or borrowing, special means of nomination for the «stranger» (objective and subjective reality). In a particular language, either the first or the second strategy may prevail. The presence-absence of the I-reality in the recipient language is fundamentally important for the interpretation of realities. If the «alien» I-reality has become part of «one's» world, then even when using the borrowed word X-reality, its status is fundamentally different from the status of X-reality, which is used to denote I-reality, which is absent in «one's» reality and is present only in «another's». The presence-absence of I-reality in «one's reality» is the basis for the distinction between foreign language inclusions and borrowings proposed by some linguists. Foreign language inclusions denote «alien» X-reality in the form of another's X-reality, used as a linguistic nuance of the transmission of foreign exoticism. Such words are also called exoticisms. Borrowings (also X-reality) are words that cannot be done without when describing one's reality, in everyday life. These are, so to speak, «naturalized foreigners» in one's dictionary.

The history and current state of the problem of “language and reality” allows us to conclude that already in the second half of the 19th century, the main ideas were expressed regarding the position “on the mixed nature of all languages” [2]. The problems of nomination in the second half of the 20th century gave rise to such a direction as onomasiology, represented by the names of representatives of the Prague linguistic school V. Matesius, M. Dokulil and his followers [3].

Barbarisms and exoticisms reflect different stages of vocabulary acquisition in a language: the boundary between them is drawn along the lines of writing, even if other parameters are equal: exoticism conveyed by the writing of the native language, barbarism conveyed by another writing of a foreign language, or “foreign language interspersion.”

An important aspect of linguistic contactology is such a phenomenon as calque – a combination of original morphemes or lexemes according to the laws of the source language. As a result of calque, the vocabulary and/or conceptual sphere of the recipient language is enriched. This is how linguistic gaps appear, as well as linguistic realities – categories of contrastive linguistics. Lists of the so-called «untranslatable in translation» and make up lists of R-, C- and L-realities of the original language, for which there are no ready-made nominations (equivalents) in the target language. The translator is the first to encounter the problem of mastering a foreign language using the means of his native language. This process is even more pronounced when a native speaker describes a reality alien to him.

The nomination process begins with a description of a multi-word nomination, which gradually, with an increase in the frequency of use, is compressed, condensed in its part, leaving the signified unchanged. As is known, language not only reflects, but also creates reality. This reality created by language is called the “linguistic picture of the world” [1]. This picture, depending on the needs of people who use and create language, can be narrow or wide, but cannot but contain the opposition “one’s own-alien”. Accordingly, the “linguistic picture of the world” is divided into two unequal parts: the linguistic picture of “one’s own” world and the linguistic picture of “alien” world. In this case, “one’s own” and “alien” act as system-forming categories of the

linguistic picture of the world. Linguistic categorization finds its imprint in the vocabulary, and the vocabulary is presented in specific dictionaries. Considering that dictionaries somehow absorb everything said or written in this language, the value of information about the categorization of «our own» and «foreign» in the linguistic picture of the world presented in dictionaries is difficult to overestimate.

This circumstance forces researchers, in addition to the original texts of native speakers dedicated to a foreign reality, to also take as a source of research the dictionary of the studied era. The acquaintance of «their» reader with a «foreign» and at that time little-known reality occurs through the linguistic definition of reality by means of the native language. Special attention is paid to national realities, closely connected with the life and worldview of the people who create them, and acts as the most vivid carriers of national colour.

The approach to the process of translating a language into an unfamiliar reality is based on the principle of superimposing one's own cultural and linguistic picture of the world onto a «foreign» one as a result of mastering the «foreign» reality using one's own conceptual system. The resulting incompleteness and approximation of correspondences is filled in by various methods of interlingual and intercultural compensation [4].

When transmitting realities as the most important source of information about a «foreign» culture, three main methods are used: replacing «one's» reality with «another's» (I-reality), reproducing a «foreign» cultural concept using the means of «one's» language (S-reality), and borrowing a «foreign» lexical unit that transmits a «foreign» cultural concept (X-reality). The choice of one of the listed types is determined by a whole set of factors, including the degree of its popularity in the host culture and its role in the text.

In the process of describing the «alien» reality, various linguistic techniques are used, including three main types of realities: L-realities, C-realities and R-realities. All of them participate in the creation of a specific linguistic picture of the world, reflecting its main parameters associated with basic spatial, temporal, social, ethnographic characteristics. The types of realities used in the text perform the function of markers

of the «alien» culture, markers of the «alien» picture of the world and reflect differences in the categorization and conceptualization of the world of different linguistic cultures, highlighting both their general and nationally specific features.

The presence of numerous L-reals in the text is explained by the desire to convey the exotic nature of the linguistic culture. [5]. The specificity of their meanings is revealed in the text using various techniques: detailed explanations and clarifications, comments and footnotes, comparisons with specific realities known to the individual. C-realities as markers of «alien» are used where the author seeks to show the peculiarities of the national character and mentality [6]. The perception of the country is summarized by the concepts of geographical landscape, weather conditions, peculiarities of people's character, individual traits of their character and behaviour, such as: the steppe is boundless, endless, the time of day is humid, gray, pale, colorless, gloomy; character traits of the inhabitants: indecision, uncertainty, suspicion, cunning, hypocrisy, naivety, sacrifice, pity, inertia, lack of freedom. The researcher's choice of C-realities with an exclusively negative lexical meaning indicates that the perception of national reality through the prism of an individual-authorial perspective leads to significant distortions of «alien» culture, capable of generating not dialogue, but a conflict of cultures.

The analysis of multilingual dictionaries allows us to detail the idea of C-reality and obtain a more balanced, objective picture of linguistic and cultural interaction. When meeting with the «alien», two strategies are encountered: one of them consists in a kind of «recalculation» of the «alien» into «our own» – in adapting the «alien», in presenting it as our own; the second strategy consists in designating the «alien» as alien: in enriching the conceptual sphere of the dictionary and creating or borrowing special means of nomination for the «alien» objective and subjective reality.

Borrowings are words that cannot be done without when describing one's reality, in everyday life. These are, so to speak, naturalized foreigners in one's dictionary. In the Japanese linguistic tradition, it is customary to divide dictionary units into three sets: native words, Chinese words, and European words. Native Japanese words make up a group of words *vago*, while words borrowed from Chinese constitute a group

cango. If we take into account that the role of Chinese words in the Japanese language is similar to that of Church Slavonic words, we can distinguish three groups:

- native vocabulary;
- Old and Church Slavonic words;
- internationalisms (of Greco-Latin origin) and other Eurasianisms.

The Japanese tradition is indicative of the consistent distinction between “one’s own” and “alien” in the vocabulary, regardless of the time of borrowing and the degree of mastery of “alien” words. The typology of the interaction of language with “alien” reality is described by the oppositions: “reality-language”, “material-ideal”, “own-alien”, “acceptance-non-acceptance”, which forms a conceptual sphere-dictionary, which is superimposed on the typology of realities. The interaction of these oppositions in the descriptions of alien reality (material or ideal) is possible in three variants of the relationship between language and society.

1) The adaptation of a foreign reality (pragmosphere) is equated with a concept that corresponds to one’s own word (or a fixed expression). Foreign R-reality - Own C-reality - Own L-reality. There is no change in the language in which the “foreign” reality is described: neither in the concept sphere nor in the dictionary. “Foreign” reality is distorted, equalized to its own, presented as its own, described as its own. As a result, we have an adaptive R-reality in the source language, to which an unfilled R-gap, C-gap and L-gap in the recipient language correspond.

2) Describing someone else's reality using their own language in the sequence: Someone else's R-reality – Someone else's C-reality – Your own L-reality. This causes changes in the conceptual sphere of the recipient language, a new meaning appears that describes the Other's objective reality. There are no changes in the dictionary, but new unusual word combinations appear in phraseology. As a result, a pure C-reality is formed in the recipient language, with an R-lacuna in the pragmosphere and a C-lacuna in the dictionary.

3) Description of a foreign reality by means of a foreign language. Foreign R-reality – Foreign C-reality – Foreign L-reality. Changes occur both in the concept sphere (a new, “foreign” meaning appears) and in the dictionary – a “foreign” word

appears, which is used to describe a foreign objective reality. As a result, L-reality is formed – pragmoexoticism, which is used to describe the “foreign” pragmosphere, which includes: isoglosses (similar lexemes); isodoxes (similar representations); isopragms (similar artifacts). “The identification of a dialect as a linguistic territorial, ethnographic and cultural unit at the same time is carried out on the basis of isoglosses, isodoxes and isopragms as peculiar lines that distinguish, encompass or delimit individual phenomena and elements of language, material and spiritual culture.

If an accepted «alien» material reality (I-reality) is described, then two options are possible. The first option is to describe the «alien» reality that has become part of one's own, using one's own language. The learned «alien» I-reality is «Alien» S-reality – One's own X-reality. A new meaning appears in the conceptual sphere of the recipient language, and in the dictionary (or phraseosphere) - a new nominative unit, but «one's own»: consisting of «one's» morphemes or word forms. In this case, a calque or calqued S-reality is formed.

The second option involves describing the “alien reality” that has become part of one's own, using the means of an alien language. The “alien” I-reality is assimilated – “Alien” C-reality – “Alien” X-reality. A new meaning appears in the conceptual sphere, and a new “alien” lexeme appears in the dictionary. In this case, we have a borrowed X-reality (borrowing).

Conclusions. Thus, the practical basis for distinguishing equivalent vocabulary from adaptive I- and C-realities is the similarity-difference of definitions in dictionaries. If, for example, the translation of the definition of a French word in a French explanatory dictionary coincides with the definition of an English word in an English explanatory dictionary, we have equivalents. If only the generic semes (hypersemes) coincide in the definitions of a French and English word, we have an adaptive I- or C-reality. Such a classification of realities is heuristically fruitful in linguocontactology when clarifying the linguistic picture of the world in the opposition of one's own and another's.

References

1. Batsevich F. S. Fundamentals of Communicative Linguistics. Kyiv: Academy, 2004. 342 p.
2. Zernetska O.V. Global development of mass communication systems and international relations. Kyiv: Osvita, 1999. 351 p.
3. Kochergan M. P. General Linguistics. Kyiv: Publishing Center «Academy», 2003. 464 p.
4. Pocheptsov G. G. Theory of Communication. Kyiv: Publishing Center «Kyiv University», 1999. 308 p.
5. Beilin M.V., Soyina I. Yu. Continuity of language reality of events as sense integrity. Challenge and prospects for the development of social sciences in Ukraine and EU countries: comparative analysis: Collective monograph. Riga: Baltija Publishing, 2019. P. 1-17.
6. Gaznyuk Lidiya, Soina Iryna. Temporality of social reality and structure of language. Integration of traditional and innovation processes of development of modern science: collective monograph / edited by authors. 2nd ed. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2020. P. 274-295.
7. OED-2004 Oxford English Dictionary. Second Edition on CD-ROM. Oxford: Oxford University Press, 2004.

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЯ У
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Світлана ТІТАРЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент

Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка

У статті висвітлено психолінгвістичні механізми формування мовлення у дітей дошкільного віку, які є основою розвитку комунікативної компетентності, мислення та особистісного становлення. Автор розкриває взаємозв'язок між мовленнєвим, когнітивним, емоційним та соціальним розвитком дитини, підкреслює значення активної мовленнєвої практики, ігрової діяльності та взаємодії з дорослими у процесі засвоєння мови. Проаналізовано сучасні психолінгвістичні підходи до дослідження мовленнєвого розвитку (А. Богуш, Т. Піроженко, Л. Калмикова, І. Луценко та ін.), визначено основні етапи становлення мовлення – від наслідування звукових моделей до самостійного породження висловлювань. Наголошено, що формування мовлення залежить від інтеграції психологічних процесів: сприймання, пам'яті, мислення, уваги, емоційного досвіду, а також соціальної взаємодії в освітньому середовищі. Особливу увагу приділено діагностиці мовленнєвих труднощів і психолінгвістичним технологіям їх подолання. Зроблено висновок, що ефективний мовленнєвий розвиток дошкільників можливий за умови комплексного психолого-педагогічного супроводу, спрямованого на стимулювання мовленнєвої активності та формування позитивної мотивації до спілкування.

Ключові слова: психолінгвістика, мовлення, дошкільний вік, комунікативна компетентність, мовленнєвий розвиток, когнітивні процеси.

The article highlights the psycholinguistic mechanisms of speech formation in preschool children, which serve as the foundation for the development of communicative competence, thinking, and personal growth. The author reveals the interrelation between the child's speech, cognitive, emotional, and social development, emphasizing the importance of active speech practice, play activity, and interaction with adults in the process of language acquisition. Modern psycholinguistic approaches to the study of speech development (A. Bohush, T. Pirozhenko, L. Kalmykova, I. Lutsenko, and others) are analyzed, and the main stages of speech formation are defined – from imitation of sound models to independent generation of utterances. It is emphasized that speech formation depends on the integration of psychological processes such as perception, memory, thinking, attention, emotional experience, and social interaction within the educational environment. Particular attention is paid to the diagnosis of speech difficulties and psycholinguistic technologies for overcoming them. It is concluded that effective speech development in preschool children is possible only under conditions of comprehensive psychological and pedagogical support aimed at stimulating speech activity and fostering positive motivation for communication.

Key words: psycholinguistics, speech, preschool age, communicative competence, speech development, cognitive processes.

Вступ. Проблема формування мовлення в дітей дошкільного віку є однією з ключових у сучасній психолінгвістиці, психології розвитку та дошкільній педагогіці. Саме в цей віковий період відбувається інтенсивне становлення мовленнєвої діяльності, закладаються основи комунікативної компетентності,

формується мовна свідомість, розвиваються когнітивні процеси, що забезпечують розуміння, породження та регулювання мовлення. У центрі уваги науковців опиняються психолінгвістичні механізми – тобто внутрішні когнітивно-психологічні процеси, які забезпечують взаємозв'язок між мовою, мисленням і комунікативною поведінкою дитини.

Незважаючи на багаторічні дослідження (А. Богущ, Т. Піроженко, Л. Калмикова, Ю. Кролівець, І. Луценко та ін.), залишається низка відкритих питань, зокрема: як співвідносяться між собою рівні мовленнєвої діяльності (фонетико-фонематичний, лексико-граматичний, синтаксичний, прагматичний); які психолінгвістичні механізми є провідними на певних етапах розвитку; як емоційно-мотиваційна сфера дитини впливає на мовленнєву активність; які умови сприяють переходу від ситуативного до контекстного мовлення.

Наукове значення проблеми полягає у виявленні закономірностей становлення мовлення як складного багаторівневого психолінгвістичного процесу, що інтегрує діяльність мислення, пам'яті, сприймання, уваги, уяви, емоцій та соціальної взаємодії. Вивчення цих механізмів дозволяє розкрити не лише структуру мовленнєвого розвитку, а й визначити оптимальні умови для його стимулювання в освітньому процесі. Адже мовлення – це не лише інструмент пізнання, а й основа соціалізації дитини, засіб емоційного самовираження, формування самооцінки та розвитку мислення.

Актуальність теми зумовлена також сучасними освітніми викликами – необхідністю формування у дітей дошкільного віку високого рівня мовленнєвої компетентності, що відповідає вимогам Нової української школи. У зв'язку з цим виникає потреба в науковому обґрунтуванні психолінгвістичних засад формування мовлення, розробці методів і технологій, які забезпечують гармонійне поєднання когнітивного, комунікативного й емоційно-особистісного розвитку дитини.

Виклад основного матеріалу. Психолінгвістичний підхід дозволяє розглядати мовлення не як ізольовану навичку, а як складний динамічний процес породження, сприймання і розуміння мовних висловлювань, який формується

через активну мовленнєву практику, насичене комунікативне середовище, ігрову діяльність, емоційно забарвлене спілкування з дорослими. Відтак, дослідження психолінгвістичних механізмів дає змогу виявити внутрішню структуру мовленнєвої діяльності, зрозуміти, як саме дитина переходить від несвідомого наслідування до усвідомленого мовленнєвого висловлювання, від ситуативних фраз до розгорнутих контекстних висловлювань.

Дисертаційне дослідження Л. Калмикової є одним із найгрунтовніших психологічних аналізів становлення мовленнєвої діяльності дошкільників в українській науці. Авторка визначає структуру мовленнєвої діяльності як багаторівневу систему, що включає мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий і виконавський компоненти. Л. Калмикова доводить, що розвиток мовлення є індикатором загального психічного розвитку дитини. Особливу увагу приділено взаємозв'язку мовлення з мисленням, емоціями, уявою, а також з розвитком самосвідомості. Праця має важливе значення для психолінгвістики, оскільки дає глибоке розуміння внутрішніх механізмів мовленнєвої діяльності [3].

Дослідження А. Богуш, Н. Маліновської є сучасною методикою розвитку мовлення в українській дошкільній педагогіці. Авторки систематизують підходи до навчання рідної мови, спираючись на психолінгвістичні закономірності мовленнєвого розвитку дітей. Дослідниці розкривають сутність мовленнєвих здібностей, механізмів мовленнєвої діяльності та зв'язок між розвитком мовлення і когнітивними процесами. Особливу увагу приділяють питанням мовленнєвого середовища, ролі дорослого як мовленнєвого зразка, а також формуванню діалогічного та монологічного мовлення в процесі ігрової діяльності [1].

А. Богуш інтегрує теоретичні засади лінгводидактики, психології мовлення та педагогічної практики. Вона подає концептуальну модель розвитку мовлення дошкільників, яка спирається на когнітивно-комунікативний підхід. Дослідження охоплює: теоретичні основи засвоєння рідної мови; мовленнєві етапи розвитку дітей від 2 до 7 років; принципи побудови мовленнєвих занять;

психолінгвістичні умови формування звукової культури, лексики, граматики, зв'язного мовлення. Праця А. Богуш стала базовою для підготовки вихователів і логопедів, оскільки поєднує наукову глибину з практичними рекомендаціями щодо реалізації мовленнєвої освіти дітей [2].

Ю. Кролівець зосереджується на психолінгвістичній діагностиці мовлення, зокрема монологічного типу. Авторка аналізує когнітивні процеси, що лежать в основі формування зв'язного мовлення, та пропонує методику вивчення структури розповіді дошкільників як індикатора рівня їхнього мовленнєвого розвитку. Наукова новизна полягає у поєднанні психолінгвістичних і комунікативно-прагматичних підходів до аналізу дитячого мовлення, що відкриває нові можливості для логопедичної та педагогічної діагностики [4, с. 124].

У роботі Т. Піроженко представлено концептуальну модель комунікативно-мовленнєвого розвитку, де основним є взаємозв'язок мовлення з діяльністю, емоціями та соціальними контактами. Дослідниця наголошує, що становлення мовлення неможливе без активної комунікації в системі «дитина – дорослий – одноліток». Праця важлива для розуміння психологічних механізмів комунікативної компетентності, що формується вже у дошкільному віці [6]. Науковиця розглядає мовленнєві досягнення як індикатор розвитку особистості, здатності до рефлексії, мислення та соціальної адаптації. Т. Піроженко акцентує на взаємозалежності мовлення, мислення та емоційної сфери, а також розкриває психолінгвістичні умови становлення внутрішнього мовлення – основи мовленнєвої діяльності дитини [7].

Проблему розвитку мовленнєвої взаємодії між дитиною та дорослим як провідного чинника становлення мовлення в своїх дослідження піднімає І. Луценко. Вона розглядає комунікативне середовище як головну умову успішного засвоєння мови та соціалізації. І. Луценко виділяє роль емоційної підтримки, діалогу, ігрових форм спілкування та спільної діяльності. Праця цінна тим, що містить практичні поради для вихователів і батьків, які прагнуть розвивати у дітей здатність до ефективної комунікації [5].

Проблема перехідного періоду від дошкільного до шкільного віку у контексті мовленнєвого розвитку розкриває І. Черезова. Дослідниця вказує, що мовлення є не лише засобом спілкування, а й механізмом саморегуляції та когнітивного розвитку. Психолінгвістичний підхід дозволяє розглядати мовлення як інтеграцію психічних процесів – уваги, пам'яті, мислення, уяви, що формуються у дошкільному віці та стають базою для подальшої академічної успішності [9, с. 53].

Авторський колектив (Е. Данілавічюте, Л. Трофименко, В. Ільяна, Ю. Рібцун, З. Мартинюк, Г. Грибань) пропонує комплексну систему діагностики та корекції мовленнєвих порушень, засновану на психолінгвістичних і нейропсихологічних принципах. Дослідження має високу практичну цінність для логопедів, дефектологів, психологів, адже містить інноваційні технології аналізу мовленнєвого процесу, алгоритми обстеження та вправи для розвитку лексико-граматичної і комунікативної компетентності дітей [8].

Проаналізовані джерела демонструють еволюцію наукового розуміння розвитку мовлення дітей дошкільного віку – від методичних принципів і класичних підходів (А. Богуш, І. Луценко) до сучасних психолінгвістичних і нейропсихологічних концепцій (Л. Калмикова, Ю. Кролівець, Е. Данілавічюте). Основні тенденції: перехід від навчання мови як предмета до формування мовленнєвої діяльності як складного психолінгвістичного процесу; інтеграція педагогічних, психологічних і лінгвістичних знань; орієнтація на комунікативну компетентність як головну мету дошкільної мовленнєвої освіти.

Мовленнєва діяльність дитини ґрунтується на взаємодії когнітивних, емоційних, моторних і соціальних процесів. Формування мовлення охоплює кілька рівнів: фонетико-фонематичний, лексико-граматичний, синтаксичний, семантичний і комунікативний. На кожному з них працюють певні психолінгвістичні механізми, які забезпечують засвоєння мовної системи, побудову висловлювань і їх розуміння.

На ранніх етапах розвитку важливу роль відіграє механізм слухового сприймання та фонематичного аналізу. Дитина починає розрізняти звуки мови,

фіксувати інтонаційні особливості мовлення дорослих, що є основою для подальшого формування правильної звуковимови. Психолінгвісти зазначають, що фонематичний слух формується в результаті наслідування мовних зразків і тісної взаємодії з дорослими, які виступають мовленнєвими моделями. На цьому етапі важливою умовою є емоційне підкріплення мовленнєвої діяльності, оскільки позитивні емоції стимулюють пізнавальний інтерес і активізують мовленнєві реакції [8].

Другим важливим механізмом є мовленнєво-руховий (артикуляційний). Він забезпечує реалізацію моторної програми слова – координацію рухів мовного апарату (губ, язика, щелепи, гортані). Розвиток цього механізму пов'язаний із формуванням дрібної моторики, адже рухи пальців і артикуляційні рухи мають спільні нервові центри. Саме тому у педагогічній практиці широко використовують пальчикові ігри, вправи для розвитку артикуляційного апарату, дихальні гімнастики – вони сприяють вдосконаленню мовленнєвої моторики і звуковимови [8].

Особливу роль у становленні мовлення відіграє механізм мовленнєвого програмування, який формується у старшому дошкільному віці. Він передбачає внутрішнє планування висловлювання: дитина спочатку формує намір щось сказати, підбирає відповідні слова, структурує фразу, контролює її смислову і граматичну правильність. Це складний когнітивний процес, у якому задіяні пам'ять, увага, мислення, уява та внутрішнє мовлення. Саме внутрішнє мовлення виступає перехідним етапом між мисленням і зовнішнім висловлюванням.

Науковці (А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Калмикова, Ю. Кролівець, І. Луценко, Т. Піроженко, та ін.) вважають, що мовлення є діяльністю, яка має мотиваційний, орієнтовний, виконавчий і контрольний етапи. На мотиваційному етапі виникає потреба у спілкуванні, на орієнтовному – дитина обирає мовні засоби, на виконавчому – формує і вимовляє висловлювання, а на контрольному – перевіряє його відповідність меті спілкування. Таким чином, мовлення – це результат взаємодії психічних і мовних процесів, які розвиваються у тісному зв'язку із загальним психічним розвитком дитини [2-6].

Лексико-граматичний розвиток є одним із провідних показників сформованості мовлення дошкільника. Засвоєння слів, їх значень і граматичних форм відбувається у процесі активного спілкування та предметно-маніпулятивної діяльності. Механізм узагальнення дозволяє дитині виділяти спільні ознаки предметів, а мовні категорії стають засобом мислення. Важливим психолінгвістичним явищем цього періоду є так звана «дитяча словотворчість», коли діти самостійно утворюють слова за аналогією, що свідчить про активну роботу механізмів мовленнєвого прогнозування і внутрішнього моделювання мовних форм.

Формування зв'язного мовлення передбачає розвиток когнітивно-комунікативного механізму, який забезпечує смислове структурування висловлювання. У дітей поступово розвивається здатність розуміти логічні зв'язки між подіями, будувати розповіді, описувати ситуації. Психолінгвістичні дослідження доводять, що розвиток наративного мовлення залежить від рівня сформованості мислення, пам'яті та емоційного досвіду. Казки, бесіди, рольові ігри є ефективними засобами стимуляції цього процесу, адже вони створюють умови для природного тренування мовленнєвих механізмів.

Не менш важливим є механізм розуміння мовлення, який розвивається раніше, ніж власне мовленнєве продукування. Розуміння відбувається через взаємодію слухового аналізу, семантичного узагальнення та контекстного прогнозування. Дитина спочатку розпізнає окремі слова, потім починає вловлювати зміст фраз і цілісних висловлювань. У цьому процесі важливе місце посідають невербальні засоби – інтонація, міміка, жести, які допомагають інтерпретувати смисл сказаного.

Соціальне середовище є вирішальним чинником у формуванні мовлення. Загальновідомо, що мовлення розвивається в процесі соціальної взаємодії, де дорослий виступає носієм мовної культури. Психолінгвістичні експерименти показують, що діти, які мають багатий мовленнєвий досвід у родині, швидше опановують граматичні структури, мають ширший словниковий запас і вищий рівень комунікативної активності.

Розвиток мовлення у дошкільному віці тісно пов'язаний з емоційною сферою. Позитивні емоції активізують мовленнєву діяльність, тоді як страх або тривожність можуть блокувати мовні реакції. Тому в психолінгвістичному аспекті важливо створювати емоційно безпечне освітнє середовище, де дитина може вільно висловлювати думки, експериментувати зі словами, брати участь у діалогах і творчих іграх.

Сучасні дослідження підкреслюють роль нейропсихолінгвістичних процесів у формуванні мовлення. Мовна діяльність базується на взаємодії різних зон кори головного мозку – слухової, моторної, асоціативної. Під впливом мовної практики між цими зонами встановлюються стабільні нейронні зв'язки, які забезпечують автоматизацію мовленнєвих дій. Тому систематичне мовленнєве тренування, повторення, діалоги, читання вголос є природними стимулами розвитку нейролінгвістичних механізмів [9].

У педагогічній практиці психолінгвістичні знання допомагають створювати ефективні методики навчання мовлення. Зокрема, інтеграція мовленнєвих ігрових технологій, використання логоритміки, драматизації, казкотерапії сприяє не лише збагаченню словника, а й розвитку когнітивних процесів, мовленнєвої ініціативи та саморегуляції.

Висновок. Психолінгвістичні механізми формування мовлення у дітей дошкільного віку становлять складну інтегративну систему, у якій взаємодіють когнітивні, емоційні, мотиваційні та соціальні компоненти. Мовленнєвий розвиток дитини визначається не лише біологічними передумовами, а й середовищем, стилем спілкування дорослих, якістю мовного зразка, психоемоційним кліматом, умовами навчання і виховання.

У дошкільному віці відбувається активне становлення основних психолінгвістичних процесів – сприймання мовлення, розуміння смислу висловлювань, формування внутрішнього мовлення, здатності до мовленнєвого програмування та контролю. Саме в цей період мовлення стає не лише засобом комунікації, а й інструментом мислення, що забезпечує розвиток особистості, її соціалізацію та когнітивну активність.

Важливу роль у цьому процесі відіграють умови освітнього середовища, зокрема якість мовленнєвої взаємодії між педагогом і дитиною, використання психолінгвістичних технологій, ігрових форм навчання, діалогічних вправ та методів стимулювання мовленнєвої активності. Аналіз праць А. Богуш, Н. Маліновської, Т. Піроженко, Л. Калмикової, Ю. Кролівець та ін. показує, що мовленнєвий розвиток дітей необхідно розглядати як системне явище, у якому поєднуються психологічні закономірності засвоєння мови, лінгвістичні аспекти мовної структури та педагогічні умови стимулювання мовленнєвої діяльності.

Таким чином, ефективність формування мовлення у дошкільників залежить від гармонійної взаємодії психолінгвістичних механізмів – сприймання, пам'яті, мислення, мовного прогнозування та контролю. Використання інноваційних методик, інтеграції ігор, вправ, логопедичних і психолінгвістичних підходів сприяє розвитку усного мовлення, комунікативної компетентності, граматичної правильності й емоційної виразності мовлення.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з необхідністю глибшого вивчення: нейропсихологічних основ функціонування мовлення дітей раннього та дошкільного віку; впливу цифрового середовища та мультимедійних технологій на психолінгвістичні процеси. Отже, подальші дослідження у цьому напрямі мають поглибити розуміння закономірностей психолінгвістичного розвитку дитини, забезпечити наукове підґрунтя для створення ефективних технологій мовленнєвого виховання в умовах сучасної дошкільної освіти.

Список використаної літератури

1. Богуш А. М., Маліновська Н.В. Методика розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього і дошкільного віку. Київ: «Видавничий Дім «Слово», 2021. 336 с.
2. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник. [За ред. А. М. Богуш]. Київ: «Видавничий Дім «Слово», 2019. 704 с.
3. Калмикова Л. О. Психологія розвитку мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку: дис. д-ра психол. наук: 19.00.07 / НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ, 2011. 462 с.
4. Кролівець Ю. В. Про підходи до психолінгвістичної діагностики розповідного мовлення дітей дошкільного віку. *Психолінгвістика. Psycholinguistics*, 2017. Вип. 22 (1). С. 124–141.
5. Луценко І. О. Дитина і дорослий: вчимося спілкуватись: Готуємося до мовленнєвого спілкування з дошкільниками. Київ: Світич, 2013. 208 с.

-
6. Піроженко Т. О. Психологія комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини: автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.07 Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2004. 40 с.
7. Піроженко Т. О. Мовлення дитини: психологія мовленнєвих досягнень дитини. Київ: Главник, 2005. 112 с.
8. Психолінгвістичні дидактичні технології діагностики і подолання мовленнєвих порушень у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення: навчально-методичний посібник / Е. Данілавічюте, Л. Трофименко, В. Ільяна, Ю. Рібцун, З. Мартинюк, Г. Грибань. Інститут спеціальної педагогіки і психології НАПН України, 2022. 847 с.
9. Черезова І. Психолінгвістична складова мовленнєвої діяльності молодших школярів. *Початкова школа*. 2014. № 9. С. 53–54.

PROFESSIONAL ENGLISH IN PSYCHOLOGY: APPLIED LINGUISTIC APPROACHES TO TERMINOLOGY, DISCOURSE, AND SKILLS DEVELOPMENT**Ірина ХОЛОД**

*кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

У статті досліджуються сучасні підходи прикладної лінгвістики до викладання професійної англійської мови в психології в рамках англійської мови для спеціальних цілей (ESP). З огляду на глобальну домінуючість англійської мови як основної мови наукової та професійної комунікації, у дослідженні наголошується на зростаючій потребі студентів-психологів у розвитку володіння іноземною мовою. Ці знання є необхідними для доступу до наукових знань, участі в міжнародних академічних дискусіях та ефективної професійної практики. У статті приділяється особлива увага проблемам оволодіння психологічною термінологією та професійним дискурсом, які характеризуються концептуальною складністю, міждисциплінарним характером та жанровою різноманітністю. Завдання-орієнтоване навчання представлено як ефективний засіб інтеграції термінології, дискурсу та розвитку мовних навичок через професійно-релевантні комунікативні завдання. Для ілюстрації педагогічної цінності попередньої підготовки до завдання та послідовності завдань обговорюється приклад завдання-орієнтованого підходу в викладанні англійської мови з орієнтацією на психологію. У висновку дослідження стверджується, що прикладні лінгвістичні підходи, засновані на автентичному професійному дискурсі та завдання-орієнтованому навчанні, значно покращують розвиток стійких професійних комунікативних навичок у майбутніх психологів. Воно пропонує перспективні напрямки для подальших досліджень та педагогічних інновацій у сфері ESP.

Ключові слова: англійська мова для спеціальних цілей (ESP), професійна англійська мова в психології, прикладна лінгвістика, психологічна термінологія, професійний дискурс, завдання-орієнтоване викладання мови, розвиток навичок.

This article explores contemporary applied linguistic approaches to teaching Professional English in psychology within the framework of English for Specific Purposes (ESP). With English's global dominance as the primary language of scientific and professional communication, the study emphasizes the increasing need for psychology students to develop foreign language proficiency. This proficiency is essential for accessing scientific knowledge, participating in international academic discourse, and engaging effectively in professional practice. The article pays special attention to the challenges of mastering psychological terminology and professional discourse, which are characterized by conceptual complexity, interdisciplinary nature, and genre diversity. Task-based instruction is presented as an effective means of integrating terminology, discourse, and language skills development through professionally relevant communicative tasks. An example of task-based implementation in psychology-oriented English instruction is discussed to illustrate the pedagogical value of pre-task scaffolding and task sequencing. In conclusion, the study asserts that applied linguistic approaches grounded in authentic professional discourse and task-based learning significantly enhance the development of sustainable professional communication skills in future psychologists. It suggests promising directions for further research and pedagogical innovation in ESP.

Keywords: English for Specific Purposes (ESP), professional English in psychology, applied linguistics, psychological terminology, professional discourse, task-based language teaching, skills development.

Currently, psychology as a science is undergoing intensive integration into the international arena, where English serves as the primary means of scientific and professional communication. Recognizing the critical role of English in psychology can inspire educators and researchers to prioritize language skills, fostering a sense of purpose and relevance in their work.

In recent decades, scientific research has been actively developing approaches to teaching professional English within the framework of English for Specific Purposes (ESP), applied linguistics, linguodidactics, and psycholinguistics. However, the specific challenges faced by psychology students—such as mastering discipline-specific terminology and engaging in professional discourse—remain underexplored, which may hinder effective language acquisition for future psychologists. Addressing these challenges can foster a sense of achievement and confidence.

Particular attention should be paid to the systematic study of psychological terminology and discursive models of professional communication, which are characterized by high conceptual complexity, an interdisciplinary nature, and genre diversity. Emphasizing the importance of linguistic analysis of these elements can motivate scholars and educators to deepen their understanding and advance the field.

In this context, it is appropriate to review contemporary applied linguistic approaches to teaching professional English in psychology, including task-based learning, corpus linguistics, methodological advantages and limitations of these approaches, and to outline promising areas for further research.

The purpose of this review article is to summarise and critically analyse scientific approaches to teaching professional English to psychology students, with an emphasis on developing professional foreign language communication skill. It focuses on developing effective foreign language communication skills through the exploration of psychological terminology, engagement with professional English discourse, and the enhancement of language skills pertinent to the academic and practical activities of

future psychologists through work with psychological terminology, professional English discourse, and the development of language skills relevant to the academic and practical activities of future psychologists.

The twenty-first century proves a convincing proof of the English language dominance all over the world in such areas as business, international relations, diplomacy, aviation, maritime communication, technology and Sciences. English as the primary language of scientific communication, shaping not only how knowledge is shared but also how scientific thought is structured, evaluated, and legitimised. For researchers and professionals in psychology, this dominance of English means that access to the latest theories, empirical findings, and methodological innovations depends primarily on English-language texts. Consequently, limited proficiency in professional English can lead to restricted access to knowledge, decreased participation in international academic discussions, and reduced visibility of research outputs.

Today, around 98% of scientific publications in high-impact journals are written in English. According to UNESCO, almost 90% of scientific articles referenced in international databases (such as PubMed or Web of Science) are in English, even when the authors are non-English speakers [3].

Teaching English for Specific Purposes (ESP) has gained increasing importance in recent decades. It has become one of the most prominent areas in the field of Teaching English as a Foreign or Second Language (TEFL/TESL). This growth reflects the expanding need for language instruction aligned with learners' academic and professional requirements.

Hutchinson T. and Waters A. (1987) conceptualize ESP as an *approach rather than a product*. From this perspective, ESP does not represent a specific variety of language, a fixed teaching methodology, or a predetermined set of instructional materials. Instead, it is defined by its focus on learners' communicative needs and the purposes for which language is required [2].

Similarly, Strevens P. (1988) characterises ESP by distinguishing between four absolute characteristics and two variable characteristics, thereby emphasising both its

core defining features and its contextual flexibility. This framework highlights the systematic yet adaptable nature of ESP as a pedagogical approach [6].

P. Robinson’s definition, as referenced in Dudley-Evans and St John (1998, p.3), further clarifies the concept of English for Specific Purposes (ESP) by identifying two key criteria: it is usually goal-directed and based on needs analysis. Additionally, Robinson highlights several common characteristics associated with ESP instruction, including its typically limited duration and its focus on adult learners in relatively homogeneous groups [5].

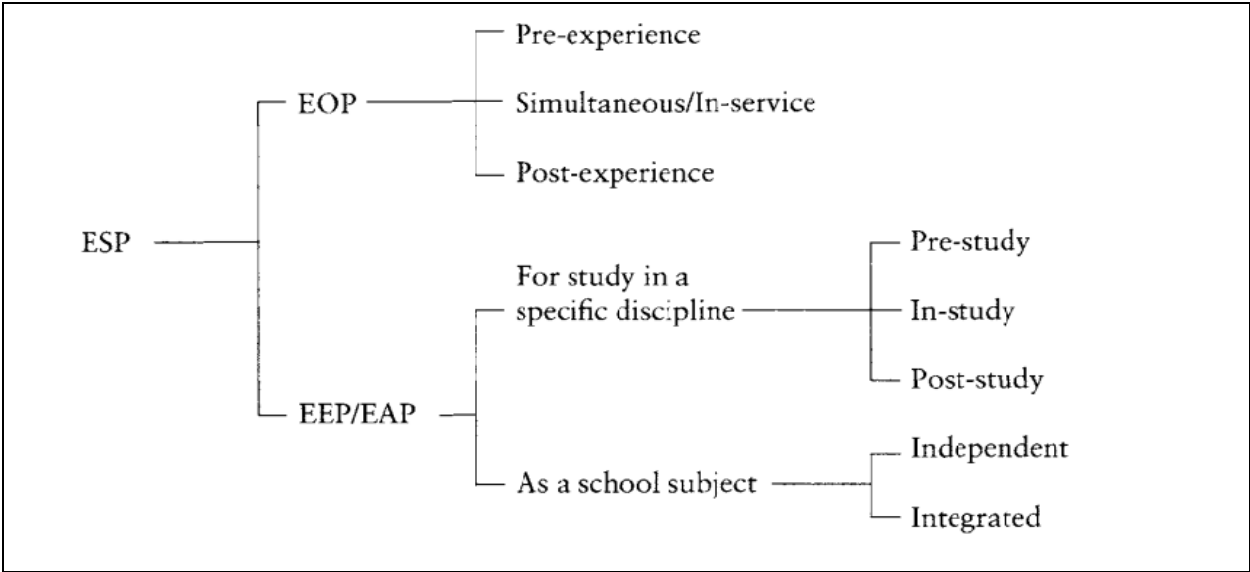

Figure 1. ESP classification by experience (Robinson, 1991)

Typical tree diagram for ESP, which divides EAP and EOP according to discipline or professional area is shown in Figure 1.2.

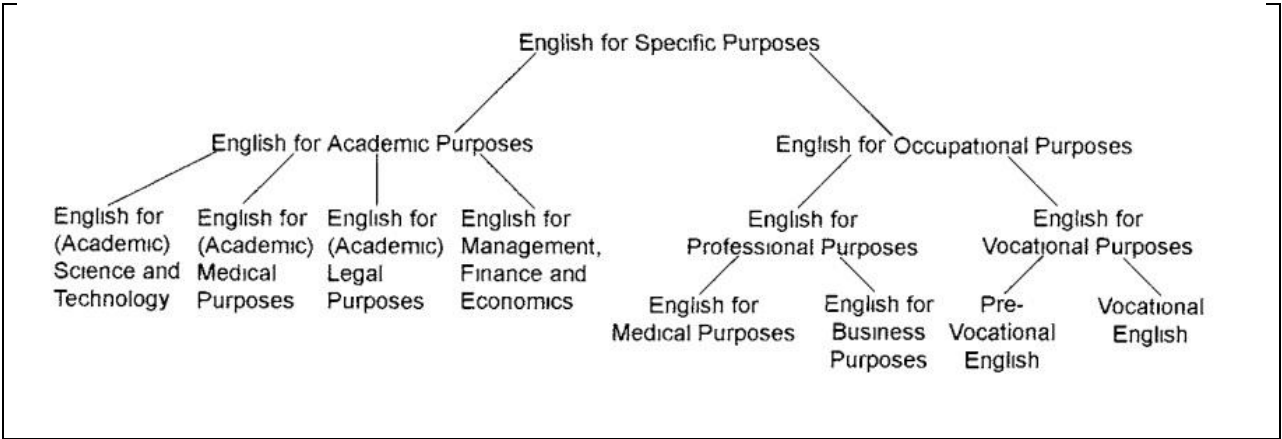

Fig.2 ESP classification by professional area (Dudley-Evans and St John 1998)

As we can see, in teaching ESP, the most constraining factor to success is limited cultural context, which significantly affects comprehension. Many studies (Steffen et

al., 1979; Carrell, 1981) have demonstrated how cultural knowledge influences understanding, particularly through processes like distortion and elaboration that explain differences between a recall text and the original [4].

Applied linguistic research highlights the critical importance of lexical patterning and collocation in effectively using psychological terminology. Developing professional competence in psychology requires not only a strong understanding of individual terms but also an awareness of how these terms typically co-occur with specific verbs, adjectives, and evaluative expressions – such as *unconditional positive regard*, *respondent behaviour*, and *narcissistic personality disorder*.

Corpus-based studies indicate that these recurring lexical patterns are essential for fluency within the discipline, enhancing the naturalness and precision of professional communication. Consequently, vocabulary instruction informed by applied linguistics enables learners to identify and incorporate these patterns integrated into meaningful communication. Moreover, terminology in psychology often coincides with everyday language, which can lead to misunderstandings or oversimplifications if not clarified. Psychological terms like *stress*, *disorder*, and *intelligence* have specialized meanings in psychological discourse that differ significantly from their usage in general English.

Applied linguistic approaches emphasize these distinctions by placing terminology within authentic disciplinary contexts, thus enhancing conceptual clarity and reducing the risk of misinterpretation in both academic and professional communication. From a teaching perspective, integrating terminology instruction with discourse and skills development aligns well with contemporary models of English for Specific Purposes (ESP), which prioritize practical language usage and relevance to professional contexts. Engaging learners in activities such as analysing research abstracts, interpreting diagnostic descriptions, and writing case summaries allows them to internalize psychological terminology as a vital part of their professional apparatus. This task-based and discourse-oriented approach not only facilitates the transfer of lexical knowledge across various communicative contexts but also fosters learner autonomy and confidence [1].

So, these senses reveal that applied linguistic approaches to terminology in ESP for psychology provide a comprehensive framework for addressing the discipline's complex linguistic, conceptual, and pragmatic demands. Terminology integration within authentic discourse and professional tasks, these methodologies significantly enhance the development of disciplinary literacy and sustainable professional communication skills, equipping learners for future success in their careers.

In the perspectives of ESP, skills development is understood as the acquisition of communicative abilities that enable learners to perform effectively within specific academic and professional domains. Applied linguistics conceptualizes language skills not as isolated competencies but as interdependent processes embedded in disciplinary discourse and professional practice. Consequently, skills development in professional English for psychology requires an integrated approach that reflects the communicative demands of the discipline.

The task-based approach is widely recognized as a leading methodology in English for Specific Purposes (ESP) because it directly connects language learning to the communicative demands of professional practice. In ESP, language is not viewed as an abstract system to be mastered in isolation; instead, it is seen as a functional tool used to accomplish specific tasks relevant to different disciplines. Task-based language teaching embodies this principle by organizing instruction around meaningful, goal-oriented activities that reflect real-world professional actions.

Tasks are chosen and sequenced based on the learners' professional needs rather than following predetermined grammatical structures. This approach allows language instruction to prioritize functional adequacy, accuracy, and appropriateness within specific disciplinary contexts. Additionally, TBLT promotes the development of integrated language skills. Professional tasks typically require the simultaneous use of reading, writing, listening, and speaking skills.

In the Communicational Language Project, a task-based lesson included a pre-task designed to prepare students for a primary task of the same kind. The pre-task was conducted with the whole class, while the main task was completed individually by each student, meaning there was no small group work involved. During the pre-task,

teachers guided learners by simplifying, repeating, and paraphrasing their input to ensure comprehension. They also reformulated learners' attempts to use the second language (L2) in a more accurate way when necessary. Prabhu rejected the idea of group work, believing it would expose learners to poor models of English. In contrast, Willis (1996) proposed a different framework for a task-based lesson that emphasized learner interaction. Willis established a standard format for task-based lessons, which consists of a pre-task stage, a main-task stage, and a post-task stage. He prioritized small-group work during the main task phase, referred to as the 'task cycle,' but allowed for teacher-centered activities in the pre-task and language focus stages [1].

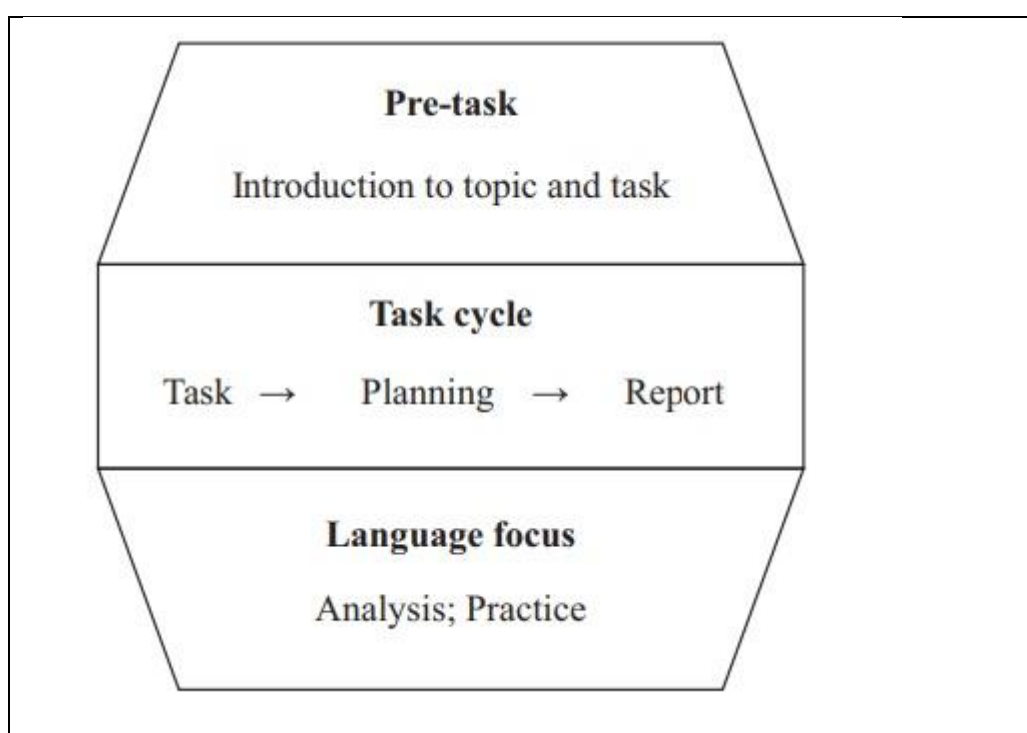

Fig.3 Outline of the task-based learning framework Source: Based on Willis (1996).

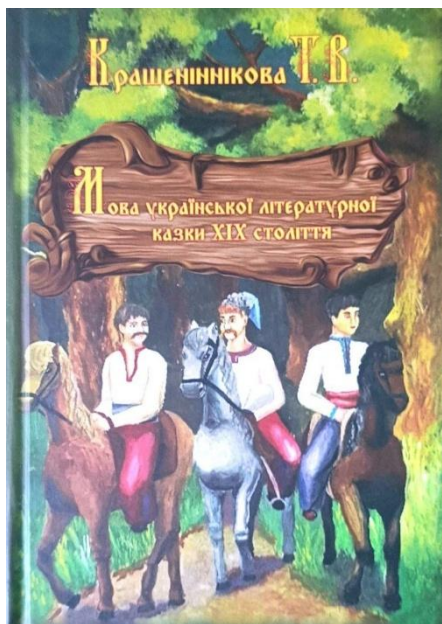
Conclusions. This article compellingly demonstrates the significant advantages of applied linguistic approaches in teaching Professional English to psychology students within the English for Specific Purposes (ESP) framework. Given the pervasive role of English in scientific communication, it is crucial to cultivate professional foreign language competence that facilitates both academic success and professional engagement. The intricate nature of psychological terminology necessitates systematic, discourse-based instruction, especially due to its nuanced overlap with general language. Task-Based Language Teaching (TBLT) emerges as a powerful methodology for seamlessly integrating terminology, discourse, and essential

skills development. By incorporating authentic, profession-oriented tasks, educators can effectively enhance disciplinary literacy and significantly strengthen sustainable professional communication skills.

Referances

1. Ellis R., Skehan P., Li S., Shintani N., Lambert C. *Task-based language teaching: Theory and practice*. Cambridge University Press. 2020. 430 p.
 2. Hutchinson T., Waters A. *English for Specific Purposes: A Learner-Centered Approach*. Cambridge: Cambridge University Press. 1987. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511733031>
 3. Kumar, A. *English: The essential language of scientific research*. Lesud. 2025. URL: <https://www.lesud.ma/2025/05/09/scientific/>
- Nation I. S. P. *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge: Cambridge University Press. 2013. 492 p.
- Robinson P.C. *ESP Today: A practitioner's guide*. Prentice Hall. 1991. 224 p.
- Strevens P. The Learner and Teacher of ESP. In: Chamberlain, D. and Baumgardner, R., Eds., *ESP in the Classroom: Practice and Evaluation*, Modern English Publications in association with the British Council, London. 1988. P. 39-44.

ВІДГУК-РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Т. В. КРАШЕНІННІКОВОЇ

Нещодавно наукова спільнота збагатилася новою монографією: вийшла друком багаторічна праця Тетяни Крашеніннікової «Мова української літературної казки XIX століття», що є однією з найгрунтовніших сучасних праць, присвячених мовній природі української літературної казки та її значенню у формуванні української літературної мови XIX століття, адже «орієнтуючись на розмовну мову народу як на головний засіб самовираження українців, письменники працювали над її удосконаленням, викінченістю, шліфували національне слово, виборювали його високий рівень, аби піднести до меж європейського і світового рівня» (ст. 5). Авторка зібрала, упорядкувала й проаналізувала надзвичайно

широке коло текстів: 210 казкових творів 52 письменників, що дало змогу подати всебічний та системний опис жанру, який до цього часу лишався на периферії мовознавчих студій. Застосовані в монографії традиційні методи дослідження – порівняльний (сприяє вивченню розвитку мовних рис літературної казки з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх закономірностей) й описового методу (вивчає особливості одиниць мови, їхню будову і функціонування на певному етапі розвитку мови (синхронії)) дали змогу виокремити мовні риси літературної казки та сформулювати зовнішні та внутрішні закономірності.

Як слушно зазначила дослідниця, казки кожного народу відображають його національні особливості, а мова казок представляє самостійний світ: у суті речі казка подає закодовану інформацію про світ і його виникнення, про особливості характеру народу, його моральні устої, моделює людську поведінку і мислення, допомагає зберігати пам'ять про історичні факти, які з політичних мотивів замовчувалися, зберігає інформацію про злочини в суспільстві і проти суспільства тощо.

Узагальнивши до цього часу трактування поняття літературної казки, Авторка пропонує своє: «літературна казка – твір, який має свого автора – письменника, успадковує стиль, композицію народної казки, тобто створюється за її законами, а також поєднує в собі елементи дійсності, вигадки та фантастики (с. 14), водночас особливо наголошуючи на національній складовій: це «жанр, у якому поєдналися елементи фольклорного та літературного творів на ґрунті національно-духовної культури» (с. 203).

Неабияке значення, на мою думку, має узагальнення дослідниці про передумови появи жанру літературної казки, зокрема негативне ставлення панівних прошарків до української мови, успішний досвід попередників,

прагнення зберегти морально-етичні цінності в суспільстві та виховання підростаючого покоління.

Перший розділ окреслює джерела становлення літературної казки та її взаємодію з фольклорною традицією, літературними практиками та культурними впливами доби. Авторка детально аналізує теоретичні підходи до жанру, історію записування та публікації народних казок, а також структурні параметри казкового тексту. Науковець ґрунтовно аналізує класичні та сучасні концепції походження жанру, історію збирання та публікації фольклорних текстів, окреслює місце казки у літературному процесі ХІХ століття, звертаючись до праць Гнатюка, Франка, Веселовського, Чубинського та інших дослідників. Значним здобутком є чітке окреслення меж поняття «літературна казка» та її стосунку до народної традиції й європейських впливів.

Другий розділ є ключовим і містить комплексний аналіз мовної тканини казок: діалектизмів, фразеологізмів, прислів'їв і приказок, ономастикону. Мова української літературної казки ХІХ століття характеризується діалектними особливостями. Діалектний матеріал літературної казки – окрема тема для дослідження, яка потребує виважених висновків та узагальнень. Особливо цінною є вперше здійснена систематизація ономастичного матеріалу та детальне дослідження фразеології казкових творів.

Третій розділ присвячений стилістичним засобам, що формують поетику казковості: повторам, порівнянням, традиційним народним образам. Авторка переконливо демонструє, як народномовна традиція трансформується в авторському стилі письменників ХІХ століття.

Додатки до монографії – словнички діалектизмів, фразеологізмів, ономастичних назв – є окремим науковим здобутком, що значно розширює можливості подальших досліджень, зокрема в монографії зафіксовано надзвичайно цікаві фразеологічні одиниці, що залишилися поза реєстром спеціальних словників – загальнономовних та діалектних (наприклад, *збродитися по самі коліна, пустити на вільну ногу, дрянула по серці фальшивість, лизнути гарячої сковороди язиком, батьків з того світу вивертати, ставати окунем, одправити к батькам на вечерю, дати феферу, приймати опрощення, сидіти на бурку*).

Монографія є вагомим внеском у мовознавство, фольклористику та історію української літератури. Вона поєднує фундаментальність, точність аналізу та доступність викладу, що робить її важливою не тільки для фахівців, а й для широкої гуманітарної спільноти. Це видання, безумовно, сприяє популяризації української казкової традиції та поглибленню розуміння мовної картини ХІХ століття.

Оксана Сімович, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу української мови Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України

ВАЖЛИВИЙ ПОМІЧНИК У ПІДГОТОВЦІ ПРАВНИКІВ: ПРО НОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК «УКРАЇНСЬКА МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ» Т. КРАШЕНІННІКОВОЇ Й Н. РУКОЛЯНСЬКОЇ

В умовах постійного розвитку України як європейської держави підготовка майбутніх правознавців є запорукою чіткого функціонування всіх її державних інституцій. Одним зі складників такої підготовки є формування юриста не лише як знавця законів, а і як фахівця, котрий уміло, доцільно й доречно використовуватиме основний інструмент своєї діяльності – мову. Ознайомлення з навчальним посібником Тетяни Крашеніннікової й Наталії Руколянської «Українська мова професійного спрямування» (Дніпро: ВВПЗ «ДГУ», 2025. 403 с.) дає підстави для впевненості в тому, що на реалізацію саме такої мети він зорієнтований.

З-поміж десятків підручників та посібників із такою ж назвою ця навчально-методична праця відзначається чітким галузевим спрямуванням на підготовку студентів юридичних спеціальностей. І, можливо, такий аспект варто було б зафіксувати й у назві.

У структурі навчального посібника, окрім традиційних для літератури такого роду (наприклад, у більшості вміщеного матеріалу, розділи III «Усне мовлення як складова частина ділового спілкування», V «Писемне ділове мовлення»), наявні, на нашу думку, досить цікаві частини, присвячені мовній політиці (у розділі I – § 2 «Концепція державної мовної політики. Правовий статус української мови в Україні»), юридичній лінгвістиці (розділ II «Юридична лінгвістика як наука», у розділі IV – § 2 «Правила побудови юридичного тексту», § 3 «Мова конституційного права», § 4 «Мова кримінального права», § 5 «Мова цивільного права», § 6 «Лінгвістична експертиза та її види»). Деякі з цих параграфів (§ 2 «Правила побудови юридичного тексту», § 3 «Мова конституційного права», § 4 «Мова кримінального права», § 5 «Мова цивільного права»), можливо, в подальшому авторки деталізують і розширяють в окремі навчальні посібники, тому що окреслена в них проблематика вартує більш пильної уваги.

Що ж до параграфу, присвяченого лінгвістичній експертизі, то він, будучи абсолютно новим для підручників такого типу, потребує низки змістових уточнень.

На особливу увагу заслуговує й § 5 у розділі V – «Редагування тексту документа», котрий, на нашу думку, є вкрай важливим для вироблення у майбутніх правників навичок критичного осмислення текстового наповнення документації. Доречним і доцільним є наведення типології помилок, які трапляються в текстах офіційно-ділового стилю, а також подані наприкінці

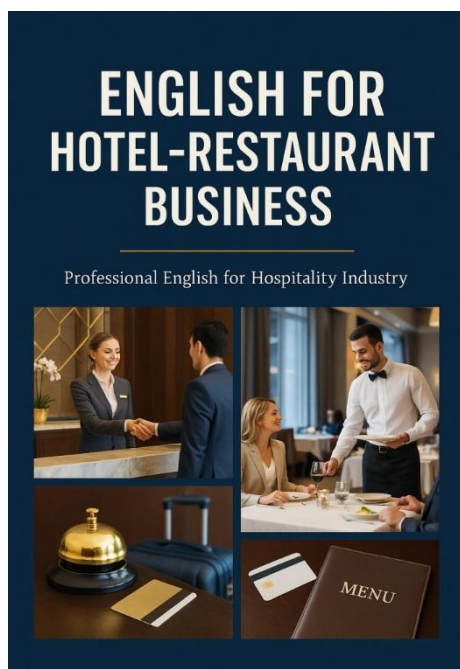
посібника у словниково-довідниковому блоці матеріали до словників синонімів, омонімів та паронімів, пов'язаних із юридичною діяльністю. Але, попри велику кількість різнопланових, цікавих завдань і вправ до кожного з п'яти розділів посібника, у цьому розділі бракує завдань, спрямованих на редагування саме документів.

Безперечною перевагою навчального посібника «Українська мова професійного спрямування» є, здавалося, б традиційні частини для навчальної літератури практичного плану – «Блок запитань та завдань для самоконтролю», «Практичний блок», «Тестовий блок», оскільки саме вони забезпечують закріплення теоретичного матеріалу. А вміщений наприкінці посібника словниково-довідниковий блок у конденсованій формі наводить тлумачення базових понять курсу.

Загалом же ретельне прочитання навчального посібника Тетяни Крашеніннікової й Наталії Руколянської «Українська мова професійного спрямування» (Дніпро: ВНПЗ «ДГУ», 2025. 403 с.) дає всі підстави оптимістично дивитися на сферу і підготовки майбутніх юристів у закладах вищої освіти, і юридичної практики загалом: ця, поза всяким сумнівом, велика, з потужною заявкою на всеохопність, праця, стане в нагоді як студентам, так і фахівцям у царині права.

Оксана Меркулова, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Запорізького національного університету, старший судовий експерт Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ENGLISH FOR HOTEL-RESTAURANT BUSINESS.
Professional English for Hospitality Industry
Olga NEZHUYVA

Навчальний посібник «ENGLISH FOR HOTEL-RESTAURANT BUSINESS. Professional English for Hospitality Industry» створений для здобувачів вищої освіти спеціальності *J2 «Готельно-ресторанна справа та кейтеринг»*, а також для фахівців, які працюють у сфері гостинності та прагнуть вдосконалити знання англійської мови для професійного застосування. Видання стане корисним керівникам, адміністраторам, менеджерам, координаторам кейтерингових послуг, а також усім, хто залучений до управлінської, організаційної, комерційної, інвестиційної чи науково-дослідної діяльності у готельно-ресторанному бізнесі. Посібник спрямований на ґрунтовне вивчення професійної англійської мови у галузі гостинності.

Його мета – допомогти здобувачам освіти та практикам послідовно опанувати спеціалізовану лексику та термінологію, розвинути навички ефективної ділової комунікації, навчитися професійно вести перемовини, оформлювати службові документи, офіційні листи та повідомлення. Окрема увага приділяється розвитку навичок читання, перекладу та аналізу профільної літератури.

Основою інтерактивного формату посібника є сучасний комплексний підхід до навчання, що відповідає міжнародним стандартам підготовки фахівців індустрії гостинності. Завдяки використанню практичних кейсів, комунікативних вправ, реальних ситуацій професійної діяльності та цифрових навчальних компонентів, матеріал сприяє швидкому засвоєнню знань та їх застосуванню у реальних умовах.

Посібник складається з двох змістових частин, кожна з яких містить по 10 тематичних уроків, що охоплюють ключові напрями та сфери професійної діяльності у готельно-ресторанному бізнесі. Матеріал структурований логічно та зручно для засвоєння, а побудова кожного уроку є уніфікованою, що допомагає студентам легко орієнтуватися у змісті та послідовно формувати необхідні мовні навички.

Кожен урок включає основний текст із професійним змістом, доповнений спеціалізованим тематичним словником, практичними післятекстовими завданнями, лексичними вправами та комунікативними ситуаціями для відпрацювання навичок реального спілкування. Матеріал спрямований на розвиток умінь працювати з автентичними (неадаптованими) текстами, розширення словникового запасу майбутніх фахівців та формування іншомовної професійної комунікативної компетентності.

Усі тексти є оригінальними та професійно орієнтованими, що дозволяє здобувачам освіти поступово занурюватися у термінологію та мовні стандарти сфери гостинності, а також формувати культуру професійного англомовного спілкування.

Запропонована система вправ забезпечує поступовий розвиток умінь аудіювання, говоріння, читання та письма, сприяє формуванню впевнених навичок роботи з професійною інформацією та допомагає ефективно застосовувати знання англійської мови у практичних ситуаціях.

Для зручності та підвищення ефективності навчання до посібника додано **QR-коди з аудіозаписами текстів**, що дає можливість тренувати навички слухового сприйняття мови. Наприкінці видання студенти знайдуть **галузевий словник професійної термінології**, який стане надійним довідником у процесі навчання та подальшої професійної діяльності.

Цей посібник – це не просто навчальний матеріал, а інструмент для професійного зростання, кар'єрного розвитку та підвищення конкурентоспроможності у глобальному середовищі гостинності.

Алексєєв А.В., Панков О.О. Організація безпеки діяльності та охорони праці підприємств: словник-довідник. Дніпро: ВВПЗ «ДГУ», 2026. 208 с.

Словник-довідник «Організація безпеки діяльності та охорони праці підприємств» створено як навчально-науковий посібник для студентів і фахівців гуманітарних напрямів, які стикаються з питаннями управління ризиками, організації безпеки та дотримання вимог охорони праці у цифровому середовищі. У центрі уваги – інтеграція класичних принципів охорони праці з практикою інформаційної безпеки, щоб забезпечити цілісний погляд на безпеку підприємства в епоху цифрової трансформації.

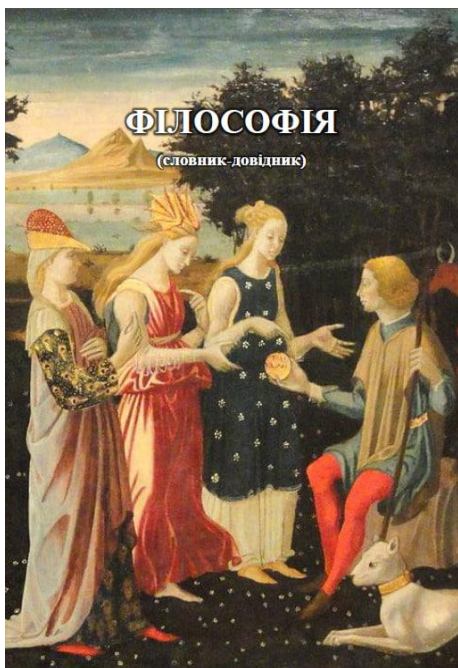
Базові поняття охорони праці формують фундамент для розуміння системи управління безпекою. Нормативно-правове поле визначає обов'язки роботодавця і права працівника, а також рамку відповідальності за дотримання санітарних

норм, охорони здоров'я та протипожежної безпеки. Водночас інформаційна безпека спирається на цілі конфіденційності, доступності й цілісності даних; на практиці це означає захист персональних і комерційних відомостей, забезпечення безперервної роботи критичних сервісів та збереження довіри стейкхолдерів.

Підхід до організації безпеки на підприємстві починається з чітких політик і процедур. Вони закріплюють ролі, відповідальність й механізми контролю. Слід перейти від формального опису до практичних інструментів: ідентифікація ризиків та оцінки ймовірностей наслідків, визначення контрольних заходів і план їх впровадження, а також встановлення показників ефективності. Система управління безпекою працює як єдина структура: охорона праці – це про людей та середовище; кібербезпека – про дані й процеси; обидві сфери перетинаються у питаннях ідентифікації, авторизації доступу, навчання персоналу і реагування на інциденти.

Успіх залежить від безперервної взаємодії між фахівцями різних галузей. Юристам потрібно розуміти технічні обмеження та ризики, ІТ-команді – юридичні наслідки недотримання вимог, HR і PR - як зберігається приватність співробітників, а менеджменту – які метрики свідчать про реальну ефективність. Словник допомагає «говорити однією мовою», забезпечуючи узгоджену термінологію і посилання на релевантні документи й стандарти.

Словник-довідник «Організація безпеки діяльності та охорони праці підприємств» є значним внеском у підготовку фахівців гуманітарних напрямів діяльності. Він охоплює ключові аспекти з інформаційних технологій, організації охорони праці та кібербезпеки, що робить його потенційно корисним для широкого кола читачів – від студентів різних спеціальностей до досвідчених фахівців.

Філософія як фундаментальна дисципліна, згідно з державними стандартами вищої освіти в Україні, є обов'язковою для вивчення студентами всіх факультетів та форм навчання, адже в сучасних умовах все більше зростають вимоги до знань студентів у галузі соціально-гуманітарної підготовки. Ґрунтовно засвоєний навчальний курс «Філософія» сприятиме студентам у глибшому розумінні та належній систематизації знань із психології, права, соціології, історії, культурології, релігієзнавства та інших дисциплін соціально-гуманітарного профілю.

Словник-довідник, що містить терміни, поняття та згадку персоналій, ґрунтується на матеріалах вітчизняної і зарубіжної літератури, а також авторських текстах.

Охарактеризовані основні філософські напрями, течії і школи, а також наведені матеріали про видатних філософів і мислителів, які найбільше вплинули на розвиток філософської думки.

Запропонований словник-довідник філософських термінів має на меті допомогти студентам зорієнтуватися у надвеликій кількості специфічних філософських визначень при підготовці до семінарських занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Філософія».

У словнику-довіднику, крім слів, подано список умовних скорочень, алфавіт, список довідкової літератури та джерел.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АЛЕКСЄЄВ Артур – викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

АНДРІШКО Олег – вчитель української мови і літератури Комунального закладу «Ліцей 29» Кам'янської міської ради, незалежний дослідник

АРХІПОВА Тетяна – старший науковий співробітник відділу науково-дослідної фондової роботи КЗК «Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д.І. Яворницького» ДОР

БОРИСЕНКО Світлана – викладач кафедри права ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

БУТЧЕНКО Тарас – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи Запорізького національного університету

ВАРАКУТА Марина – старший викладач кафедри психології ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

ВОНСОВИЧ Юлія – викладач циклової комісії української мови та літератури з іноземною мовою Фахового медико-фармацевтичного коледжу Полтавського державного медичного університету

ГЛУЩЕНКО Ганна – старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін і мовної підготовки КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР

ГУТАРУК Наталія – старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін і мовної підготовки КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР, доктор філософії

ДАНЧЕНКО Ірина – викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР, доктор філософії

ЗАВ'ЯЛОВ Дмитро – старший викладач кафедри психології КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»

ЗАПОТІЧНА Роксолана – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ

«Дніпровський гуманітарний університет» // доцент кафедри мовної підготовки Львівського державного університету внутрішніх справ

ЄРМАКОВА Наталія – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР, доктор філософії

КАЛАШНИКОВА Тетяна – старший викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних наук ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

КВІТИНСЬКА Ліана – викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

КОЗІН Ігор – доктор фізико-математичних наук, професор, професор кафедри економічної кібернетики Запорізького національного університету

КОРСУНСЬКА Вікторія – психолог за напрямом дитячої та юнацької психотерапії, сертифікований психолог-консультант за європейською методикою з професійної орієнтації підлітків «Magellano Universität», аспірантка Класичного приватного університету, Україна, інтеграційний асистент «Leuchtturm – Perspektive Mensch», Німеччина

КОСОВИЧ Ольга – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германської філології та професійної комунікації Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

КРАСНОКУТСЬКИЙ Олександр – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи Запорізького національного університету (м. Запоріжжя)

КРАШЕНІННІКОВА Тетяна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

КУЗНЄЦОВА Наталія – викладач іноземної мови ВСП «Хмельницький політехнічний фаховий коледж Національного університету «Львівська політехніка»

ЛИМАР Андрій – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

ЛУЧАНІНОВА Ольга – доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти, Державна науково-педагогічна бібліотека імені В.О. Сухомлинського, м. Київ

ЛЯШКО Сергій – викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

МАЙДАНЮК Юлія – асистент романо-германської філології та професійної комунікації Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, аспірант

МИЛЬЦЕВ Олександр – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри програмної інженерії Запорізький національний університет

МОРГУНОВА Аліна – завідувач відділом «Музейний центр О. П. Блаватської та її родини Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького, культуролог, аспірант Національного університету «Острозька Академія»

МОСЕЙКО Анжела – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

МОСТОВА Анастасія – доктор економічних наук, доцент, доцент Варненського університету менеджменту

НЕЖИВА Ольга – професор кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», доктор філософських наук, професор

ПІДВИСОЦЬКА Галина – старший викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

РУКОЛЯНСЬКА Наталія – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР

СЕРГІЄНКО Наталія – викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

СИДОРІВ Сергій – доктор філософії, доцент кафедри англійської філології Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

СІМІЧЕВА Юлія – викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки КВНЗ «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР

СКОВРОНСЬКА Ірина – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

СОЇНА Ірина – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та іноземних мов Харківська державна академія фізичної культури

ТІТАРЕНКО Світлана – кандидат педагогічних наук, доцент, Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка

ХОЛОД Ірина – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

Наукове видання

Сучасна прикладна лінгвістика

Збірник

наукових праць

(ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»)

Оригінал-макет – *Крашеніннікова Т.В.*

